EPITOME

DOCTRINAE MORALIS, EX DECEM LIBRIS ETHICORUM ARISTOTELIS AD NICOMACHUM

collecta, pro Academia Argentinensi,

PER

THEOPHILUM GOLIUM.

ADIECTUS EST AD CALCEM AUREUS EIUSDEM ARISTOTELIS LIBELLUS περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, h. e. de Virtutibus & Vitiis;

Interprete Symone Gryneo.

Cum gratia & Privilegio Imperiali.

ARGENTORATI,

Typis VVILHELMI CHRISTIANI GLASERI, Academiæ Typographi.

M. DC. XXXI.

Generoſo Domino, D.

GUNDACCARO BARONI A' TANBERG: DOMINO IN Auroltzmünſter, & Offenberg, &c.

THEOPHILVS GOLIVS.
S. P. D.

QUi IN SAPIENTIÆ STUdio primas illi parti tribuendas eſſe exiſtimant: quæ de hominis vita, moribuſque agit: iſti, & ſentire præclarè, & verè judicare videntur. Etenim ſi quæ ita neceſſaria, ut carere iis nequeamus, ſunt excolenda: quis non huic ſcientiæ palmam daret: niſi illud qui ignorat, ſine prudentia, juſticia cæteriſq; virtutibus, nec hominum olim cætus inſtitui potuiſſe, nec inſtitutos adhuc hodie ſervari? Si quò quidque finem nobiliorem propoſitum habet: eò & ipſum nobilius, atque illuſtrius cenſetur: ecquæ cum morum hac in arenam deſcendere diſciplina audet: cui felicitas, & ſummum hominis bonum propoſitum eſt: quo ignorato, ut præclarè quodam in loco Cicero ſcribit, vivendi ratio omnis ignoratur: error tantus conſequitur: ut quem ſeſe in portum homines recipiant, ſcire minimè queant: nec, vel vitæ viam, vel officiorum conformationem ullam teneant? Si quæ

ejusmodi sunt: ut sine his reliqua, quæ in bonis numerantur usum sui aut nullum, aut perversum præbeant: quis non in Ethicorum castris lubens merere: qui, quonam pacto & seipsum, & alia rectè nosse, atque usurpare homo possit, soli docent: ita quidem, ut nisi quis ab horum præceptis instructus, paratúsque fuerit: illis omnibus haud secus atque stricto furens gladio, inq; cùm suam, tùm aliorum perniciem utatur?

Verùm facilè, ut ille ait, merx proba emptorem reperit: ut nec istud in controversiam venit: quonam potissimum ex authore illa discéda sint. Est hæc Socrati à veteribus laus tributa: quòd hác Philosophiæ partem primus è cœlo deductam, privatas subire domos coëgerit. Et notum illud apud Ciceronem Varronis de eodem judicium est quòd primus à rebus occultis, & à natura ipsa involutis: in quibus omnes ante eum Philosophi occupati fuerunt: ad vitam communem Philosophiam adduxerit: cùm de rebus bonis, ac vitiis, omninóque de rebus bonis ac malis quæreret. Sunt qui plurimum hac in re Pythagoræ, Simmiæ, Thebano, Cebeti, aliis tribuunt. Illud interim nemo, opinor, negabit, Aristotelem, ut in plerisque omnibus, ita hac quoque Philosophiæ parte, præceptore suo Platone, cæterisque si non inventione, saltem docendi via atque ratione superiorem extitisse: planè, plenè, perspicuè omnia tradidisse ea, quæ ad singulorum hominum mores ritè

infor-

informandos: rem cùm familiarem gubernandam, tùm capessendam publicam utilia, atque necessaria esse videntur.

Itaque laudandum cùm primis Senatûs Academici apud nos est institutum: qui μέθοδον, & docendi rationem à clarissimo illo viro, communique nostro præceptore D JOHANNE STURMIO præscriptam secutus fontes tradi ipsos in artibus, atque scientiis: sed non negligi interim εἰσαγωγὰς, & compendia cupit: hocque in mandatis mihi dedit: ut ea præcepta morum, quæ ab Aristotele ad filium suum Nicomachum decem libris scripta sunt fusiùs, & à me hactenus in scholis nostris explicata, paucis comprehenderem.

Etsi enim compendia hodie à nonnullis appellentur dispendia: & fiant, atque sint revera talia: cùm his contenta, inaníque οἰήσει ac persuasione inflata juventus, de solidæ eruditionis paranda supellectili curam, cogitationémque omnem abjicit: sæpe quoque eorundem cùm varietate, tùm copia magis sese impedit, quàm expedit: tamen non propterea hæc damnanda, atque rejicienda prorsus sunt: cum ad discendum adolescentes acuant, atque exuscitent: memoriam juvent: tyrones viæ ignaros quasi manu ad fontes ducant: maximè si ab ijsdem præceptis, verbis, docendíque ratione non procul abfuerint. Quæ quidem in hac Epitome textum Aristotelicum secutus observare conatus sum: utrum verò præstiterim,

nec ne, judicabunt ij, qui in hoc genere studij versati sunt: dexterè quoque judicare & volunt, & possunt. Institutum certè hac in re illud meum fuit: Senatus nostri Academici voluntati, ac mandato satisfacere: juventutis doctrinæ morum cupidæ commoda provehere: eidem occasionem præbere: ut majori cum utilitate, addo etiam voluptate, quæ sunt in libris illis decem ad Nichomachum ab Aristotele tradita, legant: indeque quasi à limpidissimo fonte, ad Politicæ finem beatitudinem: ad virtutis cùm ortum, tùm definitionem: ad actionum fontes: ad virtutes in more, rationeque positas: ad amicitiæ genera varia: ad voluptates pertinentia hauriant.

Tuo verò, Generose D. BARO GUNDACCARE, nomini cur hanc à me conscriptam Epitome in aliorum manus pervenire, & sic tui memoriam, apud nostros quodam modo perpetuam extare voluerim: sunt quæ me moverunt causæ plurimæ. Triennium jam in nostra Academia studiorum gratia commoraris, atque ita commoraris ut non modò in tui amorem pellicias omnes eos, qui de ingeniis judicare aliquid possunt, sed & in ἐπισημασίαν, atque admirationem alios rapias. Non ventosa, inque labiis solùm natans tibi sapientia placet: solida te instruere eruditione, ac doctrina conaris: veram DEI commendatam tibi cognitionem habes. Cum Juris illo amplissimo, augustissimoque studio, disserendi, dicen-

di, dicendíque facultate, antiquitatis ſcientia, etiam Philoſophiam conjungis non quæ de vita ac moribus tradita ſunt negligis: verùm ex ſcholis partim publicis, partim privatis ſtudiis. Id quod fateri neceſſe eſt omnes eos, qui vel in collocutionem tecum de re literaria venerunt: vel publicè de ejuſmodi materiis te ſubtiliter, acutè, eleganter, ornatéque diſſerentem, dicentémque audiverunt.

Intelligis nimirum ſola inani linguæ volubilitate, verborumque profluentia, ac nugis canoris, neminem viris prudentibus atque doctis placere poſſe. Probas id quod optimus & ſentiendi, & dicendi magiſter Cicero, quodam in loco ſcribit: nihil de religione, nihil de morte nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de rebus bonis, aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ ſæpe in cauſas cadunt, graviter, amplè, copiosè dici, & explicari ſine morali Philoſophia poſſe. In mentem tibi Generoſus D. parens. D. JOHANNES GEORGIUS venit: qui in vivis dum fuit: nō ob generis ſolùm ſplendorem ac virtutes eximias, verùm etiam eruditionem atque doctrinam egregiam, charus omnibus extitit: pòſt mortē præmatura abreptus triſte ſui apud eoſdem deſiderium reliquit. Ob oculos exemplum Fratris Generoſi D. JOHANNIS HENRICI verſatur,

qui quamdiu licuit, in ſtudiis totus fuit: nec adhuc voluptatem ulla ex re alia majorem, quàm literis, literatorúmque converſatione percipit. Pleno te gradu ingreſſum, accurrentem magis magíſque incitat, is cujus & tecto, & menſa, & inſtitutione trienniũ jam uteris, clariſſimus vir MELCHIOR JUNIUS, Academiæ noſtræ Rector, & Eloquentiæ Profeſſor: qui illud ſæpè inculcat, quod prudentes aſſerunt, tu tua ſponte verum eſſe credis: rem eſſe quidem præclaram, inſigni, nobilíque natum familia eſſe: ſed nec ſtemmata prodeſſe, nec fumoſas majorum imagines conducere, ſi malè aut inſcitè vivatur: neque plura diſcenda, tenendáque quàm iis eſſe, quorum doctrina atque eruditio pluribus ſit præfutura. Memor & voluntatis olim paternæ & admonitionum nobiliſſimorum, tuique amantiſſimorum tutorum: D. GUNDACCARI TAIMERI in MULHEIM, ac Hagenaw, & D. HENRICI à TAUFKIRCHEN, &c. expectationis ſuſcitatæ & ingenij, ceterorúmque donorum, quæ in te DEUS OPT. MAX. contulit, facis quod facis. Ita ſtudes, ut exemplo præeas bono etiã inferioris ordinis, atque conditionis adoleſcentibus: qui ſtudiorum cauſa apud nos verſantur: magnum aliquando in te præſidium patria, ornamentum familia, decus Reſpublica hæc literaria eſt habitura. Ita vivis, ut quæ tractas ſtudia, moribus exprimis; nemo bonus, ac erectis generosíſque favens ingeniis reperiatur:

riatur: qui non votis, atque omnibus secundis vitam, studia, actionésq; tuas cunctas prosequatur. Me profectò hæc, aliaque plura, quæ lubens latere nunc patior, moverunt: ut cùm alia ratione meam in te testatam facere observantiam non possem: hanc Moralis doctrinæ Epitomen tuo dicatam nomini, lucem aspicere vellem. Quod meum factum, boni ut consulas, solitáque cùm me, tùm Academiam nostram hanc totam benevolentia complectaris: etiam atq; etiam rogo. Vale, Argentorati Calend. Septemb. Anno recuperatæ per CHRISTUM salutis, M. D. XCII.

AD STUDIOSOS ADOLESCENTES DE COMPENDIO ETHICO clarissimi viri THOPHILI GOLII senioris ἐυθέντηρ.

ARdua quid possit virtus, quem prabeat usum,
Doctrina morum pagina culpa Sophi:
En benè contractum liquidis de fontibus omne,
GOLIUS *optata nunc brevitate docet.*
GOLIUS *ille bonus morum formator, honesti*
Custos: Pierii gloria rara Chori.
Discite, felices juvenes: jam discite, quid sit
Utile, quid Rectum: quod probitatis iter.
Sic facili radix vitiorum evulsa labore,
Causa minus fortis deterioris erit.

Aliud.

ΤΡηχὺς μὲν ζαθέης ἀρετῆς οἶος αὐταρ ἐκείνης'
Ιχνιασοὶ δείξει ΓΩΛΙΩΣ ἀπλανέως.

Philippus Glaserus I. V. D.
Professf. Histor. Argent. F.

CLARISSIMO VIRO D. M. THEOPHILO GOLIO seniori, Professori Ethico, præceptori suo.

Quam tua sit studiis Iuvenum solertia GOLI,
Utilis, & publicis commoda rebus erat:
Dicere si nolit schola patria: dicet abundè,
Fama per Europa jam tua nota plagas.
Testabuntur idem, ad Latias Gratiasque Camœnas.
Fecerunt primum te duce quotquot iter.
Antea quæ spinis, & acutis aspera dumis
Semita erat, cura planior illa tua est.
Nunc etiam haud fessus, quamvis ætate senecta,
Procuras publica commoditatis opus
Phœbicolis donas grata brevitate libellum,
Quo Stagireas non male prodis opes.
Quale decus, monstrans, virtutis, qualis honestè
Splendor, quod vita prosperioris iter.
Macte, senex venerande, animo, curaq; fideli:
Sic præsens, sic te postera turba canet.

M. Iosephus Langius Cæsaremontanus.

Ad eundem.

Maximus ingenio, præstanti flumine mentis
Ille Stagirites, quem stupet omne solum:
Gnatum Nicomachum veluti benè moribus auxit:
Felix quò vitam transigat ipse suam
Sic etiam sobolem quam STURMIUS *ille beatus*
Progenuit, GOLI *moribus instituis.*
Denis námq; libris, claris abstrusa resolvis,
Quotquot Aristotelis grande volumen habet.
Et fugienda bonis, faciendum quidq; beatis:
Omne velut magnus Dædalus arte doces.
Hinc merita laudis tibi cuncti munia pandunt,
Quos fovet Ascræus, Pieriúsque chorus.
Hinc meritò ingenij vivet post funera virtus.
Dignum laude virum Musa perire vetat.

Sebastianus Prenner M. Bavarus

QVAE-

QVAESTIONES IN PROLEGOMENA ETHICORUM ARISTOTELIS AD NICOMACHUM.

Quo nomine doctrina moralis à Græcis appellatur?

ARISTOTELES IN LIBRO II. Ethicorum, cap. 1. ait hanc doctrinam à Græcis nominatam esse ἠθικὴν ἀπὸ τοῦ ἔθους ab assuefactione: vel ἀπὸ τῶν ἠθῶν à moribus, mutata vocali brevi ε in vocalem longam η. Quoniam per assuefactionem, & consuetudinem mores paulatim formantur, & mutantur.

Quot modis vocabulum τῆς ἠθικῆς accipitur?

Vocabulum Ethicæ duobus modis usurpatur: vel enim accipitur generatim, pro tota Philosophia Practica: vel specialiter, pro ea parte Philosophiæ, quâ singulorum hominum mores, & actiones secundum virtutem informantur.

Quot sunt partes Philosophiæ Practicæ?

Philosophia Practica in tres partes distribuitur: quarum una speciali nomine ἠθική appellatur: quâ ostenditur, quodnam sit officium viri boni. Altera vocatur οἰκονομική, qua ostenditur, quod sit officium boni patrisfamilias. Tertia nominatur πολιτική, qua traditur officium boni civis, & boni magistratus.

Quid est Ethica?

Ethica ἡ ἠθικὴ est doctrina seu præceptio de externis moribus & actionibus secundum virtutem ita instituendis: ut quoad fieri possit, homo in hac civili vita benè, beatéque vivat.

vat. Cic. lib. 1. & 5. de Finibus, eam breviter definit, Quòd sit ars vivendi: aut doctrina benè vivendi.

Quis est scopus hujus doctrinæ?

Scopus hujus doctrinæ est, tradere præcepta rectè & secundùm virtutem vivendi: & ostendere quid in actionibus sit honestum vel turpe: quæ naturæ hominis conveniens, aut repugnans.

Quis est finis hujus doctrinæ?

Finis hujus doctrinæ est: ut homines his præceptis obtemperantes, in hac civili societate benè, beatéque inter se vivere possint.

Quod est objectum hujus doctrinæ?

Objectum circa quod hæc doctrina versatur, sunt mores & actiones totius vitæ humanæ secundum virtutem conformandæ.

Quæ est utilitas hujus doctrinæ?

Etsi hæc doctrina de vita rectè instituenda, & de ratione consequendæ beatitudinis, admodum sit imperfecta: si ad normam Christianæ Ethicæ hoc est sacrarum literarum examinetur: tamen permagna & multiplex est ejus utilitas in vita civili: adeò ut Cicero in lib. 3. Officiorum scribat, Nullum esse in Philosophia locum feraciorem, nec uberiorem: quàm hunc, qui est de officiis: à quibus constanter, honestéque vivendi præcepta ducuntur.

Quæ sunt ergo præcipuæ utilitates hujus doctrinæ?

Tres. Quarum prima utilis est homini quoad seipsum: ut inde cognoscat, quid naturæ, præstantiæ, atq; excellentiæ hominis maximè sit conveniens, aut repugnans: & hoc modo discat id, quod, ut Cicero ait, difficillimum est, τὸ γνῶθι σεαυτόν: SEIPSUM NOSSE.

Quæ est altera utilitas?

Deinde utilis est hæc doctrina homini quoad alios, cum quibus

quibus vivit, & converſatur. Oſtendit enim quodnam ſit officium viri boni ergà alios, tam in privata & quotidiana converſatione, quàm in publica & civili vita: quibus nimirum officiis vinculum civilis ſocietatis ſit conſervandum.

Quæ eſt tertia utilitas?

Tertiò habet hæc doctrina etiam peculiares quaſdam utilitates in aliis ſcientiis & facultatibus: veluti in Theologia, in explicatione ſecundæ tabulæ Decalogi. Præcipuè vero in Iuriſprudentia: continet enim fontes, & primas demonſtrationes juris atque legum. Eam ob cauſam Cic. in lib. 1. de Legibus inquit: Iuris diſciplinam non à Prætoris edicto, neque à XII. Tabulis: ſed penitùs ex intima Philoſophia hauriendam eſſe; eamque ab hominis natura repetendam: & qui alterius civile tradunt, cos non tam juſtitiæ, quàm litigandi tradere vias.

Exiſtimáſne hanc partem Philoſophiæ ab Ethnicò Philoſopho traditam, poſſe in Scholis Chriſtianorum utiliter retineri, & explicari?

Maximè. Etſi enim rectè vivendi præcepta puriùs, & ſalubriùs hauriantur ex fontibus Iſraël, hoc eſt ex ſacris literis: nihilominus tamen poſſunt etiam hæc Ethnicorum Philoſophorum præcepta utiliter retineri: ea videlicet conditione: ut divina ſeu Chriſtiana Ethica, tanquam domina præluceat, & præcedat: hæc autem profana & Philoſophica Ethica, tanquam famula & miniſtra ſubſequatur, ac illius lumine regatur.

Súntne hi decem libri, qui in Scholis explicantur, ab ipſo Ariſtotele conſcripti?

Etiamſi Cicero in libro quinto de Finibus videatur apertè affirmare, hos libros non ab ipſo Ariſtotele, ſed ejus filio Nicomacho fuiſſe conſcriptos: tamen non ſolùm ipſa inventio, methodus, ἐργασία, φράσις, ac probandi ratio repræſentant Ariſtotelicum ingenium & acumen: verùm etiam ipſe Ariſtoteles videtur hos libros pro ſuis agnoſcere. Nam & in aliis ſuis ſcriptis etiam iſtorum librorum mentionem facit: &

cit: & in his ipsis libris lectorem emittit ad posteriora Analytica: denique in fine hos libros connectit cum Politicis: quos ab ipso Aristotele conscriptos esse extra controversiam est. De his consule lib. 2. cap. 1. lib. 7. Pol. cap. 1. lib. 1. Metaph. cap. 1. lib. 5. Eth. cap. 2. lib. 6. Eth. cap. 2.

Quare igitur inscribuntur Ethica Nicomachia, si non sunt à Nicomacho conscripta?

Hoc factum est ad differentiam reliquorum duorum voluminum, quæ inter opera Aristotelis recensentur: in quibus idem argumentum tractatur: quorum unum continet octo libros: qui appellantur Ethica Eudemia: alterum continet duos libros, qui dicuntur Magna Moralia. Hi autem inscribuntur Nicomachia, quia ab Aristotele scripti sunt ad filium Nicomachum.

Quod est argumentum horum librorum?

Argumentum horum librorum ex ipsa inscriptione, seu titulo facilè intelligitur. Inscribuntur enim ἠθικά, quia in illis agitur περὶ τῶν ἠθῶν de moribus, & virtutibus moralibus, earumque actionibus.

Quot sunt præcipua capita omnium eorum, quæ in his libris explicantur?

Aristoteles in postremo libro capite sexto, & nono: totam hanc doctrinam restringit ad quatuor capita. Quorum primum est de BEATITUDINE, & felicitate politica seu civili: tanquam fine hujus doctrinæ. De hac autem agitur in toto primo libro & in fine postremi libri. Alterum caput est de VIRTUTE, tanquam causa efficiente beatitudinis: de hac agitur à secundo libro, usque ad undecimum caput septimi libri. Tertium caput est de AMICITIA, quæ virtuti admodum est similis: de ea agitur in octavo & nono libro. Quartum caput est de VOLUPTATE, quæ est individua comes & socia beatitudinis: de hac agitur partim in fine septimi, partim in principio decimi libri.

Quæ

Qua autem methodo utitur in horum omnium explicatione

Methodo ἀναλυτικῇ. Nam initium facit à fine hujus doctrinæ, tanquam à toto: nempè à beatitudine: atque hunc finem proponit primùm per definitionem: deinde per ἀνά-λυσιν omnes partes definitionis examinat, investigando causas, modos, & rationes, quibus iste finis possit ab homine comparari. Tandem rursus in hoc ipso toto, hoc est, in beatitudine hanc doctrinam claudit: ita ut ipsa γασία tractatio sit quomodo κυκλοειδὴς circularis, & proinde perfecta.

Liber Primus.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes primi libri?

IN primo libro Aristoteles agit de fine doctrinæ moralis, qui vocatur BEATITUDO, seu felicitas civilis. Dividitur in tres partes: in προοίμιον, exordium: ἔκθεσιν, expositionem, & in ἐπίλογον, conclusionem.

Quid agit in exordio?

Exordium continetur tribus primis capitibus: in quibus hæc tria explicantur. Primùm, An sit ultimus aliquis finis actionum humanarum? Deinde, qua methodo & ratione hic finis sit explicandus? Tertiò, de idoneo auditore hujus doctrinæ.

Quid agit in altera parte hujus libri?

A quarto capite, usque ad postremum caput continetur explicatio ultimi finis hujus doctrinæ: Nempe quod sit ejus nomen: Quæ hominum de eo opiniones: Quæ ejus definitio, tàm Nominis, quàm Rei: Quæ ejus causa efficiens: Quale denique bonum.

Quid

Quid in Epilogo agit?

In postremo capite hujus libri claudit quæstionem de ultimo fine: & præmissa duplici divisione, una Animi humani, qui est subjectum virtutum: altera ipsius Virtutis: aditum sibi facit ad virtutum explicationem.

CAPVT I.

Quare Aristoteles auspicatur doctrinam Moralem à quæstione de Fine?

QVia doctrina hæc est practica, hoc est, referenda est ad actionem: Finis autem in omni actione præcipuè consideratur: utpotè à quo actio ipsa informatur, æstimatur, & denominatur. Præterea Finis in actionibus habet rationem principij: ut inquit Aristoteles, infra lib. 6. cap. 5. αἱ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν, τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτά, id est, principium in rebus gerendis est ipse finis, cujus gratiâ actiones suscipiuntur.

Estne aliquis finis rerum & actionum humanarum?

Πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶσα μέθοδος.

Est: quod sic probo, Quidquid in omni arte, doctrina seu docendi ratione, electione, & actione, præcipuè ab hominibus spectatur, & expetitur; illud necesse est esse in rebus humanis. Siquidem ejus quod non est, nulla potest esse expetitio: quemadmodum etiam vulgò dicitur, Ignoti nulla est cupido. Sed finis, tanquam bonum quoddam in omni arte, doctrina seu docendi ratione, electione, & actione expetitur. Igitur necesse est esse finem aliquem in rebus humanis. Minor probatur ex utriusque, nempe BONI & FINIS, definitione. Bonum enim definitur esse id, quod omnia expetunt. Finis autem est, ut Arist. inquit in lib. 2. Post. cap. 9. bonum quoddam, cujus gratiâ aliquid fit vel à natura, vel ab arte.

Estne tantum unus, an verò sunt plures Fines rerum humanarum?

Quia plures & diversæ sunt res, actiones, artes, atque scientiæ:

tiæ: quarum singulæ habent suos proprios Fines: ideò etiam necesse est, plures & diversos esse fines in rebus humanis.

Quæ est finium differentia?

Primùm fines alij dicuntur ἐνέργειαι, qui in sola operatione conquiescunt, & terminantur: ut est contemplatio, meditatio, deambulatio. Alij dicuntur ἔργα, id est, opera, quæ ex operatione sunt effecta: ut domus est opus architecti: olla est opus figuli. Διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν:

Deinde fines alii sunt ultimi, qui vocabulo mataphorico Architectonici nominantur: quia instar architecti gubernant totam actionem: alij sunt intermedii, per quos ad ultimum finem pervenitur.

Qui fines ex his sunt præstantiores?

Primùm τὰ ἔργα sunt præstantiora ipsis operationibus: in ijs nimirum artibus, in quibus operationes propter opera suscipiuntur. Deinde ultimi fines semper sunt præstantiores finibus intermediis quoniam illi propter se, hi autem propter illos expetuntur.

CAPUT II.

Estne unus aliquis ultimus finis rerum, & actionum humanarum? εἰ δή τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν:

EST.

Quomodo ille definitur?

Ultimus finis est, qui propter se expetitur, & omnia propter illum. Atque ideo dicitur esse finis bonorum & summum bonum. De hoc fine Cic. lib. 1. de Finibus ait, Quærimus hic quid sit extremum, quid ultimum bonorum: quod omnium Philosophorum sententia tale esse debet: ut ad omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam.

Quare necesse est statuere ultimum aliquem finem?

Quoniam nisi talis aliquis esset finis: tùm appetitus

humanus progrederetur in infinitum, ſemper unum bonum propter aliud expetendo: atque hoc modo redderetur irrtus, atque vanus: quia nihil haberet, in quo conquieſceret:& per conſequens, videretur fruſtra homini à natura eſſe datus: quod eſt abſurdum: ſiquidem DEUS, & Natura nihil faciunt fruſtra.

Eſtne hujus finis cognitio homini utilis?

Ἆρ' οὖν καὶ πρὸς τὸν βίον:

Cognitio ultimi finis magnum momentum habet ad vitam rectè inſtituendam. Eſt enim veluti ſcopus, ad quem homo ſuas actiones, atque adeò totam vitam debet dirigere. Ideò Cic. lib. 4. Academ. ait: Omnis ratio vitæ definitione ſummi boni continetur.

Ad quam ſcientiam propriè pertinet ultimi finis inquiſitio, & explicatio?

δόξειε δ' ἂν τῆς κυριωτάτης

Ad Politicam: quæ quia eſt præſtantiſſima, ideò etiam meritò ad eam pertinet præſtantiſſimi finis inquiſitio, & explicatio.

Quare Politica dicitur eſſe præſtantiſſima ſcientia?

Propter tres cauſas. Primùm, quia Politica cæteris omnibus artibus & ſcientiis quodammodo præeſt: & præſcribit quatenus, & quomodo in civitatibus ſint tolerandæ, & excolendæ. Deinde, quia ſub ſe complectitur honoratiſſimas ſcientias, Oeconomicam dico, Rhetoricam, & Imperatoriam: quarum opera & miniſterio in adminiſtratione Reipub. utitur. Tertiò, quia omnium aliarum artium & ſcientiarum fines ad finem Politicæ ſcientiæ ſunt referendi. Non enim Politica tantùm conſiderat privatum unius aut alterius hominis, ſed commune & publicum omnium civium, imò totius alicujus vel civitatis, vel regni, vel nationis bonum.

CAPUT III. & IV.

Poteſtne hæc doctrina exquiſitis rationibus, & demonſtrationibus explicari?

Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κατὰ...

QUIA in tradendis artibus, & diſciplinis, omnis ratio docendi

docendi, & probandi accommodanda est materiæ subjectæ: hæc autem doctrina est tantùm rerum contingentium, & probabilium: ideò non admittit accuratas, & exquisitas demonstrationes: quemadmodum Mathematicæ scientiæ: sed contenta est populari forma docendi, & probabilibus argumentis atque rationibus, ex quotidiana vita desumptis.

Quænam sunt illa contingentia & probabilia, circa quæ hæc doctrina versatur?

Sunt τὰ ἀγαθὰ τὰ καλὰ, & τὰ δίκαια, h.e. bona, honesta, & in universum τὰ πρακτὰ ea quæ in hac vita sunt agenda. Quorum omnium, propter circumstantias, & diversa hominum judicia, tanta est varietas & incertitudo: ut quibusdam videantur solùm consuetudine, & hominum opinione, non autem sua natura talia esse: quorum tamen sententia falsa est.

Qua via, & quo ordine progrediendum est in hujus doctrinæ explicatione?

Duplex est πορεία, h. e. via & ratio tradendi artes & disciplinas: una dicitur ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὁδὸς, id est, via qua à principiis progredimur ad principiata, à simplicibus ad composita, à causis ad effecta, ab universalibus ad singularia: & omnino à prioribus & natura notioribus, ad posteriora & nobis notiora. Atque hæc ratio docendi & probandi accommodata est disciplinis, & demonstrationibus Mathematicis: quibus scientia comparatur. Altera via dicitur ἡ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ὁδὸς, qua contrario ordine à posterioribus ad priora, à compositis ad simplicia, à singularibus ad universalia progredimur. Atque hic ordo docendi, & probandi in hac doctrina tenendus est. μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς:

Quam ob rem?

Quia omnis doctrina, & probatio debet fieri per notiora. Actiones autem, tanquam effectus virtutum, nobis sunt notiores, quàm ipsæ virtutes: quia incurrunt in sensus: ideò ex illis virtutũ natura est investiganda, & cognoscẽda,

Quotuplicia sunt Notiora?

Duplicia: Alia enim dicuntur ἁπλῶς καὶ τῇ φύσει γνωριμώτερα, simpliciter, & Naturæ notiora: cujusmodi sunt universalia, principia, & causæ rerum: quæ mente percipiuntur. Alia vero dicuntur γνωριμώτερα πρὸς ἡμᾶς, ἢ ἡμῖν, quo ad nos, seu nobis notiora: cujusmodi sunt singularia, composita, & causarum effectus: quæ à sensibus nostris primò percipiuntur.

Quare dicit juvenes non esse idoneos Ethicæ auditores?

τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος: Cap. 3.

Primùm, quia destituti sunt usu & experientia rerum agendarum: ideóque non possunt de his præceptis rectè judicare. Deinde quia propter animi perturbationes & affectus, quibus agitantur & indulgent, non student ea, quæ hîc præcipiuntur, in usum transferre: & secundum ea, mores, actiones & vitam suam instituere: propter quam causam etiam hæc doctrina redditur inutilis.

Num igitur simpliciter excludit ab hac doctrina omnes juvenes?

Διαφέρει δ' οὐθὲν νέος [illegible] ἡλικί[illegible] [illegible] [illegible]p. 3.

Nequaquam: Sed tantùm eos, qui ingenio, & moribus juvenilibus sunt præditi: etiamsi ætate, & annis sint adulti. Reperiuntur enim etiam prudentes quidam juvenes: qui licet paucos habeant annos: tamen ingenio, & judicio propè senili sunt præditi.

In quibus igitur consistit officium auditoris Ethici?

τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον: Cap. 3.

In tribus. Primùm, ut hac doctrina non postulet exquisitas demonstrationes: sed contentus sit & acquiescat argumentis probabilibus. Est enim hominis imperiti & inepti, aliud genus probationis requirere, quàm materia ipsius artis patitur: veluti si quis ab Oratore velit exigere demonstrationes: aut in Mathematicis disciplinis acquiescere probalibus argumentis.

Quod

Quod est alterum?

Vt de præceptis] rerum agendarum, quæ hîc traduntur, rectè possit judicare. Quam ad rem requiritur usus & experientia circa actiones civilium negociorum: quibus comparatur rerum cognitio, & confirmatur judicium.

Quod est tertium?

Vt præcepta, quæ hîc traduntur, cupiat quoque transferre ad usum: h. e. secundum illa mores, actiones, & vitam suam instituere. Quoniam hujus doctrinæ præcipuus scopus, & finis est: ut secundùm virtutem agentes & viventes, viri boni, & beati atque felices in hac civili vita evadamus.

Qualis igitur debet esse idoneus hujus doctrinæ auditor?

Qui futurus est idoneus hujus doctrinæ auditor: debet secum adferre animum aliquo modo præparatum ad præcepta ista utiliter percipienda.

Διὸ δεῖ τοῖς ἔθεσιν ἦχθαι καλῶς: Cap. 4.

In quibus consistit hæc præparatio?

In tribus. Primùm ut habeat notitiam honestorum & turpium: ac possit ea à se mutuò discernere. Deinde, ut sit amans honestatis, alienus autem à turpitudine. Tertiò, ut cupiat bonis præceptis & admonitionibus obtemperare: facere nimirum ea, quæ honesta & recta sunt: quæ autem turpia & vitiosa sunt, vitare. Qui hoc modo affectus est: is idoneus est Ethicæ auditor: eíque hæc præcepta plurimum poterunt prodesse. Qui vero talis non est: is ab doctrina est arcendus: quoniam absque fructu hæc præcepta audiet.

Quomodo hæc confirmat Aristoteles?

Authoritate, & testimonio Hesiodi: qui in lib. primo τῶν ἔργων, tria commemorat hominum genera. Vnum eorum, qui ex se ipsis non solùm intelligunt, sed etiam cupiunt agere ea quæ sint recta & honesta. Alterum eorum, qui licet ex seipsis non intelligant, quid rectum &

οὗτος μὲν πανάριστος. Cap. 4.

honestum sit: tamen cùm ex aliis ea audiunt, student illis obtemperare. Tertium eorum, qui neque ex seipsis sapiunt, neque bene monentibus cupiunt obtemperare. Quod genus hominum est planè inutile.

CAPVT IV. & V.

Quoniam in hac doctrina de ultimo fine, seu summo bono quæritur: quo nomine illud appellatur?

ὀνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ πάντων: Cap. 4.

OMnes ferè tam docti, quàm indocti bonum illud nominant εὐδαιμονίαν, hoc est, felicitatem seu beatitudinem: Nam εὐδαιμονεῖν idem est, quod εὖ ζῆν ϛ πράττειν, bene vivere & benè agere: εὐδαιμονία nihil aliud est: quàm εὐζωΐα ϗ εὐπραξία: quemadmodum etiam infra cap. 8. Aristoteles indicat.

In qua re autem summum illud bonum, seu beatitudo hominis consistit?

περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας τίς ἐστιν ἀμφισβητοῦσι: Cap. 4.

De hac quæstione variæ ac discrepantes non solum vulgi & imperitorum hominum, sed etiam Philosophorum & doctorum virorum fuerunt sententiæ: adeò ut Cicero in libris de Finibus bonorum affirmet: de nulla quæstione majorē, etiam inter summos viros, fuisse dissensionem, quàm de ea qua quæritur, quænam res sit hominis summum bonum. Et Augustinus lib. 19. de civitate DEI scribit, Varronem annotasse: suo tempore fuisse circiter ducentas octuaginta octo opiniones Philosophorum de summo bono. Neque solùm diversorum hominum diversæ sunt de summo bono opiniones: sed etiam unus idémque homo non semper eodem modo de eo judicat & statuit. Etenim in morbo, sanitatem: in paupertate, divitias: in captivitate, libertatem: in exilio patriam: in naufragio, portum: in bello & militia, prædam, vel victoriam: in fame & siti, cibum & potum tanquam summum bonum expetit.

Sed

Sed quæ est præcipua causa, quòd adeò diversæ sint hominum de summo bono opiniones?

Hæc opinionum diversitas præcipuè proficiscitur ex diverso vitæ genere, quod homines sectantur: quorum unumquodque peculiarem & proprium finem sibi habet propositum, ad quem respicit. Quisque enim id putat esse bonum: propter quod amplexus est certum vitæ genus: veluti mercator lucrum & quæstum: miles prædam: literarum studiosus doctrinam & eruditionem: Orator eloquentiam: ambitiosus honorem: agricola fertilitatem agrorum: & sic de cæteris.

τὸ γὰρ ἀγαθὸν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἀλόγως: Cap. 5.

Quot sunt præcipua vitæ genera, quæ homines sectantur?

Aristoteles quatuor vitæ genera enumerat, quæ dicit esse præ cæteris μάλιστα προὔχοντα maximè conspicua. Quorum unum genus nominat ἀπολαυστικὸν voluptuarium delicatum, & molle: eorum nimirum hominum, qui in voluptate summum bonum collocant: ideoque solùm voluptates sectantur: & cupiunt tantum καταπολαύειν frui voluptatibus, & hujus mundi bonis. Qui sunt, ut Horatius ait, Numerus, & fruges consumere nati: solùm in curanda cute occupati: quorum Deus venter est: semperque Epicureum illud in ore habent: Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

οἱ μὲν πολλοὶ, καὶ φορτικώτατοι:

Quod est alterum genus?

Πολιτικὸν καὶ πρακτικὸν, civile & actuosum: eorum hominum, qui honestatis, laudis, & gloriæ sunt studiosi, utiles ad juvandam, & conservandam civilem societatem, in Reip. negotiis administrandis: ideoque etiam nominantur χαρίεντες, quasi gratiosi, elegantes, & politi. Horum alij summum bonum ponunt in honore: alij in virtute, quam comitatur honor qui virtutis est præmium.

οἱ δὲ χαρίεντες, καὶ πρακτικοί.

Quod est tertium genus?

Θεωρητικὸν contemplativum seu speculativum: eorum

τρίτος δὲ ὁ θεωρητικός:

videlicet hominum, qui amore veritatis flagrantes, totos se tradunt contemplationi & inquisitioni rerum tàm divinarum, quàm naturalium: conantúrque veritatem in profundum demersam iterum eruere, & in lucem producere. Atque hi ponunt summum bonum in scientia, & cognitione rerum, maximè verò in contemplatione BONI per se, quod Platonici Ideam bonorum nominat.

Quod est quartum genus?

ὁ δὲ χρηματιστὴς βιαιός τις: Χρηματιστικὸν, καὶ φιλοκερδὲς lucro & quæstui deditum: eorum scilicet hominum, qui omnes suas cogitationes, studia & actiones eò dirigunt, ut possint opes atque divitias cumulare: in quibus ipsi suam felicitatem positam esse existimant.

Quid tibi de his opinionibus videtur?

οἱ μὲν οὖν πολλοὶ παντελῶς ἀνδραποδώδεις φαίνονται: Prima opinio, quæ est de voluptate, ejusmodi est, teste Cicer in lib. 1. de fin. ut nihil homine videatur indignius: siquidem cum natura ad majora quàm ad voluptatem genuit. Magis autem ea convenit bestiis, quæ non ratione, sed sensuum judicio summum bonum æstimant. Hanc ob causam Aristoteles istorum opinionem, tanquam per se absurdam, non refutat argumentis & rationibus, sed potius eos reprehendit tanquam φορτικοὺς, h. e. importunos, molestos, & ineptos homines, & ἀνδραποδώδεις, id est, mancipiis similes, eo quòd toti dediti sunt, & serviunt voluptatibus, atque cupiditatibus suis.

Sed quare major ferè hominum pars hanc opinionem de voluptate approbat?

Hoc fit partim quia voluptas naturæ est amica, grata sensibus, ac propè per omnes corporis partes diffusa: partim etiam, quia decipiuntur exemplo magnatum, regum, & principum, quorum aulæ & mensæ, omniáque reliqua studia & exercitia, solùm ad voluptates & delicias sunt comparata: quo nomine etiam homines solent eos, tanquam felices & beatos, admirari & prædicare.

Quid dicis de honore, potéstne in eo summum hominis bonum poni?

Nequaquam. Primùm quia summum bonum debet esse οἰκεῖον, h. e. proprium ejus qui illud possidet: Honor autem non est proprium bonum ejus cui defertur: quemadmodum dicitur, honor est honorantis & non honorati. Deinde quia summum bonum est δυσαφαίρετον. h. e: difficulter potest auferri ab eo, qui illud est adeptus: Honor autem facile iterum potest ab aliquo auferri: quoniam solùm pendet ex hominum voluntate, quæ est inconstans, & in singulas horas potest mutari. Tertiò, quia summum bonum propter se expetitur: Honor autem non propter se, sed propter opinionem virtutis expetitur: unde etiam dicitur esse præmium virtutis.

φαίνεται δ' ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου:

Cur non in habitu virtutis collocari potest summum hominis bonum?

Quoniam talis habitus potest etiam esse in homine dormiente, vel ocioso, & nihil agente: item in misero & calamitoso, aut alio aliquo modo afflicto: talem autem nemo dixerit actu beatum & felicem esse.

φαίνεται δ' ἀτελεστέρα καὶ αὕτη, ἔοικεν ἡ ἀρετή:

Quid videtur tibi de eorum opinione, qui summum bonum collocant in divitiis?

Falsa est hæc opinio. Primùm, quia absurdum est, id summum bonum vocare, quod est violentum. Divitiæ autem dicuntur esse violentum bonum: non solùm quia plerunque violenter per fas & nefas cum aliorum injuria acquiruntur & possidentur: sed etiam quia plerosque homines reddunt violentos, petulantes, & contumeliosos adversus alios. Deinde, quia constat, summum bonum semper propter se, & nunquam propter aliud esse expetendum. Divitiæ autem, opes, & pecuniæ nunquam propter se sunt expetendæ: sed tantùm propter usum, quem habent in vita humana: extra quem nequidem inter bona sunt numerandæ.

ὁ δὲ χρηματιστὴς βιαιός τις ἐστὶ, καὶ ὁ πλοῦτος δῆλον ὅτι:

CAPUT VI.

Quid sentis de postrema opinione eorum, qui hominis beatitudinem seu summum bonum collocant in contemplatione Ideæ bonorum?

τὸ ἢ καθό-λου βέλτιον ἴσως ἐπι-σκέψασθαι.

HUjus opinionis authores fuerunt Socrates & Plato: qui sicut omnium aliarum rerum singularium statuerunt universales Ideas: ita etiam omnium bonorum unam quandam communem finxerunt esse Ideam, sive formam essentialem, per se alicubi existentem: à qua omnia reliqua singularia bona habeant suam essentiam & notitiam: atque in hujus contemplatione dixerunt positam esse hominis beatitudinem. Quam opinionem Aristoteles in hoc capite aliquot argumentis impugnat.

Sed quia DEUS *est fons & causa omnium bonorum, atque adeò ipsissima Idea omnis boni, & summum bonum: an non rectè in ejus contemplatione & cognitione statuitur hominis beatitudo?*

Maximè. Nam etiam ipse Christus servator noster Iohan. 17. cap. idem affirmat, cùm ait, Hæc est vita æterna: ut cognoscant te solũ verum DEUM, & quem misisti IESUM CHRISTUM. Sed quia hunc verum DEUM patrem Domini nostri IESU CHRISTI Plato Philosophus Ethnicus ignoravit: non potest ejus opinio hoc modo defendi.

Quo nomine autem Aristoteles eam improbat?

Quia Plato videtur per Ideam bonorum intellexisse communem aliquam formam essentialem, extra DEUM seorsim alibubi per se existentem, ad cujus exemplar & imaginem omnia reliqua singularia bona sint creata.

Estne autem talis aliqua Idea?

Nullam talem Ideam esse, probat Aristoteles quatuor argumentis.

Quod

Quod est primum argumentum?

Primum argumentum sumitur ex dogmate Platonicorum: qui dicebant, ideo numerorum non posse dari communem Ideam, quia in illis est PRIUS & POSTERIUS. Hinc ergo sic commentatur: In quibus est prius & posterius eorum non potest esse communis Idea. Sed in bonis est & prius & posterius. Ergo bonorum non potest dari communis Idea. Minor declaratur, Quia bonum est in substantia, & in Qualitate, & in Relatione: Substantia autem semper est prior accedentibus: & id quod per se est, prius est eo, quod ad aliud refertur.

οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην οὐκ ἐποίουν ἰδέας ἐν οἷς.

Dic alterum argumentum?

Quæ in diversis sunt prædicamentis, eorum non est una communis idea: quia non possunt habere idem genus in definitione. Bona autem sunt in diversis prædicamentis. Ergo non omnium bonorum est una communis Idea. Minor declaratur, Quia bonum est in Substantia, ut DEUS, Mens: in Qualitate, ut Virtus, Ars, Sanitas: in Quantitate, ut AEquale, Mediocre: in Relatione, ut Vtile: in Actione, ut Vivere, orare, scribere: in Passione, ut Erudiri, sanari: & sic de cæteris prædicamentis: Bonum enim æquè latè patet ac ipsum ENS, quod per omnia prædicamenta est diffusum.

ἔτι ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι:

Da tertium argumentum?

Quorum una & communis est Idea, eorum etiam una est scientia: quemadmodum inquit Aristoteles lib. 2. poster. cap. 2. τοῦ ἑνὸς, ᾗ ἕν, μία ἐπιστήμη. Sed non omnium bonorum est una scientia. Ergo non omnium bonorum est una communis Idea. Minor declaratur, Primùm enim bonorum, quæ sunt in diversis prædicamentis, etiam diversa est scientia: ut alia scientia est ejus boni, quod est in substantia: alia ejus, quod est in Qualitate, aut in Quantitate: aut in cæteris prædicamentis. Deinde etiam bonorum, quæ sunt in eodem prædicamento, diversa est scientia: ut alia est scientia virtutis, alia sanitatis, alia artis Grammaticæ,

ἔτι ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν, μία καὶ ἐπιστήμη:

ticæ, aut Arithmeticæ, aut Musicæ, aut alicujus artis. Imò sæpe ejusdem boni, quatenus diversa ratione consideratur, etiam diversa est scientia: ut mediocritatis diversa est scientia in singulis virtutibus: diversa in ratione victus: diversa in exercitiis, in laboribus, in studiis, & aliis rebus, atque actionibus.

Quod est quartum argumentum?

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, τί ποτε καὶ βούλονται:

Si Ideæ sunt diversum quid ab ea singulari seu individuo cujus sunt Ideæ: tum necesse est, ut habeant quoque diversam ab illis definitionem. Sed Idearum non sunt diversæ definitiones à suis singularibus, quarum Ideæ esse dicuntur. Ergo Ideæ non sunt diversum quid à suis singularibus: & per consequens, inane est Idearum figmentum. Minor declaratur, quia hominis, & Ideæ hominis, ἀνθρώπου καὶ αὐτοανθρώπου eadem est definitio: Sic Mensæ, aut lecti, & Ideæ mensæ, vel lecti eadem est definitio.

At Plato Ideas statuit esse sempiternas, Res verò singulares, quarum sunt Ideæ, caducas: igitur Ideæ, & res quarum sunt Ideæ, non possunt habere easdem definitiones?

ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ ἀΐδιον εἶναι μᾶλλον:

Negatur consequentia: Nam discrimen hoc tantùm est ratione temporis, quod est accidens. Accidentia autem non possunt definitiones sive formas essentiales rerum mutare.

Sed videtur Plato tantùm eorum bonorum, quæ per se bona dicuntur, statuere unam communem Ideam, ideóque malè ab Aristotele reprehendi, quasi simpliciter omnium bonorum statuerit unam Ideam?

τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησίς τις ὑποφαίνεται:

Etiamsi hoc concedatur: tamen neque talium honorum potest esse una communis Idea: siquidem eorum non est definitio. Exempli gratia, Virtutes, artes, omnésque earum species: item religio, honor, libertas, sanitas, & similia alia: sunt quidem per se bona, non tamen habent eandem definitionem, ideóque etiam non potest eorum esse una communis Idea. Cùm

Cùm autem sint tam multa & varia bonorum genera, qua ratione fit, ut conveniant in nomine BONI, *si eorum non est una aliqua communis Idea?*

Hoc fit propter certam quandam ἀναλογίαν, id est, rationem & similitudinem, qua id quod BONUM dicitur, affectũ est erga illud, cujus BONUM esse dicitur: quatenus nimirum illud vel perficit, vel conservat, & propterea sui appetitum in animo excitat. Exempli gratia, virtus & doctrina dicuntur esse BONUM animi: quia animum meliorem reddunt, & perficiunt. Sic sanitas, robur, pulchritudo, vigor sensuum, dicuntur BONUM corporis, quia corpus in suo statu conservant.

ἀλλὰ πῶς δὴ λέγεται; οὐ γὰρ ἔοικε:

Quid si concedamus esse talem aliquam communem bonorum Ideam qualem Platonici fingunt: poteritne ideo ejus contemplatione summum hominis bonum collocari?

Nullo modo. Primùm quia hîc quæritur ejusmodi bonum, quod hominis studio & industria agendo potest acquiri: Idea autem Boni Platonica non potest agendo comparari, cùm vix mente possit percipi. Deinde, quia hîc quæritur felicitas seu beatitudo politica & practica: quæ considerat singulare aliquod bonum, quod in actionibus, earúmque circumstantiis consistit. Idea autem Platonica nihil confert ad felicitatem politicam: est enim Bonum universale ab actionibus remotum, in sola contemplatione consistens. Denique si Idearum consideratio & noticia hominibus utilis esset ad civiles actiones meliùs obeundas, aut ad opera suæ artis perfectiùs elaboranda, nequaquam ejus consideratio hactenus à tot viris sapientibus, & peritis artificibus fuisset neglecta: qui cum reliquas artes vitæ humanæ utilissimas summo studio & magno labore invenerunt, & posteris suis tradiderunt: Idearum tamen contemplationem tanquam inutilem præterierunt.

τάχα δ' ἂν τῳ δόξειεν ἂν βέλτιον:

CAPUT

CAPUT VII.

Quomodo definis εὐδαιμονίαν, hoc est, felicitatem Politicam?

πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν.

ARistoteles duas in hoc capite ejus adfert descriptiones aut definitiones: quarum una est τῆς ποιότητος qualitatis, qua ostenditur quale bonum sit ipsa felicitas: & nominatur ὅρος ἐννοηματικός. Altera est τῆς οὐσίας, ἢ τοῦ πράγματος, ipsius rei & essentia: & vocatur ὅρος οὐσιώδης.

Quæ est prior definitio?

ΕΥδαιμονία ἐστὶν ἀκρότατον, καὶ τελειότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν. hoc est, Felicitas seu Beatitudo est ultimum sive extremum, & perfectissimum actionum humanarum bonum.

Quare dicitur ἀκρότατον ultimum sive extremum bonum?

Quia ejus gratia omnes omnia suscipiunt & agunt: & in eo omnia cætera bona concurrunt.

Quare dicitur esse τελειότατον, αὔταρκες, id est, perfectissimum bonum?

Primùm, quia semper propter se, & nunquam propter aliud expetitur. Deinde quia est bonum αὔταρκες, id est, se ipso contentum. Complectitur enim simul omnia bona, quæ homo potest expetere. Tertiò, quia beatitudo non potest accessione aliorum bonorum, ratione essentiæ suæ melior & perfectior fieri: licet per ejusmodi accessionem interdum reddatur splendior, & magis expetenda.

Quotuplicia sunt bona?

Triplicia, ut est apud Platonem lib. 2. de Repub. & Cic. lib. 2. de Invent. Quædam enim sunt imperfecta: quæ nunquam propter se, sed semper propter aliud aliquod commodum, quod in se habent, expetuntur: ut pecuniæ, opes, & divitiæ. Quædam sunt perfecta: quæ partim propter

pter se,partim propter aliud expetuntur:ut virtus, honor, sanitas,doctrina, voluptas, &c. Quædam sunt perfectissima,quæ semper propter se,nunquam autem propter aliud expetuntur: cujusmodi est ἡ εὐδαιμονία, felicitas, de qua hîc agitur.

Quid est αὐτάρκεια?

Αὐτάρκεια est affluentia & sufficiens copia omnium eorum bonorum, quæ ad vitam commodè degendam sunt necessaria. Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας.

Quot modis ea consideratur?

Duobus modis: vel enim αὐτάρκεια simpliciter & absolutè consideratur: atque ea soli DEO tribuitur: qui solus verè est αὐτάρκης, id est, seipso, contentus, nullaque alia re indigens:quemadmodum, Lucretius scribit, Naturam divinam suis pollere opibus, nihil indigat nostri. Vel consideratur comparatione cæterorum bonorum: ac tale bonum est felicitas, de qua hîc inquiritur.

Quomodo hæc αὐτάρκεια est æstimanda?

Quoniam non nobis solùm nati sumus, ut Plato scribit,sed etiam ortus nostri partem aliquam sibi vendicat patria,partem parentes,partē cæteri qui ad nos pertinēt: ideo αὐταρκεια illa non ex nostra solùm persona æstimanda est: sed etiam eorum quibus vel lege naturæ, vel ratione officij in civili societate tenemur benefacere: quales sunt parentes,liberi, conjuges, fratres, propinqui domestici, & cives. Quam ob causam homo dicitur τῇ φύσει εἶναι ζῶον πολιτικὸν, καὶ κοινωνικόν. Sed tamen etiam in hac parte modus tenendus est, ne αὐτάρκεια in infinitum extendatur, & hoc modo cupiditas in immensum excrescat.

Quæ est altera definitio felicitatis, quam dixisti οὐσιώδη substantialem?

Εὐδαιμονία ἐστὶν ἐνέργεια ψυχῆς λογικῆς κατ' ἀρετὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην, ἐν βίῳ τελείῳ. Beatitudo est operatio seu functio animi rationalis, secundùm virtutem optimam & perfectissimam, in vita perfecta. ἀλλ' ἴσως τὴν μὲν εὐδαιμονίαν τὸ ἄριστον λέγειν.

Expli-

Explica hanc definitionem secundùm ejus partes?

Genus in hac definitione est ἐνέργεια, operatio seu functio. Differentiæ sunt tres: Prima est causæ efficientis, unde operatio illa proficiscitur: nempe ab animo rationali. Altera est causæ formalis: nempe quòd dicitur esse operatio secundùm virtutem præstantissimam, & perfectissimam. Tertia differentia sumitur à circumstantia temporis nimirum in vita perfecta.

Quare beatitudo definitur τῇ ἐνεργείᾳ, operatione seu functione?

ὥσπερ γὰρ αὐλητῇ καὶ ἀγαλματοποιῷ:

Quoniam uniuscujusque rei bonitas & perfectio præcipuè ex ejus operatione, & opere æstimatur: si nimirum potest munere suo, ad quod condita est, rectè fungi: ideo beatitudo, quæ est hominis bonum & perfectio, rectè ex propria ejus operatione, proprióque opere definitur.

Quo pacto id probas?

Inductione. Nam si omnes res ad certum aliquod opus, & munus sunt cōditæ: si faber, si sutor, si textor, & quilibet alius artifex habet proprium aliquod opus, quod efficere debet: si denique oculi, aures, manus, pedes, omniáque membra corporis propriam habent functionem: Certè etiam homini, quatenus homo est, propriam actionem, propriumque munus attribuere oportet.

Quanam est illa propria functio, seu actio hominis?

Id ex tribus differentiis, quæ in definitione generi sunt adjectæ, intelligi potest. Dicitur enim quòd sit actio animi rationalis, secundùm virtutem præstantissimam, & perfectissimam in vita perfecta.

Quare beatitudo dicitur esse functio animi rationalis?

τέλος δὴ τοῦτ' ἂν εἴη

Primùm, quia beatitudo non est bonum corporis: sed animi

animi: deinde: quia reliquæ potentiæ seu facultates animi, videlicet vegetativa & sentiens, communes sunt homini partim cum plantis & stirpibus, partim cum brutis animalibus: Hoc autem loco agitur de proprio bono hominis: ideò non potest illud considerari nisi secundum propriam potentiam animi humani, ea autem est rationalis. Sed hæc potentia rursum est duplex: vel enim ex seipsa rationem habet, & intelligentia est prædita: ut MENS: cujus ἐνέργεια nominatur θεωρία contemplatio: vel ex seipsa quidem rationem non habet: potest tamen rationi obedire, ut APPETITUS: cujus ἐνέργεια dicitur πρᾶξις actio: Vtriusque partis operatio hîc est intelligenda. Vnde etiam infra duplicem hominis beatitudinem facit: unam θεωρητικὴν contemplativam, alteram πρακτικὴν activam.

ποτί: τὸ μὲν γὰρ ζῆν κοινόν:

Quare autem beatitudo dicitur operatio secundum Virtutem perfectam?

Hæc differentia est εἰδοποιὸς specifica, qua hæc ἐνέργεια separatur ab omnibus aliis actionibus, quæ non ex virtute proficiscuntur, plurimum enim differunt AGERE & SECUNDUM VIRTUTEM AGERE: illud enim est cujusvis hominis: hoc verò est tantùm viri boni, & virtute præditi. Etenim quia beatitudo est summum bonum hominis, ideò non qualibet actione seu functione definitur: sed tantùm ea, quæ virtute perficitur.

τὸ δ' αὐτόν φαμὲν ἔργον εἶναι τῷ γένει τοῦδε:

Quam autem optimam & perfectissimam Virtutem intelligis?

Quidam hoc loco intelligunt prudentiam: quia ea in singulis virtutibus ostendit rectam rationem, & mediocritatem, quæ in omnibus virtutum actionibus est observanda: propter hanc causam etiam Plato prudentiam in lib. 3. de legibus principem omnium virtutum nominat: Et Crito Pythagoreus eam ducem & matrem omnium virtutum appellat. De cujus dignitate & præstantia infra lib. 6. cap. 12. prolixius agitur. Aliqui verò intelligunt justitiam universalem, quæ sub se complectitur omnes alias virtu-

tes:ut infra lib.5.cap.1. ostenditur. Potest tamen per virtutem perfectam hoc loco intelligi quævis virtus in summo gradu:quæ longo usu, & crebris actionibus in animo hominis est confirmata.

Cur additur in vita perfecta?

ἐν δ' ἐν βίῳ τελείῳ. Quia ad veram beatitudinem requiritur, non solum diuturnitas quædam temporis: sed etiam constantia, & perseverantia in actionibus virtutum: ne fiat aliqua interruptio per turpes actiones,& scelera: quibus ista civilis felicitas inquinatur,& labefactatur.

Quo pacto Aristoteles hoc declarat?

μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ. Similitudine desumpta à communi proverbio: Quemadmodum una hirundo non facit ver,nec una dies: ita nec una,aut altera actio secundum virtutem aut breve aliquod tempus,facit beatum:sed oportet studium,& actiones virtutum per omnem vitam continuare nihilque de iis remittere. De qua re Cicer.lib.2.de finibus sic scribit, Neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata duci solet:neque appellatur omnino vita,nisi confecta & absoluta:neque potest quisquam aliàs beatus esse, aliàs miser.

CAPUT VIII.

Consentitne definitio beatitudinis Aristotelica cum iis, quæ alii saniores Philosophi de beatitudine scripserunt.

συνῳδὰ δὴ περὶ αὐτῆς ὁ λόγος. Maximè. Primùm enim, quòd beatitudinem, quæ est ultimus finis hominis, definit esse ἐνέργειαν: id cõsentit cum eo quod omnes sani fateri coguntur: videlicet hominem non ad ocium, & ignaviam: sed ad certas aliquas functiones esse natum: quarum sunt duæ præcipuæ: contemplatio, & actio: quæ quoniam finis rationem habent, ideo etiam rectè in definitione ultimi finis ponuntur. Imò ipsum etiam vocabulum εὐδαιμονίας actionem quandam denotat. Nam εὐδαιμονεῖν est εὖ πράττειν & εὖ ζῆν, id est, benè

benè agere & benè vivere : εὐδαιμονία est εὐπραξία καὶ εὐζωΐα.

Deinde quòd dicitur esse actio seu functio animi, & non corporis: id facilè concedunt saniores Philosophi, qui ex tribus bonorum generibus animi, corporis, & fortunæ: bonis animi primas partes tribuunt: quia autem beatitudo est præstantissimum hominis bonum : ideò etiam merito præstantissimæ ejus parti, nempe animo, attribuitur.

νενεμηκότων δὴ τῶν ἀγαθῶν τριχῶς

Tertiò, quòd dicitur esse actio secundùm virtutem: etiam hoc non est alienum à veterum Philosophorum sententia : qui omnes in summi boni discriptione, etiam virtutis mentionem fecerunt. Quorum aliqui simpliciter in virtute illud posuerunt: quidam in certa aliqua virtute, veluti in sapientia, ut Bias, Anaxagoras, Socrates: aut in prudentia, ut Plato in Phædone. Aliqui verò virtuti quoque adjunxerunt vel voluptatem, vel bona externa corporis & fortunæ. Qui autem virtutem à beatitudine, & summo hominis bono prorsus excluserunt: hi ne quidem Philosophi nomine digni sunt judicandi.

φαίνεται δὲ καὶ τὰ ἐπιζητούμενα περὶ τὴν

Sed quare Aristoteles potius in actione, quàm in habitu virtutis, summum bonum hominis collocat?

Quoniam actio & usus virtutis præstantior est, quàm virtutis habitus, & possessio: Potest enim habitus virtutis etiam esse in dormiente, aut ægrotante aut aliâs misero & calamitoso, & similibus hominibus : quos tamen nemo verè, & actu beatos, & felices esse dixerit. Declarat hoc Aristoteles exemplo certantium. Nam quemadmodum olim in ludis Olimpicis coronabantur, non qui habitu solùm corporis pulcherrimo & robustissimo essent præditi: sed qui fortiter pugnando vincebant : ità beatitudinem sequuntur, non qui habitu solùm virtutis sunt præditi ; sed qui ex virtute agunt & vivunt.

διαφέρει δ' ἴσως οὐ μικρὸν ἐν ἕξει ἢ ἐνεργείᾳ.

Quare nulla fit mentio voluptatis in definitione beatitudinis: cùm tamen ea sit perpetua ejus comes: & à plerisque philosophis ei quoque annumeretur?

ἔστι δ' ὁ βίος αὐτῶν καθ' αὑτὸν ἡδύς.

Etsi Aristoteles voluptatem, tanquam accidens, noluerit in definitione beatitudinis ponere: tamen eam non omnino à beatitudine excludit. Loquor autem de voluptate, animi: quæ sola vera voluptas est. Nam voluptati corporis cum virtute, & summo hominis bono, nullum potest esse commercium.

Quibus rationibus probas Aristotelem voluptatem non excludere?

τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἐστὶν ἡδέα τὰ φύσει ἡδέα.

Primùm, quia actiones virtutum non solùm sua natura, sed etiam viro bono sunt jucundæ, quatenus in illis sese oblectat: ita ut non opus habeat alia aliqua aliunde accersita voluptate. Deinde, quia si actiones virtutum sunt bonæ & honestæ: necesse est ut etiam sint jucundæ. Neque enim hæc tria τὸ ἀγαθὸν, τὸ καλὸν, καὶ τὸ ἡδὺ in virtutum actionibus ita à se mutuo sunt separata: ut alterum sine altero esse possit: sicut Deliacum epigramma ea videtur sejungere: τὸ καλὸν tribuit justiciæ, τὸ ἀγαθὸν sanitati, τὸ ἡδὺ adeptioni rei desideratæ.

An non etiam ad felicitatem requiruntur bona externa: quorum tamen Aristoteles in definitione non meminit?

φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν.

Ad perfectam felicitatem etiam externa bona requiri, manifestum est ex ejus definitione, licet verbo non exprimantur. Si enim felicitas consistit in actione secundum virtutem: omnino etiam externis illis bonis, tanquam adjumentis & instrumentis, ad ejusmodi actiones commodè præstandas opus est: quibus qui destituti sunt, non possunt suam virtutem erga alios declarare. Vnde Aristoteles lib. 7. Polit. cap. 13, ait, τὸ καλῶς ζῆν δεῖται χορηγίας τινός: ad honestè vivendum opus est rerum aliqua copia. Etenim ad for-

ad fortitudinis actiones requiritur robur: corporis, sanitas, arma, & id genus alia instrumenta. Ad liberalitatem exercendam requiruntur opes & facultates: sine quibus liberalis suam virtutem erga alterum exercere non potest. Sic ad multas actiones meliùs obeundas plurimum nos juvare possunt amici partim consilio, partim auxilio: sine quibus alioqui illas actiones non possemus perficere. Neque verò bona externa solùm adjuvant hac in parte felicitatem: sed etiam eam exornant & splendidiorem reddunt: quandoquidem eorum defectu ipsa felicitas veluti obscuratur. Hanc ob causam etiam quidam τὴν εὐδαιμονίαν felicitatem, & τὴν εὐτυχίαν fortunæ prosperitatem eodem numero & loco habuerunt: licet multum differant: existimantes neminem verè felicem dici posse, cui etiam fortuna non faveat.

CPVT. IX.

Hæc ergo felicitas, de qua hic loquimur, contingitne homini divinitùs, an potest comparari humana industria, an verò pendet à fortuna?

QVoniam DEus omnium aliorum, etiam minimorum bonorum est author & largitor: ideo statuendum est, eum quoq; felicitatis, tanquam summi boni, esse primam & summam causam. Quia autem hìc de hominis felicitate quæritur, existimo humanam industriam, ad eam comparandam, tanquam causam secundam plurimùm valere. Quod verò ad fortunam attinet, cùm sit omnium causarum infima, & ignobilissima: non potest ei felicitas, res præstantissima, attribui.

ὅθεν ἐ ἀ-
χορεῖται:
πότερόν ἐστι
μαθητὸν
ἢ ἐθιστόν.

Quare autem primæ causæ, nempe DEO, etiam adjungis secundariam causam, hominum industriam?

Quia DEus sua bona non planè immediatè hominibus largitur: sed vult accedere etiam hominum laborem & industriam: quemadmodum etiam Adamo primo nostro

parenti dixit, In sudore vultus tui, comedes panem tuum: & in Psal. 128, dicitur, labores manuum tuarum comedes. Vnde dicitur, quòd unusquisque sit faber suæ fortunæ. Et notum est dictum Epicharmi, τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγαθὰ οἱ θεοί.

Si humana industria felicitas potest comparari, quomodo igitur est divinum donum?

φαίνεται δὲ κἂν εἰ μὴ θεόπεμπτός ἐστι:

Primùm, quia felicitas dicitur esse præmium virtutis: ideo necesse est ut sit virtute præstantior, Cùm verò in rebus humanis nihil sit virtute præstantius: necesse est felicitatem esse divinum quiddam. Præmium enim præstantius est eo, cujus est præmium. Deinde ideo dicitur esse divinum bonum: quia est πολύκοινον, multis commune: communicatur enim omnibus hominibus, qui ad colendam virtutem non sunt à natura inepti facti. Nam ad virtutis adeptionem etiam requiritur quædam εὐφυΐα, id est, naturæ bonitas, quæ non est in nostra potestate, sed divinitus nobis contingit, quemadmodum infra lib. 10. c. 9. dicitur: atque hoc modo rursum efficitur, quod felicitas sit divinum bonum.

Quare autem fortuna non potest felicitas ascribi?

τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον ἐπιτρέψαι τύχῃ:

Primùm quia fortuna est solùm causa per accidens, ideoque infimum locum inter causas obtinet: est enim bruta, incerta, mutabilis, & inconstans: Felicitas verò est bonum cum ratione, mente, & virtute conjunctum firmum, constans, & stabile.

τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος ἄριστον ἐτίθεμεν:

Deinde quia felicitas est finis scientiæ politicæ, & omnium legumlatorum, qui hoc unum in suis legibus spectant, ut cives suos virtutis studiosos, & inde beatos efficiant. Quòd si felicitas à fortuna homini contingeret, frustra de ea consequenda leges & præcepta traderentur: frustra etiam boni magistratus in eo omnem curam & diligentiam adhiberent: ut cives suos viros honos, & ad res præclarè gerendas idoneos reddant. De hoc fine scribit Plato

Plato libro quinto de leg. ἡμῖν δ' ἦν τῶν ὅμων ὑπόθεσις ἐν ταῦθα ἔβλεπεν: ὅπως ὡς εὐδαιμονέστατοι ἔσονται, καὶ ὅτι μάλιστα ἀλλήλοις φίλοι. Et Aristoteles infra cap. 3. βούλεται γὰρ ὁ πολιτικὸς τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν, καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους.

Sunt ne bestiæ, & pueri hujus felicitatis capaces?

Quia bestiæ omnino ratione sunt destitutæ, ideò secundum virtutem agere non possunt: & per consequens neque hujus felicitatis esse capaces, quæ in virtutum actionibus consistit. Pueris autem felicitatem attribuere non possumus, propter duas causas. Primùm, quia licet non prorsus destituti sunt ratione, quemadmodum bestiæ: tamen propter ætatis imbecillitatem carent usu rationis: ideóque etiam nondum idonei sunt ad virtutum actiones obeundas: ad quas requiritur rectum judicium, certa voluntas, & firma electio. Deinde, quia in definitione felicitatis dictum est, ad eam requiri virtutem perfectam, in vita perfecta: propter varias fortunæ vicissitudines, quibus vita hominum nonnunquam ita agitatur & concutitur: ut etiam ex felicissimo statu dejiciantur in maximas calamitates, & miserias: adeo ut tales nemo possit revera beatos, & felices prædicare: quemadmodum poetæ fabulantur Priamo, regi alioquin fortunatissimo, in extrema senectute accidisse.

εἰκότως οὖν οὔτε βοῦν, οὔτε ἵππον, οὔτε ἄλλο τῶν ζῴων οὐδὲν εὐδαιμον λέγομεν· οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν· διὰ τὴν ἡλικίαν, οὐ γὰρ πρακτικός ἐστιν· διὰ τὴν αἰτίαν, οὐ δὲ παῖς:

Sed tamen interdum etiam pueros aliquos beatos esse prædicamus?

Hoc fit, non quia jam actu ipso sunt beati: sed tantum propter spem, quam de se præbent: quòd aliquando tales sint futuri: quia cernimus in illis præclaram indolem, & alia signa futurarum virtutum.

CAPUT X.

Potestne aliquis in hac vita beatus nominari: an juxta Solonis responsum, Crœso Lydorum regi datum, expectandus est ultimus vitæ terminus?

πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων:

Quoniam vita hominis variis casibus, & vicissitudini-

bus fortunæ, infinitis etiam miseriis & calamitatibus singulis propè monentis exposita est: ut nunquam homo aliquid certi sibi de sua felicitate polliceri possit: ideò à multis dubitatum fuit, utrum homo possit in hac vita beatus dici. hinc sunt illa dicta, Nescit quid serus vesper ferat: Nondum sol omnium dierum occidit: In fine videbitur cujus toni. Cic. 2. de fin. Nemini exploratum esse potest, quomodo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad vesperum. Hanc incertitudinem conditionis vitæ humanæ, videtur Solon respexisse: cùm Crœso interroganti, utrum ipsum beatum judicaret, respondit, ut refert Ovid. lib. 3. Methamorph.

——————————————————Vltima semper
Expectanda dies homini est: dicique beatus
Ante obitum nemo, supremaq; funera debet.

Quæ est hujus responsi sententia?

οἱ δὲ δὴ ϰαὶ ϑήσει τινὶ ϰ. τ. λ. (marg.: *οι δι δη … ϑι τιν … ϰ ϐ, ι, ιν:*)

Dupliciter potest hoc Solonis responsum accipi, Primùm, Quòd beatitudo non possit tribui viventibus, sed tantùm mortuis. Quam sententiam Aristoteles unico argumento refutat, ex definitione beatitudinis supra posita. Beatitudo est actio secundùm virtutem. Mortui autem non possunt agere secundùm virtutem: Ergo mortuis non potest beatitudo attribui.

Quæ est altera hujus responsi sententia?

(marg.: *οἱ δὲ μὴ λέγομεν τὸν τεθνεῶτα:*)

Altero modo potest hoc responsum ita accipi: quasi Solon voluerit dicere, etiamsi fortasse contingat aliquem esse, cui per totam vitam omnia ex animi sententia & voto succedunt: quique omnibus bonorum generibus abundè ornatus sit ut beatus & felix videri possit: tamen beatitudinem de eo quamdiu vivit non posse certò affirmari: quia adhuc variis casibus fortunæ sit obnoxius: postquam verò etiam in eadem felicitate est mortuus, tùm demum de eo verè affirmari posse, quod in vita fuerit beatus: quoniam per mortem jam exemptus sit ab omnibus fortunæ malis & injuriis. Siquidem mors est ultima linea rerum, quæ finem

nem imponit omnibus malis. Quæ sententia tali posset syllogismo comprehendi.

Cui nihil mali amplius potest accidere, is verè potest dici beatus. Nam ut Cicer.lib.2.de finibus ait, Qui existimat se posse miserum esse: is beatus non est. Mortuis autem nihil mali amplius potest accidere. Ergo Mortui possunt dici beati. Minor probatur duabus rationibus. Primùm, quia mortui nulla neque bona, neq; mala possunt sentire. Deinde, quia per mortē exempti sunt ab omnibus malis.

Quid respondet Aristoteles ad hanc sententiam?

Tribus modis eam refutat. Primùm negat minorem propositionem, ejusque rationes: & exemplo simili ostendit, posse etiam mortuis, eorumque posteris multa tàm bona, quàm mala accidere: quæ ad ipsos pertinent: etiamsi ipsi ea non sentiant. Quemadmodum viventibus licet ignorantibus, & non sentientibus, possunt vel bona vel mala contingere: veluti si absenti, aut dormienti decernetur honor aliquis in magistratu, aut obtingit hæreditas, aut nascitur filius vel filia: aut contra moriuntur parentes, liberi, vel amici: corruit, aut incendio perit domus, diripiuntur bona: vastantur agri, aut aliæ ejusmodi calamitates accidunt: ista bona vel mala etiamsi absens, aut dormiens non sentiat, tamen nihilominus ad illum pertinent. Non igitur valet consequentia, mortui non sentiunt bona vel mala: igitur mortuis nihil potest boni vel mali accidere.

δοκεῖ γὰρ εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακόν:

Quæ est altera refutatio?

Ea sumitur ex analogia, quæ debet esse inter veritatem rei, & veritatem orationis. Etenim si post alicujus mortem verè possum de eo pronunciare, quod in vita fuerit beatus: igitur necesse est, ut etiam de eodem antequam mortuus esset: verè id ipsum licuerit aliquando pronunciare. Et si de aliquo dum adhuc viveret, non licuit verè affirmare, in tempore præsenti, quòd sit beatus: igitur etiā de eodem jam mortuo licebit in præterito tempore verè

εἰ δὴ τέλος ὁρᾶν δεῖ, καὶ τότε μακαρίζειν:

affirmare, quòd aliquando fuerit beatus. Nam si prædicatum nunquam potuit subjecto in præsenti tempore verè attribui: etiam nunquam poterit eidem in præterito tempore attribui: Quia nihil dicitur præteritum, quod non antea fuerit præsens.

Quæ est tertia refutatio?

δῆλον γὰρ ὡς εἰ συνακολουθοίημεν τύχαις:

Ea sumitur ex absurdis consequentibus. Nam si propter fortunæ casus, beatitudo non potest viventibus attribui: igitur beatitudo posita esset in manu fortunæ: & in fortuna posita esset ratio benè vel malè vivendi: & beatus similis esset Chamæleonti, aut Polypo, qui subinde in varias formas mutantur. Sed hæc omnia falsa esse, ex supra dictis patet.

Explicasti aliquo modo Solonis responsum de proposita quæstione: expone mihi quoq; Aristotelis de ea sententiam?

ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν οὐδαμῶς:

Aristoteles negat in hac quæstione spectandam esse fortunæ inconstantiam: sed potius considerandam esse naturam beatitudinis, & virtutis, quæ est ejus causa efficiens. Itaque affirmat posse aliquem etiam in hac vita beatum nominari: idque probat argumento desumpto ex loco causarum & effectorum: quorum hæc est natura: ut posita causa absoluta, ponatur etiam effectus. Est autem causa absoluta felicitatis politicæ actio secundum virtutem. Quia verò de viro bono, dum vivit, verè affirmari potest, quòd vivit & agit secundum virtutem: Igitur de eodem etiam adhuc vivo existente verè affirmari potest, quòd sit felix & beatus.

Sed tamen vir bonus æquè obnoxius est fortunæ casibus, ac alij homines?

μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ νῦν διαπορηθέν:

Verum quidem est. Sed fortunæ non tanta vis est, ut possit virum bonum de suo honesto proposito dimovere: aut ex beato miserum facere. Est enim in quavis fortuna τετράγωνος, h.e. firmus & cõstans in proposito rectè agendi, instar lapidis quadrati: qui firmam habet basim, nec facile

facile poteſt loco moveri. Et ſicuti virtus, quæ eſt beatitudinis effectrix eſt firmum & ſtabile bonum : ita etiam felicitas viri boni eſt firma & ſtabilis ; neque patitur ſe à quovis fortunæ vento concuti.

Eſtne igitur vir bonus, in utraque fortuna proſpera & adverſa, æquè beatus?

Si Stoicorum more mihi reſpondendum eſſet : ſimpliciter hoc affirmarem : qui ſapientem etiam rotæ affixum, aut tauro Phalaridis incluſum, nihilominus tamen propter virtutem beatum eſſe aſſerunt. Sed magis mihi placet Ariſtotelis diſtinctio, qua in hoc loco utitur : & fortunæ caſus non quidem poſſe viro bono ſuam felicitatem planè auferre : ſed tamen interdum ſolere eam affligere, & nonnihil obſcurare.

πολλῶν ἢ γινομένων κατὰ τύχην καὶ διαφερόντων.

Quæ eſt illa diſtinctio?

τὰ τυχηρὰ, h. e. Ea quæ homini à fortuna ſolent accidere, diſtinguuntur duobus modis: Vel τῇ ποιότητι qualitate: quòd alia ſunt Bona, alia Mala: Vel τῇ ποσότητι. quantitate: quòd alia ſunt multa & magna, alia pauca & parva.

Reſponde mihi igitur ſecundum has duas diſtinctiones ad propoſitam quæſtionem?

Primùm, Ea, quæ ſunt parva, & pauca ſive ſint bona ſive mala : non poſſunt adferre aliquam mutationem in vita beati. Deinde ea, quæ ſunt magna & multa, ſi ſunt Bona, reddunt vitam beati beatiorem : quia adferunt majus ornamentum ejus beatitudini : & plures ei præbent occaſiones ad exercendam virtutem: Si vero fuerint Mala, affligunt quidem: & quodammodo labefactant beatitudinem boni viri : quia adferunt ei aliquem dolorem : & impediunt eum in exercitio virtutis non tamen beatitudinem ei prorſus adimunt, ut ex beato fiet miſer.

Quamobrem?

Quoniam vir bonus omnem fortunam fert εὐσχημόνως decen-

decenter adeò ut etiam in adversa fortuna ejus virtus eluceat: quæ prohibet, ne quid turpe, aut odio dignum admittat: sed potiùs ut in omni negotio circa quod versatur, ea quæ honestissima & pulcherrima sunt agat: non secus ac bonus sutor, ex quovis corio sibi oblato artificiosissimum & pulcherrimum calceum conatur conficere. Proinde vir bonus in tali fortuna constitutus, licet non possit perfectè beatus nominari, quem Græci μακάριον vocant: tamen non poterit etiam miser, aut infelix dici: sed appellabitur εὐδαίμων ὡς ἄνθρωπος, felix seu beatus tanquam homo existens, non autem tanquam DEUS, cui soli competit perfecta beatitudo.

Quomodo ergo ex jam dictis definis virum beatum?

τί οὖν κωλύει λέγειν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν:

Beatus est, qui ex virtute perfecta agit, in vita perfecta, ad easque actiones obeundas sufficienter bonis externis est instructus. Huic autem definitioni existimat Aristoteles propter Solonis sententiam, & Priami exemplum: etiam adjici posse hanc particulam: qui etiam mortem vitæ anteactæ congruentem est habiturus.

CAPUT XI.

Quare Aristoteles existimat posterorum fortunam tàm secundam, quàm adversam, etiam ad defunctos pertinere?

τὰς δὲ τῶν ἀπογόνων τύχας, καὶ τῶν φίλων ἁπάντων:

DVas hujus rei adfert causas. Primùm, quia illud negare esset omnino ἄφιλον, id est, alienum ab eo amore, quo, dum adhuc viverent, inter se erant conjuncti. Est enim verorum amicorum officium: mutuis commodis affici. Hæc autem συνήθεια non est in corpore, quod moritur: sed in animo: qui non planè interit. Itaque etiam verisimile videtur, hunc affectum etiam adhuc remanere in demortuorum animis.

Quæ est altera causa?

Quia hæc ferè est communis omnium hominum opinio:

nio: quaſi mortui adhuc habeant intelligentiam aliquam eorum, quæ hic in terris fiunt: & ſolliciti ſint de adverſis caſibus ſuorum poſterorum: eoſque interdum præmoneant: ut Anchiſes AEneam filium monet, ne maneat in Africa Virg. AEneid. 6 Imò hæc opinio etiam apud Chriſtianos in Papatu invaluit: ut inde exortæ ſint plurimæ Idolatricæ ſuperſtitiones de Purgatorio, de Invocatione ſanctorum, de Miſſis, Vigiliis, Triceſimis, Centeſimis, multiſque aliis ceremoniis: quas ſuperſtitiones etiam Diabolus conatus fuit variis ſpectris comprobare, ut homines in ejuſmodi Idololatria magis confirmaret.

Verùm mala, quæ poſteris accidunt, poſſunt ne defunctorum beatitudinem lædere?

Nequaquam ſicut ex diſtinctione paulò ante allata facile intelligi poteſt. Nam ſi levia ſunt: ea ut vivos leviter afficiunt, ita mortuos planè non attingunt. Si verò ſunt magna: ea quidem vivos vehementer afficiunt, propterea quòd ea in ſeipſis, & ſuis ſentiunt & experiuntur: mortuos autem tantùm leviter, veluti umbræ quædam, aut tragica ſpectacula afficiunt: ita ut propter illa, ipſorum ſtatus nihil mutetur.

αἱ δὲ κα- κώσεις καὶ τῶν περὶ αὐτὸν κατα- χημένων

CAPVT XII.

Eſtne felicitas bonum laudabile, an honorabile?

Ariſtoteles in hoc cap. & in lib. 1. Mag. Moral. cap. 2. tria bonorum genera facit. Quædam enim nominat τίμια ἀγαθὰ, quaſi honoranda bona, quæ honore aliquo ſunt digna: cujuſmodi ſunt DEUS, Animus, Mens, & omnia divina bona. Quædam vocat ἐπαινετὰ ἀγαθὰ, bona laudabilia: quæ laudantur propter utilitatem, quam habent ad aliquòd aliud majus bonum comparandum: ut virtus laudatur propter felicitatem, quæ per eam comparatur. Quædam vocat οὐδέτερα neutra ſeu intermedia: quæ per ſe neque laudem neque honorem merentur: ſed eatenus ſolùm talia ſunt, quatenus homines illis benè, vel malè utuntur:

διωρισμέ- νων δὲ τού- των ἐπι- σκεψώμε- θα περὶ τῆς εὐδαι- μονίας, πό- τερον:

utuntur: propterea quòd illorum interdum potest esse aliquis abusus, ad nocendum. Atque Aristoteles ideo hæc bona appellat δυνάμεις, facultates: quia illis possumus uti in utranque partem: ut sunt artes, divitiæ, robur, forma corporis, potentia, &c.

Ex quo igitur genere horum trium bonorum existimas beatitudinem esse?

δῆλον καὶ ἐκ τῶν γε δυνάμενον εἶναι ἐστί;

Primùm manifestum est; eam non esse ex postremo genere eorum bonorum, quæ appellantur δυνάμεις: dictum enim est in definitione ejus quòd sit ἐνέργεια: præterea nemo beatitudine potest abuti ad suam, vel aliorum perniciem: Semper enim ea prodest suo possessori. Deinde etiam non est in numero eorum bonorum, quæ vocantur ἐπαινετὰ laudabilia: Quia non laudatur respectu alterius alicujus rei, cui ipsa sit utilis: sed quia perse est utilis: Neque enim ad aliud refertur: cùm ipsa sit ultimus finis, & summum bonum. Relinquitur ergò, quòd beatitudo sit bonum τίμιον, honorandum: primùm, quia est præstantissimum bonum, omnique laude majus: quemadmodum suprà fuit demonstratum: Honor autem tantùm debetur rebus maximis & præstantissimis: unde etiam propriè solum Deo, & divinis rebus debetur, sicut infra lib. 4. cap. 3. ostenditur. Deinde quia est & principium sive causa & finis omnium aliorum bonorum. Nam ad illud omnia reliqua referuntur: & illius causa omnia alia expetuntur.

An non etiam DEO competit laus?

Maximè: imò laudandus est super omnia: sed tamen hæc laus nondum correspondet ejus præstantiæ & excellentiæ: Quia ut Siracides c. 43. ait, Deus est omni laude major: Neque enim potest ad aliud aliquid præstantius referri: alioquin enim non esset summum bonum.

ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετήν:

CAPVT XIII.

Quoniam beatitudo definitur, quòd sit operatio animi secundùm Virtutem: quæ porro hic sunt consideranda?

DVo, quorum unum est de Virtute: alterum de Animo, qui est virtutis subjectum.

Quare

Quare de virtute hic est considerandum?

Propter duas caussas. Primùm quia felicitas, de qua in hac doctrina agitur, consistit in actione virtutis. Deinde, quia scientiæ politicæ, cujus hæc quoq; pars est, præcipuus scopus est: efficere cives bonos, & legibus obtemperantes: quod certè sine virtutis doctrina fieri non potest.

De qua autem virtute hic quæritur?

Quoniam cujuslibet rei est propria quædam virtus, per quam perficitur: hîc autem de hominis perfectione quæritur: Ideo de humana virtute, & ea quidem, qua animus hominis perficitur, agitur. Sunt quidem etiam corporis quædam virtutes: ut sanitas, robur, sensuum integritas, &c. Sed in illis non consistit hominis summum bonum: quia etiam homini cōmunes sunt cum quibusdam aliis bestiis.

περὶ ἀρετῆς δ᾽ ἐπισκεπτέον ἀνθρωπίνης δηλονότι:

Quare de animo etiam in hac doctrina est considerandum?

Quia animus est subjectum virtutum: per quam ipse perficitur. Etenim sicut Medico, qui corpus humanum, aut aliquam ejus partem veluti oculum, pulmonem, epar, aut aliquod aliud membrum curaturus est, necessarium est, ut habeat aliquam cognitionem constitutionis corporis humani, ejusque partium: ita etiam Philosopho morali, qui animum hominis curare vult, (est enim Philosophia hæc quasi animi quædam medicina) etiam animi aliquam cognitionem, quantum quidem ad hoc institutum satis fuerit, habere debet.

εἰ δὲ τοῦθ᾽ οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικόν:

Quomodo cognoscitur animus?

Ex variis suis operationibus, quæ proficiscuntur à diversis ejus potentiis, sive facultatibus quæ vulgò impropriè partes nominantur: quia animus est incorporeum quiddam, quod non potest in plures partes dividi.

Quæ est igitur divisio animi?

Animi humani duæ sunt principales potentiæ: Vna

οἷον τὸ μὲν λογικὴ ἄλογον

αὐτῆς ἄ-λογον τὸ δὲ λογικόν. λογικὴ rationalis: altera ἄλογ☧ irrationalis. Rationalis rursum duæ: una ἐπιστημονικὴ, qua res earumque causas cognoscimus: altera λογιστικὴ, qua de rebus vel agendis, vel faciendis consultamus, & deliberamus. Irrationalis etiam duplex est: vel enim planè nihil habet cum ratione commune: ea dicitur φυτικὴ, vegetativa: hujus tres sunt facultates, θρεπτικὴ, nutriens, αὐξητικὴ, augescens, & γεννητικὴ, generans. Vel aliquo modo est rationis particeps, quatenus potest ratione regi: & nominatur ὀρεκτικὴ, appetitiva: qua res objectas aut persequimur aut fugimus: cujus duæ sunt potentiæ: θυμοειδὴς, irascibilis: & ἐπιθυμητικὴ concupiscens.

Quæ ex potentiis propriè ad Ethicum pertinet?

H ὀρεκτικὴ præcipuè ad hanc doctrinam pertinet: qua ostenditur quo pacto ira, cupiditas, & reliqui affectus sint ratione regendi, ut non excedant modum. Ea verò quæ φυτικὴ, vegetativa nominatur, ad hanc doctrinam non pertinet: quia planè non potest ratione regi: ideoque etiã nulla est ejus virtus quæ propria sit hominis. Præterea hæc facultas suas operationes maximè exercet in somno: quando mens, & ratio hominis quiescunt: ita ut homo dormiens à cæteris animalibus tum nihil ferè differat: neque bonus à malo discerni possit: propter quam causam etiam aliqui dixerunt virum bonum à malo, beatum à misero dimidio vitæ tempore nihil differre.

Quare autem τὴν ὀρεκτικὴν dixisti aliquo modo etiam rationalem esse: cum tamen ea homini communis sit cum bestiis?

ἔοικε δὴ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς ἄλογ☧ εἶναι; H ὀρεκτικὴ quatenus est in bestiis, eatenus planè est irrationalis: quatenus verò est in homine, eatenus partim dicitur irrationalis, quia rectæ rationi adversatur: partim rationalis, quia potest ratione regi, ejúsque imperio obtemperare.

Prima

Prima autem & præſtantiſsima animi potentia, quæ λογικὴ, h.e. rationalis nominatur: pertinetne quoque ad hanc doctrinam?

Propriè quidem ejus conſideratio non pertinet ad Ethicum, ſed magis ad Metaphyſicum: quoniam ejus vis non in moribus aut actionibus, ſed in ſola contemplatione & cognitione rerum verſatur & cernitur. Quia autem ejus potentiæ ſunt quoque habitus quidam laudabiles, per quos ea perficitur: qui etiam virtutes nominantur: Ideo non poteſt ea planè ab hac doctrina excludi.

Quotuplices igitur ſunt Virtutes juxta prædictas animi potentias?

Duplices quædam enim pertinent ad animam rationalem: quæ quoniam τὴν διάνοιαν, id eſt, intellectum perficiunt, dicuntur διανοητικαὶ intellectuales: à Cic. appellantur virtutes mentis & rationis: quarum ſunt quinque: Scientia, Ars, Prudentia, Sapientia, Intelligentia. De quibus in 6. libro peculiariter agitur. Quædam verò pertinent ad animam irrationalem, quæ nominantur ἠθικαὶ morales: quoniam ſecundum eas mores hominum æſtimantur: harum ſunt undecim, de quibus à ſecundo uſque ad ſextum librum agitur: Fortitudo, Temperantia, Liberalitas, Magnificentia, Magnanimitas, Modeſtia circa honores, Manſuetudo, Veritas, Humanitas ſeu Comitas, Vrbanitas, & Iuſtitia.

διορίζεται δ' καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην.

Græca appellationes.

Ἐπιστήμη τέχνη, φρόνησις, σοφία, νοῦς.

Ἀνδρεία σωφροσύνη, ἐλευθεριότης, μεγαλοπρέπεια, μεγαψυχία μεσότης περὶ τὰς τιμάς, πρᾳότης, ἀλήθεια, φιλία, εὐτραπελία, δικαιοσύνη.

ἕξεις καὶ ἀρεταὶ διανοητικαί· ἕξεις δὲ ἀρεταὶ ἠθικαί.

Liber Secundus.

Quod eſt argumentum, & quæ ſunt partes ſecundi libri?

IN hoc libro generatim agitur de Virtute morali, ac pri-

1 mùm de ejus causa efficiente, in primo, secundo & quarto
2 capitibus. Deinde de ejus objecto seu materia circa quam
3 versatur, in tertio capite. Tertiò de ejus definitione, in
4 quinto & sexto capitibus. Quartò, enumerantur ejus variæ species, cum earum extremis sive contrariis vitiis, in septi-
5 mo capite. Quintò explicantur duæ quæstiones de Mediocritate, in duobus postremis capitibus.

CAPUT I.

Estne virtus natura nobis insita: an verò vel doctrina, vel usu & consuetudine est comparanda?

Διττῆς δ' τῆς ἀρετῆς οὔσης τῆς μὲν διανοητικῆς·

AD hancquæstionem respondeo per distinctionem, hoc modo: Virtutes quæ διανοητικαὶ id est, intellectuales nominantur, magna ex parte ortum & incrementum suum habent à natura. Morales usu & assuefactione comparantur: Vnde etiam ἠθικαὶ ἀπὸ τοῦ ἔθους vel ἤθους hoc est, à consuetudine & moribus sunt dictæ. Nulla verò virtus moralis natura nobis est insita.

Quare Aristoteles dicit virtutes intellectus majore ex parte doctrina comparari?

Quia ad eas sola doctrina non sufficit, sed requiruntur etiam naturæ dotes, ut ingenij acumen, docilitas, bona memoria: item usus rerum, & experientia præceptorum: sine quibus parum in discendis artibus & disciplinis possumus proficere: quemadmodum dicitur: Tu nihil invita dices, faciesve Minerva.

Quare Morales non possunt doctrina comparari?

Quia sunt in animo irrationali: qui quoniam caret intellectu, nihil potest discendo percipere.

Quomodo probas nullam moralem virtutem natura nobis esse insitam?

Quatuor ab Aristotele adferuntur argumenta: quorum primum

primum eſt tale, Quæcunque naturaliter rebus inſunt, ea nulla aſſuefactione poſſunt mutari, ut aliter ſe habeant. Sed mores, & morum habitus poſſunt aſſuefactione & conſuetudine mutari. Ergo morum habitus, hoc eſt, morales virtutes, non inſunt nobis à natura. Major probatur ab Ariſtotele exemplo lapidis, & ignis. quorum illius natura eſt deorſum, hujus autem ſurſum ferri: quem naturalem motum perpetuo ſervant: neque ulla aſſuefactione mutant, aut amittunt. Vnde de natura ſcribit Horatius, Naturam expellas furca licet: tamen uſque recurret. Et Iuvenalis, tamen ad mores natura recurrit Damnatos, fixa, & mutari neſcia. Minor manifeſta eſt ex quotidiana experientia. Videmus enim multos homines ſuos mores ſola converſatione & conſuetudine aliorum ita mutaſſe: ut quodammodo alij effecti ſint, quàm antea fuerint. Vnde conſuetudo dicitur eſſe altera natura. Et ſanè niſi mores aſſuefactione poſſent corrigi & mutari: fruſtra hæc præcepta de moribus traderentur.

Quod eſt alterum argumentum?

Quæ natura nobis inſunt, eorum potentiæ & inſtru- ἔτι ὅσα μὲν
menta δυνάμεις & ὄργανα prius nobis adſunt, antequam φύσει ἡμῖν
poſſimus earum functiones & operatione producere. Sed παραγίνε-
in virtutibus moralibus diverſo modo ſe res habet: nam ται, τὰς
ex actionibus præcedentibus habitus virtutum in animis δυνάμεις
noſtris generantur. Ergo virtutes morales non natura τούτων:
nobis inſunt: Major declaratur exemplo ſenſuum: quorum potentias, & inſtrumenta natura prius nobis dedit: antequam poſſint functiones & actiones ſuas edere: ſicut apparet in infantibus recens natis, qui ſecum in hanc lucem adferunt potentiam & inſtrumenta videndi, audiendi, & alia agendi, antequam actu ipſo videant, vel audiant. Minor declaratur ſimilitudine Epagogica deſumpta ab habitibus intellectus, hoc eſt, ab artibus: quarum habitus comparantur ex actionibus antecedētibus. Etenim quemadmodum ædificando ſæpius efficimur ædificatores, canendo Muſici, numerando Arithmetici, diſputando, Dia-

lectici, ita frequenter justa agendo, aut temperanter vivendo, efficimur justi, aut temperantes: istarumque virtutum habitum consequimur.

Quod est tertium argumentum?

μαρτυρεῖ δὲ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσι:

Quæ natura nobis insunt, de iis acquirendis non necesse est leges ferre. Sed de acquirendis virtutibus, & bonis moribus, necesse fuit leges ferre. Ergo Minor probatur à scopo bonorum legumlatorum: qui hoc præcipuè in legibus suis spectant: ut cives suos assuefaciant ad virtutem & bonos mores, ut hoc modo viri boni, hoc est, justi, fortes, temperantes, & similibus aliis virtutibus præditi efficiantur.

Quod est postremum argumentum?

ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν:

Quæ ex iisdem & per eadem generantur, & corrumpuntur, ea non sunt à natura. Sed habitus morum, seu virtutes morales ex ijsdem, & per eadem generantur & corrumpuntur. Ergo. Major nota ex doctrina Physica, in qua dicitur, quòd idem eodem modo se habens, semper idem soleat producere. Aristoteles lib. 2. de generat. τὸ γὰρ αὐτὸ ... ὡσαύτως ἔχον, ἀεὶ τὸ πέφυκε ποιεῖν.

Minor declaratur exemplis: Nam ex crebris actionibus, si sunt bonæ: generantur virtutum habitus: rursum ex crebris actionibus, si sunt vitiosæ: corrumpitur virtus, & in ejus locum succrescit vitium. Exempli gratia, Sæpiùs bene scribendo, pingendo, canendo, &c. efficitur bonus scriba, pictor aut cantor: Malè autem ista agendo, efficitur malus scriba, pictor, aut cantor. Similiter sese res habet circa actiones habituum moralium. Nam ex frequentibus actionibus justis, temperatis, aut fortibus generantur talium virtutum habitus: qui postea rursum corrumpuntur per crebras actiones vitiosas. Ex quibus apparet virtutem & generari, & corrumpi per actiones.

Quo pacto istud amplius probas?

Aristoteles infra cap. 4. id confirmat argumento à contrario: Nam, inquit, qui nunquam agit ea quæ sunt justa, aut

aut temperata, aut fortia: is nunquam comparabit sibi habitum justicia, temperantiæ, aut fortitudinis. Et qui agit ea quæ sunt injustæ, intemperata, aut timida: is ex talibus actionibus comparat sibi habitum injusticiæ, intemperantiæ, & timiditatis.

Quid ex his est discendum?

Duo monet Aristoteles ex jam dictis notanda esse. Vnum est de educatione: ut magna cura & diligentia adhibeatur circa primam educationem: propterea quòd ex ea ferè tota relinqua vita dependet. Nam ut Horat. Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu. Alterum est de consuetudine & assuefactione: ut diligenter quisque consideret, quibusnam studiis, exercitiis, & actionibus assuescat: nam qualia illa sunt, talis quoque ipse paulatim quodammodo ignorans evadit, vel bonus, si ea circa quæ occupatur, sunt bona: vel malus, si ea fuerint mala. De utroque monet Quintil. lib. 1. perpetuo in animo habendum esse Virgilianum illud dictum, Georg. 2. adeo in teneris consuescere multum est.

διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι

Si virtus non natura nobis est insita: estne παρὰ φύσιν contra naturam?

Etiamsi natura nobis non ingeneravit habitum virtutis: tamen ipsa virtus, non est propterea παρὰ τὴν φύσιν: imò maximè est naturæ consentiens: & magis quàm ipsa vita, aut voluptas: ut inquit Cicer. lib. 3. off Etenim natura tribuit nobis quandam ἐπιτηδειότητα aptitudinem, & habilitatem ad virtutem suscipiendam: quam Cic. vocat virtutum igniculos & semina: quæ diligenti studio sunt excitanda, amplificanda & perficienda. De qua quæstione consulatur Cic. in lib. 1. & 3. offic. & lib. 5. de fin.

οὔτ' ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται.

CAPUT II.

Quoniam dixisti habitus virtutum moralium generari ex frequentibus actionibus: dic mihi quales ista actiones esse debeant?

ACtiones, ex quibus habitus virtutum generantur, debent constare mediocritate.

ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία, οὐ θεωρίας ἕνεκα.

Quomodo hoc probas?

τὰ γὰρ τοιαῦτα πέφυκε ὑπὸ ἐνδείας, καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι:

A Contrario. Nam actiones, quæ non constant mediocritate, hoc est, quæ vel modum excedunt, vel à modo deficiunt: seu in quibus est Nimium, vel Parum: nihil habent rectum, vel laudabile. Ideoque potius virtutibus adversantur, easque corrumpunt: quàm ut ex illis boni habitus possint gigni.

Declara mihi hoc aliquo exemplo?

ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος, καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν:

Quemadmodum nimio exercitio & labore, vires corporis debilitantur & franguntur: nullo autem exercitio existente, languescunt & extinguuntur: moderato denique exercitio conservantur & augentur: quemadmodum sanitas moderato cibo ac potu recreatur, & conservatur, nimio obruitur, nullo extinguitur: ita etiam habitus morum generantur ex actionibus, quæ mediocritatem servant: corrumpuntur verò ex iis actionibus, quæ vel modum excedunt, vel à modo deficiunt.

An non actiones, quæ consequuntur habitum virtutis, etiam constant mediocritate?

Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις, καὶ αἱ φθοραί:

Maximè: Verùm sunt longè præstantiores & perfectiores iis, quæ habitum virtutis antecedunt: Quoniam non constant nuda mediocritate, sed ea quæ est definita recta ratione viri prudentis.

CAPVT III.

Quod est signum, unde possit aliquis cognoscere, se habitum virtutis jam adeptum esse?

σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονήν:

EX seipso signum illud quilibet capere potest: nimirum ex voluptate & dolore seu molestia, quam animo percipit ex honestis actionibus. Si enim alicui jucundum est, ex aliqua virtute agere: illa voluptas, indicium est, eum virtutis habitum consecutum esse: si verò idipsum ei est molestum certè nondum sibi polliceri potest, se ad virtutis habitum pervenisse.

Quare

Quare ex voluptate & dolore signum hoc capiendum est?

Quia voluptas, & dolor sunt generalia seu communia objecta omnium virtutum & vitiorum. Ex objectis autem optimè judicari potest de bonitate & perfectione potentiarum & habituum.

περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἡδονή:

Quibus argumentis probat Aristoteles, virtutem versari circa voluptatem & dolorem?

Septem argumentis id ostenditur. Quorum primum videtur tale esse. Quæ homines alliciunt ad vitia, & abstrahunt ab honestis actionibus: circa ea versatur virtus: cujus munus est, hominum animos excitare ad honestas actiones, à turpibus autem avocare. Sed voluptate homines plerunque incitantur ad vitia & turpes actiones: dolore verò & molestia absterrentur à bonis, & honestis actionibus. Ergo circa voluptatem & dolorem versatur virtus.

διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν:

Minor propositio confirmatur authoritate Platonis, qui in lib. 4. de Rep. affirmat voluptatem & dolorem tantam vim habere in excitandis hominibus ad suscipiendas actiones: ut præcipua pars rectæ educationis in eo videatur esse posita: ut homines statim à primis annis assuescant gaudere actionibus honestis, dolere autem turpibus. Magna enim est vis voluptatis in promovendis animis hominum: adeò ut Cic. in Catone Majore dicat, nullum esse malum facinus, nullum scelus, ad quod suscipiendum non libido voluptatis homines impellat.

διὸ δεῖ ἦχθαι πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν:

Alterum Argumentum.

Virtus versatur circa actiones & affectus, iis autem perpetui comites sunt voluptas, vel dolor. Quoniam omnis actio agenti aut jucunda est, aut molesta: Sic enim omnium affectuum sunt hæc duo summa capita: voluptas, & dolor: quemadmodum ostendit Aristotes lib. 2. Rhethoricorum. Ergo virtus etiam circa voluptatem, & dolorem versatur.

ἔτι εἰ ἀρεταί περὶ πράξεις καὶ πάθη:

Tertium Argumentum.

μηνύει δ' καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων: Virtutis munus est mederi vitiis. Atqui medela vitiorum fit partim per pœnas, in quibus est dolor; partim per præmia, in quibus est voluptas. Ergo virtus occupata est circa voluptatem & dolorem siquidem dolore pœnarum homines à vitiis avocare: & præmiorum jucunditate ad honestas actiones invitare conatur.

Quartum argumentum?

ἔτι ὡς ἐ... πᾶσα ψυχῆς ἕξις: Qua re habitus morum aut meliores fiunt, aut corrumpuntur: circa eam etiam virtutes morales versantur: quoniam habitus & potentiæ à suis objectis, circa quæ versantur, interdum adjuvantur & perficiuntur: interdum verò læduntur. Sed voluptate, & dolore, habitus morum fiunt aut meliores, aut deteriores quatenus in illis expetendis, aut fugiendis modus, & reliquæ circumstantiæ servantur vel non servantur. Ergo circa voluptatem & dolorem virtus moralis versatur.

At Stoici dicunt virtutem esse ἀπάθειαν id est, vacuitatem Affectuum, & ἠρεμίαν, id est, animi tranquillitatem?

διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς ἀπαθείας τινάς: Si omnes affectus simpliciter essent vitiosi: quemadmodum quidam volunt Stoicos sensisse: tum virtuti cum affectibus nullum esset commercium. Quia vero à natura, utiliter hominum animis insiti sunt: ut essent quasi stimuli ad aliquid vel expetendum & fugiendum, vel suscipiendum & agendum: Ideo nequaquam à virtute planè sunt removendi: sed potius virtute regendi, & ad mediocritatem redigendi: ut rectæ rationi obtemperent: quod cùm fit, tum existit in animo non ἀπάθεια, sed εὐπάθεια, & μετριοπάθεια.

Quintum argumentum?

γίνοιτο δ' ἂν ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερόν: Quæ expetenda, aut fugienda sunt: circa ea versatur virtus moralis: quoniam ejus proprium munus est regere appetitum, ut modum circa ea servet. Sed voluptas, & dolor sunt

sunt in numero expetendorum, & fugiendorum. Etenim voluptatis appetitus communis est omnibus animalibus: quemadmodum etiam dolorem omne animal aversatur. Præterea cùm tria sint expetendorum genera, Honestum, Utile & Iucundum: omnibus illis tribus inest quædam voluptas. Denique voluptas ita naturæ quasi congenita: ejusque sensus per omnes corporis partes ita diffusus: ut difficile sit hunc affectum iterum abstergere.

Sextum argumentum?

Qua re homines actiones suas solent metiri, & æstimare: circa eam quoque versatur virtus moralis. Sed voluptate & molestia homines solent majore ex parte actiones suas æstimare & metiri. Ergo. Minor nota est ex ipsa experientia: Quotiescunque enim de actione aliqua suscipienda cogitamus: simul etiam in mentem nobis venit: quid ex illa actione jucunditatis aut utilitatis, quid etiam molestiæ & laboris aut incommodi inde simus habituri. κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν:

Septimum argumentum?

Virtutis proprium munus est, docere quo pacto circa res arduas & difficilimas nos gerere debeamus: quia in talibus ejus vis & præstantia maximè conspicitur. Atqui difficile est circa voluptatem & dolorem se rectè gerere: adeo ut Heraclitus dixerit: difficilius esse voluptati resistere, quàm iræ: cùm tamen hic affectus sit vehementissimus. Et Architas Tarentinus apud Cic. ait, Nullam capitaliorem pestem à natura hominibus datam esse, quàm corporis voluptatem. ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι:

CAPUT IV.

Quomodo intelligendum est hoc, quod Aristoteles dicit: justa agendo, aliquem justum fieri: An non oportet aliquem prius esse justum antequam justè possit agere: quemadmodum oportet aliquem prius esse Grammaticum, aut Musicum: antequam possit Grammaticè loqui, aut Musicè canere?

NOn eadem sunt hæc duo IUSTA agere, & IUSTE Ἀπορήσειε

agere: illud enim potest quacunque modo, etiam absque habitu iusticiæ à quovis fieri: hoc autem non nisi ex habitu iusticiæ, ab eo qui iustus est, proficiscitur: quemadmodum etiam potest quispiam Grammaticum quippiam in sermone proferre, licet non sit Grammaticus, neque artem Grammaticam teneat: Grammaticè autem loqui nemo, sine cognitione artis Grammaticæ, potest.

Quod est discrimen inter actiones quæ præcedunt & quæ consequuntur habitum virtutis?

τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα, οὐκ ἐάν:

Actiones quæ præcedunt habitum virtutis, solùm constant nuda & simplici mediocritate. Quæ autem ab habitu virtutis proficiscuntur, constant ea mediocritate, quæ est secundum rectam rationem: & præcipuè æstimantur ex persona agentis.

Quæ sunt autem illæ notæ secundum quas actiones virtutum æstimantur?

πρῶτον μὲν ἐὰν εἰδώς: ἔπειτ' ἐὰν προαιρούμενος:

Quinque. Quarum prima est, Si egit sciens ἐὰν εἰδώς. Altera nota est. Si egit certo animi proposito & consilio, ἐὰν προαιρούμενος. Tertia nota est, si propter se, hoc est, propter amorem virtutis, & non propter aliam aliquam causam actionem illam suscepit, ἐὰν προαιρούμενος δι' αὐτό. Quarta nota est, si firma & constanti animi voluntate egit: ita ut neque deinceps cupiat aliter agere: ἐὰν βεβαίως, & ἀμετακινήτως ἔχων. Quinta nota ex præcedentibus quasi resultat: Si egit cum animi quadam oblectatione & voluptate, ἐὰν ἡδέως.

Requiruntur ne omnes hæ notæ & conditiones ad actionem virtutis?

ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν:

Maximè: Nam si una solùm defuerit: tùm ipse agens non poterit verè propter actionem suam laudari: aut ex virtute cognomentum viri boni, hoc est, justi, fortis, aut temperantis accipere.

Solentne etiam eædem hæ conditiones consyderari in examinandis artium operibus?

Minimè. Quoniam opera artium, & artificum consyderantur

rantur extra personam agentis: neque in illis spectantur quo fine, aut qua animi voluntate, vel affectione opus fecerit: sed tantùm unum ipsum opus scitè, & secundum artem sit factum.

Quamobrem?

Quia artium opera suam perfectionem & commendationem habent in se ipsis: virtutum autem opera & actiones, commendationem suam habent à persona agentis: quæ si non talis est, qualis esse debet: tum ejus actio, quantumvis videatur secundum externam faciem speciosa, & præclara: tamen non potest jure laudari. Itaque in artibus, opus probat seu commendat artificem: In virtutibus verò animus & persona agentis commendat actionem.

Quid ex his colligis?

Ex his, quæ jam dicta sunt, intelligo posse fieri: ut aliquis quidem agat ea quæ justa, temperata, fortia, aut cæteris virtutibus consentanea sunt: qui tamen nondum propterea sit justus, fortis, aut temperans, aut simili aliqua virtute præditus dicendus: nisi illa quoque eo, quo dictum est animo, consilio, fine & modo egerit.

τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια, καὶ σώφρονα λέγεται:

CAPUT V.

Quoniam de causa efficiente & materiali seu objecto virtutum dictum est, quid jam sequitur?

VT de causa formali in qua ipsa vis, natura & essentia virtutis consistit, dicatur. Ea autem ex ejus definitione cognoscitur.

μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτέον:

Define igitur virtutum?

Duo sunt definitionum genera apud Dialecticos, unum ὀνοματώδης, καὶ ὀνοματικὸς nominale, ut ita loquar, & notionale: quo vocabuli vis & significatio solùm explicatur: alterum οὐσιώδης καὶ πραγματώδης substantiale, & reale: quo natura & essentia rei explicatur.

Respon-

Responde mihi ergo primùm de nomine virtutis?

Virtutis vocabulum, teste Cicerone lib. 2. Tusc. apud Latinos à viro videtur deductum esse: unde etiam sæpè pro fortitudine, quæ viri propria virtus est, κατ' ἐξοχὴν accipitur. Apud Græcos verò, ut Plato in Cratylo ait, ἀρετὴ dicta est, quasi αἱρετὴ expetenda: vel κατὰ μετάθεσιν literarum, quasi ἐρατὴ amabilis: vel ἀπὸ τοῦ αἴρειν ab attollendo: quoniam animum hominis erigit & attollit ad summa: quidam etiam eam ἀπὸ τοῦ Ἄρεος à Marte hoc est, bello, dictam volunt: quoniam in bello virtutis vis præcipuè conspicitur, & elucet.

Quæ est igitur nominis definitio?

ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ ὃ ἂν ᾖ ἀρετὴ inf. cap. 6

Virtus generatim considerata nihil aliud est, quàm cujusque rei perfectio: secundum quam ipsa res optimè se habet, & munere suo rectissimè fungitur. Atque hoc modo etiam Pythagorei eam definiunt: ἡ ἀρετὴ ἐστιν ἀκρότης, καὶ τελειότης ἑκάστου φύσεως: cui consentit ea quæ est apud Cic. lib. 1. de Legibus. Virtus nihil aliud est, nisi in se perfecta, & ad summum perducta natura.

Quæ est virtutis essentialis definitio?

ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι. inf. cap. 6

Virtus est habitus agendi aliquid cum consilio, consistens in mediocritate quo ad nos relata, & ratione definita, sicut vir prudens eam definiret: Ἀρετή ἐστιν ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε.

Quare dicis virtutum esse habitum?

ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα τρία ἐστίν. πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν οὔθ' αἱ ἀρε-

Quoniam virtus est animi qualitas: ideo necesse est, ut ut sit vel habitus, vel potentia, vel affectus. Nam hæc tria sunt in animo ἕξις, δυνάμεις, καὶ πάθη. Sed virtus neque est affectus, neque potentia. Igitur relinquitur quòd sit habitus.

Quo pacto probas virtutem non esse affectum πάθος?

Quatuor argumentis Aristoteles idipsum probat. Quorum

rum Primum est tale. Propter affectus neque boni neque mali dicimur. At propter virtutes dicimur boni, propter vitia autem mali. Ergo.

Alterum argumentum. Propter affectus simpliciter neque laudari, neque vituperari possumus. Propter virtutes autem laudamur, propter vitia verò vituperamur. Ergo.

Tertium argumentum. Affectus sunt repentini motus animi absque προαιρέσεως, id est, consilio & electione nostra excitati. Virtutes autem non sunt ἄνευ προαιρέσεως. Ergo.

Quartum argumentum. Propter affectus dicimur aliquo commoveri κινεῖσθαι: quoniam illis animus nonnihil perturbatur, & quasi mutatur. Propter virtutes autem non dicimur commoveri : sed potius aliquo modo disponi διακεῖσθαι: & quasi conformari, ut apti & idonei ad aliquid agendum efficiamur. Ergo.

ταῦθ' αἱ κακίαι. ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη: καὶ ὅτι κατὰ μὲν πάθη οὔτ: ἔτι ὀργιζόμεθα: πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ μὲν τὰ πάθη:

Quo pacto probas virtutes non esse potentias, δυνάμεις?

Tribus id Aristoteles argumentis probat: quorum duo priora eadem sunt, cum jam dictis. Quia nimirum propter potentias neque boni neque mali dicimur: ideóque etiam propter illas, neque laudari, neque vituperari possumus. Tertium argumentum sumitur à causa efficiente. Potentiæ naturaliter nobis insunt. Virtutes verò & vitia non natura nobis adsunt: sed usu & assuefactione comparantur. Ergò non sunt δυνάμεις.

διὰ ταῦτα δ' οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν:

NOTA. *Quod dicitur vitia non natura nobis inesse: id Philosophicè est intelligendum: quatenus vitia dicuntur esse habitus longo usu acquisiti. Alioqui S. S. literæ contrarium affirmant: nimirum figmentum humani cordis esse malum ab adolescentia sua. Genes. 8. cap. Et Psal. 51. fatetur David, se in peccatis conceptum & natum esse: atque ideo Paulus*

lus ad Ephes.4.cap.dicit: nos natura esse filios iræ. Verùm de hac corruptione naturæ humanæ, Philosophi nihil sciverunt: atque ideo dixerunt hominem neque bonum, neque malum nasci: sed οὐδέτερον, neutro modo se habentem: qui possit bonus, vel malus fieri. Hanc ob causam Aristoteles lib. 3. de Animo, comparat animum hominis nudæ tabulæ: cui nihil adhuc sit inscriptum: possit tamen aliquid vel boni, vel mali inscribi.

CAPUT VI.

Quoniam explicasti Genus, quod in definitione Virtutis positum fuit: perge etiam ad Differentias?

Virtus est ἕξις προαιρετική:

PRIMA Differentia est, quòd dicitur esse ἕξις προαιρετική habitus, ut in Scholis loquuntur Electivus, hoc est, conjunctus cum animi electione, proposito, & consilio aliquid agendi. Hac differentia virtus moralis separatur a virtutibus intellectus: in quibus non spectatur προαίρεσις: quoniam sunt in animo rationali, cui non tribuitur voluntas, aut appetitus. Per hanc differentiam quoque excluduntur omnes aliæ actiones: quæ vel temere, casu, & fortuitò: vel naturaliter: vel denique necessitate quadam ab invitis susciqiuntur, aut fiunt.

Quæ est altera Differentia?

εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ.

Altera Differentia est, quod habitus iste dicitur consistere in mediocritate. Hæc Differentia est specifica: continens causam formalem virtutis, sine qua nulla virtus esse potest: & per quam virtus revera separatur à vitio: in quo non est mediocritas, sed excessus, vel defectus.

Quomodo probas Virtutem esse in mediocritate?

Primùm ex comparatione artium, & virtutum. Si enim in artibus, & artium operibus perfectio, & bonitas æstimatur

matur ex mediocritate: multò magis hoc faciendum est in virtutibus, & earum actionibus: quæ illis longè sunt præstantiores. Deinde à contrario, Nam si affectus, & actiones ideo judicantur esse vitiosæ, & solent repræhendi: quia vel vel minus illis adest, quàm oportet: hoc est quia à mediocritate recesserunt: necessariò sequitur, virtutem, ejusque actiones ideo laudari quod non plus, vel minus habent quàm oportet: hoc est propter mediocritatem, in qua earum rectitudo, & laus præcipuè consistit.

ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις:

Tertiò ostenditur hoc ex analogia Virtutis, & Medii: Quemadmodũ mediũ in qualibet re est tantum unũ: ita etiam uno tantùm modo ex virtute rectè agere possumus: multipliciter vero circa unam eandemque actionem peccare. Ex quo efficitur, virtutem in mediocritate potius, quàm extra eam esse positam. Atque hæc ipsa causa est: cur adeo difficile sit ex virtute agere: & cur tam pauci sint boni: contra verò facilimum sit peccare, & plurimi reperiantur mali. Itaque Plato in lib. 4. de Rep. ait, ἓν μὲν εἶδος τῆς ἀρετῆς, ἄπειρα δὲ τῆς κακίας. Et poëta quidam dixit, ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοὶ Quo etiam pertinet Aristot. in lib. 1. Mag. Moral. sententia, τὸ μὲν γὰρ κακὸν πολυειδές: τὸ δὲ ἀγαθὸν μονοειδές.

ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστί:

Qualis debet esse mediocritas in Virtute?

Id Aristoteles duabus particulis explicat: cùm adijcit τῇ πρὸς ἡμᾶς ea quæ nos respicit: ὁρισμένῃ λόγῳ, definita ratione viri prudentis.

καὶ ταὐτὸ τῇ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἤ:

Cur dicit πρὸς ἡμᾶς.

Quia mediocritas, seu Medium dupliciter consideratur: vel quo ad rem ipsam, & dicitur μέσον τοῦ πράγματος, medium rei: vel quoad personam, sive respectu nostri: & dicitur μέσον πρὸς ἡμᾶς.

Quid vocas Medium rei?

Medium rei est, quod utrinque æqualiter distat à suis extremis, secundum proportionem Arithmeticam. Hoc medium

λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον:

medium ſemper unum & idem eſt, eodemque ſe modo ad ſua extrema habet: veluti ſunt quatuor inter duo, & ſex, item ſex inter duo & decem. Tale medium eſt centrum in circulo.

Quid vocas Medium Perſonæ?

Πρὸς ἡμᾶς ὃ ὁ μήτε πλεονάζει μήτε:

Medium Perſonæ quod uni extremorum vicinius eſt, alteri verò remotius. ſecundum proportionem Geometricam: neque tamen plus, vel minus habet quàm decet: ſed accommodatum eſt cuíque perſonæ, pro ratione circumſtantiarum loci, temporis aliarum, quæ circa actionem ſunt conſiderandæ.

Quod medium in virtute, & virtutis actionibus conſideratur?

Hoc poſterius, quod refertur ad perſonam, & circumſtantias actionis: idque propter duas cauſas. Primùm, quia virtus non æquali prorſus intervallo à ſuis extremis diſtat: ſed interdum cum uno, interdum vero cum altero extremo majorem habet cognationem. Deinde, quia virtus ſe accommodat circumſtantiis: in quibus omnis vis actionis verſatur.

Cur additur particula in definitione: definita ratione, ſicut vir prudens eam definiret?

ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος:

Quoniam maxima eſt varietas circumſtantiarum in ſingulis actionibus: adeo ut quæ actiones alioqui ſecundum externam ſpeciem viderentur eſſe ſimiles: tamen in circumſtantiis adeo variant: ut propè diverſo, & contrario modo de illis ſit judicandum.

In tanta autem varietate, non eſt cujuſvis ipſum medium videre ſed tantùm viri prudentis: qui ſolus ex longo rerum uſu in omnibus actionibus, quid ſingulis perſonis, locis, temporibus, atque aliis circumſtantiis conveniat intelligit. Vnde etiam infra in libr. 6. affirmat, Nullam virtutem moralem ſine prudentia poſſe eſſe perfectam.

Sed vir-

Si Virtus est, μεσότης, mediocritas: quare à Pythagoreis dicitur esse ἀκρότης extremitas?

Hæc non inter se pugnant. Virtus enim duobus modis consideratur: vel κατὰ τὴν οὐσίαν, secundum suam naturam & essentiam: & tunc dicitur esse μεσότης mediocritas: vel κατὰ τὴν ποιότητα secundum qualitatem suam, hoc est, bonitatem & perfectionem: & tunc rectè quoque dicitur ἀκρότης extremitas: quia ipsa in rebus humanis supremum locum in ordine bonorum obtinet: quemadmodum dicitur, τῆς ἀρετῆς οὐδὲν ἐστι τιμιώτερον, virtute nihil est præstantius. In hanc sententiam etiam scribit Plutarchus in libello de virtute morali: ἡ ἀρετὴ ἀκρότης μὲν ἐστι τῇ δυνάμει, καὶ τῇ ποιότητι. τῷ ποσῷ δὲ μεσότης γίνεται, τὸ ὑπερβάλλον ἐξαιροῦσα, καὶ τὸ ἐλλεῖπον. διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον:

Quorum autem respectu Virtus dicitur esse mediocritas?

Respectu duorum extremorum, quæ sunt vitiosa, & non solùm virtuti, sed etiam sibi mutuo opposita: Quorum unum dicitur habere τὸ μᾶλλον magis: & nominatur ὑπερβολὴ excessus, à Cic. NIMIUM. Alterum dicitur habere ὁ ἧττον minus: & vocatur ἔλλειψις defectus, à Cicerone PARUM. μεσότης ἐστὶ δύο κακιῶν τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν:

Omnesne affectus & actiones sunt hujus Mediocritatis capaces?

Pro hujus quæstionis explicatione notanda est hæc distinctio. Affectiones & actiones aliæ sunt per se, & sua natura bonæ: quæ etiam propter se, & non propter mediocritatem laudantur: ut Amor erga DEUM, patriam, parentes, & conjuges. Item Timor Dei, Dilectio proximi, Odium vitiorum: Sic in actionibus, Deum rectè colere, parentes honorare, veritatem dicere, honestè vivere, &c. Quædam sunt per se & sua natura malæ ac vitiosæ: adeo ut nunquam possint admittere laudabilem mediocritatem: οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα:

ut invidia, malevolentia, immisericordia, odium bonorum. Sic in actionibus, furari, scortari, pejerare, latrocinari, injuriam facere, &c. Hæc & hujusmodi nunquam possunt ita mediocriter fieri, ut laudem mereantur. Aliæ denique sunt sua natura indifferentes, per se neque bonæ, neque malæ: sed tantùm bonæ propter mediocritatem, vitiosæ, autem si à mediocritate recedunt, ut Voluptas, Dolor, Amor, Gaudium, Metus, Ira: item in actionibus, Edere, bibere, dormire, dare, accipere, opes acquirere, honores expetere, &c. Atque circa ejusmodi affectus & actiones propriè versatur virtus moralis: ostendendo quo pacto modus in illis sit observandus: & vitandus excessus, vel defectus.

Quare in affectibus & actionibus per se malis, non potest dari mediocritas aliqua laudabilis?

οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν.

Primùm, quia cùm per se sint malæ, nunquam possunt aliqua mediocritate effici bonæ: quando quidem earum vitiositas non est propter excessum, vel defectum: aut propter alias circumstantias: sed propter ipsarum naturam: ideoque etiam nunquam licet in illis κατορθοῦν rectè agere. Deinde si in talibus posset dari bona aliqua mediocritas, tum istius mediocritatis etiam alia quærenda essent extrema: non enim potest esse mediocritas sine extremis: & vice versa. Et sic istorum extremorum rursus alia essent quærenda extrema: & hoc modo progressio abiret in infinitum: quod est absurdum.

CAPUT VII.

Estne una tantum Virtus, an verò sunt plures ejus species?

δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγειν, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα

ZEno, Menedemus. Aristo. & alij Stoici, ut refert Plutarchus in libello de virtute morali: dixerunt unam tantum, quo ad essentiam, esse virtutem; quæ postea varias sortitur appellationes: pro ut variis objectis applicatur & varias

varias producit actiones. Exempli gratia, unus, idemque habitus animi, quando mediocritatem servat circa metum & fiduciam, appellatur fortitudo: circa voluptates corporis, temperantia: circa iram, mansuetudo: circa pecuniarum tractationem liberalitas: circa contractus, justicia: Et sic de cæteris. λα ἐ τοῖς καθ᾽ ἕκαστα

Quid tibi de hac opinone videtur?

Hæc opinio de unitate virtutis si rectè intelligatur non omnino est absurda. Quia una est tantum recta ratio: quæ ostendit mediocritatem in omnibus actionibus servandam: ex qua etiam demanant omnes virtutes. Ea autem est ipsa prudentia: quæ propterea à Pythagoreis mater omnium virtutum, & à Platone oculus virtutũ nominatur. Plato tamen, Aristoteles, Cicero, & alii, ut virtutum natura, & proprietates melius possent cognosci, & à se mutuo distingui, rectè plures virtutum species constituerunt.

Quot Plato & Cicero faciunt virtutum species?

Quatuor: quæ vulgò Cardinales appellantur: veluti sunt, Prudentia, Iusticia, Fortitudo, & Temperantia: quibus alias quoque subjecerunt species, tanquam earum socias.

Quæ sunt illæ?

PRUDENTIÆ adjunguntur reliqui habitus intellectus & Ars.

FORTITUDINI subjiciuntur, Magnanimitas, Confidentia, Patientia, Constantia, Tolerantia, Perseverantia.

IUSTICIA sub se complectitur, Liberalitatem, Magnificentiam, Gratitudinem, Pietatem, Veritatem, Observantiam, &c.

TEMPERANTIÆ cognatæ sunt. Continentia, Castitas, Abstinentia, Sobrietas Modestia, Mansuetudo, Humanitas, Vrbanitas, &c.

Quot Aristoteles in his libris ponit virtutum moralium species?

Vndecim: quas ordine in hoc capite una cum earum extremis enumerat: ut veluti in tabula ostendat, verum esse quod dixit: Omnem virtutem consistere in mediocritate: hoc est, medium habere locum inter duo extrema.

Quot sunt in singulis consideranda?

Quatuor. Primùm, earum nomina, seu appellationes. Deinde objecta, circa quæ versantur. Tertiò, propriæ cujusque actiones. Quartò singularem virtutum extrema.

Enumera mihi illas species?

περὶ μὲν φόβους καὶ θάῤῥη μεσότης.

Prima species est, ἡ ἀνδρία fortitudo. Ejus objecta sunt. metus & fiducia in rebus periculosis. Actiones sunt, adire & perferre pericula & labores cum ratione. Extremum in excessu θρασύτης audacia, seu temeritas: item ἀφοβία metus vacuitas: In defectu, δειλία, timiditas, seu ignavia.

Altera species est, ἡ σωφροσύνη temperantia. Ejus objecta sunt, voluptates & dolores corporis. Actiones sunt, moderatè voluptates expetere, illisque frui; dolores autem fugere. Extremum in excessu dicitur ἀκολασία, intemperantia: in defectu verò proprio nomine caret: quia est rarissimum: potest tamen appellari ἀναισθησία, sensuum stupor.

Tertia species est, ἡ ἐλευθεριότης liberalitas, vel beneficentia. Objecta sunt, τὰ χρήματα pecuniæ, opes, atque divitiæ Actiones, διδόναι & λαμβάνειν dare & accipere. Extremum in excessu, ἀνελευθερία illiberalitas.

Quarta species est, ἡ μεγαλοπρέπεια magnificentia. Objecta sunt, μεγάλα χρήματα magnæ opes. Actio δαπανᾶν, sumptus facere. Extremum in excessu, ἀπειροκαλία, luxus: in defectu, μικροπρέπεια, indecora parsimonia, Sordes.

Quinta species est, μεγαλοψυχία, magnanimitas, Objecta sunt, honores magni. Actiones, expetere, vel respuere ma-

re magnos honores. Extremum in excessu, χαυνότης, fastus, seu animi elatio: in defectu, μικροψυχία, pusillanimitas, seu animi dejectio.

Sexta species est, modestia circa honores: apud Græcos est ἀνώνυμος, id est, proprio nomine destituta: interdum tamen appellatur φιλοτιμία, honoris studium. Objecta sunt, honores parvi, & vulgares. Actiones expetere, aut respuere parvos honores. Extremum in excessu est, φιλοτιμία, ambitio, seu nimium honoris studium: in defectu, ἀφιλοτιμία, contemptus honorum.

Septima species est, πρᾳότης, mansuetudo. Objectum est ira. Actiones sunt, iram cohibere & frenare. Extremum in excessu, ὀργιλότης, iracundia: in defectu, ἀοργησία, iræ vacuitas: à Cicerone vocatur lenitudo.

Octava species est, ἡ φιλία, humanitas, seu comitas, & affabilitas. Objectum est, τὸ ἡδὺ, jucundum in feriis congressibus & negotiis. Actiones sunt, jucundè & amicè, citra offensionem cum aliis conversari. Extremum in excessu ἀρέσκεια asientatio, κολακεία adulatio. In defectu, δυσκολία, morositas.

Nona species est ἡ ἀλήθεια, veritas, aut veracitas seu candor. Objectum τὸ ἀληθὲς, & τὸ ψεῦδος, verum falsum. Actiones sunt, veritatem profiteri tam in dictis quam in factis. Extremum in excessu. ἀλαζονεία, arrogantia, jactantia: in defectu, εἰρωνεία, dissimulatio.

Decima species est, ἡ εὐτραπελία, urbanitas, Objecta sunt, ludi & joci. Actiones, ludere, jocari. Extremum in excessu, βωμολοχία, scurrilitas, in defectu ἀγροικία, inurbanitas.

Vndecima species est, ἡ δικαιοσύνη, justitia. Objecta sunt quævis bona vel mala, quæ cum aliis sunt communicanda. Actiones sunt, commutare, & distribuere. Extremum in excessu, & alterum in defectu, uno vocabulo appellantur ἀδικία, injustitia, quæ in utróque nempe in excessu, & defectu simul peccat: cùm nimirum uni plus, alteri vero minus quam ei debetur, tribuitur.

Quid autem tibi videtur de Verecundia, & Indignatione. sunt ne quoque virtutes?

εἰσὶ δὲ ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη

Duo hi affectus magnam cum virtute habent cognationem: propterea quòd habent & laudabilem mediocritatem, & utrinque vitiosa extrema. Sed tamen propriè loquendo non possunt virtutes morales nominari: quia non sunt constantes animi habitus, nostro studio, & longa assuefactione acquisiti: sed sunt repentini quidam motus, ἄνευ προαιρέσεως, h.e. circa nostram voluntatem, aut electionem excitati. Verecundia nominatur ἡ αἰδώς. Ejus extremum in excessu est καταπλήξις, stupor seu consternatio: In defectu, ἀναισχυντία, impudentia: quæ est omnium virtutum expultrix: quemadmodum verecundia à Cicerone dicitur esse omnium virtutum custos.

Indignatio appellatur νέμεσις. Ejus extremum in excessu vocatur φθόνος, invidia, livor: in defectu est ἡ ἐπιχαιρεκακία, malevolentia.

CAPUT VIII.

Quoniam dixisti virtutem medium locum habere inter duo extrema vitia: dic mihi, quo pacto illa tria erga se mutuo sunt affecta?

τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν δύο μὲν κακιῶν: τῆς μὲν:

Triplex hoc loco notanda est ἀντίθεσις, oppositio. Una, medii & extremorum, hoc est vitiorum. Altera extremorum inter se. Tertia extremorum cum medio.

Quæ est medii seu virtutis, & extremorum, hoc est, vitiorum ἀντίθεσις?

ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον πρὸς [illegible] τὸ ἔλαττον

Virtus suis extremis non simpliciter, sed tantùm ratione τῆς ὑπεροχῆς, id est, exuperantiæ opponitur: quatenus nimirum ab uno superatur, alterum verò superat. Quia virtus participat utrumque extremum, hoc est, cum utroque extremo habet aliquam similitudinem: non tamen eodem modo: sed cum uno majorem, cum altero minorem.

Quid

Quid ex hac oppositione consequitur?

Hinc fit, ut extrema nonnuquam conentur succedere in locum medij: & cupiant haberi pro virtutibus: exempli gratia, Audax vult haberi fortis respectu timidi: quia audacia majorem habet cognationem cum fordine, quàm timiditas Et prodigus vult haberi liberalis, respectu: avari: quia propriusad liberalem accedit in dando, quàm avarus.

διὸ κ᾽ ἀπωθοῦνται τὸν μέσον οἱ ἄκροι:

Quare hæc ἀντίθεσις est notanda?

Vt vitia à virtutibus melius possint discerni. Nam ut Horat. ait, sæpe fallit vitium specie virtutis. Et Ovid. lib. 1. de Remed. amor. Et mala sunt vicina bonis, errore sub illo. Pro vitio virtus crimina sæpe tulit. De qua re etiam Cicero in Part. nos admonet, Cernenda inquit diligenter sunt, ne fallant nos ea vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam prudentiam malicia, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur: & patientiam durities immanis, & justitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollicia animi, & verecundiam timiditas.

Quæ est extremorum, hoc est vitiorum, inter se oppositio.

Extrema sibi mutuo magis adversantur, quàm ipsi medio, seu virtuti: Primùm, quia longius à se mutuò distant quàm à medio. Deinde, quia major est inter extrema dissimilitudo: quàm inter medium & extrema. Exempli gratia, parvum à magno magis distat, quàm ab æquali: Item tria & novem logius à se distant, quam tria & sex. Sic etiam audax à timidio magis differt, quàm à forti.

ἔστι δ᾽ ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων, πλείστη ἐναντιότης:

Quæ est affectio extremmorum erga medium, id est, virtutem?

Extrema non æqualiter medio, hoc est, virtuti opponuntur: sed unum magis, alterum verò minus ei adversatur: interdum excessus, interdum verò defectus. Exempli

πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται ἐφ᾽ ὧν μὲν μᾶλλον:

gratia, fortitudini magis adversatur timiditas, quæ est in defectu: quàm audacia quæ est in excessu. Mansuetudini verò magis adversatur iracundia, quæ est in excessu: quàm lenitas, quæ est in defectu.

Quæ est hujus oppositionis ratio?

διὰ δύο δὲ αἰτίας τὸ σὺμβαίνει: Duæ adferuntur ab Aristotele rationes. Quarum prima sumitur ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ex rerum natura. Nam quæ sibi mutuo magis sunt similia, ea etiam minus inter se pugnant. Altera sumitur ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, à nobis ipsis. Nam ea extrema seu vitia adquæ depravata & corrupta nostra natura magis est propensa: ea etiam sunt deteriora, & propterea virtuti magis adversantur. Quoniam ut in lib. 1. dictum est, appetitus noster semper adversatur rectæ rationi. Exempli gratia, quia natura procliviores sumus ad intemperantiam, ignaviam, avariciam, & similia vitia, quàm ad eorum contraria: ideo illa quoque sunt deteriora.

Excessusne, an defectus medio, h.e. virtuti, magis adversatur?

Non in omnibus eadem est ratio. Interdum enim excessus, interdum verò defectus virtuti magis adversatur. Plærumque tamen magis vitandus est excessus, quam defectus. Ratio hujus est: quia excessus plus potest nocere, & minus corrigi, quam defectus: quemadmodum Cic. de Orat. ait, suus cuique modus est: tamen magis offendit nimium, quàm parum. Et Isocrates ad Nicoclem scribit, Optimum est servare modum: quoniam autem is cognosci facile non potest: potius eligere debes defectum, quàm excessum. Nam mediocritates magis in defectu, quàm in excessu vigent. αἱ γὰρ μετριότητες μᾶλλον ἐν ταῖς ἐνδείαις, ἢ ταῖς ὑπερβολαῖς ἰσχύουσι.

CAPUT IX.

Quoniam difficile est medium in agendo attingere quæ hic observanda sunt præcepta?

ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρε- ARistoteles tria generalia præcepta tradit consequendæ medio-

mediocritatis in actionibus: quorum primum est tale. Ab extremo, quod medio magis adversatur: etiam magis est recedendum, & declinandum ad illud, quod videtur medio esse propinquius. Ratio est, quia in illo magis peccatur, quàm in altero. Atqui inter duo mala semper minus malum est eligendum. Et quemadmodum in proverbio dicitur: Si prima navigatione uti non licet, arripienda est secunda.

τῇ ἠθικῇ μεσότητι διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου, πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖν

Quomodo Aristoteles hoc praeceptum confirmat?

A præcepto simili, quod Circe Nympha dederat Vlyssi in patriam redituro, ut est apud Hom. lib. 12. Odyss. Cùm enim ei inter duos scopulos periculosos, Scyllam & Charybdim, in mari Siculo esset prænavigandum: monuit eum Circe: ut navem magis deflecteret à Charybdi, tanquam periculosiore scopulo.

Quid autem hic cavendum est?

Nedum ab uno extremo nimium nobis cavemus, incidamus in alterum: quemadmodum stultis accidere solet: qui dum vitant vitia, in contraria currunt. Neve obijci nobis possit illud Poëtæ, Incidit in Scyllam volens vitare Charybdim.

Quod est alterum praeceptum?

Ad quæ vitia natura sumus procliviores, ab ijs magis est recedendum, & ad contrarium contendendum. Declaratur exemplo simili eorum, qui ligna distorta & curva volunt rectificare, hi solent ea in contrariam partem flectere. Vt qui videt se propensum esse ad avaritiam, debet contendere ad prodigalitatem, & sic paulatim incipiet fieri liberalis.

σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν·

Quod est tertium praeceptum?

In omnibus actionibus, & negotiis suscipiendis, cavendum est: ne æstimemus illas ex voluptate, ut ejus causa quicquam suscipiamus. Ratio, Quoniam naturam nostram

ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδὺ

voluptas ita infecit, & corrupit: ut si etiam adhibeamus in consilium: nunquam possimus rectè de rebus agendis judicare. Sicut inquit Cic. in Catone, Impedit consilium voluptas, rationi inimica, & mentis perstringit oculos Et lib. 2. Offic. Voluptates blandissimæ dominæ: sæpe majores partes animi à virtute detorquent.

Quo pacto Aristoteles hoc præceptum confirmat?

A præcepto simili, quod Homerus lib. 3. Iliad. scribit seniores Trojanorum dedisse regi Priamo: ut Helenam potius ad Græcos ablegaret: quàm ut propter eam totùm regnum suum in periculum conjiciat. In quam sententiam Cicero lib. 3. de Fin. scribit: voluptatem demittamus, & suis se finibus tenere jubeamus: ne blanditiis ejus, illecebrisque capiamur.

Liber Tertius.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Tertij libri?

τῆς ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε καὶ πράξεις οὔσης· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἑκουσίοις·

DVÆ sunt partes hujus libri. Nam in primis quinque capitibus agitur de quibusdam adjunctis actionum, quæ solent considerari: quando verè & rectè de illis judicare, & pronunciare volumus: utrum bonæ, & laude dignæ sint: an verò vitiosæ, & reprehensione atque pæna dignæ. In altera parte hujus libri, in specie agit de duabus virtutibus, nempe fortitudine usque ad decimum caput: & de temperantia usque ad finem libri.

CAPUT I.

Quæ sunt illa adjuncta, secundum quæ dixisti actiones solere æstimari?

QVinque: τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, Spontaneum & invitum: ἡ προαίρεσις, electio, ἡ βούλευσις consultatio: ἡ βούλησις voluntas: Et τὸ αὐθεξούσιον liberum arbitrium.

Quo

Quô referuntur hæc quinque?

Ad duo, quæ in omni vera actione sunt necessaria: nempe Noticia rei agendæ, & voluntas agentis Oportet enim agentem & scire quid agat: & idipsum quoque velle.

Quomodo distinguuntur actiones secundum hæc duo?

Ratione cognitionis, actiones dicuntur fieri vel à scientibus, vel ab ignorantibus. Ratione autem voluntatis, actiones dicuntur fieri à volentibus, unde existunt voluntariæ & spontaneæ actiones: vel dicuntur fieri à non volentibus, h. e. ab invitis, aut coactis: unde existunt actiones invitæ, aut coactæ, quæ interdum vocantur violentæ.

Quid est spontaneum, τὸ ἑκούσιον?

Spontaneum dicitur, cujus principium est in ipso agente, & sciente singulas actionis circumstantias. οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ᾽ ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις.

Quid est invitum τὸ ἀκούσιον?

Invitum dicitur, quod quispiam vel vi coactus, vel per ignorantiam admisit, τὸ βίᾳ, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν γιγνόμενον.

Quotuplex est τὸ ἀκούσιον?

Duplex est violentum βίαιον: vel profectum est ex ignorantia, & nominatur ἀκούσιον διὰ τὴν ἄγνοιαν γινόμενον.

Quid est Violentum, τὸ βίαιον?

Violentum est, cujus principium est extra agentem, adeo ut is qui agit, aut patitur, planè nihil adjumenti ad illam actionem conferat. οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων, ἢ ὁ πάσχων. Veluti cùm Antiochus rex Iudæos hedera coronatos vi pertraxit ad sacrificia Bacchi: aut cùm vehemens ventus navim abripit, & violenter impellit in scopulos, nauclero renitente.

δόξειε δ᾽ ἂν τὸ ἑκούσιον εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ: circa finem capitis.

δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν: βίαιον δ᾽ οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν:

Quod

Quod requiruntur ad demonstrandam actionem violentam?

Tria. Primùm, ut principium seu causa movens sit extra agentem. Deinde, ut principium illud sit satis validum ad motum illum perficiendum. Tertiò, ut agens vel patiens planè nihil adjumenti conferat ad illam actionem. Veluti cùm duo aut plures robusti lictores aliquem ligatis manibus & pedibus deportant in carcerem.

Quotuplex est violentum?

ὅσα δὲ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν: Et paulo post τὰ δὲ ποῖα φατέον βίαια:

Duplex. Vnum dicitur absolutè & simpliciter violentum: cujusmodi est illud, de quo modo dictum est. Aliud autem dicitur violentum secundum quid: quando vel metu evitandi alicujus mali, vel spe consequendi alicujus boni, vel aliqua alia necessitate urgente movemur ad aliquid suscipiendum, vel agendum, quod aliâs nunquam faceremus. Vt cùm mercator oborta tempestate ad evitandum naufragium, & ad salvandum se, atque cæteros, qui simul in navi sunt, merces suas in mare projicit. Aut si viator latronibus pro redimenda vita, promittit certam summam pecuniæ.

Quomodo nominantur tales actiones?

μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται:

Aristoteles ait eas posse nominari mixtas: quia sunt partim voluntariæ, partim invitæ.

Quod modis igitur consyderantur?

Duobus modis, vel simpliciter, & ex se ipsis: vel respectu causæ finalis, aut temporis, cur, & quando fiunt. Quando simpliciter consyderantur, tum videntur magis invitæ, quàm voluntariæ esse: quia nemo ultrò, & sua sponte eas susciperet, si voluntas ejus planè esset libera. Quando verò consyderantur ratione finis propter quem, & temporis quo suscipiuntur: tùm magis sunt voluntariæ, quàm invitæ nominandæ.

Quare autem tunc videtur esse magis voluntaria?

αἱρεταὶ γάρ εἰσι τότε, ὅτε πράττονται:

Primùm, quia earum fines, & circumstantiæ sunt in nostra electione & potestate. Etsi enim tunc voluntas nostra non planè sit in illis libera: tamen quia datur agenti optio, ut alterutrum eligat & faciat: ideo dicuntur voluntariæ. Nam ut Iureconsulti aiunt, voluntas coacta etiam est voluntas. Deinde quia earum principium & causa, unde motus proficiscitur, est in agente. Nam etiam ipse mercator admovet manus mercibus, quas in mare projicit: & aliis, ut idem faciant, author est. Tertio, quia propter ejusmodi actiones interdum rectè possumus laudari & excusari, aut reprehendi, & puniri: quod certè fieri non posset, si prorsus essent invitæ.

Quæ sunt hujusmodi actionum differentiæ?

ἐπὶ ταῖς πράξεσι δὲ ταῖς τοιαύταις ἐνίοτε καὶ ἐπαινοῦνται:

Variæ & multiplices sunt mixtarum actionum differentiæ: possunt tamen ferè ad quatuor redigi species. Quarum prima species est earum, quæ merentur laudem: quando propter magnum aliquod bonum consequendum indecorum quippiam, attamen sine scelere, admittimus: ut Solon simulavit insaniam, & furibundo similis in forum procurrit: ut legem quandam perniciosam abrogaret. Zopyrus turpiter faciem suam dilaceravit & fœdavit: ut posset regi Dario Babylonem prodere.

Quæ est altera species?

ἂν γ' ἀνάπαλιν ψέγονται:

Est earum quæ merentur reprehensionem: quando exigui alicujus commodi gratia, turpe aliquid admittimus: ut Esau propter pulmentum vendidit fratri suo Iacobo jus primogenituræ. Imperator Vespasianus propter turpe lucrum, tributum exegit è lotio.

Quæ est tertia species?

ἐπ' ἐνίοις δὲ ἔπαινος μὲν οὐ γίνεται:

Est earum, quæ merentur excusationem & veniam: quando indecorum aliquid admittimus gravissimis de causis

causis impulsi: quas contemnere, aut sustinere non potuimus: ut si servus gravi tortura heri sui consilia prodit. Hoc modo Cicero excusat Pub. Rutilium, quòd vestitus mutatione effugit crudilitatem Mythridatis.

ἔνιά δ' ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι:

Quæ est quarta species?

Est earum, quæ nullam merentur excusationem aut veniam: quando vel gratiam aliorum, vel ad evitandas pœnas, supplicia, aut mortem, facinus aliquod admittimus: quod est cum impietate, aut scelere conjunctum: veluti si quis metu carceris amissionis bonorum, e-ilij, aut mortis, abnegat fidem & agnitam veritatem: si pecunia corruptus prodit patriam, falsum dicit testimonium, injustam pronunciat contra innocentes sententiam, aut aliud aliquod flagitium & scelus admittit.

εἰ δέ τις τὰ ἡδέα φαίη βίαια εἶναι: ἀναγκάζειν γάρ:

Sed quoniam voluntatis magna est vis ad permovendos animos hominum in actionibus suscipiendis: Estne verum, quod quidam dixerunt, jucunda esse violenta?

Nequaquam. Primùm si jucunda sunt violenta: igitur omnes actiones hominum, quas ultrò & volentes suscipiunt, essent violentæ nominandæ: & sic nulla esset libertas hominum in agendo. Nam omnibus actionibus, quas homines ultro suscipiunt, videtur inesse aut præsens, aut subsecutura aliqua voluptas.

Deinde, Omne violentum est molestum. Quod autem jucundum est, id non est molestum. Ergo jucunda non possunt dici violenta.

Tertiò, Quæ violenta sunt, ad ea difficulter pertrahimur. Sed à jucundis ultrò nos ipsos præbemus capiendos. Igitur jucunda non sunt violenta.

Quartò, Si omnia jucunda essent violenta: igitur etiam honestæ actiones essent violentæ nominandæ. Quoniam honestis actionibus vera, & maxima inest voluptas.

Explicasti

Explicasti unum membrum τοῦ ἀκουσίου invitii quod est alterum?

Alterum membrum τοῦ ἀκουσίου inviti nominatur τὸ δι' ἄγνοιαν, factum per ignorantiam.

τὸ δι' ἄγνοια. ἐχ ἑκούσιον μὲν ἅπαν ἐστίν:

Quare ad invitum etiam ignorantia refertur?

Quoniam ad spontaneam seu voluntariam actionem non solùm requiritur agentis voluntas, verùm etiam noticia: ut sciat finem suæ actionis: & media, quibus possit finem illum assequi.

Omnisne ignorantia reddit factum ἀκούσιον, id est invitum?

Minimè. Alioquin etiam omnis ignorantia mereretur excusationem, & veniam.

Quæ igitur hic notandæ sunt distinctiones?

Tres. Quarum prima sumitur ex consequente. Factum per ignorantiam, vel subsequentem habet dolorem & pœnitentiam: & nominatur ἄγνοια ἐπίλυπος: atque ejusmodi factum potest dici invitum. Nam, quia agentem pœnitet sui errati, indicium est, eum præter animi sui voluntatem egisse, vel non habet subsequentem pœnitentiam, & vocatur ἄγνοια ἄλυπος: hæc non reddit factum invitum: quoniam enim agentem non pœnitet sui errati: indicium est, ejus voluntatem non prorsus à facto abhorrere. Itaque prior meretur excusationem & veniam: posterior autem minimè.

ἀκούσιον δὲ τὸ ἐπίλυπον, καὶ ἐν μεταμελείᾳ:

Quæ est altera distinctio?

Ea sumitur à persona agentis. Agens enim dicitur, vel ignorans agere, vel per ignorantiam.

ἕτερον δὲ ἔοικε καὶ τὸ δι' ἄγνοιαν πράττειν ἢ

Quis dicitur ignorans agere?

Ignorans agere dicitur is: qui tùm, quando in actione versatur, ignorat quidem, quid agat, sed tamen illa ipsa ignorantia

ignorantia non est causa malæ actionis: sed aliud quiddam, quod ignorantiam illam induxit. Exempli gratia: Ebrius ignorat quidem se peccare: sed tamen ignorantia illa non est causa peccati, verùm ipsa ebrietas, per quam sibi ignorantiam illam accersivit.

Quis dicitur per ignorantiam agere?

Per ignorantiam agere dicitur is: cui simpliciter ipsa ignorantia fuit causa malæ actionis.

Vter ex his duobus meretur veniam?

Posterior, si eum peccati sui pœnitet. Prior autem non meretur veniam: quatenus propria sua culpa sibi ignorantiam advocavit. Hinc Pittacus eos, qui ex ebrietate peccassent: judicabat duplici pœna afficiendos esse: partim propter ipsum peccatum: partim propter ebrietatem, per quam sibiipsis ignorantiam accersivissent.

Quæ est tertia distinctio?

τὸ δ᾽ ἀκούσιον βούλεται λέγεσθαι οὐκ εἴ τις ἀγνοεῖ τὸ συμφέρον:

Tertia distinctio sumitur ab ipsis rebus & circumstantiis circa quas agens, ejusque actio versatur. Ignorantia alia est τῦ καθόλυ rei universæ, sive universalis ignorantia: vulgo nominatur ignorantia IURIS: alia est τῶν καθέκαστα rerum singularium, seu ignorantia particularis: aliâs dicitur, ignorantia FACTI.

Quid est ignorantia universalis seu IURIS?

Cùm in universum ignoramus, quid in actione, circa quàm versamur, sit honestum aut inhonestum, justum, utile aut inutile, eligendum aut fugiendum: hoc est, ut brevius dicam Cùm quis ignorat finem suæ actionis.

Quid est ignorantia particularis, seu FACTI?

ἀλλ᾽ ἡ καθ᾽ ἕκαστα, ἐν οἷς, καὶ περὶ ἃ ἡ πρᾶξις:

Quando ignoramus singulares quasdam circumstantias in quibus totius actionis vis præcipuè consistit: quas ipse agens: antè actionem, non potuit prævidere, aut præcavere.

Quæ

Quæ ex his duabus reddit factum invitum, & meretur veniam?

Ignorantia univerſalis ſeu IURIS non reddit factum invitum, neque meretur excuſationem aut veniam: quia cauſa peccati non eſt propriè ipſa ignorantia, ſed potius voluntas & perverſitas agentis: qui noluit ea ſcire, quæ potuiſſet, & debuiſſet ſcire, antequam actionem ſuſciperet: ſi ſaltem mediocrem diligentiam adhibere voluiſſet. Etenim actionem ſuſcipere, & non prius de fine, aut qualitate ejus cogitare, non ſolùm ſtultum & temerarium eſt, verùm etiam gravi reprehenſione dignum.

Hæc ignorantia quibus aliis nominibus appellatur?

Affectata Supina, Craſſa: ab Ariſtotele nominatur ἄγνοια ἡ ἐν προαιρέσει, ἄγνοια τοῦ πολλοῦ, τοῦ καλοῦ τοῦ συμφέροντος.

Quando ignorantia FACTI *excuſat, & meretur veniam?*

Si ignorantia circumſtantiæ unius, aut plurium caret dolo: nec fuit noſtra culpa accerſita: & ſubſequentem habet pœnitentiam ob admiſſum peccatum.

Quæ ſunt illæ circumſtantiæ, quarum ignorantia poteſt factum reddere invitum?

Ariſtoteles octo enumerat: quarum quædam ſunt principales: nempe Res ipſa ſeu objectum circa quod actio verſatur: & Finis propter quem actio ſuſcipitur: quædam verò ſunt minus principales: ut locus, tempus, inſtrumenta, & modus agendi. Neque tamen omnes ſimul poſſunt ignorari: niſi forte agens ſit planè ſtultus aut μαινόμενος furioſus.

ἴσως οὖν οὐ χεῖρον διορίσαι αὐτὰ, τίνα καὶ πόσα ἐστί:

Quare harum circumſtantiarum ignorantia reddit factum invitum?

Quia voluntas agentis per eam impeditur: aliud enim volebat agere, quàm egit.

ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται, τὸ ἀκούσια εἶναι τὰ διὰ θυμόν:

Suntne ea facta quoq; ἀκούσια nominanda, quæ ex ira, aut cupiditate, aut aliqua alia vehementi animi perturbatione sunt admissa?

Cicero quidem in Topicis, & Partitionibus ait, in ignorationem quoque cadere metum, cupiditatem, & alias animi perturbationes. Verùm si diligentius rem perpendere voluerimus: non possunt prorsus invita nominari, quæ hoc modo fiunt.

Quo pacto id probatur?

πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἔτι τῶν ἄλλων ζώων: εἶτα, πότερον οὐδὲν ἑκουσίως: ἄτοπον δ' ἴσως τὰ ἀκούσια:

Primùm si ea, quæ ex ira, cupiditate, aut alio aliquo vehementiore affectu fiunt, sunt invita: tum omnia, quæ à pueris, & brutis animalibus fiunt, erunt invita nominanda, quia nihil ex ratione, sed omnia ex affectu agunt. Deinde non solùm turpes, sed etiam multæ honestæ actiones, quæ ex bono affectu fiunt, essent invitæ dicendæ. Præterea sequeretur, quod vir bonus invitus faceret officium: cùm expetit virtutem, eruditionem, laudem, honorem & gloriam, salutem patriæ, sanitatem & felicitatem tā suam, quàm suorum: item cùm amat patriam, parentes, libros, viros bonos: denique cùm irascitur sceleratis & improbis, gaudet rebus prosperis, dolet adversis, &c. Omnia enim hæc proficiscuntur ex affectu. Insuper omnia, quæ ex ira & cupiditate fiunt, essent molesta, λυπηρά: quia omne ἀκούσιον est λυπηρόν: cùm tamen non solùm ea, quæ expetimus videantur esse jucunda: sed etiam in ira sit quædam jucunditas, propter vindictæ cupiditatem, cujus prohibitio etiam est irato molesta. Ad hæc, si ea quæ per iram aut cupiditatem fiunt, ideo sunt invita nominanda, quia sunt mala & vitiosa: igitur etiam ea, quæ ratione peccantur, poterunt eodem modo excusari: quod tamen falsum esse etiam ipsimet fatentur. Postremò, quoniam invita propriè dicuntur ea, quorum principium est extra agentem: ira autem & cupiditas, reliquique affectus, licet sint irrationales, tamen non sunt extra hominem, suum.

δοκεῖ δὲ τὰ μὲν ἀκούσια λυπηρὰ εἶναι: ἔτι δὲ διαφέρει τί ἀκούσια: δοκεῖ δ' οὐχ ἧττον ἀνθρωπικὰ εἶναι ἄλογα:

ſuumque principium habent in animo hominis: igitur actiones, quæ inde proficiſcuntur, non poſſunt invitæ nominari.

CAPUT II.

Quoniam de ſpontaneo & invito explicatum eſt: quid jam ſequitur?

VT etiam περὶ προαιρέσεως, de electione dicatur: Primùm, quia virtuti valde eſt cognata · ponitur enim in ejus definitione: & ſupra dictum fuit: virtutem aut eſſe προαίρεσιν, ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως. Deinde, quia ex ea mores hominum magis cognoſcuntur, quàm ex ipſis actionibus. Siquidem actiones poſſunt eſſe ſimulatæ & fictæ, quales ſunt hypocritarum: ut ex illis interdum vir bonus à malo vix poſſit diſcerni. Multi enim ſunt, ut Perſius ait, Qui Curios ſimulant & Bachanalia vivunt: Introrſus turpes, & ſumma pelle decori. Διωρισμένων δὲ τῶν ἑκουσίων, καὶ τῶν ἀκουσίων:

Vocabulum προαιρέσεως quomodo à Latinis exponitur?

Pleriquе electionem, alij animi conſilium, vel propoſitum, vel inſtitutum, vel delectum vertunt. Multi quoq; Græcam appellationem tanquam magis accommodatam retinent. Apud Ciceronem ἐκ προαιρέσεως πράττειν, eſt conſulto & cogitato, item de induſtria, & data opera aliquid facere.

Quid eſt προαίρεσις?

Προαίρεσις eſt præmeditata appetitio eorum quæ in noſtra ſunt poteſtate, aut per nos poſſunt fieri: Græcè, Προαίρεσις ἐστὶν ὄρεξις βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν: infra cap. 3. Item προαίρεσις ἐστὶν ἑκούσιον προβεβουλευμένον, Eſt ſpontaneum prius deliberatum ad finem hujus capitis. Et in lib. 6. cap. 2. προαίρεσις ἐστὶ νοῦς ὀρεκτικὸς, ἢ ὄρεξις διανοητική

οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν ἐπιθυμίαν, ἢ θυμὸν, ἢ βούλησιν:

Estne προαίρεσις idem quod ἐπιθυμία, ἢ θυμὸς, ἢ βούλησις?

Et si electio, cupiditas, voluntas videantur esse consimiles affectiones: nam aliquid velle, expetere & eligere, fere sunt synonyma: tamen non propterea prorsus sunt eadem.

οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις καὶ τῶν ἀλόγων:

καὶ ὁ ἀκρατὴς ἐπιθυμῶν:

Quare προαίρεσις non est eadem cum ἐπιθυμία?

Primum, quia ἐπιθυμία etiam tribuitur bestiis: προαίρεσις autem minimè: conjuncta enim est cum ratione & consilio. Deinde, ab exemplo Continentis, & incontinentis: continens enim dum resistit pravis cupiditatibus, dicitur, illud facere τῇ προαιρέσει, id est certa ratione, certoque animi proposito & consilio: Incontinens verò dum indulget pravis cupiditatibus, dicitur facere contra suam προαίρεσιν. Ex quo apparet, προαίρεσιν & ἐπιθυμίαν non esse eadem. Prætetea, quia cupiditas cupiditati circa eandem rem, eodemq; tempore nunquam adversatur, προαίρεσις autem sæpe cupiditati adversatur circa eandem rem, idque eodem tempore: sicut apparet in exemplo continentis & incontinentis. Deniq; quoniam versantur circa diversa objecta, non possunt esse eadem. Etenim προαίρεσις versatur circa honesta & utilia, eorumq; contraria: cupiditas autem circa ea, quæ sensibus sunt jucunda aut molesta.

καὶ προαιρεῖται μὲν:

καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία ἡδέως:

θυμὸς δ' ἔτι ἧττον, ἥκιστα γάρ:

Quare προαίρεσις non est eadem cum θυμῷ?

Quoniam προαίρεσις conjuncta est cum ratione, & consilio: ideoque etiam requirit aliquam temporis moram: quæ omnia ab ira sunt remota. Nam ut Cicero lib. 1. Offic. ait, Cum ira nihil rectè, nihil consideratè fieri potest: & Euripides, οὐδεὶς μετ' ὀργῆς οὐδὲν εὖ βουλεύεται.

Quare

Quare προαίρεσις non est idem quod Voluntas?

Προαίρεσις magnam quidem habet cum voluntate cognationem: quoniam hæc ab illa nunquam planè potest separari, sed tamen non prorsus eadem est cum illa. Primùm, quia voluntas etiam potest esse τῶν ἀδυνάτων: Cujusmodi votum illud senis Euandri apud Virgil. lib. 8. AEneid. O mihi præteritos referat si Iuppiter annos. Προαίρεσις autem non potest esse τῶν ἀδυνάτων: quoniam talia etiam non cadunt in deliberationem.

ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησις: προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων:

Deinde προαίρεσις est tantum earum rerum, quæ ad nos pertinent: & putantur per nos posse fieri: Voluntas autem se etiam extendere potest ad aliena: ut præceptor vult discipulum suum fieri doctum: Magistratus voluntas est, ut subditi obediant legibus.

καὶ ἡ μὲν βούλησις ἐστὶ καὶ τῶν:

Postremò voluntas præcipuè respicit finem actionis: προαίρεσις autem est de mediis, per quæ existimamus nos posse finem consequi.

ἔτι δ' ἡ μὲν βούλησις τοῦ τέλους:

Estne προαίρεσις idem quod δόξα, hoc est opinio?

Minimè. Primùm enim, opinio potest concipi de omnibus rebus, quæ vel esse, vel non esse possunt. προαίρεσις autem solùm est de rebus agendis. Deinde, Opinio æstimatur & distinguitur veritate aut falsitate earum rerum, de quibus est apud animum concepta: atque hinc opinio alia dicitur esse vera, alia falsa. Electio autem æstimatur, & distinguitur bonitate & pravitate rerum agendarum: quæ si sunt honestæ, & bonæ: earum electio quoque dicitur bona: si autem sunt turpes, & vitiosæ: earum electio etiam dicitur mala, & vitiosa. Tertiò, propter Opinionem nemo dicitur talis esse, qualem habet opinionem: non enim quia opinatur aliquis se bonum, sapientem, justum, doctum, aut divitem esse, ideo talis quoque est. At propter Electionem dicimur tales esse, qualia sunt ea quæ eligimus: ut qui eligit ea quæ sunt bona, vel justa, is etiam dicitur esse bonus, vel justus: qui autem

οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη: ἡ μὲν γὰρ δόξα: καὶ τῷ ψεύδει, καὶ ἀληθεῖ:

τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθά:

καὶ προαι-
ρούμεθα
μὲν λα-
βεῖν, ἢ φυ-
γεῖν τι:
καὶ ἡ μὲν
προαιρέ-
σις ἐπαι-
νεῖται:
καὶ προαι-
ρούμεθα
μὲν ἃν μά-
λιστα:
δοκοῦσι τε
οὐχ αὐτοὶ
προαιρεῖ-
σθαι:

contraria eligit, dicitur malus & injustus. Quartò, Opinionis finis est ἡ θεωρία, καὶ γνῶσις rei alicujus contemplatio & cognitio, quid ea sit, aut cui, & quomodo conducat: Electionis autem finis est ἡ λῆψις, ἢ φυγή, hoc est, ut aliquid prosequamur, aut fugiamus in agendo. Quintò Opinio laudatur propter veritatem, vituperatur propter falsitatem: Electio laudatur propter rectitudinem, seu bonitatem: vituperatur propter pravitatem. Sextò, Opinio est de rebus incertis, quarum nondum habemus firmam & certam notitiam: unde etiam definitur, quòd sit, imbecillus assensus. Electio autem est eorum, de quibus propter antegressam consultationem aliquo modo sumus certi. Septimo si opinio planè idem esset, quod electio: tū sequeretur, ut qui optimas habent opiniones, etiam optima eligerent: & per consequens quoque essent optimi. Sed videmus id non fieri: plerique enim habent quidem bonas opiniones, sed non propterea sunt eò meliores, qui ut Medea apud Ovidium conqueritur, vident quidem meliora, probantque: sed deteriora sequuntur.

CAPVT III.

Vt autem bona & recta fiat alicujus rei electio, quid eam debet pracedere?

βουλεύον-
ται δὲ πό-
τερον περὶ
πάντων,
καὶ πᾶν βου-
λευτόν ἐ-
στιν, ἤ:

Consultatio, seu deliberatio ἡ βούλευσις Siquidem nihil sine Consilio eligere, suscipere aut agere debemus. Idem quoque monet Cicero lib. 1. Offic. in omnibus negotiis priusquam aggrediare, adhibenda est diligens præparatio.

Quid est consultatio ἡ βούλευσις?

Consultatio est diligens inquisitio mediorum, per quæ in agendo ad finem propositum perveniri posse videtur. ἡ βούλευσις ἐστὶ τῆς ψυχῆς λογισμὸς περὶ τῶν πρακτῶν. Ejus objectum nominatur βουλευτόν, id est, consultabile.

Licetne

Licetne de omnibus rebus, & negotiis consultationem instituere?

Duo sunt genera rerum & negociorum hic consideranda. Quædam enim possunt cadere & venire in deliberationem: quædam verò non possunt.

Quæ sunt quæ non cadunt in deliberationem?

Ea, in quibus vel consequendis & efficiendis, vel avertendis aut mutandis, humana ratio atque industria nihil videtur posse præstare. περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων οὐδεὶς βουλεύεται:

Quæ sunt talia?

Primùm, omnia præterita: Deinde, omnia naturalia fortuita, necessaria.

Quare præterita non cadunt in deliberationem?

Quoniam præterita non amplius ita sunt in nostra potestate: ut possint per nos aut mutari, aut infecta fieri. Infra lib. 6. cap. 2. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει, ἀεὶ δέ:

Quare naturalia, fortuita, & necessaria non cadunt in deliberationem?

Quoniam ea, quæ talia sunt, aut semper eodem modo se habent, & fiunt: aut etiamsi non possunt humano consilio vel prævideri, vel mutari.

Quæ sunt igitur ea de quibus potest suscipi deliberatio?

Humana negotia, quæ in vita sunt agenda: in quibus vel consequendis, & efficiendis, aut declinandis & mutandis, humana ratio atque industria videtur aliquid posse præstare. βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν:

Licetné de omnibus illis consultare?

Non: sed tantùm de iis, quæ propriè ad nos pertinent

& quæ per nos videntur posse effici: denique quorum exitus nonnihil est incertus, atque dubius.

περὶ ἀνθρωπικῶν πάντων:

Qua de causa?

Quia de alienis negotiis, quæ ad nos non pertinent, aut quæ per nos non possunt effici, aut que per se sunt certa, & manifesta; quatenus vel sensibus possunt dijudicari: vel certis præceptis & regulis sunt definita, quo pacto fieri debeant; de talibus inquam, nemo sana mente præditus, deliberat.

Cùm ad deliberationem est perventum quæ sunt consideranda?

Tria sunt observanda, si rectè consultationem aliquam instituere voluerimus; quorum unum pertinet ad initium consultationis; alterum ad ipsam consultationem; tertium ad finem & effectum consultationis.

Quæ circa initium consultationis habes præcepta?

συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν εἰς τὰ μεγάλα:

Duo. Primùm est, In rebus arduis & gravibus assumendi sunt σύμβουλοι, consultores; hoc est, socij consiliorum, qui sua quoque consilia nobis communicant.

Quare?

Quia nemo debet nimium sibi, & suæ prudentiæ fidere: quasi ipse solus possit rem aliquam perfectè cognoscere, & dijudicare. Nam ut Euripides ait, εἷς ἀνὴρ οὐ πάνθ' ὁρᾷ. Et in Proverbio dicitur, Oculi plus vident, quàm oculus.

Qui autem sunt adhibendi in consilium?

Primùm, qui sunt viri boni. Nam ut Salomon Proverb. 9. inquit, Consilia impiorum sunt fraudulenta. Deinde, qui sunt prudentes: hoc est, qui rem, de qua deliberare volumus, possunt rectè intelligere, & dijudicare. Quod etiam præcipit Siracides cap. 8. inquiens, num fatuis consilium non habeas. Tertiò, qui sunt nobis amici & be-

& benevoli. Ab inimico enim nunquam fidele habebimus consilium. Ideo Salomon Proverb. 29. inquit, Anima recreatur bonis consiliis amici.

Quod est alterum præceptum?

Initiò consultationis proponendus est certus aliquis finis: ad quem, tanquam ad scopum, tota dirigenda est consultatio. Idem præceptum tradit Aristoteles in lib. 2. ad Eundem. cap. 10. ὁ βουλευόμενος ἀεὶ βουλεύεται ἕνεκά τινος: καὶ ἔστι σκοπός τις ἀεὶ τῷ βουλευομένῳ, πρὸς ὃν σκοπεῖ, τὸ συμφέρον.

βουλευόμεθα δὲ οὐ περὶ τῶν τελῶν:

Quare finis initiò est proponendus?

Quia alioqui tota consultatio esset vaga & incerta, imò infinita: quippe quæ nihil haberet, in quo tandem conquiesceret. Finis autem ille debet esse certus, & non vocari in deliberationem: sed potius eam regere & gubernare, ne evagetur à proposito.

Quid de ipsa consultatione præcipitur?

Fine & scopo ad hunc modum proposito, omnis deinceps consultatio instituenda est de mediis, quibus finem illum possimus consequi.

Ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι, πῶς, καὶ διὰ τίνων ἔσται, σκοποῦσιν:

Quæ hic sunt consideranda?

Duo. Primùm, quænam sint illa media, per quæ ad finem propositum est perveniendum. Deinde, quo pacto illis mediis sit utendum.

Circa media quot sunt consideranda?

Tria. Primum numerus seu multitudo mediorum: utrum uno, an pluribus, vel paucioribus mediis, possimus id, quod volumus, consequi. Deinde, qualitas mediorum: utrum sint facilia, honesta, licita, possibilia, an verò contra. Tertiò, ἡ ἐκλογή, delectus mediorum: qui fit per σύγκρισιν, comparationem. Nam facilia difficilioribus,

καὶ διὰ πλειόνων μὲν φαινομένου γίνεσθαι, διὰ τίνος ῥᾷστα:

bus, honesta inhonestis, pauciora pluribus, licita illicitis sunt præferenda.

Circa usum mediorum quod habes præcepta

δεῖ ἑνὸς δ' ἐκπεπλεγμένους, πῶς διὰ τούτου ἔσται, κἀκεῖνο διὰ τίνος, ἕως ἄν:

Tria. Primum, media eo usque inquirenda sunt, donec ad ultimum aliquod, sine quo cætera haberi non possunt, perventum fuerit. Nam ab eo actionis initium est faciendum.

Quod est alterum præceptum de mediis?

Considerandum etiam est, utrum negotium propositum possit per nos solos geri & effici: necne. Nam si per nos solos effici non potest: debemus nobis adjungere συνεργούς, adjutores & socios laborum, qui sunt industrii, & fideles. Multorum enim manus, ut in proverbio dicitur, levant onus. Et Homerus libro 12. Iliad. ait, πλειόνων ἔργον ἄμεινον: Opus quod à pluribus efficitur, est melius. Eam ob causam etiam Vlysses apud Homer. lib. 10. Iliad. noluit solus explorare castra Trojanorum: sed postulavit sibi adjungi Diomedem, inquiens, σύν τε δύω ἐρχομένω.

Quod est tertium præceptum de mediis

ζητεῖται δ' ὁτὲ μὲν ὄργανα, ὁτὲ δ' ἡ χρεία αὐτῶν

Quærendum etiam est de instrumentis, quibus ad actionem aliquam perficiendam est utendum. Sunt instrumenta αἴτια συνεργὰ τῶν πράξεων: eaque sunt duplicia, ut est apud Aristotelem lib. 1. Polit. quædam sunt ἔμψυχα, animata: ut sunt amici, servi jumenta, quorum opera nonnunquam in negociis expediendis utimur: quædam sunt ἄψυχα, inanimata: ut securis, malleus, culter, gladius & similia.

Quid post consultationem faciendum?

κἂν μὲν ἀδυνάτῳ ἐντύχωσιν, ἀφίστανται:

Videndum est, utrùm negocium illud, de quo consultavimus, sit δυνατὸν, vel ἀδύνατον, h. e. possit, vel non possit per nos & nostros fieri. Nam si videtur esse ἀδύνατον, debe-

debemus ἀφιςᾶναι, h.e. à proposito nostro discedere. Nam ut Demostenes ait, μανία ἐςὶν ὑπὲρ δύναμιν ποιεῖν τι, Insania vel stulticia est supra vires aliquid velle suscipere, aut agere.

Si verò videtur esse δυνατὸν, h.e. posse per nos & nostros fieri: debemus ἐγχειρεῖν, id est negocium illud in manus suscipere: & quidem maturè, ne occasio rei gerendæ amittatur. Servandum ergo præceptum Isocr. ad Demonicum, ubi ait, βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. Et illud Salustij. Antequam incipias consulto, & postquam consulueris, maturè facto pus est.

Quod est discrimen inter consultationem, & inquisitionem, βούλευσιν καὶ ζήτησιν?

Triplex est discrimen. Primùm differunt ut Genus & Species: Omnis enim consultatio, etiam est inquisitio: non autem contra. Deinde differunt objectis. Inquisitio potest de quacunque re institui: consultatio autem tantum suscipitur de rebus agendis. Tertiò differunt fine. Nam inquisitionis finis est scientia & cognitio rei quæsitæ: consultationis autem finis est actio.

Φαίνεται δ' ἡ μὲν ζήτησις οὐ πᾶσα εἶναι βούλευσις:

Quod est discrimen inter βούλευσιν καὶ προαίρεσιν, consultationem & electionem?

Tribus modis differunt, materia, tempore & subjecto.

βουλευτὸν δὲ καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό:

Quomodo differunt materia?

Quoniam, de quibus deliberamus, sunt adhuc incerta: ea autem, quæ eligimus, jam sunt aliquo mode manifesta, & certa, propter præcedentem deliberationem.

Quomodo differunt tempore?

Quia naturali ordine consultatio debet electionem antecedere. Nemo enim debet aliquid eligere: nisi prius ejus causam apud animum suum diligenter perpenderit.

Quomodo differunt subjecto?

Quia βούλευσις est solius mentis ἐνέργεια, neque opus

habet

habet appetitu: imo sæpe ab affectibus impeditur. προαίρεσις autem non est solius mentis ἐνέργεια: verum etiam conjunctam habet voluntatem, quæ est in appetitu: volentes enim aliquid eligimus. Ideo Aristoteles infra lib. 6. cap. 2. scribit ἀρχὴ προαιρέσεως ἐστὶν ὄρεξις, καὶ λόγος. Item προαίρεσις ἐστὶ νοῦς ὀρεκτικός, Electio est mens aliquid appetens.

Quomodo differunt consultatio, & electio à Voluntate?

Consultatio & electio à voluntate in eo potissimum differunt: quòd illæ versantur circa media, per quæ ad finem actionis possumus pervenire: voluntas verò est solùm ipsius finis, quem simpliciter, tanquam bonum quoddam volumus; non autem de eo consultamus. Exempli gratia, Imperator exercitus simpliciter vult & expetit victoriam: de mediis autem, quibus possit eam consequi, consultat & deliberat cum suis ducibus: eademque illa media: finita deliberatione, eligit, & arripit.

CAPVT IV.

Quoniam Voluntas non est eadem cum electione: dic mihi quid est Voluntas?

ἡ δὲ βούλησις ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστὶν εἴρηται:

VOluntas Græcè βούλησις dicitur, est BONI vel veri, vel apparentis, cum ratione appetitio: βούλησις ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ φαινομένου ἀγαθοῦ μετὰ λόγου ὄρεξις:

Quare Voluntas etiam in hac doctrina consideratur?

Primùm, quia voluntas ita τῇ προαιρέσει est conjuncta: ut hæc sine illa nunquam esse possit. Omnia enim quæ eligimus, ea etiam volumus; quam ob causam ea quoque refertur inter actionum principia. Deinde, quia non minus ex voluntate, quam ex electione actiones æstimantur: unde Cicer. lib. 1. Offic. ait, id quod rectè fit, ita justum est, si est voluntarium. Et Seneca in Epistolis, Actio recta non est,

est nisi recta fuerit voluntas. Præterea, quia interdum sola voluntas benè vel malè agendi, non minus laudari, vel reprehendi solet, quam ipsæ actiones: quemadmodum dicitur, Vt desint vires, tamen est laudanda voluntas.

Quod est objectum voluntatis?

De objecto voluntatis, quod Græcè βουλητὸν nominatur: diversæ fuerunt veterum Philosophorum optiones. Nam Socratici dixerunt, solùm VERUM BONUM esse objectum voluntatis. Academici autem dixerunt, voluntatem solùm versari circa APPARENS BONUM, τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν Aristoteles verò utramque opinionem conjungit, & affirmat: utrumque BONUM tam verum, quàm apparens, esse voluntatis objectum.

δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν τἀγαθοῦ εἶναι: τοῖς δὲ τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ:

Quomodo refutatur Socraticorum opinio?

Ex tribus absurdis consequentibus.

συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν τὸ βουλητόν:

Quod est primum absurdum?

Si solum verum bonum est objectum voluntatis: igitur omnia ea, quæ homines mali & improbi volunt: aut sunt vera bona nominanda: aut non sunt objectum voluntatis ipsorum: ex quo rursum sequeretur, quod posset aliquis quippiam velle, quod tamen non cadit in ejus voluntatem.

Quod est alterum absurdum?

Si solum verum bonum est objectum voluntatis: igitur quando homines volunt, & agunt ea, quæ sunt mala: faciunt hoc contra suam voluntatem: atque hoc modo poterunt excusari: quasi nolentes, & inviti peccarint.

Quod est tertium absurdum?

Si solum verum bonum est objectum voluntatis: igitur nemo potest male velle: & sic nulla voluntas esset mala: imò ne ipsi quidem homines possent esse mali: quatenus non possent velle ea, quæ sunt mala.

Quomodo

Quomodo refutatur Academicorum opinio?

τῆς δ' αὖ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν τὸ βέλτιστον λέγουσι:

Si solum apparens bonum est objectum voluntatis: igitur nihil sua natura est bonum, aut expetendum: sed omnia quæ homines volunt aut expetunt, tantùm opinione, non autem revera sunt bona.

Quod est alterum

Si solum apparens bonum est objectum voluntatis: igitur voluntas nullum habebit certum objectum: siquidem id, quod uni videtur bonum, potest alteri videri non bonum: imò sæpe idem, diverso tempore alicui videtur bonum, & non bonum.

Sed quare Aristoteles affirmat, omne BONUM *sive sit verum, sive apparens, esse objectum voluntatis?*

Quia nemo, qui modò sana mente præditus est, vult MALUM, quatenus est malum: propterea quòd malum est φθαρτικόν, h. e. adfert interitum suo subjecto cui adest. Unde rectè Plato in Menone sic concludit, οὐκ ἄρα βούλεται τὰ κακὰ ὦ Μένων οὐδείς.

Videntur omnibus eadem esse BONA, *vel* MALA?

οἷς δὲ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει. ἄρα φαῦλοι:

Nequaquam. Sed quisque de Bono & Malo judicat ex proprio suo habitu. Itaque viro bono, quia secundum rectam rationem judicat: id videtur esse bonum vel malum, quod revera tale est. Viro autem malo, quia per voluptatem depravatum habet judicium, id bonum vel malum videtur: quod revera tale non est. Proinde etiam voluntatis utriusque, non est idem objectum. Nam voluntatis viri boni objectum est verum bonum: voluntatis autem viri mali objectum est, apparens bonum. Qua de re Plato lib. 2. de legib. ita scribit, τὰ μὲν κακὰ λεγόμενα, ἀγαθὰ τοῖς ἀδί-

κοις

κοις ἐστὶ· τοῖς δὲ δικαίοις κακά· τὰ δ᾽ ἀγαθὰ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς, ὄντως ἀγαθά· τοῖς δὲ κακοῖς, κακά.

CAPUT V.

Estne in hominis arbitrio & potestate positum, virtutem colere, & vitia fugere, sive esse bonum aut malum?

DE hac quæstione diversæ fuerunt veterum Philosophorum opiniones. Nam Stoici, dum affirmant omnia fatali quadam necessitate fieri: reipsa mentem hominis libertate voluntatis circa actiones spoliant: ut inquit Cicero: etiamsi verbis id dicere nolint. Aliqui verò ex Platonicis concedunt quidem hominem in bonis actionibus habere liberam voluntatem: ad malas verò actiones ajunt, eum invitum, & contra suam voluntatem pertrahi. Ex quo conantur concludere id, quod aliquoties apud Platonem legitur, Neminem sponte esse malum, & improbum.

ὄντος δὲ βουλητοῦ μὲν τοῦ τέλους, βουλευτῶν δέ:

Quæ est autem Aristotelis sententia de hac quæstione?

Aristoteles affirmat non solùm virtutes hoc est benè agere: sed etiam vitia, hoc est, malè agere, esse in hominis arbitrio, & potestate.

ἐφ᾽ ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀρετή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία:

Quibus argumentis id probat?

Duobus præcipuè: quorum primum sumitur ex loco causarum: & est tale, Quorum causæ, & principia sunt in hominis arbitrio, & potestate: ea ipsa quoque sunt in ejus arbitrio, & potestate. Sed actionum tam bonarum, quàm malarum, ex quibus habitus virtutum & vitiorum generantur, causa & principia sunt in hominis arbitrio & potestate. Ergo & ipsæ virtutes, & vitia sunt in hominis arbitrio & potestate. Minor probatur: quia in actionibus duo præcipuè considerantur: Finis, & Media, quibus ad finem pervenitur: hæc autem utraque voluntati & electioni

ἐν οἷς γὰρ ἐφ᾽ ἡμῖν τὸ πράττειν, καὶ τὸ μὴ πράττειν:

electioni hominis ita sunt subjecta: ut finem possit velle, vel non velleq; media itidem eligere, vel non eligere. Proinde si penes hominem est, ea quæ honesta sunt, velle eligere, & agere: etiam penes ipsum erit, ea non velle, non eligere, & non agere. Atqui honesta non velle non eligere neque agere: nihil aliud est, quàm esse malum & improbum. Ex quo efficitur, quòd utrumque sit penes hominem: nimirum ut pro suo arbitrio possit bonus vel malus, probus vel improbus esse.

Sed hæc libertas voluntatis benè vel male agendi: estne semper eadem in omnibus hominibus?

ἐφ ἡμῖν ἐστὶ τὸ ἐπιεικέσι, καὶ φαύλοις εἶναι: Nequaquam. Nam in iis, qui sibi jam habitum bonum vel malum contraxerunt: aliter se res habet: quia non possunt aliter velle, aut agere, quàm secundum eum habitum, quo præditi sunt. Exempli gratia qui habitu justitiæ præditus est, non potest nisi velle & agere ea quæ justa sunt: sic qui habitum injustitiæ contraxit, non potest nisi injusta velle & agere. Similiter etiam judicandum est de cæteris virtutibus & vitiis.

Cur igitur Plato scribit in Timæo, Menone, & aliis locis, neminem sponte esse malum & improbum?

τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός: Plato hoc dicto non voluit omninò tollere libertatem humanæ voluntatis, circa malas & pravas actiones: sed tantùm ostendere, rectam rationem in ejusmodi actionibus, aliquo modo invitam, & contra naturæ ordinem subjici vitioso appetitui, & ad peccandum pertrahi. Ideoq; passim monet, hujusmodi vitiosis affectibus fortiter esse resistendum, eosq; partim legibus, minus atque pœnis propositis coërcendos: partim etiam disciplina & honestis exercitiis corrigendos, & ad virtutem assuefaciendos. Atq; hoc modo Platonis sententia intellecta, est vera. Si verò ita accipiatur, quasi voluerit dicere homines invitos peccare eorumq; peccata prorsus esse ἀκούσια: tum est falsa.

Quia

Quia eorum causa quærenda esset extra hominem, neque homo posset dici esse principium omnium suarum actionum: quod tamen etiam falsum est. Siquidem tam bonæ, quam malæ actiones ab eodem fonte & principio proficiscuntur: nempe ab hominis voluntate, & electione: quæ sunt in ipso homine.

τῆς γενῶ ἐγημδόοις ἀμφισβητέον:

Quod est alterum argumentum, quo probatur in hominis voluntate & arbitrio positum esse, benè vel malè agere?

Alterum argumentum sumitur à fine legum, & facto Legumlatorum. Nam si virtutes & vitia, item bene vel malè agere, non sunt in hominis arbitrio & potestate: igitur frustra feruntur leges: quarum finis est, homines exhortari ad virtutes, dehortari à vitiis: Injustè quoque bonis præmia & honores: malis verò pœnæ & supplicia proponuntur: siquidem in ipsorum arbitrio & potestate non positum est talia agere.

τύτοις δ' ἔοικε μαρτυρεῖν.

Quid verò judicandum est de ijs, qui dicunt, se non posse aliter agere, quam agunt: veluti sunt homines intemperantes, injusti, avari, & similes: qui non possunt nisi intemperanter, injustè, & avarè agare?

Etsi verum sit, eos, qui habitum alicujus vitii contraxerunt, non posse postea aliter, quàm vitiosè agere: non propterea eorum peccata dicuntur esse ἀκούσια. Nam quia ipsi ultrò, & volentes ex crebris vitiosis actionibus sibi ejusmodi habitus vitiosos compararunt: Ideo etiam corũ peccata, quæ inde proficiscuntur, rectè dicuntur esse voluntaria. Quemadmodum etiam ij, qui licet sciant intemperantiam nocere valetudini, sua tamen intemrantia sibi morbum aliquem contraxerunt : dicuntur voluntario morbo laborare: etiamsi eo tempore inviti ægrotent: nec possint pro suo arbitrio iterum ab ejusmodi morbo liberari.

ἀλλ' ἴσως τοιῦτός τίς ἐστιν ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι:

Quòdsi verò quis circa aliquam actionem falsa imaginatione seu φαντασίᾳ deceptus peccet: existimans se rectè, & propter bonum finem agere: Estne hoc ejus peccatum voluntarium, an invitum nominandum?

εἰ δέ τις λέγοι, ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου:

Ad hanc objectionem videtur Aristoteles respondere per distinctionem hoc modo: Phantasia duobus modis consideratur: Primùm simpliciter & per se: quatenus est sensus interioris quædam facultas, qua externæ rerum species à sensibus oblatæ, animo concipiuntur. Atq; hoc modo considerata, est omnino à natura, neque in hominis potestate: ac proinde non solùm malæ, verùm etiam bonæ actiones, quarum ipsa causa dici posse videtur, invitæ essent nominandæ. Deinde consideratur Phantasia cum adjunctione: quatenus aja dicitur esse bona & vera, alia mala & falsa, Hoc autem modo considerata, non est omninò à natura: sed existit à bono, vel malo habitu: quem quia assidua consuetudine ultrò & sponte contraximus: ideo, quæ per talem Phansiam peccantur, non possunt invita nominari. Prout enim quisque bono vel malo habitu sive ingenio præditus est: ita etiam habet bonas vel malas de rebus agendis imaginationes seu opiniones. Sic Aristoteles supra lib. 1. cap. 13. de somniis loquens dixit. τὰ φαντάσματα τῶν ἐπιεικῶν βελτίω γίνεται, τῶν τυχόντων, id est, Bonorum somnia meliora esse, quàm quorumlibet aliorum.

Suntne actiones, ex quibus habitus generantur, & ipsi habitus, eodem modo in nostra potestate?

οὐχ ὁμοίως δ' αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις.

Minimè. Nam actiones, ex quibus generantur habitus ita sunt in nostra potestate: ut eas utroque modo bene, vel malè agere, aut non agere possimus. Habitus autem ratione quidem principii, dum adhuc in nobis generantur: sunt in nostra potestate: postquam verò jam sunt generati, & confirmati: non amplius ita sunt in nostra potestate:

testate: ut possimus eos, pro nostro arbitrio iterum vel mutare, vel omninò deponere: aut aliter agere, quàm ipsi postulant.

Omnia autem hæc, quæ hactenus de libertate voluntatis humanæ circa actiones dicta sunt: de quibus actionibus sunt intelligenda?

De actionibus externis, & civilibus, ad hanc vitam pertinentibus. Nam in actionibus spiritualibus, & ad animæ salutem pertinentibus, longè aliter se res habet: in illis enim nullum est hominis liberum arbitrium, nulla naturalis facultas: qua possit homo ex se ipso, & suis propriis viribus, absque spiritus sancti auxilio, aliquid eorum, quæ ad salutem ejus pertinent, præstare. Sed hîc locum habet illud Apostoli Pauli dictum in secunda epistola ad Corinth. cap. 3. Non sumus, inquit, idonei de nobis ipsis cogitare quicquam, tanquam ex nobis ipsis. Sed si ad aliquid idonei sumus: id ex Deo est. Imò quicquid boni etiam in his civilibus externis actionibus præstamus: id quoque divinæ gratiæ & benignitati est ascribendum, & nõ nobis ipsis: quemadmodum idem Apostolus 1. Cor. 4. ait, Quid habes, quod non accepisti? Quod si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

CAPUT VI.

Quoniam de virtutibus, earumque causis, & effectibus generatim dictum est: cupio jam mihi explicari de singulis: Et primùm quæro, cur Aristoteles initium fecerit à fortitudine?

QVo ordine virtutes explicentur, non multum refert: siquidem nec Plato, nec Aristoteles, nec Cicero eundem ordinem servarunt. Cur autem Aristoteli placuit à fortitudine initium facere: variæ ab interpretibus adferuntur rationes: ex quibus hæ quatuor videntur esse præcipuæ. Prima, quia, hæc virtus versatur circa res arduas & difficillimas: Virtutis autem proprium est, versari circa difficiliora, quemadmodum lib. 2. cap. 3. dictum fuit.

Altera causa est, quia fortitudinis usus est in rebus maximis, ad tuendam & conservandam inter homines civilem societatem, pertinentibus. Tertia causa est, quia ut Cic. 1, Tuscul. ait, Fortitudo est viri propria virtus. Nam quemadmodum apud Latinos virtus à viro, ita apud Græcos ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς, à viro, dicta est ἀνδρεία fortitudo. Quarta causa est, quia fortitudinis actiones maximè splendent, & in oculos & admirationem cadunt. Vnde Plato in Lachete dixit, ἡ ἀνδρεία ἐστὶ τῶν καλλίστων, Et Cicero lib. 1. Offic. ait splendidissimum videtur, quod animo magno factum est.

Quomodo ab Aristotele definitur?

ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους, καὶ θάρρη:

Η ἀνδρεία ἐστὶ μεσότης περὶ φόβους, καὶ θάρρη. Fortitudo est mediocritas circa metum, & fiduciam. h. e. Fortitudo est virtus, quæ mediocritatem servat in ijs, quæ metum, aut fiduciam animo adferre possunt, in adeundis, & perferendis laboribus, & periculis, honestatis, & publicæ utilitatis gratia.

Quæ sunt objecta fortitudinis?

In genere sunt omnia φοβερὰ καὶ θαρραλέα. h. e. ea quæ metum, aut fiduciam homini in periculis adferre possunt: in specie verò, proprium objectum fortitudinis sunt belli pericula, & mors bellica.

Quæ dicuntur esse φοβερά?

φοβούμε- [illegible]

Omnia ea, quæ sunt mala. Nam φόβος, hoc est, metus definitur: quòd sit προσδοκία τοῦ κακοῦ, expectatio seu opinio mali impendentis.

Versaturne fortitudo circa omnia mala?

Non. Quædam enim mala talia sunt, ut ab omnibus sint metuenda: quia honestum est ea metuere: turpe autem ea non metuere. Veluti sunt offensio & ira Dei: amissio veræ religionis, aut libertatis: excidium patriæi, in-

famiæ

famia & dedecus nostri, vel nostrorum. Quædam verò sunt talia, ut circa reprehensionem metui, vel non metui possint: nimirum non nostra culpa, nostroque vitio nobis contingunt: ut paupertas, morbus, orbitas, captivitas, servitus, exilium, invidia, inimicitiæ, & similia: in quibus omnibus fortitudini nullus est locus.

Quodnam est igitur illud malum, circa quod fortitudinis vis maximè conspicitur?

Est ipsa MORS, quæ dicitur omnium malorum esse maximè formidabile malum. φοβερώτατον δ' ὁ θάνατος· πέρας γάρ.

Quare mors dicitur esse maximum malum?

Quia non solùm omnibus bonis hominem spoliat: sed etiam omnem spem, quæ in cæteris malis unicum est solatium, homini adimit: quemadmodum dicitur, Ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες, hoc est, Spes est in vivis, non est spes ulla sepultis.

Cùm autem variæ sint mortis differentiæ, quænam mors dicitur, esse proprium objectum fortitudinis?

Mors bellica. δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον.

Quamobrem?

Quia hæc mors est honestissima, & pulcherrima: quoniam causa, propter quàm appetitur, est honesta: nempe pro defensione patriæ, religionis, libertatis, legum, parentum, conjugum, liberorum, amicorum, & cæterorum civium: ac ut uno verbo dicam: pro Lege & pro Grege. Hanc ob causam etiam olim Græci, & Romani maximis præmiis, honoribus & laudibus dignos esse judicarunt: qui hoc genere mortis vitam suam finijssent. Imo felices, & fortunati passim à scriptoribus prædicantur: quibus contingit, hoc modo mori. Vt AEneas apud Virgil. AEneid. 1. Térque quatérque beatos prædicat eos, quibus contigit in acie &

pugna ante Troiam mortem oppetere. Et Cic. in 14. Philip. inquit, O fortunata mors, quæ naturæ debita, pro Patria potissimum est reddita.

Sed in aliis periculis & mortis generibus, quo pacto vir fortis se gerit?

οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν θαλάττῃ, καὶ ἐν νόσοις:

In cæteris periculis, & mortis generibus, vir fortis quidem etiam se decenter gerit, & animi sui præsentiam & constantiam ostendit: sed tamen dolet ejusmodi morte sibi pereundum esse: ex qua neque ipse laudem & gloriam reportare, neque aliis utilitatem aliquam adferre possit.

CAPVT VII.

Dixisti fortitudinem versari circa formidabilia: quotuplicia sunt ea?

τὸ δὲ φοβερὸν οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτό: λέγομεν δέ τι ...

TΩν φοβερῶν sunt duo genera: quædam enim dicuntur esse ὑπὲρ ἄνθρωπον, supra hominem: hoc est, quæ majora sunt, quàm ut possint ab humana natura contemni, aut sustineri: sed meritò quemvis hominem sana mente præditum perterrefaciunt, & attonitum reddunt. Veluti sunt terræ motus, exundationes fluminum, magnæ & inusitatæ tempestates, fulgura, fulmina, item alia portenta, & prodigia, quæ Dei iram, & publicas calamitates denunciāt.

Estne in hoc primo genere formidabilium fortitudinis aliquis usus?

In his fortitudo non habet locum. Nam qui ea contemnunt, aut sunt mente destituti, aut planè ἄθεοι.

Quod est alterum Genus formidabilium?

Alterum genus τῶν φοβερῶν est eorum, quæ dicuntur esse κατ' ἄνθρωπον secundum hominem, h.e. quæ possunt à viro forti, & cordato sustineri, & contemni: atque ex his alia sunt majora, alia minora: ideóque alia magis, alia minus solent nos perterrefacere; cujusmodi sunt ea, de quibus in præcedenti capite dictum est: atque circa hæc viri fortis virtus potest conspici.

Quod

Quod est officium viri fortis in periculis, & rebus formidabilibus?

Primùm, vir fortis in periculis est quidem impavidus, sed ut homo, non autem ut brutum animal, aut ut lapis, vel truncus: in quibus nullus est intellectus, aut sensus periculorum. Deindè non temerè quævis adit pericula: sed tantùm ea, quæ sunt honesta, & in quibus potest aliquid laude dignum, quodque aliis utile sit, præstare. Tertiò, adit pericula cum consilio & ratione, h. e. eo modo, loco, & tempore, quo & quando oportet: idq; firmo animi proposito. Quartò, omnia hæc facit τοῦ καλοῦ ἕνεκα, honestatis gratia: hic enim est præcipuus finis omnium actionum virtutis.

ὁ δ' ἀνδρεῖος ἀνέκπληκτος ὡς ἄνθρωπος.

Quot sunt extrema, sive vitia, quæ fortitudini opponuntur?

Duo, unum est in excessu audacia, sive temeritas, ἡ θρασύτης: cui cognata est ἡ ἀφοβία, metus vacuitas. Alterum est in defectu timiditas, ἡ δειλία.

τῶν δ' ὑπερβαλλόντων ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ.

Audaces & fortes in quo conveniunt, & in quo differunt?

Conveniunt in eo, quòd utrique pericula intrepidè adeunt pericula: audaces verò id faciunt temerè, & ex quadam arrogantia. Deindè, quod fortes in periculis sustinendis præstant constantiam: audaces verò nullam præstant constantiam. Tertiò, fortes ante pericula sunt ἡσύχιοι, id est, quieti, non clamosi, aut minaces, neque contumeliosi adversus hostem: in ipso verò periculo & certamine sunt ὀξεῖς, acres, animosi, & strenui. Contrà, audaces ante pericula sunt προπετεῖς, præcipites, clamosi, minaces, & jactabundi: in ipso verò periculo & certamine, animum remittunt, resiliunt, & in fugam se conijciunt: habentes ut Vergilius lib. 11. AEneid. ait, Martem in lingua ventosa, & pedibus fugacibus. Vnde etiam θρασύδειλοι nominantur, eo quod habent timiditatem cum audacia conjunctam.

περὶ ταὐτὰ μὲν οὖν ἐστιν ὅ τε δειλὸς, καὶ ὁ θρασὺς, καὶ ὁ ἀνδρεῖος:

Suntne etiam fortes nominandi, qui sibi ipsis manus violentas afferunt?

τὸ δ' ἀποθνήσκειν φεύγοντα πενίαν:

Tales etiamsi videantur quoque mortem contemnere, tamen non possunt fortes nominari: quia non faciunt illud honestatis, aut publicæ alicujus utilitatis gratia: sed tantùm ex quadam impatientia, ut liberentur ab ijs rebus, quæ ipsis sunt molestæ. Est autem viri fortis proprium labores, dolores, & molestias magno animo sustinere & perferre.

CAPUT VIII.

Quotuplex est Fortitudo?

λέγονται δὲ ἕτεραι κατὰ πέντε τρόπους:

DUplex est fortitudo: Una vera, quæ sola honestate excitatur, & nititur, de qua hactenus est explicatum. Altera non vera, sed apparens fortitudo: quæ etiam propter alias causas, quam propter honestatem, quosdam impellit, ut labores, pericula, mortemque ipsam audeant adire, & sustinere.

Quot sunt hujus non veræ fortitudinis Species?

Quinque: quarum prima nominatur ἀνδρεία πολιτικὴ, fortitudo civilis. Altera, ἀνδρεία διὰ τὴν ἐμπειρίαν, fortitudo ab experientia nata, seu ἐμπειρικὴ, experimentalis. Tertia, ἀνδρεία διὰ τὴν ὀργὴν, fortitudo ab ira excitata, seu ὀργιστικὴ iracundia. Quarta, ἀνδρεία διὰ τὴν ἐλπίδα, fortitudo propter spem: ab aliquibus nominatur fiduciaria: ἀνδρεία ἐλπιστική: Quinta, ἀνδρεία διὰ τὴν ἄγνοιαν, fortitudo propter ignorantiam periculi: quasi inscia fortitudo.

Quid est fortitudo politica?

πρῶτον μὲν ἡ πολιτική:

Fortitudo politica dicitur ea, quàm leges à singulis civibus requirunt in defendenda & propugnanda patria: propositis præmiis, vel pœnis, honoribus, aut ignominia ijs, qui sese in defensione civitatis strenuos, vel ignavos præbuerint.

Quare hæc non est vera fortitudo?

Propter duas causas: Primùm ratione causæ efficientis: quia non est omninò voluntaria, sed videtur proficisci ex quadam necessitate, & quodammodo esse coacta: quatenus nimirum leges eam præcipiunt, & à singulis civibus necessariò, sub comminatione pœnarum, exigunt. Deindè ratione causæ finalis: quia non simpliciter spectat honestatem: sed magis ut consequatur honores, & præmia, aut evitet ignominiam, & pœnas, quæ legibus continentur.

Quid est fortitudo διὰ τὴν ἐμπειρίαν?

Fortitudo propter experientiam, est animositas & confidentia in adeundis periculis, profecta ab experientia eorum, qui antea sæpius ex hujusmodi periculis salvi evaserunt. Hæc in lib, 3. Eundem nominatur στρατιωτικὴ militaris: quia præcipuè conspicitur in veteranis, & exercitatis militibus.

δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα

Quid est iracunda fortitudo?

Iracunda fortitudo est animositas quædam in adeundis periculis, profecta ex ira propter vindictæ cupiditatem. Habet enim ira maximum incitamentum ad contemnenda pericula: unde Peripatetici dixerunt, eam esse cotem fortitudinis. Et Seneca ait, ira necessaria est, nec quicquam sine illa expugnari potest: nisi illa impleat animum, & spiritus accendat.

καὶ θυμὸν δ' ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσι:

Quomodo differt iracunda fortitudo, à vera fortitudine?

Quatuor modis. Primùm causa efficiente. Vera enim fortitudo proficiscitur ἐκ προαιρέσεως, ex certo animi proposito & consilio. Hæc autem ex dolore, aut aliqua offensione existit. Deinde causa materiali, seu subjecto. Vera fortitudo non est nisi in viris bonnis & prudentibus. Hæc autem etiam est in malis, & stultis: interdum etiam in bestiis, quæ ira concitatæ, sæpe in præsens periculum sese conjiciunt. Tertiò, causa formali. Vera fortitudo in

οἱ μὲν γὰρ ἀνδρεῖοι διὰ τὸ καλόν:

adeundis periculis sequitur rectam rationem, & servat modum. Hæc autem rapitur ab affectu, neque audit rationem. Quartò, causa finali. Vera fortitudo solùm honestatis cuausa pericula adit & sustinet. Hæc autem vindictæ causa omnia agit.

Quid est fortitudo διὰ τὴν ἐλπίδα?

οὐδὲ δὴ οἱ εὐέλπιδες ὄντες ἀνδρεῖοι.

Fortitudo propter spem est animositas in adeundis periculis, excitata propter spem evasionis aut victoriæ.

Quomodo hæc differt à vera fortitudine?

ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι διὰ τὰ προειρημένα θαρραλέοι.

Quatuor modis. Primùm causa efficiente. Nam in vera fortitudine spes & fiducia proficiscitur à bonitate causæ, & recta conscientia: in hac autem omnis spes & fiducia consistit in præsidiis & externis auxiliis. Deinde causa materiali, seu ipsis periculis circa quæ versantur. Sunt enim duplicia pericula: quædam sunt prævisa:, quædam autem repentina. Veri fortes in utróque genere periculorum sunt animo præsenti, & fortiter se gerunt. Qui autem sola spe fortes sunt, hi solùm in prævisis periculis sibi constant: in repentinis autem animum despondent. Tertiò, causa formali. Veri fortes in periculis per omnia decenter se gerunt: & usque ad mortem constantiam præstant. Hi autem cùm primùm vident, se frustrari sua spe, & destitui ijs auxiliis, in quibus confidebant: animum despondent, & turpiter fugiunt. Quartò, causa finali. Veri fortes omnia agunt honestatis causa etiamsi de victoria non possint sibi multum polliceri. Hi autem tantùm ideò se in periculis animosos & cordatos ostendunt: quia sibi certam spem de victoria conceperunt.

Quid est fortitudo διὰ τὴν ἄγνοιαν?

Ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες.

Fortitudo propter ignorantiam, est animositas in adeundis periculis, profecta ex periculi ignorantia. Talis fortitudo plerunque est in Tyronibus seu novitiis militibus: qui quoniam ignorāt belli mala & pericula: interdum alacriores

criores esse videntur, cùm ad bellum, aut pugnam eundum est, quàm veterani milites. Vnde natum est Proverbium, Dulce bellum inexpertis.

CAPVT IX.

Versaturne fortitudo magis circa τὰ φοβερὰ, *an circa* τὰ θαῤῥαλέα

FOrtitudo magis versatur circa formidabilia: quia in illis magis potest ejus vis, & propria natura conspici: quatenus ea magis solent animos hominum perturbare. Vnde etiam vulgò ferè solùm ij fortes solent nominari: qui in ejusmodi rebus sunt præsenti, & magno animo.

περὶ θάῤῥη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρεία οὖσα οὐχ ὁμοίως:

Sed quia actiones fortitudinis conjuncta sunt cum molestia & dolore: quomodo vera sunt ea, quæ suprà dicta fuerunt de jucunditate, quæ virtutum actionibus inest?

Actiones virtutum considerantur vel solæ, & per se: vel ratione finis. Quando solæ considerantur conjunctæ sunt cum labore, dolore, & molestia. Est enim, ut Hesiodus ait, Virtutis via aspera, ardua, & difficilis, cum multo sudore conficienda. Si verò ratione finis considerantur, tùm demum vera earum apparet jucunditas, ipsa nimirum beatitudo, quæ per eas comparatur, quemadmodum in lib. 1. dictum fuit.

οὐ μὴν ἀλλὰ δόξειεν ἂν εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἀνδρείαν τέλος ἡδύ.

Adferunt ne vulnera, & mors viro forti quoque dolorem: & tamen nihil ominus potest nominari fortis?

Maximè. Nam si instar lapidis, aut trunci nullum inde sentit dolorem: nulla esset ejus laus, quod ea pateretur, & sustineret: imò quò majorem inde percipit dolorem: & tamen honestatis causa ea perfert: eò etiam majorem inde consequitur laudem.

οἱ [illegible] περὶ τὴν ἀνδρείαν [illegible] μ[illegible]

Ergóne licet viro forti mortem metuere?

Omnino. Primùm quia dignissimus est vita: quoniam [illegible] ἀρε-

quamdiu [illegible]

quamdiu vivit, potest sua virtute pluribus prodesse. Deinde, quia scit se per mortem spoliari multis & maximis bonis, quæ ei meritò charissima esse debent.

Suntne milites mercenarij etiam fortes dicendi, qui sæpè propter prædam, aut exiguum stipendium maxima subeunt pericula: Videntur enim etiam hi mortem contemnere?

στρατιῶται δ' ἐθέλουσι κινδυνεύειν μὴ τοὺς κρατίστους εἶναι:

Nequaquam. Etsi enim tales in bello interdum non sint inutiles: propterea quod patiuntur sibi ea imponi munia, quæ fortasse viri fortes obire detrectarent. Tamen quia non honestatis, sed lucri gratia, temerè, & sine ratione, se in pericula conijciunt, & vitam suam quasi prostituunt: non possunt fortes nominari.

CAPUT X.

Temperantia quomodo definitur ab Aristotele?

κατὰ δὲ ταύτην περὶ σωφροσύνης λέγωμεν:

Ἡ Σωφροσύνη ἐστὶ μεσότης περὶ ἡδονὰς, καὶ λύπας: Temperantia est mediocritas circa voluptates & dolores, h.e. Temperantia est virtus, quæ mediocritatem servat in expetendis & fruendis voluptatibus: aut perferendis ijs doloribus, qui ex rei jucundæ privatione animo concipiuntur.

Quæ sunt propria objecta temperantiæ?

περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν νῦν ἀφορίσωμεν:

Voluptates corporis, quæ afficiunt gustum, & tactum: præcipuè vero quæ afficiunt tactum: & percipiuntur ex cibo, potu, & Venere. Hinc aliqui tres species constituunt temperantiæ: quarum una est cibi, & nominatur Abstinentia: altera potus, & dicitur Sobrietas: tertia est Veneris, & vocatur Castitas. Plato lib. 3. de Republica, ἡ σωφροσύνη ἐστὶ τῶν ἡδονῶν περὶ ἐδωδὰς, καὶ πότους, καὶ ἀφροδίσια.

Quare solum hæ voluptates dicuntur esse proprium objectum temperantiæ?

οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς διὰ τῆς ὄψεως:

Propter quatuor præcipuè causas. Primùm, quia hæ voluptates

luptates sunt homini communes cum brutis animantibus. Deindè, quia solum propter earum moderatum, vel immoderatum usum, homines propriè dicuntur esse temperantes, aut intemperantes. Tertiò, quia ab homine expetuntur, non quatens est homo, id est, ratione & mente præditus: sed quatenùs est animal sensu præditum. Quartò, quia temperantiæ proprium officium est: appetitum hominis moderari, ne in illis expetendis, aut perfruendis modum excedat ac bestiis similis evadat.

Quare voluptates animi, aut reliquorum sensuum, non sunt proprium obiectum temperantiæ?

Quoniam propter illas nemo propriè, & per se, temperans, vel intemperans dici potest: etiamsi in illis expetendis modum servet, aut non servet.

CAPVT XI.

Quomodo dividuntur voluptatum cupiditates?

EAdem est cupiditatum, quæ voluptatum divisio atque varietas: quandoquidem illæ ab his excitantur.

τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι:

Quænam est illa?

Voluptates, earumque cupiditates, aliæ sunt naturales, & communes: aliæ accersitæ, & propriæ, sive peculiares.

Quæ dicuntur naturales?

Quibus naturaliter non solùm homo, sed omne animal afficitur: ut est voluptas & cupiditas cibi, potus, & Veneris. Has Cicero lib. 2. de Finib. & Aristoteles infrà lib. 7. & 10. vocant necessarias: quia pertinent ad conservationem vel speciei, vel individui.

Quæ dicuntur accersitæ?

Quæ non à natura, sed quadam consuetudine, aut prava af-

va affectione, aut morbo, aut propria voluntate existunt. Has Cicero lib. 1. de Finib. vocat inanes, & non necessarias: & ait, earum neque modum, neque finem inveniri.

Quo pacto peccatur circa voluptates & earum cupiditates?

ἐν μὲν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις:

Circa naturales voluptates uno ferè solùm modo ab hominibus peccatur: nempè in eo, quod est Nimium, sine in excessu: quòd plus illis indulgent, quàm debebant: quando plus cibi, vel potus assumunt, quàm natura postulat. Circa privatas verò & proprias voluptates, & cupiditates multis & variis modis ab hominibus delicatis, & intemperantibus peccatur. Ideoque etiam in iis moderandis, & coercendis propriè temperantiæ munus versatur.

Quæ sunt extrema temperantiæ?

ὁ μὲν ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων:

Duo, quorum unum consideratur in excessu, & nominatur ἀκολασία, intemperantia. Alterum consideratur in defectu, & nominatur improprio vocabulo ἀναισθησία, sensuum stupor.

Quid est intemperantia?

Est, vitium, quo citra delectum, quævis voluptates, nulla habita ratione honestatis, immoderatè expetuntur.

Quid est ἀναισθησία?

Est, ut Cicero in partitionib. ait, immaritas quædam in aspernandis omnibus etiam necessariis, & honestis voluptatibus. Hoc vitium quia alienum est à natura humana, quæ ut doloris, ita etiam voluptatis sensu est prædita: ideo etiam certo & proprio nomine caret.

Quod est officium temperantis circa voluptates?

ὁ δὲ σώφρων μέσως περὶ ταῦτα ἔχει:

Officium temperantis circa voluptates in duabus potissimum partibus videtur consistere: Nempe in moderata absentium voluptatum expetitione, & præsentium fruitione.

tione. Est enim hominis temperantis, Primùm, honestas solùm & licitas voluptates moderatè expetere: turpes verò, & illicitas aversari. Deinde, voluptatibus honestis & licitis ita uti, & frui: ut propter illas nihil committit: quod vel famæ, & existimationi officere: vel valetudinem, & corporis vires lædere ac debilitare: vel rei familiari damnum aliquod adferre possit.

CAPVT XII.

Vtrum vitium magis est reprehendendum, intemperantiane an timiditas?

INtemperantia est ἐπονειδιστοτέρα, id est, magis reprehendenda, quàm timiditas: idq; propter duas causas.

Quæ est prima causa?

Quoniam magis est voluntaria. Nam intemperans sciens, ultrò, & volens intemperanter agit: propter voluptatem, quam in se habet: ad quam naturaliter omnes homines sunt procliviores. Timidus verò, quia terrore & metu periculi animum habet perturbatum: videtur aliquo modo inscius & invitus aliter quàm proposuerat agere: nempe arma abjicere, turpiter ex acie fugere, hosti supplex fieri. Quæ actiones, quoniam cum dolore sunt conjunctæ, non videntur omnia à volentibus proficisci.

ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας:

Quæ est altera causa?

Quia intemperans potest facilius, & minori periculo, imo cum magno suo commodo, à voluptatibus sibi temperate: quam timidus possit à suis actionibus abstinere. Nam si velit in acie & pugna constanter perseverare, & fortiter pugnare: non solùm multæ molestiæ, plagæ, & vulnera ei sunt perferenda: verùm etiam singulis momentis ei mors est metuenda.

Quare vitium intemperantiæ à Græcis nominatur ἀκολασία?

Vocabulum ἀκολασία translatum est à pueris malè educatis; quorum petulantia nondum est castigata, domita, & re-

τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας καὶ ἐπὶ τὰς

& repreſſa: à particula privativa α, & à verbo κολάζω, κόλαςος, quaſi μὴ κεκολασμένος, non punitus effrenis, & indomitus: & ἀκολασία eorum quorum cupiditates, & inordinati affectus nondum ſunt domiti: ſed ultra modum, nulla habita ratione honeſtatis, ad quævis obvia feruntur.

Liber Quartus.

Quod eſt argumentum Quarti libri?

IN quarto libro explicantur ordine octo virtutes morales: quibus in fine adijciuntur duo alij laudabiles affectus: Verecundia nimirum, & Indignatio.

Quæ ſunt illa octo Virtutes?

Liberalitas, Magnificentia, Magnanitas, Modeſtia circa honores, Manſuetudo, Veritas, Comitas, & Vrbanitas.

CAPVT I.

Quid eſt Liberalitas?

λέγωμεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος: δοκεῖ δ' εἶναι:

Liberalitas eſt virtus, quæ mediocritatem ſervat, in dandis ſive erogandis, & accipiendis pecuniis : ἐλευθεριότης ἐςὶ μεσότης περὶ τὰ χρήματα. Et ἐλευθέριος ὁ ἔχων τὴν περὶ τὰ χρήματα ἀρετήν.

Quæ ſunt ejus objecta?

Τὰ χρήματα, id eſt, pecuniæ, & omnes res, opes, atque poſſeſſiones, quæ pecunia æſtimantur, & quarum eſt aliquis uſus ad vitæ ſuſtentationem. χρήματα λέγεται πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται.

Quare pecunia dicuntur liberalitatis eſſe objectum?

Quoniam propter ſolam hanc cauſam aliquis liberalis dicitur, & laudatur: quia ſe rectè gerit, in accipeindis, & erogandis pecuniis: quemadmodum etiam ſolum porpter earum malam tractationem, aliqui tanquam prodigi & avrai

vituperantur. Vnde etiam Aristoteles liberalem definit ὁ ἄριστα χρῆται τῷ πλούτῳ, eum qui rectè divitiis utitur.

Quæ sunt actiones liberalitatis?

Dare sive erogare, & accipere: διδόναι καὶ λαμβάνειν: magis tamen ejus vis cernitur in dando, quàm in accipiendo.

Quibus argumentis id probas?

Primùm, Quia usus divitiarum consistit in dando, & in faciendis sumptibus: non autem in accipiendo, aut custodiendo: quæ duo ad possessionem magis: quàm ad usũ earum pertinent. Deinde, quia virtutis magis proprium est benè facere, & honesta agere: quam beneficium pati, 2.
aut turpia non agere. Præterea, quia potius debetur gra- 3.
tia beneficium danti, quàm accipienti. Ad hæc, quia lau- 4.
dabilius est dare, quàm accipere. Et quia virtus versatur 5.
circa difficiliora: difficilius autem est dare, quàm accipe- 6.
re. Huc accedit, quòd nemo liberalis appellatur, quia accipit, sed quia dat beneficium. Denique, quia virtutis proprium est, aliis prodesse: atqui liberalis solùm dando aliis prodest, non autem accipiendo.

χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη καὶ δόσις:

Quæ sunt in exercenda liberalitate consideranda?

Duo præcipuè. Primùm finis, propter quem liberalitas exercetur. Deinde Modus, qui in exercenda liberalitate est observandus.

αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαί, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα:

Quo fine exercenda liberalitas?

Solius honestatis gratia. Proinde qui beneficia sua aliis conferunt, vel ostentationis gratia: vel ut majora beneficia iterum ab illis reportent: vel ut sibi eorum favorem & gratiam concilient: vel ut per ea ad honores in magistratu perveniant: vel ut ab importunitate petentium liberentur: vel denique propter quamcunq; aliam causam, quam propter honestatem: hi non sunt liberales nominandi.

καὶ ὁ ἐλευθέριος δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα.

De modo exercendæ liberalitatis quid præcipitur?

Dare oportet ὀρθῶς, id est, rectè.

Vt autem liberalitas rectè exerceatur, quæ sunt consideranda?

οἷς γὰρ δεῖ, & ὅσα καὶ ὅτε

Quinq; potissimum circumstantiæ hic sunt considerandæ: Persona, Quantitas, Qualitas, Tempus, & Locus.

Quid de persona præcipitur?

Persona dupliciter consideratur: vel enim est ipsius dantis, vel est accipiētium, hoc est, eorum, quibus beneficium confertur.

Quid de persona dantis præcipitur?

In persona dantis præcipuè spectandus est animus, ut det ἡδέως καὶ ἀλύπως libenter, cum quadam animi jucunditate, & sine molestia: quemadmodum etiam Siracides inquit, Hilarem datorem diligit *Deus*.

Quid præcipitur de persona accipientium?

In persona accipientiūm considerandum est: utrum digni sint nostris beneficiis: ideo Aristoteles inquit, non dādum esse τοῖς τυχοῦσι, id est, quibuslibet sine discrimine: sed solùm iis, quibus oportet.

Quid de quantitate beneficiorum præcipitur?

Duo hîc sunt consideranda. Primùm, facultates dantis: cavendum enim est, ut Cic. præcipit, ne benignitas major sit, quàm facultates: & ut Apostolus Paulus ait, Ne aliis sit relaxatio: nobis verò angustia. Deinde, conditio accipientis: ut cuique pro dignitate, & necessitate detur: quia liberalitas est pars justitiæ,

Quid

Quod est præceptum de qualitate beneficiorum?

Talia danda sunt, quæ accipienti possunt prodesse, & nõ nocere: ideo Aristoteles monet, non esse danda deteriora & nobis servanda meliora.

Quomodo beneficia sunt æsti-manda?

Beneficia non ex magnitudine, aut numero, sed ex animo & facultatibus dandis, & utilitate accipientium solent æstimari. Atque hinc fit, ut interdum liberior habeatur, qui pauciora dedit: quemadmodum etiam Cristus pronunciat de vidua. Luc. 21.

Quid de tempore præcipitur?

Beneficia non sunt procrastinanda, sed tempestivè danda: ut magis possint prodesse. Nam ut dicitur: Bis dat, qui citò dat: ὠκεῖαι γὰρ χάριτες γλυκερώτεραι.

Quid de loco præcipitur?

Aristoteles inquit, dandum esse οὗ καλὸν, id est, ubi est honestum. Nam quæ honoris gratia dantur, ea palàm possũt dari: quæ autem dantur ad sublevandam alterius egestatẽ, ea clàm debent dari: ne accipiẽtem pudefaciamus coràm aliis.

Hactenus ostendisti, quod sit officium hominis liberalis περὶ τὴν δόσιν: ostende
jàm quo pacto se gerat περὶ τὴν λῆψιν, in accipiendo?

De hac parte officii liberalis quatuor sunt præcepta. Primùm, liberalis non accipit, unde non est accipiendum: quia non magnifacit pecunias, sicut homines avari: quib. etiam turpe lucrum est dulce. Deinde, liberalis non est petax, αἰτητικός: magis enim cupit benefacere, quàm ab aliis beneficium accipere. Tertiò, liberalis accipit de suis

ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον, καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ

proventibus, quando aliis vult benefacere, & non de alienis. Quartò, liberalis honestis rationibus studet suas facultates augere, non ut magnas opes cumulet: sed ut habeat, unde possit de propriis suis bonis & se suosque alere, & aliis benefacere. In summa, liberalis non est ληπτικὸς, pronus ad accipiendum: sed potius προετικὸς propensus ad largiendum: atque ideo neque vult, neque etiam facile potest ditescere.

Quando committitur error circa liberalitatem?

ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον, καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ:

Duobus modis. Dando, & non dando. Dando, quando datum est indignis: non dando, quando non datum est dignis. Verùm liberalis propter hunc posteriorem errorē magis dolet, quàm propter priorē. Existimat enim, satius esse indignis dare, quàm dignos præterire. Quemadmodum Hadrianus Imperator dicere solebat: melius esse nocentem absolvere, quàm innocentem condemnare.

Quæ sunt extrema liberalitatis?

αἱ χρημάτων δ' ἡμῖν ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις εἰσίν:

Duo: Vnum in excessu, quod nominatur profusio, seu prodigalitas, ἀσωτία. Alterum in defectu, quod appellatur illiberalitas seu avaritia, ἀνελευθερία.

Quid est profusio?

Profusio est vitium, quod in dādo modum excedimus, nulla habita ratione earum circumstantiarum, de quibus paulò antè in liberalitate dictum fuit.

Quare hoc vitium nominatur ἀσωτία?

ἡ μὲν ἀσωτία τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν:

Quia dum prodigus non servat, sed temerè profundit suas facultates: quæ sunt vitæ sustentandæ & conservandæ instrumenta: seipsum quasi perdit, ut ab inopia salvari nequeat. ἀσωτία ἐστὶν ἀπώλειά τις αὐτοῦ, καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορὰ ἀσωτός ἐστιν, ὁ φθείρει τὴν οὐσίαν, καὶ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος.

Quotuplex est vitium prodigalitatis?

Duplex, unum simplex & solitarium: eorum qui temerè

merè absque ullo suo commodo facultates suas in quaslibet res profundunt: nihil autem vicissim accipere cogitant. Alterum est conjunctum cum pluribus aliis vitiis, eorum scilicet, qui non solùm temerè, & inutiliter suas facultates profundunt in voluptates & alias res, in quas non oportet: verùm etiam vicissim aliis sua bona per injuriam auferunt: ut habeant unde possint aliis iterum largiri: atque ideo non solùm sunt prodigi, sed etiam illiberales, avari, rapaces, injusti, intemperantes.

ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῶν ἀσώτων καθάπερ εἴρηται:

Quid est avaritia?

ἡ δ' ἀνελευθερία τοῦ διδόναι μὲν ἐλλείπει:

Avaritia est vitium, quo in accipiendo modum excedimus; nulla habita ratione justitiæ, aut æquitatis.

Quod sunt genera avarorum?

πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι:

Tria. Vnum est eorum, qui dando solùm deficiunt: interea tamen nemini suo dolo, aut vi auferunt. Hi variis appellantur nominibus: videlicet φειδωλοί, parci: γλίσχροι, tenaces: κίμβικες ἢ ῥυπαροί, sordidi.

Quod est alterum genus avarorum?

Alterum genus est eorum, qui solùm accipiendo modũ excedunt: & quacunque ratione possunt, per fas & nefas opes congerunt. Hi omnes uno nomine vocantur αἰσχροκερδεῖς, turpi lucro dediti: ut sunt ii, qui lucri gratia exercent artes illiberales, fœneratores, usurarii, lenones, propolæ, aleatores, & similes.

οἱ δ' ἂν κατὰ τὴν λῆψιν ὑπερβάλλουσι:

Quod est tertium genus avarorum?

Tertium genus est eorum, qui in utroque peccant, hoc est, qui & dando deficiunt, & accipiendo modum excedunt. Quod genus avaritiæ est pessimum: de quo verè potest dici id, quod est apud Cicer. in oratione Quintiana, Nullum officium esse tàm sanctum, atque solenne: quod non avaritia comminuere, atque violare soleat.

ὁ μὲν τοι κυβευτὴς, καὶ ὁ λωποδύτης:

Quomodo hae duo extrema, profusio & avaritia opponuntur liberalitati?

ἡ μὲν ἐν ἀπονίᾳ τῇ διδόναι: Profusio liberalitati opponitur in excessu, ratione τῆς δόσεως: in defectu verò, ratione τῆς λήψεως. Avaritia autem liberalitati opponitur in excessu, ratione τῆς λήψεως: in defectu verò, ratione τῆς δόσεως.

Vtrum autem vitium est deterius?

εἰκότως δὲ τῇ ἐλευθεριότητι: Avaritia deterior est prodigalitate: ideoque etiam magis liberalitati adversatur.

Quare avaritia deterior est profusione?

ἡ δ' ἀνελευθερία ἀνίατος: Primùm, quia est ἀνίατος, id est, insanabilis. Est enim vitium senectutis: & hominibus aliquo modo innatum: insuper etiam subinde cum ætate crescit, adeo ut etiam duret usque ad mortem: denique quia est multiplex, ut ex prædictis apparet. Deinde, quia nihil habet commune cum liberalitate. Tertiò, quia avaritia nemini est utilis, ne quidem ei, qui ea laborat. Vnde in Proverbio dicitur: Avarum nunquam benefacere nisi quando moritur: quia tunc demum incipit esse utilis. Quartò quia frequentius circa hoc vitium peccatur.

Quare prodigalitas minus est vitiosa quam avaritia?

ἐπεὶ ὅγε ἄσωτος δόξαι ἂν οὐ μικρῷ βελτίων εἶναι τοῦ ἀνελευθέρου: Primùm, quia est ἰάσιμος, h.e. facile potest sanari & corrigi, partim progressu ætatis: partim defectu opum & facultatum. Cùm enim nimia profusione opes sunt exhaustæ, ipsa tandem egestas & inopia cogit finem dandi imponere. Deinde, quia prodigalitas vicinior est liberalitati, quam avaritia: quatenus nimirum dando etiam aliis est utilis: eoque nomine etiam interdum laudatur.

CAPVT II.

Quid est Magnificentia?

δόξειε δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι καὶ MAgnificentia est virtus, quæ mediocritatem servat, in ma-

in magnis sumptibus rectè faciendis. ἡ μεγαλοπρέπεια ἐστὶ δαπάνη ἐν μεγέθει πρέπουσα. περὶ μεγαλοπρεπείας:

Quomodo differt à liberalitate?

Quatuor modis. Primùm, quia liberalitas versatur circa mediocres expensas: magnificentia autem circa magnas, unde etiam à magnitudine nomen accepit. Deinde quia liberalitatis actiones sunt dare & accipere, διδόναι καὶ λαμβάνειν: magnificentiæ autem solùm est δαπανᾶν, sumptus facere. Tertiò quia omnis magnificus etiam est liberalis: non autem omnis liberalis est magnificus. Quartò quia nemo potest dici liberalis erga se, & suos, sed tantùm erga alios: potest autem aliquis etiam in se & suos esse magnificus. οὐχ' ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει:

Quod est officium magnifici?

Officium magnifici præcipuè in eo consistit: ut habeat scientiam, & rationem decori in faciendis magnis sumptibus. Inde enim quoque nomen habet apud Græcos, nempe ἀπὸ τοῦ μεγέθους καὶ πρέποντος à magnitudine, & à decore. ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐπιστήμονι ἔοικεν:

Decorum autem illud in quibus rebus spectatur?

Decorum magnificentiæ spectatur vel in ipsis sumptib. vel in operibus, in quæ sumptus illi fiunt.

Quotuplicia sunt illa opera?

Duplicia: Vel enim sunt sacra, quæ ad divinum cultum pertinent: ut templa, altaria, sacrificia, imagines, statuæ, vestes sacræ, anathema, & his similia. Vel sunt profana: atque ea rursum vel sunt publica, quæ ad publicum civitatis usum & ornatum pertinent: ut triremes, propugnacula, mœnia, theatra, porticus, aquæductus, ludi, spectacula, epulæ publicæ, &c. Vel sunt privata, quæ pertinent ad ipsum magnificum, & ejus fami- ὥστε τὸ ἔργον τῆς δαπάνης ἄξιον, καὶ ἡ δαπάνη τοῦ ἔργου.

liam:ut nuptiæ,privata convivia, quibus excipiuntur propinqui,amici,aut hoſpites. Item ædes,horti, prædia, ſuppellectilia,veſtes:vaſa aurea, & argentea, &c.

Quod eſt decorum in ſumptibus?

Decorum in ſumptibus eſt:ſi conveniunt ei perſonæ, à qua fiunt:& ipſis operibus,in quæ fiunt. Neque enim cuilibet competit magnos facere ſumptus, etiamſi habeat unde poſſit: neque etiam in quævis opera, ſeu in quaſvis res magni ſumptus ſunt faciendi.

Quibus igitur perſonis competit magnificentia?

ἐν ἅπασι καὶ ἄνευ ἀρετῆς, καὶ [illegible] τὸν [illegible]:

Magnificentia ſolùm decet eos, qui non ſolùm opibus honeſtè acquiſitis abundant:ſed etiam vel genere, vel virtute,vel dignitate,& authoritate cæteris hominibus antecellunt: ita ut eorum ſtatus & conditio,etiam poſſit operi aliquem ſplendorem adferre. Ex his apparet neque pauperes,neque homines obſcuros,& ignobiles, revera poſſe eſſe magnificos.

Quod eſt decorum in operibus?

Decorum in operibus eſt, ſi reſpondent magnitudini ſumptuum,qui in illa ſunt facti.

Quomodo æſtimatur magnitudo operis?

Magnitudo operis æſtimatur ex ejus perfectione & præſtantia. Tunc enim verè dicitur opus aliquod eſſe magnũ: quando perductum eſt ad ſuam perfectionem: etiamſi mole & quantitate ſua ſit parvum.

Dic ergo in univerſum,qualem ſe gerit magnificus in faciendis ſumptibus?

Magnificus ſumptus magnos facit prudenter,decenter,largiter,& libenter,non oſtentationis, ſed honeſtatis gratia, in res honeſtas, neceſſarias, utiles, & diuturnas: tam privatas quàm publicas: habita ratione conditionis ſuæ perſonæ, ſuarumque facultatum, & aliarum circumſtan-

ſtantiarum : idq́; ea dexteritate, pulchritudine, & elegantia: ut ipſius opera ſumptibus, & ſumptus operibus reſpondeant : nemoque poſſit iiſdem ſumptibus, opera illa perfectius aut magnificentius efficere.

Quid ex his colligis ?

Ex jam dictis conſtat. Primùm, non poſſe dici magnificos homines vulgares, plebejos, & imperitos: quorum perſona, & vitæ conditio talis eſt, ut affectio alicujus ſplendoris, & magnificentiæ ipſis non conveniat. Deinde, non eſſe magnificos eos, qui magnos ſumptus ineptè faciunt, in res non neceſſarias, abjectas, inanes, & momentaneas : quarum aut perexiguus eſt uſus, aut memoria citò peritura.

Quæ ſunt extrema magnificentiæ?

Duo : unum quod peccat in exceſſu: & duobus nominibus ab Ariſtotele appellatur. videlicet ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία, à Latinis luxus nominantur. Eſt inepta & inutilis magnorum ſumptuum in res viles & non neceſſarias profuſio, oſtentationis ſolùm gratia facta Eraſmus Roter. in quodam loco videtur appellare, Sordidam opulentiam.

ὁ δ' ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος τῷ παρὰ τὸ δέον:

Quod eſt alterum extremum?

Alterum extremum peccat in defectu : quod vocatur μικροπρέπεια, à Latinis ſordes: Eſt indecora, & intempeſtiva in magnis & ſplendidis operibus efficiendis, parſimonia.

ὁ δὲ μικροπρεπὴς περὶ πάντα ἐλλείψει:

CAPVT III.

Quæ virtus jam ſequitur?

Η Μεγαλοψυχία, Magnanimitas, quæ à Cicerone etiam animi magnitudo, & altitudo nominatur.

ἡ δὲ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα μὲν:

Quotuplex eſt magnanimitas?

Duplex ea à Cicerone lib. 1. Offic. eſſe traditur. Vna

quæ versatur in suscipiendis & gerendis rebus magnis, arduos, plenisq; laborum & periculorum, tùm vitæ, tùm aliarum, quæ ad vitam pertinent. Atque hæc ferè nihil aliud est, quàm fortitudo illa, de qua suprà dictum fuit. Altera spectatur in rerum externarum despicientia : qua nihil, nisi quod honestum, decorumq; sit ; aut admiramur, aut optamus, aut expetimus : nulliq; neque homini, neque perturbationi animi, neq; fortunæ succumbimus. Atque de hac præcipuè hîc agitur.

Quid est Magnanimitas?

Magnanimitas est virtus, quæ mediocritatem servat in magnis & debitis honoribus moderatè vel repetendis, vel contemnendis.

Quis dicitur magnanimus?

Magnanimus dicitur is, qui cùm magnis sit dignus, etjam magnis se dignum judicat: Græcè μεγαλόψυχος nominatur.

Quis huic opponitur?

δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος εἶναι ὁ μεγάλων:

Magnanimo primùm opponitur is, qui, cùm parvis dignus sit, etiam parvis se dignum judicat: & vocatur σώφρων modestus: de quo in sequenti capite explicabitur. Deinde is qui cùm magnis, aut mediocribus dignus sit, tamen minoribus se dignum judicat: dicitur μικρόψυχος, pusillanimis. Tertiò is, qui magnis se dignum judicat, cùm tamen non sit dignus: appellatur χαῦνος, elatus, & superbus.

Quæ sunt magnanimitatis objecta, circa quæ versatur?

εἰ δὲ δὴ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ:

Generatim magnanimitas versatur circa ea, quæ in rebus & actionibus videntur hominibus esse magna : Specialiter verò versatur circa magnos honores.

Quare honor est speciale, & proprium objectum magnanimitatis?

μέγιστον δὲ τοῦτ' ἂν εἴη, ὃ τοῖς θεοῖς:

Quia honor inter externa bona, quæ homini tribui, & contingere possunt: censetur esse maximum bonum.

Quare?

Quare?

Primùm, quia honor propriè debetur soli Deo, & iis personis, quæ inter homines, Dei vices gerunt: veluti sunt parentes & magistratus. Deinde, quia honor dicitur esse virtutis præmium: atque hoc modo etiam videtur esse præstantior ipsa virtute: qua tamen nihil preciosius esse dicitur in rebus humanis.

Quomodo se gerit magnanimus circa honores?

Primùm, Magnanimus non nimis cupidè, aut anxiè honores expetit: quasi essent ei res aliqua rara, & nova: quæ facile posset ei denegari: sed moderatè & jure quodam eos expetit, tanquam debitam virtutis suæ mercedem. Deinde, non quosvis honores, neque à quibusvis amplectitur: sed tantùm magnos, & veros honores, à viris bonis & claris delatos acceptat: parvos verò, & falsos honores, ab hominibus obscuris & improbis oblatos, respuit. Tertiò, contemnit aliorum obtrectationes, & contumelias: quia scit, eas non posse in ipso hærere, aut aliquam ignominiæ maculam ei aspergere: juxta illud, Conscia mens recti famæ mendacia ridet.

καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις, καὶ ὑπὸ τῶν σπουδαίων μετρίως:

Qualis est magnanimus quoad vitam & mores?

Est vir optimus: alioquin enim ne honore quidem dignus esset.

ὁ δὲ μεγαλόψυχος εἴπερ τῶν μεγίστων ἄξιος, ἄριστος ἂν εἴη:

Quare autem dicis magnanimum esse virum optimum?

Quia habet id, quod in unaquaque virtute est magnum, & excellens: unde etiam magnanimitas dicitur esse ornamentum reliquarum virtutum: reddit enim eas quodammodo majores, & splendidiores.

καὶ δόξειεν δ' εἶναι μεγαλοψύχου τὸ ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ:

Estne facile esse magnanimum?

Nequaquam, Quia necesse est eum, qui revera magnanimus

διὸ [illegible]

χαλεπὸν τῇ ἀληθείᾳ μεγαλόψυχον εἶναι:

nimus dici velit, esse καλοκαγαθὸν, hoc est, in omni virtute exercitatissimum.

Ostende igitur qualem se magnanimus in singulis virtutibus præstet, & primùm de fortitudine?

οὐκ ἐστὶ ὁ μικροκίνδυνος, οὐδὲ φιλοκίνδυνος:

Magnanimus in periculis, non est φιλοκίνδυνος: neque μικροκίνδυνος. h. e. non temerè se quibuslibet, etiam parvis periculis objicit, è quibus nihil gloriæ potest reportare: Sed est μεγαλοκίνδυνος, hoc est, adit magna, honesta & necessaria pericula: in quibus animi sui magnitudinem & fortitudinem potest cum honore & laude, aliorumque utilitate declarare: atq; in talibus est ἀφειδὴς τοῦ βίου, hoc est, non parcit suæ vitæ, sed existimat sibi potius gloriosè moriendum esse, quàm turpiter ea declinando vivere.

Qualis est circa temperantiam?

Magnanimus voluptatem non ita magnifacit: ut propter eam velit aliquid expetere, aut admittere, quòd sua virtute sit indignum. Itaq; nullas voluptates, ne honestas quidem magnopere expetit: sed in virtute sua omnem suam habet voluptatem, & oblectationem.

Qualis est circa liberalitatem?

καὶ οἷος εὖ ποιεῖν· εὐεργετούμενος δ' αἰσχύνεται:

Magnanimus in conferendo beneficio est promptus & liberalis: in accipiendo autem tardus, & verecundus: in remunerando largus: in petendo nemini molestus, nisi summa eum cogat necessitas. Neq; enim circa res quotidianas est querulus, aut petax, sive eas habeat, sive non habeat: quia est αὐτάρκης, hoc est, seipso & sua virtute contentus. Præterea magnanimus acceptorum beneficiorum memoriam non diu retinet, quia statim ista studuit compensare: ideoq; etiam non placet ei eorum commemoratio. Beneficiorum autem aliis à se præstitorum recordatione diu sese oblectat: eaq; etiam ab aliis commemorari & prædicari libenter audit. Deniq; opes & possessiones non quæstu & lucro, ut homines avari, sed splendore & honestate æstimare solet.

Qualis

Qualis est circa justitiam?

Magnanimus, quia bona fortunæ, in quorum distributione & commutatione omnis vis justitiæ consistit, non magnifacit: ideò circa eorum tractationem non est ita πλεονέκτης: ut eorum gratia, cuipiam velit injuriam facere.

Qualis est circa mansuetudinem?

Quia magnanimus contemnit injurias, quemadmodum suprà dictum fuit: ideo non est μνησίκακος, id est, memor injuriarum, quibus ab aliis est affectus: neque τιμωρητικὸς, id est, vindictæ cupidus.

οὐδὲ μνησίκακος: οὐ γὰρ μεγαλοψύχου:

Qualis est circa veritatem?

Quia magnanimus mavult esse, quàm videri bonus: ideo tam in verbis quàm in actionibus potiorem rationem habet veritatis, quàm opinionis aliorum. Eam ob causam in loquendo est ἀληθευτικὸς, καὶ παρρησιαστικὸς, verax & liber: non εἴρων, aut κολακευτικὸς, dissimulator, aut adulator.

καὶ μέλειν τῆς ἀληθείας μᾶλλον:

Qualis est circa amicitiam?

Magnanimus in colenda amicitia est φανερόφιλος, καὶ φανερόμισος, id est, non celat amorem vel odium suum erga alterum: sed quem amat, vel odit: id apertè & verbis & factis testatur: non metuens aliorum offensionem: quia scit se habere sui amoris, vel odii justas causas.

ἀναγκαῖον δὲ φανερόμισον εἶναι, καὶ φανερόφιλον:

Qualis est magnanimus in reliqua vita, & quotidiana conversatione?

Magnanimus in utraq; fortuna, tam secunda quàm adversa μετρίως ἔχει, moderatum se præbet, hoc est, servat animi æquabilitatem & constantiam: ita ut in rebus secundis non nimium efferatur, & insolescat: nec in adversis animo frangatur. In familiaribus congressibus rationem habet personarum cum quibus versatur. Cùm enim tres sint hominum ordines, ut est apud Aristotelem in libro

καὶ περὶ μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις:

libro 4. Politic. cap. 11. quorum alii sunt magni & clari, alii humiles & abjecti, alii intermedii; inter claros se quoque propter virtutem suam gravem & magnum præbet: erga cæteros præbet se modestum: ne videatur eos contemnere. Loca honorata, aut in quibus alii primas tenet, non usque adeò frequentat: ne vel inde honorem aliquem captare, vel aliis se submittere velle videatur. In familiaribus colloquiis, neque de aliis hominibus, eorumq; factis, neque de se multum loquitur: ne vel aliorum admirator, aut obtrectator: vel suiipsius laudator esse videatur. In actionibus suscipiendis est cunctator: prius diligenter considerans quales sint, & qualem exitum sint habituræ: in iisq; conficiendis est tardus: ne nimia festinatione eas perdat. Ideoq; etiam incessu utitur tardo, & gravi, non veloci: ne videatur esse πολυπράγμων, h.e. pluribus negotiis implicatus. Voce deniq; utitur gravi & submissa, oratione sedata, & stabili: ad indicandum animi sui tranquillitatem, & constantiam.

ἐκ εἰς τὰ ἔντιμα μὴ ἰέναι: — ἐδὲ θαυμαστικός: — ἐ ἀργὸν εἶναι, κ᾽ μελλητήν: κ᾽ κίνησις βραδεῖα: κ᾽ φωνὴ βαρεῖα:

Quæ sunt extrema magnanimitatis?

Duo, unum in defectu, ἡ μικροψυχία, pusilla nimitas, sive animi demissio, & abjectio. Alterum in excessu χαυνότης, fastus, superbia, animi elatio.

ὁ δ᾽ ἐλλείπων μικρόψυχος: ὁ δ᾽ ὑπερβάλλων χαῦνος:

Quid est pusillanimitas?

Pusillanimitas est vitium, per quod etiam iis honoribus nos indignos judicamus, qui tamen jure nobis debentur.

Quot modis peccant, qui hoc vitio laborant?

ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος ἄξιος ὢν ἀγαθῶν:

Quatuor modis. Primùm, quia in seipsos, & in ipsam virtutem quodammodo sunt injusti: quòd se iis honoribus spoliant, qui illis propter virtutem debentur. Deinde, quia concitant de seipsis apud alios malam suspicionem, quasi sibi conscii sint alicujus sceleris, propter quod se indignos honoribus judicant. Tertiò, quia videntur non velle agnoscere sua dona, quæ à Deo acceperunt, ut per illa aliis prodessent. Quartò, quia per illam animi abjectionem

nem redduntur segnes & inutiles ad res præclaras gerendas: & sic seipsos defraudant multis bonis, quæ possunt consequi: si animum rebus agendis applicarent.

Quid est superbia, seu fastus?

Superbia est vitium, per quod majoribus honoribus, quàm digni sumus, nos dignos judicamus.

Quot modis circa hoc vitium peccatur?

Duplici nomine peccant superbi. Primùm, quia sunt injusti. Nam plura sibi tribui volunt, quam ipsis debetur. Deinde, quia sunt stulti: affectant enim honores, quibus non sunt digni: & res majores suis viribus aggrediuntur, quas postea non possunt ad finem perducere: unde fit, ut præbeant seipsos deridendos: siquidem ineptè imitantur magnanimos in externis quibusdam rebus: veluti in sermone, ostentatione, ornatu & cultu corporis, gestu, incessu, & aliis moribus.

οἱ δὲ χαῦνοι ἠλίθιοι, καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες:

CAPUT IV.

Estne præterea alia quadam virtus, quæ circa honores versatur?

EST, eaque à Latinis Modestia, seu studium honoris appellatur: apud Græcos hæc virtus non habet proprium nomen, quia interdum ejus extrema, in bonam partem accepta, pro ipsa virtute ponuntur.

ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετήτις:

Quid est Modestia?

Modestia est virtus, quæ mediocritatem servat, in parvis honoribus nobis debitis, eo modo expetendis, quo oportet.

Quomodo differt à magnanimitate?

Eodem modo quo liberalitas à magnificentia: ut enim magnanimitas versatur circa magnos honores: ita modestia versatur mediocres honores.

ἡ δόξαν ἀντιπαραπλησίως ἔχειν:

Quæ sunt ejus extrema?

Duo, unum in excessu, ἡ φιλοτιμία ambitio: Est vitium, quo honores mediocres nimium, & præter rectam ratione expeti-

ὥσπερ δ' συλλήψεις

expetimus. Alterum in defectu, ἡ ἀφιλοτιμία, honorum contemptus: Est vitium quo honores etiam nobis debitos, præter rationem aspernamur.

Quomodo se habent hæc duo extrema ad ipsum medium?

ἔςι δ' ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν ὡς ἀνδρώδη:

Hæc duo extrema ita se habent ad modestiam, ut interdum etiam in bonam partem accipiantur, & ponantur pro ipsa virtute: ita ut φιλότιμος sit idem quod φιλόκαλος, hoc est, honoris, & honestatis sive virtutis studiosus. Eodem modo ἀφιλότιμος dicatur is, qui non est ambitiosus, seu qui non nimium cupidè honores affectat: sed qui moderatè se gerit in expetendis honoribus. Imò ipsa extrema inter se collata, alterum videtur esse virtus, alterum autem vitium.

CAPVT V.

Quid est mansuetudo?

πρᾳότης ἐςὶ μὲν μεσότης περὶ ὀργάς:

Mansuetudo est virtus, quæ mediocritatem servat circa iram, in vindicando, & puniendo. Ea ab Aristotele πρᾳότης, & πρᾳΰνσις nominatur. A Cic. lib. 1. Offic. clementia, & placabilitas. πρᾳότης ἐςὶ μεσότης περὶ ὀργάς.

Quod est objectum mansuetudinis?

τὸ μὲν γὰρ πάθος ἐςὶν ὀργὴ: τὰ δ' ἐμποιοῦντα:

Ira, & ea, quæ iram possunt in animo hominis concitare: veluti sunt injuria, damna, offensiones: præcipuè autem ὀλιγωρία, contemptus, definitur enim ira, quòd sit vindictæ cupiditas, orta ex contemptu nostri, aut nostrorum.

Quot sunt circa mansuetudinem consideranda?

ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος:

Duo. Primùm, causæ propter quas est irascendum: Deinde, circumstantiæ personarum, modi, & temporis.

Quid de causis iræ præcipitur?

Non irascendum est propter leves causas, & ut dicitur, propter lanam caprinam: sed solùm propter magnas & justas

justas causas, pertinentes ad vindicationem & defensionem honoris & cultus divini, patriæ, libertatis, legum, parentum, conjugum, liberorum, famæ, & existimationis, ac similium rerum.

Quibus est irascendum?

Non irascundum est iis, qui vel per imprudentiam peccarunt, & nos offenderunt: vel qui culpam deprecantur, & veniam petunt: Sed malis & improbis: qui petulanter peccarunt, neque suorum scelerum eos pœnitet.

Quis modus in ira tenendus?

Primùm cavendum est, ne vehementi illo affectu abripiamur, ad committendum aliquid, quod vel est contra honestatem, vel nobis potest obesse. Deinde, ne nimium simus vindicta cupidi: sed patiamur nos honestis rationibus facilè placari. Tertiò, ne in primo iræ fervore aliquid agamus, sed patiamur eum paululum restingui. Quartò, ne, ut Cic. ait, ira sit major delicto.

Quid de tempore præcipitur?

Hîc duo sunt consideranda, ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, hoc est, quando & quamdiu sit irascendum.

Quando est irascendum?

Non irascendum est in seriis consultationibus, neque tempore gaudii & lætitiæ, neque in puniendo, neq; nimis tardè in gravioribus delictis: neq; nimis cito, antequam causa sit planè cognita.

Quamdiu est irascendum?

Ira non diu est alenda: quia affligit animum, & tandem convertitur in odium. Hîc utile est tenere regulam D. Pauli ad Ephes. 4. cap. Sol non occidat super iram vestram. Et præceptum Salvatoris nostri, Lucæ 17. Toties ignoscendum est fratri, quotiescunq; deprecatus fuerit.

I

Quæ sunt extrema mansuetudinis?

ἡ δ' ἔλλειψις εἴτ' ἀοργησία τίς ἐστιν, εἴθ' ὅτι δήποτε:

Duo. Vnum in defectu, quod nominatur ἀοργησία: quasi iræ vacuitas: à Cic. in 1. Epistola ad Qu. Fr. vocatur lentitudo, Alterum in excessu, ὀργιλότης, iracundia.

Quid est lentitudo?

Lentitudo est vitium, per quod ne quidem ad iustam, & necessariam iram patimur nos commoveri.

Quare reprehenditur hoc vitium?

Primùm, quia ii, qui hoc vitio laborant, videntur esse homines ἠλίθιοι, fatui & stolidi, qui tanquam lapides non sentiunt iniurias sibi illatas. Deinde, quia tales videntur esse ἀνδραποδώδεις, h. e. servili & abiecto animo præditi: quæ suæ famæ, & existimationis nullam habent ratione: & quasi inter honestatem & turpitudinem nullum discrimen faciunt. Tertiò, quia non sunt idonei ad res magnas & præclaras gerendas. Est enim ira, ut veteres Academici dixerunt, quasi cos fortitudinis: Et Aristoteles lib. 7. inquit, θυμός ἐστιν ἀκρατόν.

Quid est iracundia?

ἡ δ' ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται:

Iracundia est vitium, quo præter modum absque iustis causis iræ indulgemus.

Quot sunt species iracundiæ?

Tres, ἀκροχολία, excandescentia, πικρότης, amarulentia: βαρυθυμία, asperitas animi.

Quid est ἀκροχολία?

Excandescentia est vitium, quo subito, & apertè ob levissimam causam vehementius irascimur, quàm oportet: citò tamen iterum iram deponimus, & placari nos patimur.

Quid est πικρότης?

Amarulentia est vitium, quo tardius quidem irascimur: sed iram animo conceptam tam diu occultè fovemus:

mus: quoad vel vindictam consecuti fuerimus, vel temporis diuturnitate eam concoxerimus.

Quid est βαρυθυμία?

Animi asperitas est gravis, pertinax, & aperta ira: quæ absq; vindicta placari non potest.

Quodnam ex duobus extremis magis adversatur mansuetudini?

Iracundia deterior est lentitudine, atq; ideò mansuetudini magis contraria. Primùm, quia frequentius circa eam homines peccant. Deinde, quia minus est accommodata ad vitæ conversationem, & ad conservandam inter homines societatem. Etenim cum hominibus iracundis, qui ob levissimam causam irascuntur, nemo libenter conversatur.

τῇ πρᾳότητι δ' μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιβολὴν ἀντιτίθεμεν:

CAPUT VI.

Quæ virtutes jam sequuntur apud Aristotelem?

TRes, Comitas, Veritas, & Urbanitas: quæ uno nomine appellantur ἀρεταὶ ὁμιλητικαί, virtutes ad quotidianam conversationem pertinentes.

ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν:

Quomodo ab Aristotele distinguuntur?

Aristoteles in fine cap. 8. has tres virtutes distinguit ratione finis, quem sibi habent propositum. Una enim ex illis solùm spectat τὸ ἀληθές, id quod in sermone & actione est verum, atq; ea nominatur ἀλήθεια, veritas seu studium veritatis: à quibusdam veracitas. Duæ verò spectant τὸ ἡδύ, id est, jucundum: idq; vel in conversatione seria, veluti est Comitas: vel in conversatione jocosa, & ludicra: cujusmodi est Urbanitas.

τρεῖς εἶναι εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες: cap. 8.

Quid est comitas?

Comitas est virtus, quæ in sermonib. & actionibus quotidianis eam servat mediocritatē: ut nemine offendat, sed potius honestè oblectet eos, cū quib. conversatur. Vocatur

etiam affabilitas, humanitas, popularitas, facilitas: ab Aristotele hoc loco appellatur φιλία amicitia, non quod sit eadem cum amicitia : sed quia admodum accommodata est ad eam conciliandam, & colendam.

Quæ sunt officia viri comis, seu humani?

Ἀναφέρων δὲ πρὸς τὸ καλὸν, καὶ τὸ συμφέρον: τούτων δ' ὅσαις μὲν αὐτῷ ἐστι: διαφέροντα δ' ὁμιλήσει τοῖς ἐν: καὶ καθ' αὑτὸ μὲν αἱρεῖται τὸ συνηδύνειν:

Primùm, vir comis & humanus omnem operam dare debet, ne offendat, sed potius oblectet eum, cum quo conversatur : habita tamen ratione honestatis, & utilitatis. Deinde, Si non potest honestè & utiliter omnia aliorum dicta & facta approbare : tamen cùm videt ea ipsis aliquando allaturâ aliquod dedecus, aut damnum : debet eos de illis amicè & modestè admonere : neq; in hac parte, eorum offensionem nimium metuere. Tertiò, in congressibus quotidianis, debet habere rationem personarum eorum, cum quibus versatur : ut singulis pro conditione & dignitate eorum, id tribuat, quod ipsis competit. Aliter enim cùm aliis est conversandum : ac tenendum illud Terentianum: Vt homo est, ita morem geras. Quartò, non solùm debet spectare præsentem voluptatem aut molestiam : sed magis eam, quæ est consecutura. Itaq; si existimat suam reprehensionem majorem alteri aliquando allaturam utilitatem, aut voluptatem : quàm nunc in se habeat molestiæ : non debet eam intermittere.

Quæ sunt extrema comitatis, seu humanitatis?

τοῦ δὲ συνηδύνοντος ὁ μὲν τοῦ ἡδὺς εἶναι:

Duo, unum in excessu, quod nominatur ἀρέσκεια, assentatio, seu blanditia, hoc est, placendi studium : alterum in defectu, δυσκολία, morositas, vel inhumanitas.

Quid est ἀρέσκεια?

Assentatio est vitium, quo præter modum, & rationem honestatis, in omnibus dictis & factis placere studemus iis, cum quibus versamur,

Estne

Estne hoc vitium idem cum adulatione?

Admodum ei simile est: sed tamen differt ab ea: quòd οἱ κόλακες, adulatores solùm placere aliis student sui commodi, & quæstus causâ: ἄρεσκοι, blandi autem hoc faciunt nullius commodi, aut quæstus causa: sed tantùm propter hoc ipsum, quòd cupiunt aliis placere.

Quid est δυσκολία?

Morositas est vitium, quo præter modum & rationem nemini, ne in honestis quidem rebus, & actionibus placere volumus: sed omnia aliorum dicta & facta improbamus, & suggillamus. De talibus extat commonitio apud Isocr. ad Demon. ὁμιλητικὸς ἔσῃ, μὴ δύσερις ὤν, μηδὲ δυσάρεστος, μηδὲ πρὸς πάντα φιλόνεικος. ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων εἴρηται:

CAPUT VII.

Quid est veritas, seu ut alii nominant, veracitas?

Veritas, seu veracitas est virtus, per quam id, quod in qualibet re verum est: solius veritatis amore simpliciter & apertè fatemur: nihil addendo, vel detrahendo. Hæc virtus etiam vocatur candor, sinceritas, integritas: apud Græcos verò proprio nomine caret. περὶ τὰ αὐτὰ δὲ σχεδὸν ἐστι καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας:

Quod est objectum veritatis?

Objectum veritatis est τὸ ἀληθὲς, ipsum verum: quod vel in sermone & verbis, vel in actionibus, vel in moribus, & gestu corporis, totaque vita considerari solet: ita ut in illis nihil sit fictum, simulatum aut falsum.

Qualis est is, qui dicitur verax seu candidus?

Primùm, est ἐπιεικὴς, h. e. vir bonus, & justus: quia solius veritatis amore, nullius privati commodi aut lucri gratia, de rebus id affirmat, quod revera & sua natura sunt: nihil illis addendo, aut detrahendo. Deinde, est αὐθέκαστος, hoc δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος ἐπιεικὴς εἶναι:

est, in singulis dictis & factis per omnia sibi similis : nihil in alterius gratiam fingens aut simulans : & ut Aristoteles ait, est ἀληθευτικὸς καὶ τῷ βίῳ, καὶ τῷ λόγῳ. Tertiò, est ἐλαττωτικὸς, hoc est, magis propensus ad sua extenuenda, quàm amplificanda : quoniam illud significationem habet modestiæ : hoc autem non solùm aliis molestum est, sed etjam plerumq; conjunctum cum injustitia & mendacio : nam quò majora quis sibi tribuit, eò plura aliis detrahit.

Quæ sunt extrema veritatis?

Duo, unum in excessu, ἀλαζονεία, arrogantia ; alterum in defectu, εἰρωνεία, dissimulatio. Horum commune genus est τὸ ψεῦδος mendacium.

Quot modis committitur mendacium?

Duobus modis mendacium committitur : vel amplificando, quando plus dicitur, quàm res ipsa est : vel extenuando, quando minus dicitur, quàm res ipsa est.

Quid est ἀλαζονεία?

Arrogantia est vitium, quo vel ea, quæ non habemus : vel plura & majora quàm habemus, nobis arrogamus. Vocatur hoc vitium etiam jactantia, vanitas, ostentatio.

ὁ δὲ μείζω ὑπαρχόντων προσποιούμενος :

Quotuplices sunt Arrogantes?

Duplices. Vel enim ex sola vanitate, qua delectantur, seipsos jactitant, nihil commodi inde sperantes : vel faciunt hoc alicujus commodi gratia : veluti gloriæ, laudis, honoris, quæstus, & lucri : atq; hi sunt illis deteriores.

Quid est εἰρωνεία, dissimulatio?

Dissimulatio est vitium, quo ea, quæ nobis adsunt, vel omnino negamus : vel verbis extenuamus.

ὁ δ' εἴρων ἐπὶ τὸ ἔλαττον λέγοντες, χαριέστεροι :

Quotuplices sunt dissimulatores?

Duplices. Quidam extenuant, aut dissimulant ea, quæ etiam aliis incognita sunt, utrum illis adsint : atque hoc solùm

solùm faciunt, ut vitent suspicionem arrogantiæ: ne videantur se velle aliis præferre. Quidam verò dissimulant, aut negant ea, quæ aliis nota sunt ipsis inesse: atque hoc solùm eam ob causam faciunt, ut propter hanc dissimulationem, cupiant laudari, tanquam modesti, cùm tamen sint arrogantissimi: atque hi prioribus sunt deteriores, & vocantur βαυκοπανοῦργοι, versipelles & veteratores.

Ex his duobus vitiis, quodnam magis veritati adversatur?

Arrogantia magis adversatur veritati, quàm dissimulatio: quia est deterior, quatenus conjuncta est cum injustitia: & minus accommodata ad jucundam conversationem. ἀντικεῖσθαι δ᾽ ὁ ἀλαζὼν φαίνεται:

CAPUT VIII.

Quid est Urbanitas?

Urbanitas est virtus, quæ mediocritatem servat in ludendo, & jocando: ita ut ratio habeatur honestatis & decori, ac vitetur aliorum offensio. Vocatur etiam festivitas. A Græcis dicitur εὐτραπελία, quasi εὐτρεπία, id est, morum flexibilitas; qui enim hac virtute præditi sunt, facilè possunt suos mores, sermones, & actiones ad placitum aliorum flectere.

Habet ne virtus etiam locum in jocando & ludendo?

Maximè: quoniam ut Cic. lib. 1. Offic. ait, Nulla pars vitæ vacare debet officio. Et Aristoteles lib. 8. Polit. cap. 3. δεῖ μὸνον ὀρθῶς ἀσχολεῖν δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ καλῶς σχολάζειν. Et rursum Cic. 2. de Orat. Nullum est vitæ tempus, in quo non deceat leporē, humanitatemq; versari. Præterea quia circa ludos, & jocos potest peccari tā in excessu, quā in defectu: ideo etiā in illis potest dari laudabilis mediocritas. οὔσης δ᾽ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ:

In qua re consistit urbanitas?

Urbanitas consistit in dexteritate jocandi: quæ est vel in dicendis, vel audiendis talibus jocis, quales oportet. τῇ μέσῃ δ᾽ ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης ἐστί:

Qualibus jocis est utendum?

Qui possunt audientes non solùm oblectare: sed etiam erudire: veluti sunt joci honesti, liberales, conditi sale sapientiæ, & convenientes personis, locis, atq; temporibus.

A quibus jocis est abstinendum?

Ab iis qui possunt auditorem offendere: quales sunt joci illiberales, obscœni, lascivi, contumeliosi, qui facilè possunt præbere occasionem rixis, & contentionibus.

Quæ sunt extrema Vrbanitatis?

ὁ δὲ βωμολόχος ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου·

Duo: unum in excessu, Scurrilitas, βωμολοχία: Alterum in defectu, Rusticitas, ἀγροικία, & ἀγριότης.

Quid est Scurrilitas?

Scurrilitas est vitium, quo in jocando & modum & decorum excedimus: non habita ratione aut honestatis, aut personarum, aut aliarum circumstantiarum. A Cicer. in lib. 2. de Orator. appellatur dicacitas.

Quid est Rusticitas?

ὁ δὲ ἄγροικος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος·

Rusticitas est vitium, quo neque nos ipsi commodè jocos proferre, neq; aliorum jocos æquo animo audire possumus. Qui hoc vitio laborant, sunt planè inepti ad jucundas conversationes. Nominantur homines insulsi, qui instar Davi Terentiani, omnia turbant.

CAPVT IX.

Percurristi ferè omnes Virtutes Morales, excepta justitia: de qua in sequenti libro explicabitur: sed cur pudoris seu Verecundiæ nullam mentionem fecisti; an Videtur etiam esse Virtus Moralis?

περὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινος ἀρετῆς οὐ προσήκει λέγειν·

PVdor eam habet cum virtute cognationē; ut ubi pudori non est locus, ibi etiam neq; virtus locū habere possit, unde

unde à Cic. in Part. Verecūdia dicitur esse custos omniū virtutū. Præterea in eo quoque virtuti est similis, quòd etiam habet suam laudabilem mediocritatem inter duo vitiosa extrema. Propriè tamen loquendo non est virtus moralis.

Quomodo definitur ab Aristotele?

Pudor seu verecundia est metus quidam infamiæ: ἡ αἰδώς ἐστι φόβος τῆς ἀδοξίας. Item, ἡ αἰσχύνη ἐστὶ λύπη τις, καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν. Intelligitur autem ea infamia, quæ comitatur peccata, & turpes actiones. in lib. 2. Rhet. ὁρίζεται γοῦν, φόβος τις ἀδοξίας:

Quæ sunt ejus extrema?

Duo, unum in excessu ἡ καταπληξις, stupor, seu animi consternatio, & obstupefactio. Alterum in defectu, ἡ ἀναισχυντία impudentia.

Quid est καταπληξις?

Καταπληξις est nimius pudor, quo etiam nos pudet ea, quæ honesta & laudabilia sunt, agere: & vocatur etiam δυσωπία.

Quid est ἀναισχυντία?

Αναισχυντία est destitutio omnis pudoris: per quam nullam infamiam, aut dedecus metuimus in peccatis, & sceleribus perpetrandis.

Quare autem dixisti, pudorem seu Verecundiam non esse Virtutem?

Primùm, quia nulla virtus est πάθος, sicut libro 2. capite 5. dictum est. Verecundia autem est πάθος, ut patet ex ejus definitione. Ergo. Deinde, Omnis virtus est firmus animi habitus, longo usu & exercitio acquisitus. Verecundia autem est affectus in animo subitò obortus, & statim iterum evanescens. Ergo. Tertiò, virtus moralis in omnibus hominibus, cujuscunque sint ætatis, commendatur. Pudor autem seu verecundia solùm in adolescentibus & juvenibus commendatur: in senibus non item: quia senes nihil debent admittere, cujus eos pudeat. Hanc ob causam ἡ πάσῃ δ' ἡλικίᾳ τὸ πάθος ἁρμόζει:

etiam pudor non videtur propriè competere viro bono: quoniam pudor existit propter admissam aliquam turpitudinem: vir bonus autem nihil turpe admittit, cujus possit eum jure pudere. Quartò, virtus moralis per se est laudabilis. Pudor autem non per se laudatur, sed tantùm ἐξ ὑποθέσεως, ex conditione: quatenus nimirum est dolor quidam, & quasi pœnitentia ob admissum peccatum.

Liber Quintus.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Quinti libri?

περὶ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας σκεπτέον:

IN Quinto libro agitur de justitia: ac in quinque primis capitibus de ejus definitione, & divisione sive speciebus. Deinde, in sexto & septimo capitibus, de jure & injuria, quæ sunt veluti effectus justiciæ & injusticiæ. Postremò usque ad finem explicantur variæ quæstiones ad hanc virtutem pertinentes: præcipuè verò de Aequitate, utrum eadẽ sit, an diversa à justitia.

CAPVT I.

Quomodo definitur Iusticia ab Aristotele?

IVstitia est habitus, quo homines idonei sunt ad agendum ea, quæ justa sunt, eademq; etiam agunt, & volunt. δικαιοσύνη ἐστὶν ἕξις ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων, καὶ ἀφ' ἧς δικαιοπραγοῦσι, καὶ βούλονται τὰ δίκαια.

Quomodo definitur injustitia?

Injustitia est habitus, per quem homines injuriam aliis faciunt: & injusta agunt, & volunt. ἀδικία ἐστὶν, ἕξις ἀφ' ἧς ἀδικοῦσι, καὶ βούλονται τὰ ἄδικα.

Quæ sunt differentiæ notandæ in definitione justitiæ?

Tres, quarum una est τῆς δυνάμεως facultatis: quòd per

per justitiam idonei simus ad justas actiones. Altera τῆς βουλήσεως, voluntatis, h. e. τῆς προαιρέσεως consilii & electionis: unde Iureconsulti justitiam definiunt, quòd sit constans & perpetua voluntas suum cuique jus tribuendi. Tertia est τῆς πράξεως actionis: sola enim facultas non constituunt justum: sed oportet quoque accedere actionem.

Quotuplex est justitia & injustitia?

Duplex, universalis, & particularis. ἔοικε δὲ πλεοναχῶς λέγεσθαι ἡ δικαιοσύνη.

Quid est justitia universalis?

Iustitia universalis est virtus, per quam obedientiam præstamus omnibus legibus in eum finem: ut & publica utilitas promoveatur, & politica societas inter homines cõservetur. Hæc alio nomine etiam appellatur νόμιμος δικαιοσύνη justitia legalis: quia ad omnes leges sese accommodare studet: ut nihil contra eas admittatur.

Quid est justitia particularis?

Iustitia particularis est virtus, quæ in distributione & commutatione rerum servat justam æqualitatem, qua unicuique id tribuitur, quod ei debetur. Hæc speciali nomine etiam ἰσότης, Aequalitas dicitur.

Quid est injustitia universalis?

Injustitia universalis est transgressio & violatio quarũcunque legum: ideoque etiam παρανομία appellatur.

Quid est injustitia particularis?

Injustitia particularis est vitium, quo in distributione & commutatione rerum violatur justa ęqualitas, qua plus vel minus alicui tribuitur, quam ei debetur. Hæc aliàs ἀνισότης, aliàs πλεονεξία nominatur.

Quod est objectum justitiæ?

Vniversalis injustitia versatur circa objecta, & actiones ἐπὶ δὲ τῆς

πλεονέκτης ὁ ἄδικος: περὶ τὰ ἀγαθὰ ἔσται.

nes omnium legum & virtutum. Particularis verò, circa distributionem & commutationem externorum bonorũ, & malorum : in quibus locum habere potest ἡ πλεονεξία.

Quare dixisti justitiam universalem se extendere ad omnes leges?

ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος ἄδικος ἦν: ὁ δὲ νόμιμος:

Primùm, quia si is, qui contra leges peccat, est injustus. Ergo ea, quæ legibus præcipiuntur, sunt justa: & legũ conservatio est quædam justicia. Deinde, quia ἡ νομοθετική, hoc est, scientia ferendarum legum nihil aliud est quàm scientia justi, & injusti. Tertiò, quia idem finis est legum, qui etiam est virtutum: nempe privata singulorum, & publica omnium civium salus, atque felicitas. Quartò, quia leges de omnibus virtutibus & vitiis præcipiunt illis jubendo, hæc autem vetando.

Si justitia universalis se extendit ad omnes leges, & virtutes: quomodo igitur differt à virtute morali?

τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη δῆλον:

Re quidem, & subjecto sunt eædem: ratione autem, sive respectu sunt diversæ. Nam virtus moralis refertur ad habentem: justicia autem universalis refertur ad alterum. Vnde etiam justitia dicitur esse ἀγαθὸν πρὸς ἕτερον καὶ ἀλλότριον. Iustus enim non sibi, sed alteri potest.

Vtra autem justitia est præstantior universalisne, an particularis?

αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη ἀρετὴ μέν:

Vniversalis justicia præstantior est particulari, propter quatuor causas. Primùm quia est τελεία, hoc est virtus perfecta. Continet enim in se omnes virtutes morales: earumque verum usum ostendit: non solùm quo pacto privatim erga nos ipsos & nostros sint exercendæ: sed etiam quomodo illis publicè rectè utendum sit in magistratu, & in administrandis publicis negotiis. Vnde Theognis ait, ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστι. Deinde, quia est καλλίστη, id est pulcherrima: dicitur enim Hespero & Luci-

Lucifero eſſe ſplendidor. Et in carmine Deliaco, quod ſuprà libro 1. cap. 8. poſitum fuit: pulcherrimum dicitur eſſe id, quod eſt juſtiſſimum: κάλλιστον τὸ δικαιότατον. Tertiò, quia eſt bonum commune, quod ſe diffundit erga quàm plurimos: quemadmodum infra cap. 6. dicitur: virum juſtum non ſibi, ſe ! alteri laborare. Et Cicero l. 2. de Rep. ait, Iuſticia foras ſpectat, & totam ſe ad alienas utilitates porrigit, atque explicat. Hanc ob cauſam Ariſtoteles lib. 3. Polit cap. 8. eam nominat ἀρετὴν κοινωνικὴν, virtutem, quæ ſuum bonum communicat cum aliis: ideoque accommodatam πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Quartò, quia hæc juſticia efficit virum perfectè bonum, atque adeò optimum: qui omnibus virtutibus eſt præditus: ſiquidem ea non eſt ſolùm pars aliqua virtutis, ſed ὅλη ἀρετὴ univerſa virtus: quemadmodum injuſtitia univerſalis eſt ὅλη κακία univerſa improbitas: quæ efficit virum peſſimum ὅλως φαῦλον, infrà cap. 11.

Vnde deſumpſit Ariſtoteles hanc juſtitia diviſionem?

Ex contrario cõcreto, hoc eſt, ex vocabulo injuſti: Nam injuſtus accipitur vel generatim & univerſaliter, pro omni eo, qui legem aliquam tranſgreditur, ὁ παράνομος: Vel ſpeciatim ſeu particulariter, pro eo, qui eſt ἄνισος inæqualis bonorum diſtributor. Eodem modo juſtus dicitur, vel univerſaliter omnis, qui ſervat leges, ὁ νόμιμος: vel particulariter is, qui eſt ἴσος æqualis bonorum diſtributor. Hinc ergo etiam colligitur duplex juſticia, & injuſtitia, Vniverſalis & particularis, ſicut dictum eſt. δοκεῖ ᾗ, ὅτι παράνομος ἄδικος εἶναι, καὶ ὁ πλεονέκτης:

Sed quare Ariſtoteles præter particularem juſticiam, etiam univerſalem conſtituit?

Vt oſtenderet virtutum actiones non ſolùm ad privatum uſum, & finem eſſe referendas: ſed etiam ad publicum bonum promovendum, & ad civilem ſocietatem cõſervandam: quem finem Philoſophia, tanquam ſupremũ

con-

constituit: in eoque & privatam singulorum, & publicam totius civitatis felicitatem collocat. Theologia verò altius ascendit: & omnes actiones ad gloriam Dei referendas esse præcipit.

CAPUT II.

Estne justitia particularis diversa ab universali?

ζητῶμεν δέ γε τὴν ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην:

EST, quoniam differunt objectis, actionibus, & fine. Nam justitiæ particularis objecta propria sunt: bona vel mala externa: in quibus potest esse lucrum, vel damnũ. Actiones propriæ sunt distribuere, vel commutare. Finis proprius est: servare æqualitatem analogicam, & vitare inæqualitatem in distributione & commutatione bonorũ, aut malorum. Iustitiæ autem universalis objecta, actiones, & fines sunt eadem illa, de quibus in singularum virtutum moralium explicatione suprà dictum est.

Quibus argumentis probat Aristoteles, injustitiam universalem diversam esse à particulari?

κατὰ μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν:

Tribus.

Quod est primum argumentum?

Si injustitia universalis eadem esset cum particulari: tũ omnis, qui contra aliquam legem, aut virtutem moralem peccat, diceretur πλεονέκτης, ἢ ἄνισος, plurium appetens, aut iniquus. Sed non omnes, qui contra leges, aut virtutes morales peccant, sunt πλεονέκται. Ergo, Minor declaratur exemplis. Etenim homines audaces, ignavi, intemperantes, ebriosi, prodigi, pusillamines, iracundi, inhumani, & similibus aliis vitiis laborantes, etiamsi universaliter sint injusti, tamen non possunt propter πλεονεξίαν, quę est particularis injustitia, reprehendi.

Quod est alterum argumentum?

ἔπει μὲν

Si injustitia particularis eadem esset cum universali: tùm

τῶν πλεονεξία eodem modo poſſet referri ad aliquod vitium morale, quemadmodum eò refertur παρανομία. Sed πλεονεξία non poteſt ad aliud aliquod vitium morale referri, præterquam ad injuſtitiam particularem. Ergo injuſtitia particularis non eadem eſt cum injuſtitia univerſali, ſeu παρανομία.

τοῦ κερδαίνειν ἕνεκα μοιχεύοι, καὶ:

Quod eſt tertium argumentum?

Quæ erga ſe mutuò ita affecta ſunt, ut totum & pars: ea non poſſunt eſſe eadem. Sed injuſtitia univerſalis, ſe ita habet ad particularem: quemadmodum ſe habet totum ad partem. Ergo. Minor declaratur exemplo. Nam omnis qui eſt πλεονέκτης, ſive particulariter injuſtus: etiam eſt παράνομος, id eſt, legum tranſgreſſor, ſeu univerſaliter injuſtus. Non autem omnis παράνομος etiam eſt πλεονέκτης.

ἐπεὶ δὲ τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον οὐ ταὐτὸν:

NOTA. *Eadem hæc etiam accommodari poſſunt ad diſcrimen, quod eſt inter juſtitiam univerſalem, & particularem.*

Quot ſunt ſpecies juſtitiæ particularis?

Duæ: una dicitur diſtributiva, διανεμητική: Altera commutativa, συναλλακτική, alio nomine correctiva, διορθωτική.

τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης, καὶ τοῦ κατ᾽ αὐτὴν δικαίου:

Quid eſt juſtitia diſtributiva?

Iuſtitia diſtributiva eſt virtus, quæ in diſtributione bonorum vel malorum externorum, rationem habet & dignitatis perſonarum & æqualitatis rerum: ut ſingulis pro eorum merito ſuum tribuatur.

Quæ ſunt illa bona & mala, circa quæ juſtitia diſtributiva verſatur?

Honores, dignitates, præmia, pecuniæ, officia, labores, pœnæ, caſtigationes, ſupplicia, & his ſimilia.

Quid eſt juſtitia commutativa?

Iuſtitia commutativa eſt virtus, quæ in contractibus, & com-

& commutatione rerum, eam servat æqualitatem: ut quisque suum consequatur, & neutra pars defraudetur.

Quotuplices sunt contractus?

τῶν δὲ συναλλαγμάτων, τὰ μὲν ἑκούσια:

Duplices, Alii sunt voluntarii, alii inviti.

Qui sunt voluntarii contractus?

Voluntarii sunt, qui fiunt inter scientes, & consentientes: ut venditio & emptio, mutuum, commodatum, fidejussio, depositum, locatio & conductio.

Qui sunt inviti contractus?

Inviti contractus dicuntur: qui fiunt nobis vel nolentibus, vel ignorantibus.

Quotuplices sunt inviti contractus?

Duplices: vel clandestini, qui fiunt nobis ignorantibus: ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi adductio, occulta cædes, falsum testimonium. Vel sunt violenti, qui fiunt nobis quidem scientibus, attamen invitis: ut carcer, vincula, verberatio, vulneratio, violenta cædes, maledictum, opprobrium, mutilatio, rapina, contumelia.

Quomodo differunt duæ prædictæ species justiciæ particularis?

Quatuor modis. Primùm actionibus: nam distributivæ justiciæ propria actio est, distribuere inter alios: Commutativæ autem, permutare cum aliis, aut corrigere inæqualitatem rerum permutandarum. Deinde, objectis. Nam distributiva versatur circa ea, quæ communiter inter plures sunt distribuenda: Commutativa autem circa rerum privatarum permutationem. Tertiò, personis. Nam distributiva proprie pertinet ad eos qui sustinent publicam personam: Commutativa pertinet ad privatos homines, qui inter se contrahunt: proinde illa videtur esse politica: hæc autem œconomica. Quartò, analogia seu proportione. Nam distributiva servat proportionem Geometricam, respectu personarum: Commutativa autem

autem servat proportionem Arithmeticam respectu precii rerum, quæ permutantur.

CAPUT III.

Estne justitia particularis quoque mediocritas?

MAximè, alioquin enim ne virtus quidem dici posset. Quòd autem sit mediocritas, sic probo: Omne æquale est medium: quia ponitur inter duo extrema, quæ sunt majus, & minus. Sed justum est æquale: quoniam injustū est inæquale, quatenus habet *PLUS* vel *MINUS*. Ergo, justum est medium: & per consequens, justitia est mediocritas. ἐπεὶ δ' ὅ. τ' ἄδικος, ἄνισος:

Qualis autem est mediocritas?

Iusticia est mediocritas secundum æqualitatem analogicam, hoc est, proportionalem. ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι:

Quare dicitur esse mediocritas analogica?

Quia consistit intra terminos certo modo erga se mutuò affectos: quorum ad minimum sunt quatuor: duo *RERUM*: quæ distribuuntur, vel permutantur: duo *PERSONARUM*, inter quas, vel cum quibus fit distributio, aut permutatio.

Eadem ne proportio servanda est in utraq; justitia, distributiva & commutativa?

Minimè. Nam in justitia distributiva servanda est proportio Geometrica: in qua consideratur similitudo terminorum secundum qualitatem, qua erga se mutuò sunt affecti: ut quemadmodum bis tria efficiunt sex, ita bis quatuor efficiunt octo: Ergo quemadmodum se habent 3. ad 6. ita se habent 4. ad 8. In justitia autem commutativa servanda est analogia Arithmetica: in qua consideratur differentia terminorum secundum æqualitatem intervallorum, quoad quantitatem: ut 2. 4. 6. 8. 10. 12. &c.

æqualibus intervallis nempe numero binario à se mutuo ſtant: Sic 3.6.9.12.&c. numero ternario.

Quare in juſtitia diſtributiva ſervanda eſt proportio Geometrica?

ἡ ἐν τῇ κατ' ἀξίαν τῶν προσώπων: Quoniam in juſta diſtributione ſpectare oportet τὴν ἀξίαν dignitatem perſonarum, inter quas aliquid eſt diſtribuendum: & precium rerum, quæ ſunt diſtribuendæ: ut æqualibus æqualia, inæqualia inæqualibus tribuantur: niſi enim hoc fiat, facile oriuntur querelæ, & lites.

Quo pacto autem poterit cognoſci, utrum juſta, vel injuſta facta ſit diſtributio?

Ex comparatione terminorum, h. e. perſonarum, inter quas: & rerum, quarum facta eſt diſtributio.

Quot modis fit comparatio?

Duobus, Vel ſeparatim: quando ipſæ partes, h. e. ſinguli termini inter ſe comparantur: perſonæ cum perſonis, res cum rebus: item perſonæ cum rebus, & res cum perſonis. Vel conjunctim, quando totum cum toto, h. e. ſimul & perſona & res, cum alia perſona & re comparatur. Tunc ſi poſt factam diſtributionem, totius ad totum eadem eſt proportio, quæ antea erat partis ad partem: indicium eſt juſtæ diſtributionis.

Quando fit injuſta diſtributio?

Quando in diſtributione non habetur ratio dignitatis perſonarum, aut precii rerum, quæ diſtribuuntur: tunc enim non ſervatur recta proportio: ſed vel æqualibus inæqualia dantur, vel inæqualibus æqualia: & ſic neceſſe eſt eum injuriam pati, qui vel de bonis minus, vel de malis plus, quàm commeruit, accipit.

Quæ eſt alia proportionis diviſio: cujus hoc loco Ariſtoteles meminit?

ἡ δὲ ἀναλογία: Proportio eſt duplex, alia διηρημένη disjuncta: in quo actu

actu sunt quatuor diversi termini, ut quemadmodum se habent 2. ad 4. ita se habent 3. ad 6. alia autem est συνεχὴς continua: in qua actu quidem tantùm tres termini ponũtur: potestate autem sunt quatuor: quia unus bis sumitur: ut quemadmodum se habent 2. ad 4. ita se habent 4. ad 8. Sed hæc proportio non habet locum in justitia distributiva: quia in ea sunt omninò diversi termini, ut non possint duo termini ita conjungi, ut efficiant unũ numero terminum.

διηρημένη, ὅταν ἐν τέτταρσι:

CAPUT IV.

Quare in justitia commutativa tenenda est proportio Arithmetica?

QVia sicut in Arithmetica proportione solùm spectatur æqualitas distantiarum in numeris; ita in justitia commutativa solùm spectatur rerum permutandarum æqualitas, sine respectu personarum: ut nimirum ipsi permutantes utrinque habeant æquales partes: & sic neutra pars neque de lucro gloriari, neque de injuria, vel de damno possit conqueri.

τὸ δὲ λοιπὸν ἓν τὸ διορθωτικόν, ὃ γίνεται:

Quo argumento ostendis hoc verum esse?

Ab officio, & facto judicis, ad quem decurritur, quando injusta facta est permutatio: is enim, ut corrigat inæqualitatem, in contractibus exortam; non respicit personas litigantium, cujus dignitatis, vel conditionis sint: sed simpliciter spectat magnitudinem lucri, & damni; & eos, qui inæquales sunt, conatur ad æqualitatem reducere. Itaque aufert partem aliquam ab eo, qui habet plus, hoc est, damnum; & eam adjudicat ei, qui habet minus, h.e. damnum: & sic facit eos æquales. Non secus, ac si quis duas inæquales lineas cupiat æquales facere; necesse est ut longiori lineæ partem aliquam auferat, eamque breviori adjiciat.

ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο ἄνισον ὄν:

Quare necesse est hanc æqualitatem Arithmeticam servare in justitia commutativa?

Quoniam si inter permutantes non æqualis fiat com-

Ἀνῃρεῖτο γὰρ ἂν εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν:

pensatio: ita ut precium æquale sit merci, & merx precio: facile altera pars contrahentium redigeretur ad inopiam: Imò nisi hæc analogia in commerciis conservetur: ut quãtum quis accipit, tantundem vicissim alteri det: commercia omnia citò tollerentur.

Quod est signum justæ permutationis?

ἴσον δὲ μήτε πλεῖον, μήτ' ἔλαττον, ἀλλ' αὐτὰ δι' αὐτῶν:

Quando ii, qui permutarunt, post factam permutationem tantundem, quantum habuerunt ante permutationem: ita ut neutra pars, vel de lucro gloriari, vel de damno conqueri possit. Summa. Iusta distributio, aut permutatio est: in qua servatur τὸ ἴσον κατ' ἀναλογίαν: injusta autem, in qua est τὸ ἄνισον παρὰ τὴν ἀναλογίαν.

CAPUT V.

Quæ fuit Pythagoreorum de justitia, sive jure sententia?

δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον:

PYthagorei dixerunt justitiam, sive jus, simpliciter, & absolutè nihil aliud esse: quàm si quis id, quod alteri fecisset, vicissim ab eo pateretur: atque hoc confirmabant authoritate Rhadamanthi, qui inter ceteras leges, etiam hãc legem tulit, εἴκε πάθοι τάκ' ἔρεξε, δίκη ἰθεῖα γένοιτο. Si quis, quod fecit patiatur: jus erit æquum.

Quo nomine appellarunt hoc Ius?

Hoc jus Pythagorei nominarunt ἀντιπεπονθὸς, quasi repassionem aut reciprocam passionem: à verbo ἀντιπάσχω, quod significat vicissim patior. à Latinis vocatur *IVS TALIONIS*.

Estne hæc Pythagoreorum sententia vera?

τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτ' ἐπὶ τὸ:

Etsi jus Talionis non planè alienum sit à justitia: tamen non est simpliciter *IVS*, vel justitia, eo modo, sicut Pythagorei volebant.

Quare?

Quia neque in justitia distributiva, neque in commutativa locum habere potest,

Quare Talio Pythagorica non habet locum in justitia distributiva?

Quia in justitia distributiva non potest semper æqualis fieri retributio: propterea quod in ea habendus est respectus personarum, & aliarum circumstantiarum. Neque enim si homo privatus consulem percussit: vicissim eodem modo solùm est repercutiendus: quod jus Talionis requirit: sed etiam majore pœna afficiendus. Neque etiam reliquæ circumstantiæ per omnia possunt in Talione exactè observari: quemadmodum prolixè ostēdit Gellius l. 20. c. 1.

Quare Talio Pythagorica non habet locum in justitia commutativa?

Quia in justitia commutativa, etsi æqualis debet fieri rerum permutatio: tamen non eadem pro iisdem, sed diversæ res inter se permutantur.

Excluditur ne igitur Talio planè à justitia?

Nequaquam. Etenim sine ea non solùm justitia, sed ne civilis quidem societas inter homines posset consistere, aut conservari.

ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς:

Quamobrem?

Quia Talio, nihil aliud est, quàm compensatio, aut retributio tàm bonorum seu beneficiorum acceptorum, quàm malorum seu injuriarum illatarum, quæ omninò in civili societate est necessaria. Sublata enim bonorum retributione, tollitur gratitudo: sublata autem malorū, hoc est, injuriarum vindicatione, existit servitus, seu tyrannis.

Qualis igitur requiritur Talio in justitia?

Non simplex, qualis est Pythagorica: sed analogia: in qua & personæ, & res quæ sunt distribuendæ, aut permutandæ, ad certam æqualitatem secundum proportionem sunt redactæ.

ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατὰ ἀναλογίαν:

Quare necesse est in justitia exercenda æqualitatem istam quærere?

Propter dissimilitudinem & inæqualitatem, quæ non solùm est in rebus, verùm etiam in ipsis hominibus. Non enim civilis societas constat ex uno solùm genere hominum, ex solis videlicet Medicis, aut agricolis: sed ex diversæ conditionis, dignitatis, & status hominibus, diversisq; opificibus; quorum officia & opera quoque sunt diversissima; quæ, nisi ad aliquam æqualitatem redigantur, non possunt justè inter se commutari.

οὐ γὰρ ἐκ δύω ἰατρῶν γίνεται κοινωνία:

Quomodo autem personæ, & res adeò dissimiles: possunt ad æqualitatem reduci?

Primùm inter se sunt comparandæ, & ex ea comparatione videndum, quam habebant ad se invicem proportionem; postea cognita proportione, videndum, quantum una alteram vel dignitate, vel precio excedit, aut ab ea superatur, unde facile apparebit, quo pacto excessus ille, aut defectus sit compensandus; ut possit fieri æqualis distributio vel permutatio.

διὸ πάντα συμβλητα δεῖ πως εἶναι:

Declara aliquo exemplo?

Agricola, & vinitor cupiunt inter se permutare frumẽtum & vinum; quæ sunt res dissimiles, & inæqualis pretii. Nam saccus frumẽti venditur 24. assibus, amphora autem vini octo assibus; facta comparatione, apparebit inter saccum frumenti & amphoram vini esse proportionem triplam. Itaque ut justa, & æqualis fiat permutatio; oportebit vinitorem agricolæ tres amphoras vini dare, pro uno sacco frumenti.

Quibus mediis res permutandæ earumque precia possunt æstimari: ut cognosci possit earum proportio, quam erga se mutuò habent?

Duo sunt media æstimandi res, earumque precia: unum est τῇ φύσει, id est, à natura, & antiquissimum: nempe ἡ χρεία usus & indigentia rerum; tanto enim preciosior quæ-

τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία:

quælibet res esse videtur, quanto magis ea indigemus: & quanto majorem nobis præstat usum.

Quod est alterum medium quo res æstimatur?

Alterum medium est κατὰ συνθήκην, id est, ex hominum instituto, nempè τὸ νόμισμα, Numus: qui successit in locū indigentiæ. Etenim quando non indigemus ea re, quam alter cupit nobiscum permutare; tùm ejus loco offerimus numum; ut ab eo accipere possimus eam rem, qua nunc egemus; & ipse quoque vicissim ad futurum tempus, si nostra re indiguerit; possit per eundem numum à nobis illam impetrare. Et sic efficitur numus quasi noster ἐγγυητὴς, id est sponsor, in rebus necessariis ab altero comparandis; & ὑπάλλαγμα τῆς χρείας, id est, subsidium indigentiæ. ἐφ' ὃ τὸ νόμισμα ἐχύλησε:

Quæ sunt extrema justitiæ?

Iustitia, quoniam est mediocritas, quæ consistit in æqualitate, ideo etiam habet duo extrema, in quibus est inæqualitas; nempe Plus, & Minus; sive excessus & defectus; quæ sub uno vocabulo injustitiæ comprehendūtur. Nam injustus una eademque actione in utroque simul peccat. Cùm enim uni facit injuriam, minus ei tribuendo quàm deberet; necesse est, ut tunc sibi, vel alteri plus tribuat quā deberet; quandoquidem in actione injusta hæc duo simul concurrunt; Injuriam facere, quod est τὸ πλέον ἔχειν, Plus habere; & injuriam pati, quod est τὸ ἔλαττον ἔχειν, Minus habere. διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον, ὅτι ἡ δικαιοπραγία:

CAPVT VI.

Dixisti de justitia: quomodo autem dividitur Ius, quod est ut Vlpianus ait, quasi effectus Iustitiæ?

IVs aliud dicitur ἁπλῶς, id est, absolutè, & simpliciter jus; quod speciali nomine vocatur δίκαιον πολιτικὸν jus civile; aliud verò dicitur secundum quid, & καθ' ὁμοιότητα propter similitudinem; speciali nomine δίκαιον οἰκονομικὸν, jus domesticum. δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι:

Quid est jus civile?

Ius civile est communio, & societas vitæ inter homines liberos, & æquales vel proportione, vel numero: in hoc instituta, ut habeant sufficientem copiam rerum ad vitam necessariarum.

Inter quos homines hoc jus habet locum?

Inter homines liberos, & proportione aliqua æquales: ita ut possit esse inter eos vicissitudo dominandi & parendi.

Quare autem jus civile tantùm habet locum inter homines liberos, & æquales.

ἔστι γὰρ δίκαιον ἐν οἷς ὁ νόμος πρὸς αὐτούς:

Quia hi soli possunt se mutuò injuria afficere: dum sibi de bonis plus, de malis verò minus, quàm æquum est tribuunt: ideoque etiam his solis datæ sunt leges, & concessa judicia: in quibus possunt de illata injuria conqueri; & secundum leges satisfactionem aut vindictam postulare. Quibus autem data est lex, iis quoque datum est jus: Et inter quos est communio legis, inter hos etiam est communio juris: ut ait Cic. lib. 1. de leg.

Quid ex his infert Aristoteles?

διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον:

In judiciis, cùm de jure & injuria disceptatur, non ex hominum arbitrio, sed secundum leges esse statuendum.

Quamobrem?

Quoniam leges carent affectibus, & æqualiter se erga omnes habent: non possunt flecti, aut corrumpi precibus, promissis, vel minis. Homines verò propter affectus, quibus laborant, sæpè patiuntur se à norma & regula juris, & æqualitatis in judicando adduci: nisi legibus regantur. Itaque etiam in rebuspub. benè constitutis, non homines, sed leges imperant: quarum custodes esse debent boni magistratus: qui propterea vocãtur νομοφύλακες, καὶ ὑπηρέται τοῖς νόμοις. Item, φύλακες τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου: id est, Legum custodes & ministri: item custodes juris, & æqualitatis.

Quid

Quid debetur magistratui pro suis laboribus in administranda justitia?

Quoniam bonus magistratus in administranda justitia non pro se, sed pro aliis laborat: ideo debetur ei quoque vicissim sua propria merces, nempè HONOR: quo præmio etiam debet esse contentus. Qui verò aliquid amplius ex hoc suo officio quærit, aut postulat: is efficitur Tyrannus.

μισθός τις ἄρα δοτέος· τοῦτο δὲ τιμὴ·

Quid est jus œconomicum?

Ius œconomicum est communio & societas vitæ eorum, qui ejusdem sunt domus: instituta ad generis propagationem, & domesticorum sustentationem.

Quotuplex est jus domesticum?

Triplex, vel est πατρικὸν paternum, quod est inter parentes & liberos: vel δεσποτικὸν herile, quod est inter dominum & servum: vel γαμικὸν matrimoniale, quod est inter maritum & uxorem.

Quare jus domesticum non est simpliciter jus?

Propter duas causas. Primùm, quia inter domesticos non habet locum injuria. Nam injuria non est nisi erga alienos: quia nemo dicitur propriè sibi, vel suis injuriam facere. Domestici autem non sunt alieni: Etenim liberi sunt quasi pars suorum parentum: servi numerantur inter possessiones suorum dominorum: conjuges sunt una caro Deinde, quia domestici non sunt æqualiter iisdem legibus obligati: neq; ipsi inter se sunt æquales, quod ad vicissitudinem imperandi, & parendi.

οὐ γὰρ ἐστὶν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς:

CAPUT VII.

Quotuplex est jus Politicum?

Duplex: Aliud enim dicitur Naturale φυσικὸν; aliud Legitimum νομικὸν.

τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν φυσικόν ἐστι:

Quid est jus naturale?

Ius naturale est, quod natura omnibus hominibus in-

φυσικὸν μὲν τὸ πανταχοῦ τὴν:

didit. Secundum Iureconsultos dicitur esse : quod natura omnibus animalibus ingenuit. Verùm Aristoteles, & Philosophi id solùm jus naturale vocant, quod ratio intelligit humanæ naturæ convenire : quia autem bestiæ ratione sunt destitutæ, ideo dicuntur etiam expertes esse juris & justitiæ.

Quare Aristoteles jus Naturale complectitur sub jure Civili : cum tamen Iureconsulti illud diversum statuant à jure Civili, in sua divisione?

Quia homo natura est ζῷον πολιτικόν, animal ad civilem societatem factum. Vnde etiam generalia quædam præcepta, quo pacto civilis societas colenda sit, naturaliter homini sunt nota : cujusmodi sunt hæc tria : Honestè vivere: Neminem lædere : Suum cuiq; tribuere : & his similia plurima alia.

Quò refers jus Gentium?

Sub jure Naturali etiam potest comprehendi illud quod Iureconsulti vocant IUS gentium : quia ejus definitio propè eadem est cum hac Aristotelis definitione.

Quæ sunt nota sive proprietates juris naturalis?

Tres, quarum prima pertinet ad causam efficientem. Etenim jus naturæ suam originem & authoritatem habet à Deo : qui illud hominum mentibus in prima creatione indidit; unde etiam πρῶτον δίκαιον, primum jus ab Aristotele nominatur : de quo Cic lib. 3. de leg. inquit, Vnus est communis quasi magister & imperator omnium DEUS: ille est legis hujus inventor, disceptator, lator.

Quæ est altera proprietas?

Ea pertinet ad naturam, vim, & efficaciam hujus juris. Nam jus naturæ ab omnibus sana mente præditis intelligitur: præterea ubique & apud omnes eandem vim habet: ideoq; est immutabile : neq; potest abrogari. Quæ

Quæ est tertia proprietas?

Ea pertinet ad causam finalem. Nam jus naturæ præcipuè refertur ad honestatem.

Quodnam est jus legitimum?

Ius legitimum est, quod non natura constat, sed hominum decreto, & authoritate est sancitum, & certis legibus comprehensum. Vnde etiam nominatur, jus humanum, jus scriptum, jus positivum: item Lex.

Quæ sunt notæ sive proprietates juris legitimi?

Etiam tres: quarum prima pertinet ad causam efficientem. Nam hoc jus ab hominibus habet suam originem & authoritatem: qui illud communi consensu constituerunt: adducti probabili aliqua ratione, desumpta vel ex jure naturæ vel ex aliqua circumstantia.

Quæ est altera proprietas?

Ea pertinet ad naturam, vim, & efficaciam hujus juris. Nam hoc jus, antequam lege est sancitum, & constitutum: est ἀδιάφορον indifferens, hoc est, nullam vim habet, neminemq; obligat: sed potest circa culpam servari, aut non servari. Postquam verò decreto est sancitum, & confirmatum: tum non amplius est ἀδιάφορον: sed sub pœna transgressionis obligat eos, quibus est latum. Est præterea hoc jus non solùm mutabile, sed potest etiam omnino abrogari.

Quæ est tertia proprietas?

Ea pertinet ad causam finalem. Nam jus legitimum præsupponit honestatem, quam habet ex jure naturali: ac præcipuè refertur ad utilitatem eorum, quibus fertur. Vnde ab Aristotele vocatur δίκαιον κατὰ συμφέρον.

Quare jus legitimum est mutabile?

Quia diversæ sunt Rerump, formæ ad quarum utilitatem ἐπεὶ δ' ἡ πολιτεία

πολιτεία: tem leges, & jura sunt accommodanda: Aliud enim utile est in Regno, aliud in Democratia, aliud in Oligarchia, & sic de cæteris. Ideo Aristoteles l. 4. Polit c. 1. ait, πρὸς τὰς πολιτείας δεῖ τοὺς νόμους τίθεσθαι. Et Cic. lib. 2 leg. inquit, Ad salutem & utilitatem civium leges sunt conditæ.

Objectio. Si jura subinde mutantur, igitur nullum est jus naturale: quoniam naturalia non possunt mutari?

δοκεῖ δ' ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι νομικά: Solutio. Cùm dicitur, jura subinde mutari, illud intelligendum est de jure humano, seu legitimo: quod quia pendet ab hominum opinione & instituto; ideò per eosdem potest mutari, vel omnino abrogari. Præterea etiamsi naturalia per se quidem, & quo ad genus universum attinet, sint immutabilia: tamen ratione singularium, & circumstantiarum interdum admittunt aliquam mutationem. Cic. lib. 3. Offic. sic scribit, Multa, quæ natura honesta esse videntur, temporibus fiunt non honesta.

CAPVT V[illegible]I.

Propter quamvis ne actionem justam vel injustam, dicitur aliquis justè vel injustè agere: aut justus vel injustus esse?

ὄντων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων: Minimè: sed tantùm is, qui sponte, volens, & sciens talia egit: qui autem vel invitus, vel inscius talia egit: non nisi per accidens dicitur justè vel injustè egisse: Et justus vel injustus esse.

Quamobrem?

Quia omnes actiones virtutum, & vitiorum considerantur & æstimantur τῷ προαιρέσει, καὶ τῷ ἑκουσίῳ, quemadmodum suprà in lib. 3. dictum est.

Quotuplicia sunt facta ἑκούσια?

τῶν δ' ἑκουσίων τὰ μὲν προελόμενοι πράττομεν, τὰ δ' οὐ προελόμενοι: Duplicia: vel enim consultò fiunt: & nominantur προαιρετὰ, καὶ προβουλευτὰ: quasi prius à nobis constituta, & deliberata: Et qui hoc modo facit aliquid quod justum, vel inju-

injustum est: is quoq; rectè dicitur justè vel injustè agere, & justus vel injustus esse. Vel non fiunt consultò, sed ex animi aliqua perturbatione, & nominatur ἀπροαίρετα, καὶ ἀπροβούλευτα: propter quæ nemo potest justus, vel injustus verè appellari.

Potest ne omne damnum, quod alteri infertur, injuria nominari?

Non. Quia variis modis damnum potest alicui inferri: quod ex sequenti divisione cognoscitur. Damna, quæ aliis inferuntur, vel sunt voluntaria, vel involuntaria. Voluntaria sunt triplicia: vel enim proficiscuntur ex ignorantia, vel animi perturbatione, vel ex malitia. τριῶν δὴ ὄντων βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς:

Quod damnum dicitur ex ignorantia profectum?

Quando is, qui læsit, ignoravit circumstantias, in quibus præcipuè actionis vis consistit. Veluti est circumstantia personæ, modi, instrumenti, finis. Hoc autem rursum est duplex: Nam vel infertur παραλόγως, id est, inopinatò, seu præter opinionem agentis, & casu quodam: & vocatur ἀτύχημα: ut si venator in sylva hominem interficit, volens feram interficere, vel infertur μὴ παραλόγως, non præter opinionem, sed tamen ἄνευ κακίας absq; malicia, & dolo malo agentis: & vocatur ἁμάρτημα: ut si quis, bombardam incautè tractando, astantem lædit. τὰ μὲν μετ' ἀγνοίας ἁμαρτήματα:

Quod damnum dicitur ex animi perturbatione profectum?

Quod ex ira, metu, terrore, aut alio aliquo naturali affectu alicui infertur: appellatur quidem ἀδίκημα, id est, injustum factum: non tamen potest aliquis propter illud injustus nominari: quia non factum est consultò. ὅταν δ' εἰδὼς μὲν μὴ προβουλεύσας δέ:

Quod damnum dicitur factum esse ex malitia?

Quando quis alterum de industria, & consultò læditat- que ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος.

que ejusmodi damnum propriè dicitur ἀδικία injuria: & qui hoc modo aliquem lædit, etiam dicitur ἀδικεῖν injuriam facere, & esse ἄδικος injustus.

Quotuplicia sunt ἀκούσια, id est, involuntaria damna?

τῶν δ' ἀκουσίων τὰ μὲν ἐστι συγγνωμονικά: Duplicia: Alia enim sunt συγγνωμονικὰ venialia: quæ veniam merentur, eò quod errore quodam contra nostram voluntatem facta sunt: Alia verò sunt μὴ συγγνωμονικὰ non venialia: quæ non merentur veniam: quia ex affectu aliquo neque naturali, neq; homine digno admissa sunt: ut si quis ex ebrietate interficiat aliquem: aut si quis ex odio, vel invidia alteri damnum inferat.

CAPUT IX.

Potest ne volenti fieri injuria?

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ τοῦ. NON. Quoniam enim injuriam facere, est ἑκούσιόν τι spontaneum & voluntarium quiddam: ideo ejus contrarium, nempè injuriam pati, ἀκούσιόν τι quiddam involuntarium: quia contrariorum sunt contraria attributa. Antecedens probatur ex definitione: Nam ἀδικεῖν injuriam facere, est spontè aliquem lædere, contra ejus, qui læditur, voluntatem. Sicut autem nemo dicitur invitus alteri iniuriam facere: ita etiam nemo dicitur volens pati iniuriam.

An non omnis, qui patitur justum quippiam, vel injustum: etiam patitur jus vel injuriam?

ἐπεὶ καὶ τῷ γε διαπράττειν ἄν τις: Minimè. Quemadmodum enim aliud est iustè vel iniustè agere: & aliud est iusta, vel iniusta agere: ita aliud est ius, vel iniuriam pati: & aliud est, iusta vel iniusta pati. Nam iustè, vel iniustè agere solùm dicitur is: qui talia agit ἐκ προαιρέσεως, id est, consultò, & data opera: Iusta autem, & iniusta possunt quocunq; modo fieri. Sic ius, & iniuriam pati dicitur solùm is: qui invitus ea patitur: Pati verò potest aliquis iusta, vel iniusta, non solùm invitus, verùm etiam volens.

Qua

Quæ ergo propriè dicitur esse injuria?

Ea propriè dicitur esse iniuria, quæ à volente, & sciente infertur invito, præter eius meritum. ὁ δὴ τὰ αὑτοῦ διδοὺς ὥσπερ ὅμηρός φησι;

An non Glaucus volens passus est injuriam: quando aurea arma dedit Diomedi, pro armis aneis?

Minimè. Nam pati iniuriam non est in potestate patientis, sed inferentis iniuriam. At in potestate Glauci erat aurea sua arma dare Diomedi, vel non dare. Itaque in ea permutatione non passus est iniuriam.

An incontinentes interdum seipsos lædunt scientes, & volentes: igitur potest aliquis volens pati injuriam?

Negatur consequentia. Primùm, quia non omnis læsio est iniuria: Deinde, quia incontinentes non plena voluntate agunt: sed quodammodo contra voluntatem abripiuntur à vehementioribus cupiditatibus, & affectibus. Quemadmodum Medea apud Ovidium conqueritur, inquiens, Me trahit invitam nova vis, aliudq; Cupido, Mens aliud suadet: video meliora, proboq; Deteriora sequor. ὁ δ᾽ ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτόν;

In distributione iniqua, uter est injustus, is ne qui distribuit: an is qui plus accipit?

Is, qui iniquè distribuit, potius iniustus est dicendus, quam is, qui accipit. Quoniam principium istius iniustæ actionis proficiscitur à distribuente, & non ab accipiente. Præterea voluntas quoq; eius in ea actione est libera: accipientis autem voluntas non est planè libera: neq; enim potest accipere quantum vult, sed solùm quantum ei à distribuente datur: qui etiam quodammodo causa est cur alter in accipiendo peccet. ἔτι, πότερόν ποτ᾽ ἀδικεῖ ὁ νείμας παρὰ τὴν ἀξίαν;

Qui sibi minus tribuit in distributione bonorum, facit ne sibi injuriam?

Minimè. Etsi enim videatur minus accipere de bonis externis:

ἢ οὐδ' ἐλαττοῦ-το ἁπλῶς, ἐπέχει γὰρ ἀγαθοῦ:

ternis: tamen re vera non habet minus : quoniam ea pars, qua videtur defraudari, ei compensatur longè præstantioribus aliis bonis : consequitur enim ex hac distributione laudem liberalitatis, modestiæ, beneficentiæ, & similium virtutum , Conciliat sibi quoque favorem, gratiam & benevolentiam aliorum , qui hanc ejus modestiam, & liberalitatem prædicant.

Estne facile, justum esse?

οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι:

Vulgus quidem hominum existimat hoc esse facile: propterea quòd ejus contrarium, nempe injustum esse, sit in nostra voluntate, & potestate positum. Verùm longè aliter se res habet: Nam justum esse, non est simpliciter ea agere, quæ justa sunt: sed ista agere eo animo, consilio, & proposito, quo oportet, & quemadmodum ipsa virtus requirit: Hoc opus, hic labor est, ut Poëta loquitur: Quia hoc neq; facile est, neq; cujuslibet : sed tantùm ejus, qui longo usu habitum justitiæ sibi acquisivit.

Estne facilis justi, & injusti notitia?

ὁμοίως δὲ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια:

Multi existimant non esse difficile scire, quid justum, vel injustum sit: eò quòd illud legibus sit comprehensum : quæ publicè omnibus proponuntur legendæ & cognoscendæ. Sed sciendum est Ius, sive justum, non simpliciter contineri in verbis legum : sed potius in legum usu, hoc est, in ipsis actionibus, earumque circumstantiis, quæ secundum legum præcepta sunt institutæ, & conformatæ.

Potest ne justus æquè facere alteri injuriam, sicut injustus?

δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῦ δικαίου:

Etsi videatur justus etiam posse agere ea, quæ sunt alteri injusta: videlicet non reddere depositum: aliena rapere: in emendo & vendendo alterum fallere: & his similia alia agere: tamen non dicitur propterea injuriam facere, aut injustè agere: quoniam non est habitu injustitiæ præditus: à quo solo, omnis injuria proficiscitur.

Potest-

Poteſtne juſtitia erga omnes exerceri?

Non: ſed tantùm erga eos, quibus de bonis externis poſſumus plus, vel minus tribuere, quàm illis debetur.

ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις οἷς μέτεστι.

Quid hoc loco notandum?

Hoc loco ſunt tria genera hominum conſideranda. Vnum genus eſt eorum, quibus propter excellentiam virtutis, dignitatis, & authoritatis nunquam poſſumus de bonis externis NIMIVM tribuere: quales ſunt ſupremi magiſtratus, item Heroes, item parentes. Alterum genus eſt eorum, quibus propter improbitatem & malitiam nunquam poſſumus MINVS tribuere: quia illis planè nihil debetur: veluti ſunt homines ſcelerati & deplorati, qui omnibus bonis externis abutuntur ad ſuam, & aliorum perniciem. Tertium genus eſt reliquorum hominum, quibus competunt bona externa, certa quadam menſura: quæ ſi non ſervatur, tùm contra juſtitiam in eorum diſtributione peccatur.

CAPVT X.

Eſtne Aequitas eadem cum juſtitia, an verò eſt ab ea diverſa?

AEquitas, quæ à Cicerone AEquum bonum; à Græcis ἐπιείκεια nominatur, magnam habet cum juſtitia cognationem: adeò ut dicatur eſſe quaſi anima juris: ſine qua ipſum Ius, ne quidem jus dici poſſit. Hanc ob cauſam Diotogenes Pythagoreus AEquitatem, & Clementiam dixit eſſe aſſeſſores juſtitiæ. Sed tamen non eſt prorſus eadem cum juſtitia.

περὶ δ' ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει μὲ

Quibus argumentis probas, AEquitatem non eſſe eandem cum juſtitia?

Duobus, Primum, quia virum æquum bonum ſolemus meliorem judicare, & magis laudare, propterea quod de ſuo jure nonnihil cedit: quàm virum juſtum, qui ſuum jus ſimpliciter urget. Deinde, quia vocabulum AEquitatis latius patet, quàm vocabulum Juſtitiæ. Omnis enim vir

καὶ ὅτι μὲν τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν, καὶ ἄνδρα τὸν τοιοῦτον:

bonis poteſt ἐπιεικὴς nominari : Iuſtus autem proprie ſolùm diciturïs, qui circa diſtributionem, & commutationem externorum bonorum ſe rectè gerit.

Eſtne AEquitas juſtitiæ contraria?

ὅτι δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον:

Nequaquam : alioqui enim neceſſe eſſet alterutram ex iis eſſe malam, & reprehendendam : atqui utraq; eſt bona, & laudabilis : & ad conſervandam, & colendam inter homines civilem ſocietatem, utilis, atq; neceſſaria.

Quomodo igitur differt æquum bonum à jure?

ἔχει δ' ἅπαντα τρόπον τινα ὀρθῶς:

Tribus modis. Primùm, quia æquitas videtur aliquo modo melior jure legitimo, ſeu ſcripto: quatenus ejus defectum corrigit, & rigorem mitigat. Deinde, quia æquitas non continetur ſcripto, & verbis, quemadmodum jus: ſed pendet ex arbitrio, & judicio bonorum virorum. Tertiò quia æquitas non de univerſo genere aliquid ſtatuit, quēadmodum jura & leges univerſaliter loquuntur: ſed tantum ſtatuit aliquid de ſingularibus caſibus atq; negotiis.

Vnde exiſtit ille defectus juris ſcripti, ſive legis?

αἴτιον δ' ὅτι ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς: τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον: ὅταν οὖν λέγῃ ὁ μὲν νόμος καθόλου: συμβῇ δ' ἐπὶ τούτου:

Partim ex natura ſive materia rerum atq; negociorum, & multiplici varietate circumſtantiarum : quæ non potuerunt omnes in lege verbis comprehendi, & definiri. Partim etiam ex formula legis, quæ eſt univerſaliter ſcripta, & tanſùm communi quadam ratione, cætera particularia ſub ſe complectitur : ea prudentiæ judicis determinanda relinquit.

Quæ ergo eſt utilitas AEquitatis?

Ea ex jam dictis facilè intelligitur: Nimirum quòd eſt velut ἀναπλήρωμα, id eſt ſupplementum, & ἐπανόρθωμα correctio eorum, quæ in lege vel deſiderantur, vel non ſatis apertè ſunt expreſſa, & definita.

Quæ-

Quomodo corrigitur iste defectus legis, seu juris scripti?

Prudentia Iudicis: qui eum casum, de quo quæritur: ponderatis diligenter omnibus circumstantiis, examinat, non tam ad verba legis, sive juris, quam ad mentem & voluntatem legislatoris: deq; eo ita pronunciat: quemadmodum ipse legislator, si eum casum prævidisset, de eo fuisset judicaturus, aut legem scripturus.

Quid est igitur AEquitas?

AEquitas est correctio juris legitimi, sive legis: ea parte, qua lex deficit propter suam generalitatem. ἐπιείκεια ἐστὶν ἐπανόρθωμα τοῦ νομίμου δικαίου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου. Iureconsulti sic definiunt: AEquitas est moderatio, & benigna juris interpretatio.

Quare dicis juris legitimi?

Quia jus naturæ non opus habet correctione: est enim perfectum, quatenus Deum ipsum habet authorem. Vnde Iureconsulti dicunt, contra jura naturæ, & jus divinum non concedendas esse laxationes.

Quis dicitur ἐπιεικὴς Vir AEquus bonus?

Vir AEquus bonus est, qui ea, quæ æquitati consentanea sunt, vult & agit: neque verba legis nimium urget, aut in deteriorem partem interpretatur: sed potius de suo jure aliquid concedit, etiamsi legem pro se habeat adjutricem. ὁ ἐπιεικής ἐστιν, ὁ τῶν μὲν δικαίων προαιρετικὸς, καὶ πρακτικός: ἀλλὰ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον: μᾶλλον δ᾽ ἐλαττωτικὸς καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν.

ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς, καὶ πρακτικός

Quæ adversantur æquitati?

Duo, primùm τὸ ἀκριβοδίκαιον: id est, summum jus: quod etiam nominatur jus strictum: de quo dicitur, Summum jus, est summa injuria. Deinde ἡ συκοφαντία, id est, callida & malitiosa juris scripti, sive legis interpretatio: quæ etiã

à I C. vocatur Calumnia: quando verba legis in deteriorem partem torquentur: & aliter accipiuntur, quàm fuerant à legislatore intellecta. De qua Cic. lib. 1. Offic. ait: Existunt etiam sæpè injuriæ, calumnia quadam, & nimis callida seu malitiosa juris interpretatione.

CAPVT XI.

Poteſtne aliquis ſibi ipſi injuriam facere, aut erga ſeipſum eſſe injuſtus?

πότερον δ᾽ ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν:

MInimè. Nam aut ſecundum univerſalem, aut ſecundum particularem injuſtitiam diceretur ſibiipſi facere injuriam. Atqui ſecundum neutram injuſtitiam poteſt ſibiipſi injuriam facere. Ergò.

Quare nemo poteſt ſecundum univerſalem injuſtitiam erga ſeipſum eſſe injuſtus?

τὰ μὲν γάρ ἐστι τῶν δικαίων τὰ κατὰ πᾶσαν:

Quoniam qui univerſaliter eſt injuſtus, is peccat contra aliquam legem. Sed nullæ ſunt leges de non facienda ſibi ipſi injuria. Ergo nemo poteſt, ſecundum univerſalem injuſtitiam erga ſeipſum eſſe injuſtus.

Objectio. At leges prohibent, ne quis ſibiipſi violentas manus inferat: igitur qui hoc facit, is eſt erga ſeipſum injuſtus?

ὁ δὲ δι᾽ ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων:

Solutio. Negatur conſequentia. Nam qui ſibiipſi manus affert: is non tàm ſibi, quàm Reipub. injuriam facit: propterea quòd eam ſpoliat aliquo membro, hoc eſt, cive: cujus auxilio potuiſſet aliquando tempore neceſſario uti. Atque ideo etiam Reſpub. talem punit, quatenus ipſum legitima ſepultura privat, alia notat infamia.

Quomodo probas neminem poſſe ſecundum particularem injuſtitiam erga ſeipſum eſſe injuſtum?

ἔτι καθ᾽ ὃ ἄδικος ὁ μόνον ἀδικῶν, καὶ μὴ ὅλως φαῦλος:

Primùm, quemadmodum juſtitia eſt virtus πρὸς ἕτερον, hoc eſt, quæ erga alterum exercetur: ita etiam injuſtitia eſt vitium πρὸς ἕτερον. Nemo autem à ſeipſo poteſt eſſe ἕτερον,

τερος, id est, alius, aut diversus. Ergo nemo potest erga seipsum esse injustus. Deinde, Si quis erga seipsum potest esse injustus: tùm contraria poterunt simul de eodem affirmari. Nam simul diceretur sibi aliquid auferre & tribuere: præterea simul diceretur circa eandem rem agere & pati: deniq; respectu actionis, quatenus facit injuriam, diceretur prior, sontè, & volens agere: respectu verò passionis, diceretur posterior, invitus, & contra voluntatem pati. Quæ omnia, quia simul de eodem affirmari non possunt: sequitur quòd nemo possit erga seipsum esse injustus. Tertiò. Si quis seipsum potest injuria afficere: necesse est, ut id faciat secundum certam aliquam speciem injuriæ: videlicet furando, rapiendo, adulterando, decipiendo, conviciendo, & similibus vitiosis actionibus, quæ cum injuria sunt conjunctæ. Sed nemo potest sibi ipsi sua furari, aut rapere, aut seipsum decipere, aut sibi ipsi convicium dicere, aut cum sua propria uxore adulterium committere. Ergo nemo potest seipsum injuria afficere.

Objectio. Cur igitur Plato in lib. 4. de Repub. scribit, neminem posse alteri injuriam facere, nisi prius fuerit erga seipsum injustus?

Responsio. Plato duplicem constituit justitiam, & injustitiam: Vnam internam, alteram externam. Internam justitiam nominavit, quando affectus, & cupiditates obtemperant imperio rectæ rationis: & tunc existit pulcherrima harmonia sive consensus omnium virium animi: unde tandem etiam proficiscitur justitia externa erga alterum, tanquam bonus fructus ex bona arbore. Hanc autem justitiam inquit solùm per metaphoram, & similitudinem sic appellari: quam habet cum jure herili, quod etiam non simpliciter jus dicitur, sicut suprà cap. 6. est indicatum. Etenim quale jus habet dominus in servum: tale etiam jus habet ratio in inferiores animi vires. Idem quoq; intelligendum est de injustitia interna, quam Plato nominat στάσιν, καὶ ταραχὴν, seditionem & confusionem

κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ ὁμοιότητά ἐστιν οὐκ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν:

partium animi inter se : quando affectus nolunt rationi recta suadenti obtemperare: atq; inde proficiscitur externa injustitia erga alterum.

Vtrum pejus est: facere ne, an pati injuriam?

φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἄμφω φαῦλα καὶ ... Vtrumq; quidem est malum : quatenus per ea disceditur à mediocritate, hoc est, æqualitate. Nam qui facit injuriam habet plus: qui autem patitur, habet minus. sed tamen facere injuriam pejus est : quia conjunctum est cum improbitate agentis. Pati autem injuriam, non habet conjunctam improbitatem patientis: imò plerunque homines probi ab improbis injuriam patiuntur. Ideò Socrates apud Platonem in Gorgia ait: Malle se pati, quam facere injuriam. Et Cic. lib. 1. Offic. inquit, Præstat pati injuriam, quàm facere.

Liber Sextus.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Sexti libri?

IN Sexto libro explicantur virtutes, quæ nominantur ἕξεις διανοητικαί, habitus intellectus, seu intellectuales : à Cic. vocantur virtutes rationis, & mentis. Sunt autem tres huius libri partes. Prima continetur duobus primis capitibus : in quibus quasi per procemium, sibi aditum facit ad novam hanc tractationem de virtutibus intellectualibus. In altera parte, à tertio cap. usq; ad octavum, breviter percurrit quinq; habitus, seu virtutes intellectus. In tertia parte, usq; ad finem libri peculiariter agit de prudentia, eiusq; partibus, usu, & præstantia.

CAPVT I.

Quare in doctrina morali etiam de virtutibus seu habitibus intellectus est aliquid dicendum?

ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν πρότερον εἰρηκότες, ὅτι δεῖ;

QVoniam omnium virtutum moralium præcipua vis consistit in mediocritate, quæ est secundum rectam ratio-

rationem : hanc autem ostendit, & definit ipsa prudentia, quæ una est ex habitibus intellectus : ideo non immerito in hac doctrina etiam de prudentia, & ei cognatis habitibus aliquid traditur.

Quod est subjectum, cui habitus intellectuales insunt?

Animus rationalis.

Quot sunt ejus partes sive potentiæ?

Duæ : Vna dicitur ἐπιστημονικὴ, id est, scientiis accommodata : alio nomine θεωρητικὴ : quia in sola comtemplatione, & cognitione rerum acquiescit : vulgò, intellectus speculativus : altera λογιστικὴ καὶ βουλευτικὴ, qua ratiocinamur & deliberamus : alio nomine πρακτικὴ, quia de rebus agendis considerat : vulgò, intellectus activus. — πῶς δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετῶν διείλομεν:

Sunt ne hæ duæ potentiæ diversæ?

Maximè. Quia percipiunt, & cognoscunt objecta, quæ natura, & genere sunt diversa. Nam prior potentia, quæ nominatur ἐπιστημονικὴ, contemplatur & præcipit necessaria : cujusmodi sunt divina, cœlestia, naturalia, universalia principia, & causæ rerum. Posterior verò, quæ dicitur λογιστικὴ considerat contingentia, caduca, & singularia. — πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων:

CAPVT II.

Quod est utriusque partis animi rationalis proprium munus & officium, οἰκεῖον ἔργον? — ληπτέον ἄρα τοῦ ἑκατέρου ἔργον τὸ οἰκεῖον: Cap. 1.

Veritatis inquisitio.

Quotuplex est veritas?

Duplex : una dicitur θεωρητικὴ, quæ in sola cognitione & contemplatione acquiescit : & propriè pertinet ad eam partem, quæ ἐπιστημονικὴ nominatur. Altera vocatur πρακτικὴ, quæ transfertur ad actionem & usum : considerat enim veritatem ejus boni, quod est expetendum, & agendum. — αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια, καὶ ἡ ἀλήθεια.

Quæ sunt principia cognitionis, & actionis?

τρία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως;

Tria sunt in animo hominis, unde omnis cognitio & actio proficiscitur: νοῦς ἢ λόγος, αἴσθησις, καὶ ὄρεξις, hoc est, Mens sive ratio, sensus, & appetitus seu voluntas. Ex quibus duo priora, Mens & sensus, inserviunt cognitioni rerum; tertium verò actioni.

Eodem ne modo νοῦς & αἴσθησις inserviunt cognitioni comparandæ?

Minimè. Nam sensus versantur solùm circa singularia, externa, & accidentia; ideoq; solùm adferunt cognitionem τοῦ ὅτι. Mens autem seu ratio considerat universalia, & scrutatur veras causas, & essentiales formas rerum: quæ cognitio est perfectior & certior, & nominatur τοῦ ὅτι ἐστι, καὶ διότι ἐστί: quid sit, & quamobrem sit.

Sed quare sensus non dicitur esse principium, & causa actionum?

τούτων δ' αἴσθησις οὐδεμιᾶς ἀρχή;

Quia actiones debent proficisci ἐκ προαιρέσεως, ex electione, & certo consilio: προαίρεσις autem est compositum quiddam ἐκ τοῦ λόγου, καὶ τῆς ὀρέξεως ex ratione & voluntate; quæ nihil habent commune cum sensibus.

Quo pacto προαίρεσις dicitur constare ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ὀρέξεως?

ἔστι δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις;

Primùm ratione cujusdam analogiæ, & similitudinis, quam erga se mutuò habent. Nam quemadmodum mentis objecta sunt VERVM & FALSVM: ita appetitus objecta sunt BONVM & MALVM. Et quemadmodum mentis ἐνέργειαι sunt affirmatio veri, & negotio falsi: ita appetitus ἐνέργειαι sunt, expetitio Boni, & fuga Mali. Deinde ratione τῆς συμφωνίας, i. e. consensus: Nam quando hæ duæ facultates, nempè λόγος καὶ ὄρεξις: consentiunt circa suum objectum, illud vel expetendo vel fugiendo, tùm existit προαίρεσις, id est Electio.

Quotu-

Quotuplex est προαίρεσις?

Duplex: Alia enim est bona, alia verò mala.

δεῖ διὰ ταῦτα τόν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθήν:

Quæ dicitur esse bona προαίρεσις?

Bona προαίρεσις est: in qua non solùm utraq; hæc, nempe λόγος καὶ ὄρεξις ratio & appetitus rectè se habent: verum etiam ita inter se consentiunt: ut quod recta ratio suadet, appetitus quoque velit. Oportet, ita ut Aristoteles ait: τὰ αὐτὰ τόν τε λόγον φάναι, καὶ τὴν ὄρεξιν διώκειν, id est eadem & rationem suadere, & appetitum prosequi.

Quæ dicitur esse mala προαίρεσις?

Primùm, quando ex his duobus, utrumque vel alterutrum malè est affectum. Deinde, quando inter λόγον & ὄρεξιν est dissensio: veluti cum appetitus diversum prosequitur, vel fugit: quàm ratio suadet.

Quid ex προαιρέσει consequitur?

Ex προαιρέσει bona, etiam consequitur bona actio, εὐπραξία: tanquam finis: Ex mala autem προαιρέσει, consequitur mala actio, κακοπραξία.

εὐπραξία γὰρ, καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας:

Quæ est igitur altera animi rationalis facultas, quæ dicitur esse causa actionum?

Ea, quæ nominatur λογιστικὴ, & διάνοια πρακτικὴ, & νοῦς πρακτικός: per hanc enim cogitamus, & quasi consultamus de suscipienda aliqua actione rei alicujus vel acquirendæ, vel fugiendæ gratiæ.

διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκα:

Quid ex his colligis?

Ex jam dictis colligo, Hominem rectè posse dici principium suarum actionum. Nam si προαίρεσις est causa actionum: προαίρεσις autem constat ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ὀρέξεως, quæ sunt in homine. Igitur etiam homo rectè dicitur actionum suarum principium & causa.

πράξεως μὲν οὖν ἀρχὴ προαίρεσις:

Caduntne etiam præterita sub Electionem?

Minimè. Quoniam προαίρεσις est eorum, quæ nostræ

οὐκ ἔστι δὲ προαιρε-

τοῦ ἤδη γεγονός: voluntati & poteſtati ſunt ſubjecta. Præterita autem, non ſunt amplius ita in noſtra poteſtate: ut per nos poſſint aut mutari: aut infecta fieri.

CAPUT III.

Quæ dicuntur Virtutes διανοητικαὶ, intellectuales?

ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ πέ: Virtutes διανοητικαὶ ſunt habitus animi rationalis: quibus mens noſtra vel affirmando, vel negando verum enunciat.

Quot ſunt ejuſmodi habitus?

ταῦτα δ᾽ ἐστὶ τέχνη: Quinque: Scientia, Sapientia, Intelligentia, Ars, & Prudentia: ἐπιστήμη, σοφία, νοῦς, τέχνη, καὶ φρόνησις. Ex his tres priores pertinent ad τὴν ἐπιστημονικήν: Duo verò poſteriores ad τὴν λογιστικήν.

An non etiam ὑπόληψις καὶ δόξα, id eſt, conjectura, & opinio pertinent ad habitus mentis?

ὑπολήψη γὰρ καὶ δόξη: Etſi cōjectura, & opinio quoq; versētur circa verū & falſum: tamen non poſſunt inter habitus mentis referri: quoniam per illas ſæpenumerò fallimur, & erramus.

Quomodo diſtinguuntur hi quinque habitus?

Habitus Mentis ſive Intellectus vel ſunt ſimplices, vel compoſiti. Simplices cognoſcunt vel Neceſſaria: idq; aut ſine medio; ut ὁ νοῦς Intelligentia principiorum; aut per medium: ut ἡ ἐπιστήμη Scientia, quæ propriè eſt concluſionum, quæ ex principiis ſunt effectæ. Vel cognoſcunt Contingentia: quę referuntur vel ad πρᾶξιν actionem: ut ἡ φρόνησις Prudentia: vel ad ποίησιν effectionem alicujus operis: ut ἡ τέχνη Ars. Compoſitus habitus eſt ἡ σοφία Sapientia; quæ conſtat ex intelligentia, & ſcientia.

Quid eſt ſcientia?

ἐπιστήμη μὲν οὖν τί ἐ. Scientia eſt habitus mentis; per quem demonſtrare aliquid

quid possumus ex necessariis propositionibus. ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτικὴ ἐξ ἀναγκαίων.

σιν ἐντεῦθεν φανερὸν

Quæ propositiones dicuntur esse necessariæ?

Quæ sunt veræ, primæ, immediatæ, priores, notiores, & causæ conclusionis. Sic enim scribit Aristoteles lib. 1. post. Analyt. ἀνάγκη τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην εἶναι ἐξ ἀληθῶν τε, καὶ πρώτων καὶ ἀμέσων, καὶ προτέρων, καὶ γνωριμωτέρων, καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος.

Quare necesse est propositiones, ex quibus scientia comparatur, tales esse?

Quoniam quæ tales non sunt, hæ non possunt veram scientiam efficere: sed tantùm scientiam per accidens.

ὅταν γὰρ πῶς πιστεύῃ τις, καὶ γνώριμοι αὐτῷ:

Quod est objectum scientiæ?

Objectum scientiæ nominatur ἐπιστητόν: id autem est tantùm rerum necessariarum, quæ aliter se habere non possũt: cujusmodi sunt omnia ea, quæ sunt ἀΐδια, ἄφθαρτα, καὶ ἀγένητα, id est, æterna, ortus & interitus expertia.

ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶ τὸ ἐπιστητόν:

Cur solum horum dicitur esse scientia?

Quia homines existimant se ea solum scire, de quibus semper idem possunt verè affirmare. Hanc ob causam contingentium nulla potest esse scientia: quia non semper eadem de illis possunt affirmari; neque enim semper eodem modo se habent.

πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν ὃ ἐπιστάμεθα:

Quo instrumento comparatur scientia?

Demonstratione, seu syllogismo Apodictico; qui ex necessariis propositionibus antea nobis cognitis, necessariã conficit conclusionem.

An non etiam scientia potest comparari Inductione?

Minimè, quia inductio constat ex singularibus: scientia autem est tantùm universalium.

ἔτι διδακτὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι:

CA-

CAPUT IV.

Quid est ars, ἡ τέχνη?

> ἡ μὲν οὖν τέχνη ὥσπερ εἴρηται:

ARs est habitus mentis cum vera, & recta ratione opus aliquod efficiens. τέχνη ἐστὶν ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική. Contra verò, Inertia est habitus cum falsa ratione aliquid efficiens. Ἀτεχνία ἐστὶν ἕξις μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητική.

Quod est objectum, & qua est materia artis?

> τὸ δ' ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν:

Ars versatur circa contingentia, quæ mutari & aliter se habere possunt: unde dicitur quoque magnam habere cũ fortuna cognationem: à qua interdum multum juvatur, aut impeditur: sicut poëta Agathon dixit: ἡ τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην: Ars fortunam, & fortuna artẽ amẽt.

Quod est officium artificis circa hanc materiam?

> ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν:

Officium artificis circa suam materiam consistit in tribus. Primùm, ἐν τῷ θεωρεῖν, ut consideret quo pacto velit ex materia subjecta opus articiosum efficere. Deinde ἐν τῷ τεχνάζειν, ut secundum artem operetur, & talem formam materiæ imponat, qualem ars requirit. Tertiò, ἐν τῷ γεννᾶν, id est, ποιεῖν: ut producat & quasi gignat novum opus. Sic Cic. 2. de natura deorum ait, Artis maximè proprium esse creare & gignere.

Quomodo differt ars à ceteris habitibus intellectus?

> ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις ἕτερον:

Præcipuè materia & fine. Nam scientia, sapientia, & intellectus versantur circa Necessaria: ac referuntur πρὸς τὴν θεωρίαν, καὶ γνῶσιν, ad contemplationem & cognitionẽ rerum: Ars autem versatur circa Contingentia, & refertur πρὸς τὴν ποίησιν ad effectionem alicujus operis. Cum prudentia autem convenit quidem ratione materiæ: sed fine differt.

differt. Nam prudentiæ finis est πρᾶξις actio: Artis autem ποίησις καὶ ποίημα effectio alicujus operis.

CAPUT V.

Quid est prudentia, ἡ φρόνησις?

PRudentia est habitus mentis, secundum veram rationē consultandi & agendi ea, quæ homini in universa vita sunt bona, vel mala. φρόνησις ἐστὶν ἕξις ἀληθὴς μετὰ λόγου πρακτική, περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθά, καὶ κακά.

λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι ἕξιν:

Quis dicitur prudens, φρόνιμος?

Prudens est is, qui potest benè consultare de iis, quę ipsi, vel aliis sunt bona & utilia, non ex parte solùm aliqua, sed ad totam benè videndi rationem: φρόνιμου ἐστὶ τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα: οὐ κατὰ μέρος, ἀλλὰ ποῖα πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον.

δοκεῖ δὲ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι:

Quod est objectum prudentiæ?

Prudentia versatur περὶ τὰ πρακτά, hoc est, circa omnia ea, quæ homini ad benè agendum, & vivendum sunt necessaria. Vnde Cic. lib. 5. de finibus prudentiam dicit esse artem vitæ. Est ergo idem prudentiæ objectum, quod est consultationis: de qua suprà lib. 3. cap. 3. dictum fuit.

βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ:

Quod est officium viri prudentis?

Officium prudentis est, non solùm aliis, sed etiam sibi posse rectè & utiliter in rebus agendis consulere. Aliis quidem, quatenus vivit in civili societate: Sibi verò, quoniam qui sibiipsi sapiens esse nequit, nequicquam sapit: ut scribit Cicero ad Trebat.

ἀπὸ τούτου πολιτικία, & τοὺς τοιούτους φρονίμους:

Quo pacto probat Aristoteles prudentiam versari circa res agendas?

Primùm exemplis virorum prudentium: ut Periclis, Themistoclis, Solonis, Lycurgi, & similium: qui propter hanc unicam causam dicti fuerunt prudentes: eò quòd in

rebus

rebus agendis consilio valuerunt. Deinde, ex etymologia Græca vocabuli temperantiæ; quæ ideo dicta est σωφροσύνη, qui σώζει τὴν φρόνησιν, i.e. conservat judicium de rebus agendis; quemadmodum contrà, intemperantia judiciū, & voluntatem hominis corrumpit circa res gerendas; ut neque verum finem actionum cernere, neque vera media eligere possit.

Habesne præterea aliud discrimen inter artem & prudentiam?

ἀλλὰ μὴν τέχνης μὲν ἐστιν ἀρετὴ φρονήσεως δ' οὐκ ἐστι:

Habeo. Primùm enim, Ars est peculiaris quidam habitus, reipsa à virtute morali separatus: ideoque ipsa sola non potest facere virum bonum, sed tantùm bonum artificem. Prudentia autem semper conjuncta est cum virtute morali: & constituit virum bonum. Deinde, qui in arte sponte peccat, minus est reprehendendus, quam qui invitus circa eam peccat: quia hoc est signum imperitiæ artis. Circa prudentiam verò qui sponte peccat, magis est reprehendēdus; quàm qui invitus circa eam peccat, quia indicium est malitię.

CAPUT V.

Quid est ὁ νοῦς Intelligentia?

Intelligentia est habitus mentis, quo principia scientiarum & demonstrationum plenè, & perfectè cognoscimus, & contēplamur. ὁ νοῦς ἐστιν ἕξις ᾗ τὰς ἀρχὰς γνωρίζομεν.

Quod est objectum intellectus?

λείπεται νοῦν τῶν ἀρχῶν εἶναι:

Objectum intellectus sunt ipsa principia, & ἀξιώματα scientiarum & artium: quorum notitia aliquo modo quidem naturaliter est hominibus insita: verùm per hunc habitum plenius, & perfectius cognoscuntur.

Quomodo probas principiorum notitiam ad hunc habitum pertinere?

ἐπεὶ δ' ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν καθόλου ἐστίν:

Per remotionem: quia non potest ad reliquos habitus mentis referri. Non enim potest referri ad scientiam; quia scientia comparatur per demonstrationem; princi-

pi-

piorum autem nulla est demonstratio. Neque ad sapientiam, quia sapientia est causarum cognitio: principiorū autem non possunt dari causæ. Neque ad artem, aut prudentiam; quia sunt rerum contingentium, quę aliter se habere possunt. Principia autem sunt necessaria, & sempiternam habent veritatem.

CAPVT VII.

Quid est Sapientia, ἡ σοφία:

ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων δῆλον, ὅτι

SApientia est habitus mentis, quo & principia demonstrationum, & earum conclusiones, quæ ex illis efficiuntur, perfectè intelligimus. Huic definitioni etiam consentit ea, quæ est apud Cic. lib. 2. offi. Sapientia est rerum divinarum & humanarum, causarumque quibus hæ res continentur, scientia. Aristoteles ἡ σοφία ἐστὶ νοῦς, καὶ ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων: Sapientia est intelligentia, & scientia rerum præstantissimarum.

Quod est objectum sapientiæ?

Sapientiæ objectum sunt omnes res, earumque causæ, quæ quidem sub hominis cognitionem cadere possunt: cujusmodi sunt rerum principia & causæ, & ipsæ conclusiones, quæ ex illis efficiuntur.

Quod est officium sapientis?

Officium sapientis est, circa principia veritatem tenere, & ea, quæ ex principiis concluduntur, intelligere. δεῖ τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν.

Estne sapientia eadem cum prudentia?

Non. Alioquin enim omnis sapiens quoque esset prudens; at multi sapientes fuerunt; qui tamen propter prudentiam in rebus gerendis, & civilibus negotiis administrandis non celebrantur; ut Anaxagoras, Thales, Pittacus, Bias, & multi alii Philosophi. Deinde, si sapientia eadē esset cum prudentia; tùm sequeretur tot esse species sapientiæ,

διὸ Ἀναξαγόραν, καὶ Θαλῆν, καὶ τοὺς τοιούτους:

quot

φανερὸν δ' ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ πολ. quot sunt species prudentiæ. Atqui unica tantum est sapientiæ vis atque natura, quę omnium rerum perfectam cognitionem complectitur: plures autem sunt prudentię species, pro varietate actionum, & negociorum, circa quæ versatur: quemadmodum ex sequenti capite patebit.

Quod est igitur discrimen inter sapientiam & prudentiam?

ἡ δὲ χρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα. Primùm, Sapientia est in nobilissima animæ rationalis parte, quæ appellatur ἐπιστημονική: Prudentia autem est in altera parte, quæ nominatur λογιστική. Deinde, Sapientia versatur circa contemplationem & cognitionem rerum divinarum, cœlestium, necessarium, & universalium: quæ nullam admittunt mutationem. Prudentia verò versatur circa deliberationem de actionibus rerum humanarum, civilium, singularium, & contingentium: quæ mutationi, & corruptioni sunt obnoxiæ.

Vtra autem est præstantior?

Ex jam dictis facile intelligitur, sapientiam prudentia præstantiorem esse: partim ratione subjecti, cui inest: partim ratione materiæ, circa quam versatur: partim denique ratione operationis, hoc est, τῆς θεωρίας contemplationis. ἄτοπον εἴ τις τὴν ἐπιστήμην πολιτικήν:

CAPVT VIII.

Quotuplex est prudentia?

ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτική, καὶ ἡ φρόνησις: PRudentia alia dicitur privata: quę est facultas rectè consulendi, & prospiciendi nobis ipsis, & privatis nostris cōmodis: nominatur φρόνησις περὶ αὐτὸν καὶ ἕνα. Alia dicitur communis, φρόνησις πρὸς ἄλλους. est facultas rectè consulendi & prospiciendi aliis, quæ ipsis sunt utilia.

Quotuplex est communis prudentia?

Communis prudentia ex duplex: Vel enim est domestica, οἰκονομική. quæ est facultas rectè consulēdi & prospiciēdi ea quæ familiæ nostræ sunt bona & utilia: Vel est civilis

πολι-

πολιτική: quæ est facultas rectè consultandi & deliberandi de iis, quæ civitati, aut Reipub. sunt utilia.

Quotuplex est civilis prudentia?

Civilis prudentia est duplex: Vel legis latoria νομοθετική: quæ est facultas rectè ferendi & explicandi leges: hodie diciturjurisprudentia. Vel est actuosa πρακτική: quæ est facultas rectè obediendi. & administrandi Reipublicæ negocia.

Quotuplex est prudentia practica?

Practica prudentia rursum est duplex: vel est Senatoria βουλευτική: quæ est facultas rectè deliberandi de futuris: quid Reipub. sit faciendum vel omittendum: vel est Iudiciaria δικαστική: quæ est facultas rectè judicandi & statuendi de factis præteritis: quid in illis sit justum, vel injustum.

Quo pacto comparatur prudentia?

Longa observatione & experientia singularium, quæ sumenda est ex quotidiana vita & frequenti tractatione tàm privatorum quàm publicorum negotiorum. Atque hæc etiam est causa, quamobrem juvenes non possint fieri prudentes: licet addiscant disciplinas Mathematicas, quæ alioquin videntur esse difficilimæ: quia propter ætatem destituuntur usu & experientia rerum agendarum. ἡ φρόνησις ἐστὶ τῶν καθ' ἕκαστα, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ:

Quomodo differt prudentia à scientia?

Prudentia & scientia differunt materia, & causa efficiente. Nam scientia versatur circa universalia: quorum cognitio comparatur per demonstrationem: prudentia verò versatur circa singularia: quorum cognitio comparatur experientia, per inductionem. ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν:

Quomodo differt prudentia ab intelligentia?

Intelligentia & prudentia habent quasi opposita objecta, circa quæ versantur. Nam intelligentia versatur circa ea, quæ sunt in ordine naturæ suprema: quorum nulla potest reddi ratio: cujusmodi sunt prima principia. Prudentia verò versatur circa singularia, quæ in ordine naturæ Ἀντίκειται δ' ἡ φρόνησις τῷ νῷ.

M

ſunt infima: quorum etiam nulla reddi poteſt ratio: ſed tantùm ſenſu communi ſunt cognoſcenda & dijudicanda. Vtraque autem vocantur ἔσχατα ultima ſive extrema: illa aſcendendo, hæc verò deſcendendo.

CAPVT IX.

Quæ ſunt comites ſive famulæ prudentiæ?

δεῖ δὲ διαλαβεῖν καὶ περὶ εὐβουλίας

TRes ſunt quaſi ſociæ & miniſtræ prudentiæ quæ hoc loco commemorantur: nempe ἡ εὐβουλία, bona conſultatio: ἡ σύνεσις, ingenii perſpicacitas: & ἡ γνώμη, ſententia. His in 12.cap.adijcitur ἡ δεινότης naturalis ſolertia: & in libello de virtutibus, ἡ μνήμη, memoria: & ἡ ἐμπειρία, experientia.

Quid eſt εὐβουλία?

οἱ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ βουλεύεσθαι:

Εὐβουλία eſt rectitudo conſilij, qua finem bonum quem nobis propoſuimus, honeſtis commodiſque mediis in agendo conſequimur.

Eſtne omne rectum conſilium, etiam bonum conſilium?

ἐπεὶ δ' ἡ ὀρθότης πλεοναχῶς:

Minimè, quia rectum conſilium quatuor modis dicitur. Primùm, rectum conſilium dicitur, per quod quis propoſitum ſuum conſequitur, qualecunque illud ſit, ſive bonum ſive malum. Deinde, per quod quis voti ſui compos fit, ſed malis & illicitis mediis, Tertiò, per quod quis conſequitur id, quod vult, ſed incommodo tempore. Quarto per quod aliquis bonum quoddam conſequitur bonis & honeſtis mediis, idque tempore opportuno. Atque hoc quarto modo propriè. bonum conſilium appellatur.

Quotuplex eſt εὐβουλία?

πότερον ἁπλῶς εὐβουλία ἢ ... εὐβουλία:

Εὐβουλία eſt duplex vel enim ſuſcipitur de ultimò & univerſali fine omnium rerum & actionum humanarum, hoc eſt, de ratione conſequendi beatitudinem · atque hæc dicitur ἁπλῶς εὐβουλία. Vel ſuſcipitur de certo aliquo bono

conſ

consequendo: ut de comparanda eruditione, aut potentia, aut honoribus, aut divitiis, & similibus aliis bonis. Hæc appellatur εὐβουλία τις, particularis quædam bona consultatio.

CAPUT X.

Quæ est altera prudentiæ socia?

Ἡ Σύνεσις, ingenij perspicacitas: quæ necessaria est, ut rectè de rebus possimus judicare. Ei contraria est ἀσυνεσία stoliditas, & hebetudo ingenij.

Quid est Σύνεσις?

Σύνεσις est habitus & facultas rectè intelligendi, & judicandi de ijs rebus, circa quas prudentia versatur. σύνεσις ἐστὶν ἕξις τοῦ καλῶς κρίνειν, περὶ ἃν ἡ φρόνησις ἐστι. Τίς ἐστι ἢ καὶ σύνεσις, & ἡ ἀσυνεσία;

Est ne eadem cum scientia, vel opinione?

Non. Primùm enim, si eadem esset cum scientia, vel opinione: tum omnes homines essent συνετοί. Nullus enim est, qui non aliquam scientiam, vel saltem opinionem habeat de aliquibus rebus. At multi homines sunt, qui non sunt συνετοί: ut sunt homines fatui, stupidi, agrestes & similes. Deinde si eadem esset cum aliqua scientia: tùm versaretur etiam solùm circa ejusdem scientiæ objectum necessarium. Sed σύνεσις præcipuè versatur circa contingentia, & ea quæ cadunt in consultationem & actionem. ἐστι δ' ὅτι ὅλως τὸ αὐτὸ ἐπιστήμη;

Quo pacto differet σύνεσις à prudentia?

Σύνεσις à prudentia præcipuè in eo differt: quod prudentiæ munus est, consultare, & præcipere quid homini agendum sit: σύνεσις autem Officium est, de iis, quæ prudentia decernit, rectè judicare. Proinde prudentia est facultas βουλευτικὴ καὶ ἐπιτακτική: σύνεσις autem est solùm κριτική. διὸ περὶ τὰ αὐτὰ μὴ τῇ φρονήσει;

CAPUT XI.

Qua est tertia socia prudentiæ?

ἡ δὲ καλου-μένη γνώ-μη, ἡ ϗϑ-λῶ:

HΓνώμη, quæ proprio vocabulo caret: potest tamen etiam Latinè Sententia appellari: Ea autem sic definitur: γνώμη est viri æqui & boni de dictis, factisque aliorum hominum, verum & rectum judicium. ἐπὶ ὀρθὴ κρίσις τοῦ ἐπιεικοῦς.

In quo consistit hoc judicium?

In duobus. Primùm in benigna interpretatione eorum, quæ ab aliis dicuntur, aut fiunt: atque hæc propriè nominatur εὐγνωμοσύνη. Deinde, in condonatione & venia eorum, quæ ab aliis per ignorantiam, aut infirmitatem fuerunt peccata: hæc nominatur συγγνώμη. Atq; hinc prudentes dicuntur esse εὐγνώμονες, hoc est, benignè de aliis sentientes: & συγγνωμονικοὶ, id est prompti ad ignoscendum.

Quomodo differt γνώμη à σύνεσις?

Vtraque est facultas κριτικὴ judicandi de aliorum dictis & factis. Sed σύνεσις simpliciter ita de illis judicat & pronunciat, quales sua natura sunt: γνώμη autem in judicando adhibet æquitatem & moderationem. Itaq; γνώμη se habet ad σύνεσιν, quemadmodum se habet æquitas ad justitiam.

Quare Aristoteles dicit τὸν νοῦν, id est intellectum esse extremorum in utramq; partem?

ϗ ὁ νοῦς τ ἐσχάτων, ἐπ' ἀμφό-τερα:

Quia sicut intellectus est duplex, Theoricus & Practicus: ita etiam τὰ ἔσχατα extrema sunt duplicia: alia in ordine naturæ suprema: cujusmodi sunt prima & universalia principia: alia vero sunt in ordine naturæ infima: cujusmodi sunt τὰ καθέκαστα, singularia. Vtrumq; autem non est λόγος ratio sive demonstratio. Illa enim simplici intellectu: hæc autem solo sensu, absque aliqua ratiocinatione percipiuntur.

Cur dicitur τὸν νοῦν intellectum esse principium, & finem?

Quia ſicut intellectus ex ſingularibus colligit principia: ita rurſum ex principiis demonſtrat ſingularia. Et ſicut intellectus theoricus, conquieſcit in notitia principiorum: neq; ulterius aſcendit: ita intellectus practicus conquieſcit in noticia ſingularium neq; ulterius deſcendit. διὸ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος νοῦς:

CAPVT XII.

Eſt ne ſapientia aliqua utilitas in quæſtione de hominis beatitudine?

Etſi ſapientiæ nulla ſit extrema actio ſecundum virtutem moralem: tamen quia eſt nobiliſſimæ partis animi rationalis, quæ ἐν σοφίᾳ nominatur, virtus, atque perfectio: ideo quoq; operatio ejus eſt præſtantiſſima. διαπρέπει δ᾽ ἄντης ἀρετῆς αὐτῶν τὸ χρήσιμον:

Quæ eſt ſapientiæ propria operatio?

Θεωρία contemplatio rerum divinarum, cœleſtium, & ſempiternarum: in qua Philoſophi exiſtimarunt conſiſtere præcipuam hominis beatitudinem: per quam videatur homo proximè ad divinam beatitudinem accedere, Deoq; ſimilimus fieri. περὶ τῶν τιμιωτάτων λέγομεν, ὅτι καθ᾽ αὐτούς:

Quæ eſt utilitas prudentiæ ad comparandam felicitatem politicam?

Permagna & multiplex. Quoniam enim dictum eſt, felicitatem politicam comparari actionibus virtutum: quæ conſiſtunt in mediocritate ſecundum rectam rationem, quam definit & oſtendit prudentia: ideo ea ad felicitatem non ſolùm utilis eſt verùm etiam neceſſaria. ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὸ σιν:

At videntur aliqui poſſe abſq; prudentia, ſola imitatione, aut inſtitutione aliorum, virtutum actiones edere?

Sola imitatio non ſufficit ad actiones virtutis præſtan-

das: sed oportet etiam agentem πῶς ἔχοντα πράττειν, i. e. certo modo affectum eas agere, quemadmodum scilicet ipsa virtus requirit: Nempe ut agat ἐκ προαιρέσεως, καὶ ἕνεκα τῶν πραττομένων, ἡδέως, καὶ βεβαίως, hoc est, certo animi proposito & consilio: eorum ipsorum gratia, quæ aguntur, libenter & constanter.

An non sola virtus moralis sufficit ad actiones honestas præstandas: & per consequens etiam ad beatitudinem?

ἡ κυρία ἀρετὴ οὐκ ἄνευ φρονήσεως: Cap. 13. Maximè. Sed virtus moralis absque prudentia, perfecta esse non potest.

Quamobrem?

Quia omnis virtus moralis definitur, quòd sit mediocritas secundum RECTAM RATIONEM: hanc autem sola ostendit prudentia.

Quæ igitur requiritur ad bonum & honestam actionem?

Duo. Primùm, ut agens sibi bonum & honestum proponat finem suæ actionis. Deinde, ut cupiat per bona & honesta Media finem illum consequi.

Quibus rebus hoc efficitur?

τὴν μὲν γὰρ προαίρεσιν ὀρθὴν ποιεῖ: Etiam duabus: virtute morali & prudentia.

Quonam modo?

Etenim virtus moralis & judicium & voluntatem hominis rectè informat: ut possit intelligere & sibi proponere rectum & bonum finem in agendo: prudentia autem ostendit, quænam sint illa media, per quæ ad finem propositum est perveniendum, ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον.

λεκτέον δ' ἐπιστήσασι φανερώτερον περὶ αὐτῶν: *Estne præter prudentiam, etiam alia quædam facultas in homine, per quam media illa apprehendit, & ad actiones redditur magis idoneus?*

Est, eaque à Græcis vocatur δεινότης, a Latinis Solertia

Quid

Quid est δεινότης, Solertia?

Δεινότης, Solertia est naturalis quædam vis & dexteritas excogitandi & intelligendi ea media, quæ ad actionis alicujus finem consequendum pertinent.

Quotuplex est facultas?

Duplex. Vna bona & laudabilis: quæ excogitat bona media, quibus finem suum possit consequi. Altera est mala & vituperabilis: quæ & scopum propositũ, malis mediis conatur obtinere. Hæc alio nomine etiam vocatur πανουργία versutia, calliditas malitia & astutia. ἂν μὲν ὁ σκοπὸς ἦ καλὸς, ἐπαινετὴ

Quomodo se habet δεινότης ad Prudentiam?

Magnam habet Solertia cum prudentia affinitatem: adeò ut accedente usu rerum & virtute morali, facile possit transire in prudentiam: imò sine ea non potest prudentia perfectè comparari. ἔστι δ' ἡ φρόνησις οὐχ αὕτη δύναμις, ἀλλ' οὐκ ἄνευ

Quo pacto differt Solertia à prudentia?

Duobus modis. Primùm, causa efficiente. Nam δεινότης à natura aliquibus inest: ideo etiam φυσικὴ ἀρετὴ nominatur. Prudentia verò acquiritur longo usu & experientia. Deinde, differunt τῇ φύσει natura. Nam δεινότης potest etiam esse sine virtute morali & in malis ac improbis hominibus. Prudentia autem semper est conjuncta cum virtute morali: & non est, nisi in viris bonis. Ἀδύνατον γὰρ φρόνιμον εἶναι, μὴ ὄντα ἀγαθόν: ut inquit Aristoteles.

CAPVT XIII.

Dixisti Solertiam esse naturalem quandam prudentiam: At suprà dictum fuit, nullam virtutem natura nobis insitam esse?

DVplices sunt virtutes: Aliæ κυρίως ἀρεταὶ propriè dictæ virtutes: quæ sunt perfecti habitus diligenti & assiduo

ſtudio, uſu & aſſuefactione comparati & confirmati: Vnde etiam nominantur ἕξεις ἠθικαί, vel ἠθικαὶ habitus more & conſuetudine acquiſiti. Aliæ verò ἀκύρως ἀρεταὶ impropriè dictæ virtutes: quæ nihil aliud ſunt, quàm naturales inclinationes & propoſitiones ad aliquam virtutem quæ etiam φυσικαὶ ἀρεταὶ naturales virtutes appellantur: è Cicerone vocantur principia, ſemina igniculi & fontes virtutum.

Quomodo differunt hæ naturales virtutes, a veris virtutibus?

καὶ γὰρ παισὶ, καὶ θηρίοις αἱ φυσικαί: Veræ virtutes tantùm locum habent in viris bonis, qui eas diligenti ſtudio, uſu & aſſuefactione ex crebris actionibus ſibi acquiſiverunt: Naturales autem virtutes, etiam locum poſſunt habere in infantibus & pueris: imò nonnunquam etiam in beſtiis earum veſtigia conſpiciuntur. ἀλλ' ἄνευ νοῦ βλαβεραί: Deinde, veræ virtutes ſemper proſunt non ſolùm i abenti, verùm etiam iis, erga quos exercentur: Naturales verò virtutes abſque mente & ratione ſæpe ſunt noxiæ hominibus. Ἀλλὰ καὶ ὀλίγοις ταύτη λύοιτ' ἄν: Tertiò Naturales virtutes poſſunt eſſe à ſe mutuo ſeparatæ: neq; enim unus idemq; ad omnes actiones æquè idoneus à natura eſt factus. Veræ autem virtutes non poſſunt reipſa à ſe mutuo ſeparari. Nam vinculo prudentiæ ita ſunt inter ſe connexæ: ut qui unam verè habet, etiam reliquas habere videatur: etiamſi actu ipſo non poſſit omnes ſimul exercere. Quartò, virtutes naturales poſſunt eſſe ſine prudentia: Veræ autem virtutes nunquam ſine prudentia eſſe poſſunt: definiuntur enim mediocritate, quæ eſt ſecundum rectam rationem, quæ eſt ipſa prudentia. Vnde Socrates dicebat virtutes eſſe φρονήσεις, λόγους, καὶ ἐπιστήμας id eſt, prudentias, rationes, & ſcientias. ἡ κυρία ἀρετὴ οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως:

Quid ex jam dictis de prudentia colligis?

Primùm, Neque prudentiam ſine virtute morali: neq; virtutem moralem ſine prudentia eſſe poſſe. Deinde,

Solùm

Solùm virum bonum revera esse prudentem : Et solùm prudentem esse revera virum bonum. Tertiò , Eum qui verè prudens est , omnem habere virtutem : quia prudentia ostendit, quæ mediocritas in omnibus actionibus secundum rectam rationem sit servanda. Quartò, Eum qui unam virtutem perfectè habet, etiam reliquas omnes habere. Quoniam virtutes morales , ut paulò antea dictum est prudentiæ vinculo ita inter se sunt connexæ, ut à se mutuo separari revera non possint.

Si prudentia gubernat omnes virtutum , vitaq; civilis actiones : igitur videtur præstantior esse ipsa sapientia?

Minimè. Quoniam prudentia non solet eo modo sapientiæ , sicut cæteris virtutibus, imperare vel præcipere quid circa singulas actiones faciendum , vel non faciendum sit : sed solùm præcipit ea fieri, quæ facere possunt ad majorem sapientiæ commendationem & promotionem : Videlicet ut cives eam , ejusque studia ament , & excolant : ipsique sapientibus & sapientiæ studiosis honestum in Repub. locum concedant. Quia in re videtur prudentia potius inservire , quàm dominari sapientiæ. Ἀλλ' οὐ μὴν ἐξουσιάζει, τῆς σοφίας:

Liber Septimus.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Septimi libri?

DVæ sunt partes Septimi libri. In prima explicantur imperfecti quidam habitus : qui tamen etiam aliquo modo inter virtutes & vitia morum referuntur : Veluti sunt, Continentia & Patientia : Innocentientia & Mollicies. Vbi etiam quædam de Heroica virtute & ei opposito vitio Feritate sive Immanitate attingun-

tur. In altera parte, nimirum ab undecimo capite usq; ad finem, agit de voluptate & dolore, tanquam generali objecto virtutum & vitiorum moralium.

CAPUT I.

Quare de his imperfectis habitibus in hac doctrina agitur?

ὅτι τῶν περὶ τὸ ἦθος φευκτῶν τρία ἐστὶν εἴδη:

QVia etiam numerantur inter ea, quæ in moribus sunt expetenda vel fugienda. Tria enim sunt in moribus expetenda, virtus Moralis, Continentia, & virtus Heroica, quibus opponuntur tria in moribus fugienda, vitium morale, incontinentia, & feritas seu immanitas.

Quare continentia & tolerantia, earumq; contraria, dicuntur imperfecti habitus?

Quia sicut in perfectis habitibus nulla est pugna inter rationem & appetitum: sed vel ratio, vel appetitus planè dominatur: ita in imperfectis habitibus existit pugna inter rationem & appetitum: & si ratio vincit in voluptatibus, dicitur Continentia: si in doloribus, Tolerantia: si verò appetitus vincit in voluptatibus, vocatur Incontinentia: si in doloribus, Mollicies.

Quid est heroica virtus?

Heroica virtus est habitus animi, non humana industria acquisitus, sed divinitus quibusdam concessus, ad ejusmodi actiones perficiendas: quæ alioqui solis humanis viribus præstari non possunt.

Quare nominatur heroica?

Quia veteres eos, qui talibus virtutibus præditi fuerunt: non simpliciter pro hominibus, sed pro divinis hominibus, & quasi semideis habuerunt: & vulgò ἥρωας nominarunt. Talis fuisse celebratur Hectoris fortitudo, Reguli fides,

fides, Scipionis continentia, Scævolæ constantia, Aristidis justicia. Et in sacra historia celebratur Abrahami fides, Iosephi castitas, Iosuæ fortitudo, Iobi patientia, Salomonis sapientia, &c. Omnium verò Heroicarum virtutum perfectissimum exemplum nobis præbuit CHRISTUS Salvator noster.

Quid est Feritas, θηριότης?

Feritas, quæ alio nomine Immanitas vocatur & Ferocitas: est vitium, quo homo excusso rectæ rationis judicio, omniq; humanitate projecta, ferarum more ea amplectitur & perpetrat, à quibus alioquin humanus animus naturaliter abhorret.

Quare nominatur feritas?

Quia per eam homo quodammodo exuit humanam naturam, ac efficitur fera & immanis belua. Cujusmodi fuit crudelitas Phalaridis, Mezentij, Neronis & similium tyrannorum: item intemperantia Sardanapali, Heliogabuli & similium monstrorum.

Quid est continentia, ἐγκράτεια?

Continentia est virtus, qua pravæ cupiditates, & inordinati affectus rectæ rationis imperio inviti subjiciuntur, & à peccando abstrahuntur.

Quid est incontinentia, ἀκρασία?

Incontinentia est vitium, quo contra rectæ rationis judicium, à pravis cupiditatibus, & affectibus, aliquo modo inviti, & nolentes ad peccandum pertrahimur.

Quid est tolerantia καρτερία?

Tolerantia, seu patientia est virtus, qua res adversas & laboriosas, cum quodam dolore, honestatis gratia magno animo perferimus.

Quid est mollicies, μαλακία?

Mollicies est vitium, quo planè nullos labores, aut dolores etiam minimos, honestatis gratia subire, aut perferre volumus.

Qua

Quæ solent de his quatuor imperfectis habitibus præcipuè quæri?

δεῖ δ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων τιθέντας:

Aristoteles de his habitibus sex proponit quæstiones. Quarum prima est. Vtrum continentia & tolerantia sint boni & laudabiles habitus: Incontinentia verò & mollicies sint mali & vitiosi habitus?

δοκεῖ δὴ ἥ τε ἐγκράτεια:

Altera. Vtrum continens sit idem cum eo qui perseverat in eo, quód ratio suadet: Incontinens verò cum eo, qui discedit à rationis judicio?

καὶ ὁ αὐτὸς ἐγκρατὴς: καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς εἰδώς:

Tertia. Vtrum incontinens sciens agat ea, quæ sunt mala? vel utrum incontinens aliter agat, quam scit esse agendum?

καὶ τὸν σώφρονα μὲν ἐγκρατῆ:

Quarta. Vtrum continentia & tolerantia: item incontinentia & mollicies sint ijdem habitus cum temperantia, & intemperantia?

τὸν δὲ φρόνιμον ὅτι:

Quinta. Vtrum incontinens possit etiam esse prudens: aut vice versa, utrum prudens possit esse incontinens?

ἔτι ἀκρατεῖς λέγονται:

Sexta, Vtrum continentia & incontinentia habeant certum aliquod objectum & diversum à reliquarum virtutum objectis: circa quod versantur?

CAPVT II.

Quid respondes ad primam quæstionem?

ἔτι ὁ τῷ πεπιῶν πράττων:

PRima quæstio per se nota est: nimirum continentiam esse bonam & laudabilem: Incontinentiam verò, malam & vituperandam. Vtrum verò incontinens melior aut deterior sit intemperante? infra cap. 8. explicabitur.

Quid ad secundam?

ἔτι εἰ πάσῃ δόξῃ ἐμμενετικὸν ποιεῖ:

Altera quæstio si simpliciter intelligatur, est absurda. Nam si continentia nihil aliud est, quam perseverantia in proposito: tum sequeretur, eum qui in malo proposito persistit, esse continentem & propterea laudandum. Et si incontinentia nihil aliud est, quàm mutatio propositi: igitur qui malum propositum mutat, erit incontinens dicendus:

cendus: & propterà reprehendendus: quod etiam est falsum. Deniq; si incontinentia nihil aliud est, quam mutatio propositi: tùm ex duobus vitiis concurrentibus nempè ex stultitia, & incontinentia existet laudabilis aliqua actio. Etenim stultus ea quæ bona sunt, judicat esse mala & fugienda: idem si fuerit simul incontinens: contrarium faciet & bona ea, quæ judicabat esse mala & fugienda, faciet: atq; sic poterit laudari. De hac autem quæstione vide plura in cap. 9.

Quid ad tertiam?

Socrates quidem videtur statuere, neminem posse contra scientiam suam aliquid agere: propterea quòd scientia sit adeò firmus habitus: ut non possit facile à cupiditatibus, aut aliis affectibus vinci. Sed tamen ipsa experientia testatur: multos homines interdum aliter agere, quàm sciunt esse agendum: imò illud ipsum quoque fateri: quemadmodum Medea apud Ovid. lib. 7. conqueritur: video, inquit, meliora, proboq;, deteriora sequor. Sed de hac quæstione plenius in sequenti. cap. explicabitur.

ἀπορήσεις δ' ἄν τις πῶς ὑπολαμβάνων:

Quid ad quartam?

At quartam quæstionem respondeo negando: videlicet, continentiam non esse eandem cum temperantia: propterea quòd continens agitatur pravis, & vehementibus cupiditatibus, quibus cogitur vi quadam resistere: temperans autem suos affectus jam habet ita domitos: ut ultrò obtemperent rectæ rationi. Sic etiam incontinentia: non est eadem cum intemperantia. Nam in intemperante ratio est planè corrupta: adeò ut etiam volens & ultrò obsequatur pravis cupiditatibus. In continente autem, ratio adhuc est quidem sana: sed tamen debilior, quàm ut possit vehementioribus affectibus & cupiditatibus resistere.

ἐπεὶ ὁ μὲν τῷ ἐπιθυμίας:

Quid ad quintam?

Ad qnintam quæstionem etiam respondeo negando: Nullum incontinentem posse revera prudentem dici. Et null um re vera prudentem esse incontinentem: quemadmodum infra cap. 10. explicabitur.

Φρονήσεως ἄρα ἀντιπιπτούσης αὕτη γὰρ:

Quid

Quid ad sextam?

ἔτι εἰ περὶ πάντα ἀκρασία ἐστί:

Ad sextam quæstionem respondeo affirmando: nimirum continentiæ & incontinentiæ esse certum aliquod objectum tribuendum: alioquin enim nemo posset simpliciter & absolutè incontinens nominari: quodnam verò illud objectum sit, in quarto capite explicabitur.

CAPVT III.

Quot sunt præcipua capita prædictarum quæstionum de continentia, & incontinentia?

πρῶτον μὲν σκεπτέον, πότερον εἰδότες:

ARistoteles ipse Sex prædictas quæstiones, ad tria capita restringit: Quorum unum est, de scientia quæ est in incontinente: utrum contra eam agat, necne. Alterum est, de objecto seu materia continentia & incontinentia. Tertium est, de discrimine quod est inter has affectiones & temperantiam atque intemperantiam.

Quod igitur ad scientiam attinet qualis est incontinens circa actiones?

Incontinens dicitur partim sciens, partim ignorans agere & peccare.

Quomodo?

Sciens dicitur agere, quatenus in genere universo scit: quid sit honestum, vel turpe: quid faciendum, vel omittendum? Ignorans autem dicitur agere: quatenus propter animi perturbationem & vehementiam affectuum, universalem illam scientiam non applicat singularibus illis actionibus, circa quas versatur: Et sic scientia sua, quam habet, non utitur in agendo: sed ejus quodammodo obliviscitur & contra eam agit.

Ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν τὸ ἐπίστασθαι:

Quot modis usurpatur verbum ἐπίστασθαι, id est, Scire?

Duobus modis. Primùm, scire idem est, quod habitu scien-

ſcientiæ præditum eſſe: vel ſcientiam alicujus rei habere: atque talis ſcientia dicitur ἐπιστήμη θεωρητική. Deinde, Scire idem eſt, quod ſcientia aliqua uti in agendo & ſecundum eam agere: atque hæc nominatur ἐπιστήμη πρακτική. Secundum hanc igitur diſtinctionem, incontinens habitu quidem ſcientiæ præditus eſt, actu verò ea non utitur in agendo, imò contra agit.

Quonam modo?

Propoſitiones quibus utimur in ſyllogiſmo practico, quando de actione aliqua ſuſcipienda, vel omittenda concludendum eſt: ſunt duorum generum. Quædam enim ſunt univerſales, ut ſunt Majores propoſitiones: quædam verò ſunt particulares, ut Minores. Iam poteſt fieri: ut incontinens ſciat quidē hanc univerſalem propoſitionem, Omne turpe eſſe fugiendum: Particularem verò, nempè Hanc vel illam actionem eſſe turpem aut ignoret, aut in agendo non conſideret: atque ideò in agendo peccet. Ἔτι ἐπεὶ δύο τρόποι τῶν προτάσεων:

Sed quomodo fieri poteſt, ut aliquis ſciat univerſale: & tamen dicatur ignorare particulare?

Quoniam univerſale duobus modis conſideratur: vel ἐφ᾽ ἑαυτοῦ in ſe ipſo: ſeorſim à reb. ſingularibus: ut in omni febri ardente utendum eſſe refrigerantibus & humectanbus: vel ἐπὶ τοῦ πράγματος in ipſis rebus ſingularibus: ut hunc vel illum hominem febri ardente laborare, hanc vel illam herbam habere vim humectandi & refrigerandi: Fieri autem poteſt, ut aliquis ſciat illud univerſale, hoc autem particulare ignoret. Διαφέρει δὲ τὸ καθόλου: τὸ μὲν γὰρ ἐφ᾽ ἑαυτοῦ:

Quæ ſunt autem cauſa, quamobrem aliqui ſunt, qui habitu quidem ſcientia præditi ſunt, tamen ea in agendo non utuntr?

Tres ferè ſunt hujus rei cauſæ. Fieri enim hoc ſolet, vel propter animi perturbationes & vehemētiores affectus: cujuſmodi ſunt ira, amor, odiū, metus, triſticia, conſternatio, Ἔτι τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην

insania

insania, & similes. Vel propter corporis aliquam affectionem: veluti propter morbum, cruciatum, dolorem, somnum, ebrietatem. Vel denique propter externam aliquam vim, necessitatem, aut coactionem.

Habes ne praterea aliam hujus rei causam?

Ἔτι καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις ἐπιβλέψειε:

Aristoteles hujus rei causam etiam sumit ex ipsa natura, hoc est, ex naturali dissidio, quod est inter rationem & appetitum: quæ ferè semper sibi mutuò adversantur. Nam cum ratio suadet ea, quæ sunt honesta, conjuncta tamen cum labore & molestia: Appetitus autem fertur ad ea, quæ sensibus sunt grata & jucunda: plerumque tamen turpia: inde fit, ut non eodem modo hæc duo Ratio & Appetitus de actione aliqua suscipienda judicent & concludant: & sic animum incontinentis in diversas partes rapiant: ut partim sciens & volens peccet: quatenus obsequitur appetitui: partim verò ignorans, & non volens: quatenus appetitus rationem invitam violenter secum pertrahit.

Declara ista exemplo?

Manifestum hujus rei exemplum conspicitur in peccato primorum parentum: in quorum animis duo contrarij syllogismi concurrebant. Nam rectæ rationis talis erat syllogismus. Sed abstinere à fructibus arboris vetitæ, est mandatum Dei. Ergo ab his fructibus abstinendum. Contra verò Appetitus, sive Satam sic argumentabatur: Deo similem fieri, est pulchrum & jucundum. Sed si de arbore scientiæ boni & mali comederitis efficiemini Deo similes. Ergò debetis istud facere. Vtrumque syllogismum probè tenebant primi parentes, Adam & Eva: sed quia Appetitui suo magis auscultabant, quàm mandato Dei: ideò quasi obliti prioris syllogismi, arripuerunt conclusionem alterius syllogismi, & sic inducti sunt scientes & volentes ad peccandum.

Solo ne Appetitu peccat incontinens?

Minimè. Quoniam etiam habet concurrentem rationem,

nem,

nem, sed debilem & infirmam: quæ patitur se ab appetitu vinci, & in ejus sententiam pertrahi. Atque hinc est, quod bestiæ non possunt dici incontinentes: quia prorsus destitutæ sunt ratione & solo appetitu ducuntur. ὥςε συμβαίνει ὑπὸ λόγυ πῶς, ϗ δόξης:

Quomodo autem incontinens ex sciente fit ignorans: & rursum ex ignorante sciens?

Eodem modo quo dormientes aut ebrii: qui ante, & post somnum, aut ebrietatem, habent quidem scientiam eorum, quæ agunt: in ipso autem somno, vel ebrietate similes sunt ignorantibus. πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια ἐ πάλιν γίνεται;

Quot sunt ergo circa actiones incontinentis considerandæ tempora?

Tria unum est, quod præcedit ejus actionem tunc enim habet scientiam. Alterum est, quod cum actione est conjunctum: quando nimirum in ipsa actione versatur: tunc enim similis est ignoranti: quia animus ejus ita perturbationibus & pravis affectibus obruitur: ut scientia sua, quam habet, non possit in agendo uti, & secundum eam agere. Tertium tempus est, post actionem: quando jam peccatum admisit: tum paulatim redit ad seipsum, & ad eam scientiam quam antea habuerat: ac pænitet eum sui facti. Exempli gratia. Adamus ante esum pomi habebat scientiam mandati divini de non comedendis fructibus arboris in scientiæ boni & mali: In ipso autem esu pomi, obliviscebatur hujus mandati: Post esum, recordatus est iterum præcepti divini: ideoque eum facti sui pænituit & conabatur se à conspectu Dei subducere.

At Socrates dicebat incontinentes non peccare contra scientiam, sed solùm contra opinionem.

Parum refert, sive dicamus opinionem esse, sivè scientiam: con[illegible]quam incontinens peccat: quoniam aliqui περὶ μὲν οὖν τοῦ, τὴν δόξαν ἀληθῆ, ἀλλὰ μὴ ἐπιςήμην εἶναι:

suis opinionibus adeò firmiter inhærent, quasi essent scientiæ. Testimonio est Heraclitus Philosophus: qui licet negaret esse rerum aliquam scientiam: tamen huic falsæ opinioni adeò firmiter adhærebat, ut nullis rationibus ab ea posset abduci.

Quomodo igitur intelligenda est Socratis sententia, qua dixit, Neminem posse contra suam scientiam peccare: atque ideò nullam esse incontinentiam?

ἐπεὶ δ' ἡ τελευταία πρότασις δοξαστή: Hæc sententia Socratis videtur solùm intelligenda esse de vera & propriè dicta Scientia: quæ est principiorum, & universalium conclusionum: quæ ex principiis, & necessariis propositionibus per Demonstrationem sunt effectæ. Talis scientia non refertur ad actionem, sed in sola contemplatione & cognitione rerum acquiescit: ideoque nominatur ἐπιστήμη θεωρητική. Quod verò ad propositiones particulares & singulares attinet: quæ sunt de rebus agendis: earum noticia non dicitur propriè Scientia: sed δόξα αἰσθητική, ἢ ἐπιστήμη πρακτική. Hæc non ita firma est, ut contra eam nemo possit agere.

CAPVT IV.

Quod est proprium objectum continentiæ & incontinentiæ?

Voluptates corporis, quæ percipiuntur ex alimento, & Venere: quæ nimirum necessariæ sunt partim ad sustentationem individui, partim ad conservationem speciei.

An non etiam hæ voluptates sunt objectum temperantiæ, & intemperantiæ?

[illegible] Sunt. Sed diverso modo circa illas intemperans, & incontinens versatur. Nam intemperans consulto, & ἐκ προαιρέσεως iis nimirum indulget: incontinens verò facit hoc παρὰ τὴν προαίρεσιν præter animi sui propositum: victus nimirum à vehementia cupiditatum.

Quotu-

Quotuplices sunt Voluptates?

Voluptates sunt duplices: aliæ necessariæ, quæ percipiuntur ex iis rebus, quæ necessariæ sunt ad hominis conservationem: ut est alimentum, & Venus. Aliæ non sunt necessariæ: quæ percipiuntur ex iis rebus, quæ quidem ad vitæ sustentationem non sunt omninò necessariæ: reddunt tamen vitam aliquo modo splendidiorem & beatiorem: Veluti sunt honores, divitiæ potentia, libertas, multitudo liberorum, aut amicorum, forma & robur corporis, valetudo & plurima alia: ex quibus homo oblectationem aliquam habere potest.

ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα τῶν

Quo pacto circa prædictas Voluptates dicitur aliquis incontinens?

Duobus modis. Vel ἁπλῶς, ἢ κυρίως absolutè & simpliciter: nempe is qui in naturalibus & necessariis voluptatibus expetendis, modum excedit. Vel κατά τι, μὴ κυρίως secundum quid & impropriè: qui circa voluptates neque naturales, neque necessarias modum excedit: Et talis etiam ab Aristotele nominatur ἀκρατὴς κατὰ πρόσθεσιν. incontinens per adjectionem: quia adjicitur eares, circa quam est incontinens: ut hoc modo distinguatur ab ea, qui est simpliciter incontinens: veluti cum dicimus aliquem esse incontinentem iræ, vindictæ, honoris, lucri amoris & similium rerum.

πότερον δ' ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατής;

Quæ est alia Voluptatum divisio in hoc loco?

Voluptates aliæ sunt naturales, quæ percipiuntur ex rebus sua natura jucundis, & expetendis. Vel sunt contra naturam: quæ percipiuntur ex rebus sua natura fugiendis: vel sunt intermediæ: quæ percipiuntur ex iis rebus, quæ per se neque expetendæ sunt, neque fugiendæ sed tantùm per accidens & propter aliud.

τῶν γὰρ ἡδέων ἔνια φύσει ἐστί;

CAPUT V.

Quomodo dividuntur Voluptates naturales?

Voluptates naturales, aliæ simpliciter omnibus non

ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια μὲν ἡδέα φύσει,

solùm hominibus, sed etiam animalibus sunt iucundæ. Veluti sunt ea, quæ percipiuntur ex cibo, potu & Venere. Aliæ autem sunt solùm jucundæ aliquibus, vel hominibus, vel animalibus: pro diversitate naturarum & temperamenti. Atque harum maxima est varietas: de qua Virgilius in secunda Ecloga inquit, Trahit sua quemque voluptas.

Quæ est varietas voluptatem non naturalium?

τὰ δ' οὐκ ἐστὶν ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ πηρώσεις:

Voluptates non naturales aliæ dicuntur Beluinæ θηριώδη: quæ beluis potius, quàm hominibus conveniunt: ut vesci crudis, aut humanis carnibus. Aliæ nominantur Morbosæ νοσηματώδεις qualibus interdum delectantur ægroti, item mulieres gravidæ: Aliæ proficiscuntur ex prava consuetudine, & vocantur ἐθισταί.

Est ne similis cupiditatum differentia?

τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν κοιναὶ δοκοῦσι:

Maximè, quandoquidem cupiditates à voluptatibus excitantur. Itaque cupiditates αἱ ἐπιθυμίαι aliæ sunt φυσικαὶ naturales: aliæ παρὰ τὴν φύσιν præter naturam. Naturales aliæ sunt κοιναὶ communes omnibus: aliæ ἴδιαι propriæ & peculiares singulis. Non naturales vel sunt θηριώδεις beluinæ, vel νοσηματώδεις morbosæ, vel ἐθισταὶ prava consuetudine accersitæ. Similis cupiditatum divisio etiam habetur supra lib. 3. cap. 11.

Potestne aliquis secundum omnes prædictas voluptates incontinens appellari?

ὅσοις μὲν ἡ φύσις αἰτία τούτους μὲν:

Minimè. Primùm enim, nemo propter solam earum cupiditatem dicitur incontinens: sed tantùm propter nimiam & immoderatam earum cupiditatem. Deinde, Nemo propter non naturales & non necessarias voluptates propriè & simpliciter incontinens nominatur: sed tantùm secundum quid & κατὰ πρόσθεσιν, hoc est, cum actione ejus rei, quam immoderatè expetit: quemadmodum anteà dictum fuit.

ὥσπερ ἦν καὶ μοχθηρία ἡ μὲν κατ' ἄνθρωπον:

Quam ex jam dictis colligis incontinentia divisionem?

ἀκρασία Incontinentia alia dicitur

- Humana, κατ' ἄνθρωπον: & vel
  - κυρίως, καὶ ἁπλῶς ἡ τῶν ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν φυσικῶν, καὶ ἀναγκαίων.
  - κατά τι, ἢ κατὰ πρόσθεσιν ἡ τοῦ θυμοῦ, τῆς τιμῆς, τῆς δόξης, τῶν χρημάτων, τοῦ κέρδους, καὶ ὁμοίων.
- Nonhumana ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον, & vel:
  - θηριώδης.
  - νοσηματώδης.
  - ἐθιστή.

CAPUT VI.

Ira ne, an Cupiditatum incontinentia est pejor?

CUpiditatum incontinentia videtur peior & turpior esse, quàm incontinentia iræ: idque propter quatuor causas. ὅτι δὲ ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ τοῦ θυμοῦ:

Quæ est prima causa?

Quoniam incontinens iræ, aliqua ex parte audit rationem, ejusque mandatum conatur exequi: quæ jubet illatam injuriam vindicare: tantùm in eò peccat: quòd nimis citò, antequam plenum mandatum audivit, ad vindictam properat. Incontinens verò circa cupiditates voluptatum, omninò non audit rationem: sed tantùm fertur ad ea, quæ sensibus videntur esse grata & jucunda.

Quæ est altera causa?

Quia incontinentia iræ magis videtur provenire ex vitio naturæ, ut apparet in biliosis: quàm ab hominis voluntate. Incontinentia autem circa cupiditatem voluptatum, magis proficiscitur à voluntate. ἐπὶ τῆς φυσικῆς συγγνώμη μᾶλλον:

Quæ est tertia causa?

ἔτι ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι: Quia incontinens iræ agit apertè, non callidè aut fraudulenter: sicut incontinens circa voluptates.

Quæ est quarta causa?

ἔτι οὐδεὶς ὑβρίζει λυπούμενος: Quia incontinens iræ videtur justo dolore excitari ad vindictam: incontinens autem circa voluptates, nullum habet honestū prætextum: sed ex mera petulantia peccat.

Vtrum majus malum est, Feritas ne, an Vitium morale?

ἔλαττον δὲ θηριότης κακίας: Et si Feritas ἀθηριότης magis videatur esse horrenda, quàm morum malicia & improbitas: tamen hæc illa longè est deterior: quia magis potest nocere, quàm illa. Etenim homines improbi, quia adhuc ratione aliqua licet prava & corrupta sunt prædit: ideo possunt non solùm intelligere, sed etiam excogitare varios modos insidiandi, & nocendi aliis. Feroces autem, seu furiosi, quia ratione & mente quasi destituti sunt: non possunt modos, & rationes excogitare, quibus aliis velint nocere: sed tantum cæco, quodam impetu in alios feruntur, ex quo sæpenumero magis sibipsis exitium, quàm aliis adferunt.

CAPVT VII.

Quomodo conveniunt continentia & incontinentia, tolerantia & mollicies, cum temperantia & intemperantia?

περὶ δὲ τὰς δι' ἁφῆς, καὶ γεύσεως ἡδονάς: Hi habitus sive affectus, primùm inter se conveniunt materia: Quia versantur circa voluptates corporis naturales & necessarias: quæ nimirum percipiuntur ex gustu & tactu. Deinde, conveniunt actionibus: nempe in expetendis, vel fugiendis voluptatibus & doloribus. Tertiò conveniunt in effectu: Nam vel vincunt & superant voluptates & dolores: vel ab illis vincuntur & superantur.

Quomodo autem inter se differunt?

Primùm differunt natura. Nam temperantia & intemperantia sunt habitus animi longo usu & assuefactione acquisiti.

acquisiti. Continentia verò & incontinentia: item tolerantia & mollicies, sunt solùm quædam dispositiones animi & quasi inchoati & imperfecti habitus. Deinde differunt formâ agendi. Nam temperans & intemperans agunt ἐκ προαιρέσεως, id est, consultò & plena voluntate. Continens autem & incontinens solùm agunt ex affectu & non plena voluntate. Tertiò differunt objecto. Nam intemperantia non solùm circa voluptates, sed etiam circa dolores versatur: Incontinentia autem solùm circa voluptates. Præterea, Continens agitatur pravis cupiditatibus quibus cogitur vi quadam resistere : Temperans autem moderatas habet cupiditates : quæ ultrò rectæ rationi obsequuntur. Deniq; cõtinens vincit voluptates: incõtinens vincitur à voluptatibus. Tolerãs vincit dolores: Mollis vincitur à dolorib.

Quct sunt species incontinentiæ?

Duæ sunt species incontinentiæ. Vna dicitur προπέτεια Ἀκρασίας
præcipitantia: altera vocatur ἀσθένεια infirmitas. δὲ τὸ μὲν
προπέτεια,

Quæ dicitur præceps incontinentia? τὸ δ' ἀ-

Præceps incontinentia est : qua quis subitò & quasi per σθένεια:
imprudentiam, antequam potuisset cogitare, à vehementiore aliquo aliquo affectu abripitur ad peccandum.

Quæ dicitur infirma incontinentia?

Infirma inconrinentia est: qua quis, pravis cupiditatibus & affectibus aliquamdiu resistens: tandem defatigatus, ab illis superatur & ad peccandũ præter voluntatẽ abducitur.

Vter ex his duobus magis est reprehendendus?

Posterior: propterea quòd habuit spacium & moram se- αὐτῶν δὲ
se præmuniendi adversus pravos affectus: illud autem non τούτων βελ-
fecit. Prior verò, quia fuit præter suam opinionem subitò τίους οἱ ἐκ-
à vehementia affectuum abreptus: antequàm potuerit co- στατικοί:
gitare, quo pacto velit illis resistere: minus est culpandus. Cap. 8.

Quotuplex eſt mollicies?

Duplex, una voluntaria, quæ noſtra culpa, noſtroque vitio eſt contracta atq; ideò meritò reprehendenda: qualis eſt in hominibus delicatis, voluptuariis, ignavis, ocioſis & iis, qui ludis dediti ſunt. Altera non eſt voluntaria, ſed proficiſcitur vel à natura: ut ſunt quædam nationes natura molliores: quemadmodũ Perſarũ mollicies in Proverbium abiit: vel ab ætate, ut infantes, pueri & adoleſcẽtes molliores ſunt viris & adultis: vel à ſexu, ut fœminæ molliores ſunt viris: vel à morbo, ut ægroti minus poſſunt ferre labores, quàm homines ſani, & robuſti.

CAPUT VIII.

Vter eſt deterior intemperánſne an incontinens?

ἔστι δ᾽ ὁ μὲν ἀκόλαστος ὥσπερ ἐλέχθη:

INtemperans longè deterior eſt incontinente, idque propter multas cauſas. Primum, quia peccat ſciens, ut ſuprâ eſt & ἐκ προαιρέσεως conſultò & data opera: incontinens verò peccat παρὰ τὴν προαίρεσιν præter ſuum propoſitum. Secundò quia corruptum habet judicium, adeò ut non poſſit ſuum peccatum agnoſcere: unde etiam fit, ut eum non poſſit ſui facti pœnitere. In continente autem eſt adhuc ſanum judicium: ut poſſit peccatum ſuum agnoſcere & propter illud dolere. Tertiò, quia intemperans eſt ἀνίατος inſanabilis: quia enim non agnoſcit ſuum malum: ideò non poteſt ab eo ſanari & liberari. Incontinens verò eſt εὐίατος, hoc eſt facilè poteſt ſanari, ſi rectius inſtituatur: habet enim adhuc rationem ſalvam integram: qua poteſt bonas admonitiones intelligere. Quartò, quia intemperans laborat continuo vitio, quod ſine intermiſſione eum ad peccandum inſtigat: incontinens autem ſolùm per intervalla incitatur ad peccandum. Hanc ob cauſam Incontinens febricitanti comparatur intemperans autem Epileptico. Quintò, quia intemperans etiam à levibus cupiditatibus & voluptatibus patitur

ſe vin-

se vinci: incontinens verò non nisi à vehementioribus superatur. Sextò, quia intemperans verè malus & improbus, φαῦλος & πονηρὸς dicitur: incontinens autem est solum ἡμιπόνηρος semimalus: quia habet adhuc sanam rationem: neque plena voluntate peccat, sicut intemperans: in quo etiam ratio est corrupta.

CAPUT IX.

Est ne continens idem cum eo, qui in suo proposito perseverat: incontinens autem, qui à suo proposito discedit?

PRo hujus quæstionis explicatione, tenenda est hæc distinctio. Quæ homines sibi proponunt ea sunt vel Bona, vel Mala, vel Qualiacunque: præterea in illis vel persistunt, vel non persistunt. Qui in bono proposito persistunt, aut non persistunt: dicuntur continentes & incontinentes per se. Qui in quovis proposito persistunt, aut non persistunt: dicuntur continentes & incontinentes per accidens. Qui in malo proposito perseverant, pertinaces nominantur: qui verò à malo proposito discedunt: non sunt propterea incontinentes nominandi, sed potius continentes: quatenus se cohibent, ne admittant illud malum, quod sibi proposuerant.

πότερον ὁ ἐγκρατὴς ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ

Quomodo distinguitur continens à pertinace?

Continens patitur se melioribus rationibus flecti & dimoveri à sua sententia. Pertinax in sua sententia firmiter perseverat: nec patitur se ullis rationibus ab ea abduci: à Græcis vocatur ἰσχυρογνώμων.

εἰσὶ δέ τινες οἱ ἐμμενετικοί.

Quotuplices sunt pertinaces?

Triplices. Quidam enim dicuntur ἰδιογνώμονες: qui proprias suas opiniones pertinaciter defendere conantur. Alij dicuntur ἀμαθεῖς indocti: qui licet non possint suas opiniones bonis rationibus defendere, tamen nolunt eas deponere. Alij denique sunt ἀγροῖκοι, homines rudes &

εἰσὶ δ' ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες:

agrestes.qui meliores sententias & rationes aliorum neque audire volunt,neque intelligere possunt: solùm persistunt in ijs, quibus sunt assueti, non magnopere curantes, utrum benè, vel malè sentiant.

Quotuplices autem sunt ij, qui discedunt à sua sententia & opinione?

εἰσὶ ἢ τινες οἱ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσι:

Duplices. Quidam enim hoc faciunt propter amorem veritatis & justiciæ: qui postquam cognoverunt meliores & veriores rationes,atque sententias: ultrò à sua opinione deficiunt. Quidam verò hoc faciunt ex quadam animi levitate & inconstantia: aut propter aliam aliquam causam parùm honestam: atque hi rectè possunt incontinentes nominari,& sunt digni reprehensione.

Quomodo differt continens à suis extremis?

ἐπεὶ δ' ἐστί τι καὶ τοιοῦτος, οἷος ἧττον:

Continens est,qui neque nimium,neque minus, quam par est,voluptatibus corporis tribuit: sed medio modo circa illas est affectus:ita ut propter illarum cupiditatem, aut odium,non cupiat ab honesto suo proposito discedere. Incontinens à voluptatibus corporis adeò vehementer extimulatur: ut etiam per eas patiatur se ab honesto suo proposito dimoveri:modò illis frui possit. Qui verò voluptates adeo aversatur: ut ne quidem propter honestam voluptatem,aliquid laude dignum suscipere velit: is peccat in defectu nomine tamen certo caret: quia pauci,vel nulli reperiuntur: qui adeo distortæ sint naturæ: ut simpliciter omnes voluptates contemnant.

Quomodo differunt continens & temperans?

ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ μεγεται:

Temperans nullis agitatus pravis cupiditatibus: sed habet eas domitas & rectæ rationi ultrò obsequentes. Continens verò incitatur quidem pravis cupiditatibus, quæ rationi adversantur, sed iis fortiter resistit: & rectæ rationi etiam invitas subijcit.

Quomodo differunt incontinens & intemperans?

Intemperans non solùm agitatur & ducitur à pravis cupiditatibus & affectibus: sed etiam rationem ita habet corruptam: ut existimet se debere quibusvis etiam turpibus voluptatibus indulgere. Incontinens verò, iisdem quidem voluptatibus & affectibus agitatur, quibus intemperans: sed tamen habet adhuc rectam rationem, quæ jubet illis esse resistendum: quia autem ea non satis firma & valida est: ideò tandem etiam ab illis vincitur.

CAPVT X.

Quare suprà in secundo capite dixisti, nullum incontinentem posse reverà dici prudentem?

PRopter quatuor causas. Primùm, quia nullus incontinens aptus est ad res gerendas, sicut vir prudens. Deinde, quia incontinens sponte malè agit, obsequendo pravis suis cupiditatibus: vir prudens autem nunquam sponte peccat. Tertiò, quia omnis prudens est vir bonus: incontinens autem non potest dici vir bonus: quoniam patitur se vinci à pravis cupiditatibus, ut malè agat. Quartò, quia vir prudens non solùm scit, quæ sunt agenda: sed eadem quoque agit: incontinens autem scit quidem, quæ agenda sunt: sed ea non agit, victus à pravis suis cupiditatibus. οὐ δ' ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκρατῆ

At reperiuntur aliqui, qui licet incontinenter vivant: tamen valent etiam consiliis, & feliciter tam sua, quàm publica negotia videntur administrare?

In talibus non est vera prudentia: sed potius naturalis quædam solertia & dexteritas in rebus gerendis: quæ etiam potest esse absque prudentia, & reliquis virtutibus moralibus: Ideoque propter eam nemo propriè dicitur vir bonus: quemadmodum suprà dictum fuit. τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι.

Quoniam

Quoniam dicis incontinentem spontè peccare: videtur ne tibi esse improbus?

καὶ ἑκὼν μὲν, πό-τον γὰρ ἀ-δικεῖ: Minimè. Quia non peccat consultò, aut insidiosè & fraudulenter: sed tantum animi quadam perturbatione, qua præter opinionem & voluntatem suam, subitò ad peccandum abripitur.

Vtra autem ex duabus speciebus incontinentia minus est sanabilis

[illegible] Ea quæ supra Cap. 7. ἀσθένεια nominatur: quia aliquo modo naturæ vitio inest: Naturalia autem difficulter mutari, aut tolli posse, manifestum est. Imò hanc ipsam ob causam etiam consuetudo difficulter potest mutari: quia longa consuetudo paulatim degenerat in naturam.

CAPVT XI.

Explicasti hactenus propè universam doctrinam de virtutibus: quid præterea restat explicandum?

περὶ δ' ἡδονῆς καὶ λύπης θεωρῆσαι τῶ: Dicendum etiam est de duobus adjunctis virtutis: nempe de Voluptate, & Amicitia.

Cur de Voluptate Ethico est differendum?

οὗτος γὰρ τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων: Propter tres causas. Primùm, quia ea quoque recensetur in numero bonorum. Deinde, quia voluptas & dolor sunt generale objectum virtutum moralium quemadmodum suprà in secundo libro dictum fuit. Tertiò, quia voluptas cum summo bono, de quo sic quæritur, magnam habet cognationem. Plures rationes adferuntur infrà lib. 10. cap. 1.

Quæ fuerunt Philosophorum opiniones de voluptate?

τοῖς μὲν οὐ δοκεῖ, οὐδεμία: Diversæ fuerunt Philosophorum de voluptate opiniones. Quidam enim dixerunt, nullam voluptatem esse Bo-

NUM neque per ſe, neque per accidens. Alij dixerunt, quaſdam ſolùm voluptates eſſe bonas: pleraſque autem malas. Aliqui verò dixerunt, etiamſi omnes voluptates eſſent bonæ: nullam tamen eſſe ſummum bonum.

Quomodo probant nullam Voluptatem eſſe BONUM?

Primùm, quia BONUM habet rationem finis: Voluptas autem non habet rationem finis· quia eſt generatio ſenſibilis ad naturam, hoc eſt, ad naturæ reſtitutionem, tanquam ad finem. Deinde, quia temperans eam fugit, tanquam rem malam. Tertiò, quia etiam vir prudens videtur eam aſpernari: dum ἀλύπιαν indolentiam potius, quàm voluptatem expetit. Quartò, quia prudentiam impedit ſicut etiam Cicero inquit: Impedit conſilium voluptas, rationi inimica, & mentis perſtringit oculos. Quintò quia omne bonum eſt artis opus: voluptas autem nullius artis opus eſt. Poſtremò, quia ſolùm ab imprudentibus, ſtultis, pueris & beſtiis expetitur.

ὅλως μὲν οὐκ ἀγαθὸν, ὅτι πᾶσα ἡδονή:

Cur pleraque Voluptates videntur mala?

Quia ſunt torpes & probroſæ: inſuper etiam noxiæ non ſolùm valetudini, quam debilitant: verùm etiam famæ, quam lædunt: & facultatibus, quas exhauriunt.

τῶν δὲ λὴ πάσας σπουδαίας:

Quare nulla Voluptas poteſt dici ſummum bonum?

Quia ſummum bonum eſt ultimus finis hominis: Voluptas autem non eſt finis: quemadmodum anteà eſt dictum.

ἔτι δ' οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονή:

CAPUT XII.

Quid videtur tibi de opinione & argumentis eorum Philoſophorum, qui planè negant Voluptatem eſſe BONUM *quoddam?*

QVòd nulla voluptas ſit in numero Bonorum habenda, exiſtimo falſum eſſe: ejus verò contradictoriam veram: quòd quædam voluptas ſit inter Bona numeranda.

ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα

Quo μὴ εἶναι;·

Quo pacto id probas?

πρῶτον μὲν ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς:

Duobus argumentis: quorum primum ſumitur ex analogia, quæ eſt inter BONUM: & ea, quæ BONO ſunt cognata, h. e. quæ vel ex bono proveniunt: vel ad bonum contendunt, aut perducunt. Nam quemadmodum BONUM, aliud abſolute & ſimpliciter eſt bonum: aliud verò dicitur ſecundum quid bonum: nimirum quod alicui eſt bonum, alicui verò non bonum: ita etiam ea, quæ bono ſunt cognata, alia abſolutè, alia ſecundum quid ſunt bona. Atqui natura & Habitus ſunt Bonum quoddam. Itaque etiam Generatio, quæ ad Naturam, tanquam ad BONUM quoddam contendit: ipſaque operatio, & ei conjuncta voluptas, quæ ab habitu, tanquam à BONO aliquo proficiſcitur: omnia, inquam, hæc, etiam poterunt, aut abſolutè & ſimpliciter: aut ſecundum quid, inter bona numerari.

Quòd eſt alterum argumentum?

ἔτι ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ μὲν ἕξις τὸ δ' ἐνέργεια:

Alterum argumentum ſumitur ex BONI diſtinctione κατ' ἀντιστροφήν. Si omne bonum vel eſt habitus, vel operatio ab habitu profecta: igitur etiam aliquis habitus erit bonus & aliqua operatio bona. Rurſum, ſi quædam operatio bona eſt, jucunda & cum voluptate conjuncta. Igitur etiam quædam voluptas poterit dici bona.

Quid hic eſt notandum?

ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις:

Hoc loco notanda eſt diſtinctio τῶν ἐνεργειῶν: quòd nimirum aliæ proficiſcuntur ab habitu, ſeu natura integra: quæ jam ad ſuum ſtatum & quaſi perfectionem eſt perducta: ita ut nulla laboret indigentia: atque tales operationes ſunt ſimpliciter jucundæ. Aliæ verò pertinent ad defectum naturæ reſtituendum: atque tales non ſimpliciter, verùm per accidens ſunt jucundæ: quatenus per eas reſtinguitur dolor, qui ex defectu indigentis naturæ ſentitur, ac per repletionem quam comitatur, voluptas tollitur.

Quid igitur respondes ad argumenta contra voluptatem allata?

In primo argumento nego minorem propositionem, ejusque probationem: quæ habet vitiosam voluptatis definitionem: partim propter genus, partim propter differentias.

ἔτι οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι εἶναι βέλτιον:

Quare genus videtur tibi esse vitiosum?

Primùm, quia voluptas non est Generatio, quæ propriè dicitur de substantiis: definitur enim à Phisicis, quòd sit motus à non esse, ad esse: per quem ex corruptione alicuius substantiæ, alia generatur: per voluptatem autem nulla substantia neque corrumpitur, neque generatur. Deinde, etiamsi concedatur: quòd voluptas sit generatio: tamen non propterea omninò est excludenda è numero bonorum: siquidem sunt etiam quædam generationes: quæ licet non sint simpliciter bonæ: tamen sunt alicui bonæ: quatenus vel ab integra natura proveniunt: vel ad naturæ perfectionem contendunt.

οὐ γὰρ γενέσεις εἰσιν, οὔτε μετὰ γενέσεως:

Quare differentiæ tibi videntur esse vitiosæ?

Primùm, quia non omnis voluptas est αἰσθητὴ sensibilis: Nam hæc differentia solùm competit voluptátibus corporis: sunt verò etiam aliæ voluptates illis longè præstantiores, neque sensu aliquo percipiuntur: cujusmodi sunt voluptates mentis, ex contemplatione animi & ex actionibus virtutis. Deinde, quia non per omnem voluptatem restituitur defectus naturæ indigentis: sunt enim multæ voluptates, quæ comitantur functiones naturæ perfectæ, nullaq; repletione indigentis: ideoq; neq; antecedentem neq; conjunctum aliquē dolorem, ex indigentia ortū habent: quæ etiā non oblectant propter defectus repletionem: sed per se, suaque natura sunt jucundæ, veluti sunt, contēplationes mentis, actiones virtutum, operationes sensuum, sani corporis exercitia & his similia Postremò, quia non

διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ αἰσθητὴν

ἐπεὶ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἡδοναί:

ὁ τέλος πασῶν ἑτέρου ὄντι: non omnis operatio tendit ad alium aliquem finem: sed sunt multæ operationes, quæ finem suum in seipsis habent, neque ad alium finem referuntur: ideoque etiam judicantur esse perfectæ: cujusmodi sunt paulò antè commemoratæ contemplationes mentis & virtutum actiones: quæ veram in se habent voluptatem.

Quomodo Aristoteles definit voluptatem?

ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον, ἐν ἐνεργείας: Voluptas est functio seu operatio non impedita, promanans ab habitu, qui est secundum naturam. ἡδονὴ ἐστιν ἐνέργεια τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος.

Quid respondes ad secundum & tertium argumentum?

τὸ δὲ τὸν σώφρονα φεύγειν: Nego virum prudentem, & temperantem simpliciter omnes voluptates aspernari & fugere: sic enim viderentur esse ἀναίσθητοι, i. e. sensu destituti: sed dico eos tantùm aspernari & fugere turpes, falsas & immoderatas voluptates: veras autem & honestas moderatè expetere.

Quid ad quartum argumentum?

ἐμποδίζει δ' οὐδὲ φρονήσει: Duplices sunt voluptates: Aliæ propriæ ejus actionis, circa quam versantur: atque hæ magis promovent actionem, quàm impediunt: quia reddunt agentem alacriorem in agendo. Aliæ verò sunt alienæ: atque de his solùm verè dicitur, quòd impediunt agentem.

Quid ad quintum argumentum?

τὸ δὲ τέχνης μὴ εἶναι ἔργον: Vtrumque falsum est, quod in eo argumento asseritur: Nam multa reperiuntur bona, quæ non sunt ab arte aliqua profecta. Deinde, sunt etiam quædam artes: quæ manifestè voluptatem profitentur· quas Cic. lib. I. Offic. voluptatum ministras nominat: ut Musica, ars coquinaria, unguentaria & similes aliæ.

Quid ad postremum argumentum respondes?

Nego ex puerorum, stultorum, aut brutorum animalium

lium judicio & appetitu, de voluptate, utrum bona vel mala sit, esse statuendum.

Quid videtur tibi de secunda opinione eorum, qui dicunt voluptates esse malas, quia sunt noxiæ?

Primùm, nego omne noxium esse malum: Etenim diligens studium interdum nocet valetudini: non tamen est propterea per se malum: Vinum nocet febricitantibus: non tamen ideò malum. Deinde, voluptates per se non sunt noxiæ: sed tantùm per accidens: quando vel sunt turpes, vel immoderatæ.

τὸ δ' εἶναι φαύλας, ὅτι ἡδονή:

CAPVT XIII.

Potest ne aliqua voluptas dici BONUM?

POtest. Nam quia dolori opponitur, quem omnes fatentur esse malum, & fugiendum: ideò ea rectè potest dici bonum expetendum. Deinde, si nulla voluptas est BONUM: Ergo neque voluptas, quàm vir bonus percipit ex actionibus virtutum, erit bona, aut expetenda: neque tales actiones essent re vera jucundæ: atque hoc modo vita viri beati non esset jucundior, quàm cujuspiam alterius vita: ac videretur posse esse conjuncta cum dolore: unde sequeretur, quòd dolor non esset MALUM, & propterea non fugiendus. Quæ omnia cùm sint manifestè falsa, & absurda: sequitur etiam ipsam ὑπόθεσιν esse falsam.

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη κακόν: φανερὸν δ' ὅτι εἰ μὴ ἡδονὴ ἀγαθόν:

Potestne etiam aliqua voluptas dici summum bonum?

Etsi voluptas propriè loquendo non sit summum bonum, tamen ei ita est cognata, ut quodammodo summum bonum esse videatur. Primùm enim propè eandem habet cum eo definitionem. Est enim voluptas operatio habitus non impedita: quæ definitio etiam summo bono, sive beatitudini competit: ut ex primo libro. Deinde, quia omnes homines unanimi consensu affirmant, beatitudinem, quæ est summum bonum, ita conjunctam esse cum

Ἄριστον δ' οὐδὲν κωλύει ἡδονήν τινα εἶναι:

voluptate: ut sine ea non possit consistere. Tertiò, quia non solùm homines, sed etiam cuncta animalia bruta, voluptatem expetunt: & hoc communi appetitu naturaliter ipsis insito, quasi tacitè indicare videntur, eam habere rationem summi boni: etiamsi veram voluptatem neque intelligant, neque expetant: sed tantùm eam, quæ sensibus ipsorum videtur esse grata & jucunda.

CAPVT XIV.

Possunt ne corporis voluptates dici bonæ?

περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν:

POssunt: alioquin enim dolores corporis, qui illis opponuntur, non possent dici mali & fugiendi.

Possunt ne dici simpliciter bonæ?

Nequaquam. Sed tantùm quatenus necessariæ sunt, vel ad corporis sustentationem, vel ad propagationem sobolis. Deinde, quatenus non excedunt modum & terminum, quem recta ratio perscribit & naturæ necessitas postulat.

Cur igitur homines tantoperè expetunt corporis voluptates: si non sunt veræ voluptates?

ἀλλὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι:

Primùm, quia plerique veras voluptates ignorant. Deinde, quia his voluptatibus volunt mederi doloribus corporis: quibus subinde vexantur:

Nam ut medici dicunt, contrariorum contraria sunt remedia. Tertiò, quia corporis voluptates vehementius afficiunt sensus: unde etiam vehementius expetuntur.

Quare autem non sunt veræ voluptates?

ἔτι αἱ μὲν φαύλης φύσεως εἰσι πράξεις.

Quia expetuntur solùm à natura vel prava & corrupta vel laborante aliquo defectu: cui hoc modo cupit mederi. Atque hanc ob causam non per se, sed per accidens dicuntur bonæ.

Sed quare homines non potius expetunt medium statum, qui est inter voluptatem & dolorem: quem Græci ἀλυπίαν, id est, idolentiam nominant?

Quia etiam hic status non caret omni molestia, & dolore, & propter continuas sensuum, & facultatum naturalium operationes: quibus ipsa natura & corpora nostra paulatim fatigantur, & debilitantur: ut opus habeant aliqua recreatione.

τὸ δὲ μηδέτερον πολλοῖς λυπηρόν.

Quare voluptates animi sunt perfectiores voluptatibus corporis?

Primùm, quia voluptatum animi non potest esse vitiosus excessus, quemadmodum voluptatum corporis: quoniam proficiscuntur ex actionibus perfectorum habituum. Deinde, quia percipiuntur ex iis rebus, quæ per se, & sua natura semper sunt jucundæ: voluptates autem corporis percipiuntur ex iis rebus, & actionibus: quæ solùm per accidens sunt jucundæ: nimirum quatenus sunt solùm ἰατρεῖαι, id est, Medicinæ adversus naturæ egentis dolorem. Tertiò, quia voluptates animi non habent conjunctum dolorem, sicut voluptates corporis: quibus semper admixtus est aliquis dolor.

αἱ δ᾽ ἄνευ λύπης οὐκ ἔχουσιν ὑπερβολήν.

Quare non semper idem est jucundum: sed delectat varietas?

Hujus rei sunt duæ potissimùm causæ. Prima est, quia homo constat ex duabus diversis partibus, animo scilicet & corpore: quibus non semper eadem sunt grata & jucunda. Ipsum præterea corpus constat ex quatuor diversis humoribus: quorum sunt contrariæ qualitates; unde fit, ut nunc his, nunc aliis rebus, vel delectetur, vel offendatur. Altera causa est, ἡ πονηρία vitiositas & pravitas naturæ: cui, ut Euripides ait in Oreste, vicissitudo, & varietas est jucundissima.

οὐκ ἀεὶ δ᾽ οὐδὲν ἡδὺ τὸ αὐτό.

Liber Octavus.

Quod est argumentum & quæ sunt partes Octavi libri?

HVjus & sequentis libri idem est argumentum: explicatur enim in illis quartum caput doctrinæ moralis, quod est de Amicitia. Sunt autem hujus Octavi libri præcipuè hæ quatuor partes. Nam in primis duobus capitibus tradit Amicitiæ definitionem. Deinde, in sequentibus sex capitibus explicat Amicitiæ species. Tertiò à nono capite usque ad decimum tertium, comparat Amicitiæ species, cum speciebus domesticæ & civilis societatis. Postremò agit de querelis, propter quas interdum amicitiæ iterum dissolvuntur.

CAPUT I.

Quare Philosopho morali etiam de Amicitia est considerandum?

μετὰ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἕποιτ' ἂν διελθεῖν:

PRopter quatuor potissimum causas in doctrinæ morali etiam de Amicitia est agendum. Primùm, quia est honesta, & magnam habet cum virtute cognationem. Deinde, quia magnum momentum habet ad vitam benè, beatéque degendam. Tertiò, quia necessaria est omnibus hominibus ad hanc vitam in quacunque tandem fortuna, ætate aut conditione sint constituti. Quartò. quia necessaria est civitatibus:

Quomodo probas Amicitiam esse honestam?

οὐ μόνον δ' ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ καλόν:

Quoniam τοὺς φιλοφίλους, h. e. eos, qui amicorum sunt studiosi, solemus laudare. & πολυφιλία, id est, amicorum multitudo, numeratur inter res pulchras, & honestas: denique quia eosdem amicos & viros bonos solemus nominare.

Quæ est autem illa cognitio, quam amicitia habet cum virtute?

Ea est multiplex: sed præcipuè in his quatuor consistit. Primùm, quia amicitia etiam habet suam mediocritatem & extrema. Deinde, quia inter solos viros bonos locum habet. Tertiò, quia in omnibus vitæ partibus magnus est ejus usus. Quartò, quia est pars quædam justitiæ: nam consistit in analogica officiorum, & beneficiorum communicatione.

Quare dicis amicitiam multùm conferre ad benè beatéque vivendum?

Quia juxta Philosophos benè, beatéque vivere, est secundum naturam vivere: Atqui amicitia maximè est secundum naturam: quemadmodum videre est non solùm in hominibus, sanguinis necessitudine sibi mutuo conjunctis: verum etiam in brutis animalibus: quibus à natura insitus est mutuus amor inter parentes & sobolem, interque ea, quæ sunt ejusdem speciei.

φύσει τ' ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννημένον:

Ostende quomodo amicitia necessaria sit omnibus hominibus?

Primùm, autem amicitia in omni fortuna est necessaria. Nã & secundas res splendidiores facit, ut inquit Cicero & adversas partiens, communicansque leviores. Deinde ut idem ait. Nullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Etenim infantibus & pueris necessaria est πρὸς τὴν τροφὴν, καὶ παιδείαν, ad educationem & institutionem: Adolescentibus autem & adultioribus πρὸς τὰς καλὰς πράξεις, ad res præclaras gerendas: Senibus quoque πρὸς τὴν θεραπείαν καὶ βοήθειαν ad obsequium & auxilium adversus eorum imbecillitatem. Postremò, omnibus omnium ordinum hominibus necessaria est: divitibus quidem & potentibus πρὸς τὴν φυλακὴν, καὶ χρῆσιν, ut opes suas & potentiam possint tutiùs amicorum opera possidere & illis uti atque frui. Pauperibus verò & afflictis πρὸς τὴν καταφυγὴν ad solatium & subsidium adversus egestatem & miseriam.

ἔοικε δ' ἀναγκαιοτάτη τοῖς εἰς τὸν βίον.

Quare civitatibus necessaria est amicitia?

ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν:

Quia per eam constituuntur, conservantur & consistunt civitates & Respub. Probatur hoc à facto legumlatorum, qui in suis legibus videntur majorem curam adhibuisse in conservanda amicitia, hoc est, concordia civium: quàm circa ipsam justiciam. Nam inter quos est amicitia, inter eos nullum habent locum injuriæ.

Quæ fuerunt veterum philosophorum opiniones de amicitia?

Ἀμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα:

Quidam dixerunt, amicitiam nihil aliud esse, quam similitudinem quandam ingeniorum & morum: Vnde nata sunt hæc Proverbia, Similis gaudet simili: Graculus assidet graculo: Pares cum paribus facilimè congregantur. Alij dixerunt, similitudinem potius esse causam odij & invidentiæ: Vnde dicitur, figulus odit figulum: Musicus invidet Musico, faber fabro. Itaque amicitiam potius constari ex contrariis & dissimilibus: quemadmodum in rebus naturalibus apparet: omnia corpora mixta constare ex contrariis qualitatibus. Et in Musica videmus ex dissimilibus vocibus, suavissimam constitui harmoniam. Fuerunt præterea aliqui, qui dixerunt, unum tantùm genus esse amicitiæ: quod non possit in varias species dividi: eò quòd amicitia recipit magis & minus. Verùm quid de his opinionibus sentiendum sit, ex sequentibus patebit.

CAPVT II.

Quod est objectum Amicitiæ?

Τάχα δ' ἂν γένοιτο φανερὸν περὶ αὐτῶν:

OMnne illud, quod amore dignum esse videtur: & vocatur φιλητὸν, id est, amabile. Estque triplex: Bonum, Iucundum, Vtile: ἀγαθὸν ἡδὺ χρήσιμον. Hæc autem rursum vel sua natura & absolute sunt talia: vel solùm aliquibus talia esse videntur, & dicuntur φαινόμενα.

Quomodo

Quomodo distinguuntur hæc tria?

Bonum, & jucundum habent rationem finis: utile autem se habet ut medium ad finem, hoc est, per quod aliquod bonum, vel jucundum consequimur.

Quid est amicitia?

Amicitia est mutua, & manifesta inter aliquos benevo- τριῶν δ'
lentia, vel virtutis, vel voluptatis, vel utilitatis causa: ejus ὄντων δ' ἀ-
ipsius gratia, qui amatur, animo concepta, Φιλία ἐστὶν εὔνοια φιλοῦσιν:
ἐν ἀντιπεπονθόσι, μὴ λανθάνουσα Similis ferè definitio est apud Cicer. lib. 2. de Invent. Amicitia est voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum pari ejus voluntate.

DEFINITIONIS EXPLICATIO.

Amicitia dicitur esse BENEVOLENTIA: quia ut Cicero ait, Ex propinquitate benevolentia tolli potest ex amicitia autem tolli non potest.

MUTUA, quia requiritur in amicitia ἀντιφίλησις redamatio.

MANIFESTA: ut separetur ab amicitia simulata & falsa, quæ non est erga alterum officiosa: item ab ea benevolentia, quæ potest esse erga eos, quibus nos nihil boni facimus, aut etiam facere non possumus.

IPSIUS GRATIA: ut separetur ab adulatione, qua alterum amamus propter nos ipsos.

VIRTUTIS CAUSA: ut ostendatur causa efficiens, quæ nos ad amandum alios impellit.

CAPUT III.

Sunt ne plures Amicitiæ species?

MAximè. Quoniam enim tria objecta amicitiæ, de qui- διαφέρει δὲ
bus dictum est, specie differunt: ideò etiam constituũt ταῦτα ἀλ-
tres specie differentes amicitias: Neinpe, Amicitiam hone- λήλων εἴ-
stam, jucundam, & utilem. δει:

Quomodo distinguuntur hæ tres species?

οἱ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες:

Prima species dicitur amicitia per se: estque perfecta, firma & stabilis: reliquæ duæ species dicuntur amicitiæ per accidens, & propter similitudinem, quam habent cum amicitia honesta: suntque imperfectæ, instabiles & facilè dissolvuntur.

Amicitia utilis in quibus præcipuè habet locum?

μάλιστα δ' ἐν τοῖς πρεσβύταις ἐστὶν αὕτη φιλία:

In senibus & ijs qui senili vitio, hoc est, avaritia laborant, & ad quæstum omnia referunt: neque admodum requirit conversationem: potest enim alter alteri utilis esse etiamsi locis sint disiuncti. Ad hanc speciem potest etiam referri, φιλία ξενικὴ amicitia hospitalis, quæ etiam utilitatis gratia solet inter aliquos constitui.

Amicitia jucunda in quibus præcipuè locum habet?

ἡ δὲ τῶν νέων φιλία:

In juvenibus, qui plerumque secundum affectus vivunt: & omnes suas actiones voluptate metiuntur: ideóque etiam expetunt mutuam conversationem, qua se invicem possint oblectare.

Quare hæc amicitia est instabilis?

τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης:

Primùm, propter ætatem juvenilem, quæ per se est inconstans & mutabilis: Deinde propter naturam voluptatis, quæ etiam est momentanea.

Tertiò propter varietatem affectuum, quibus nunc hùc nunc illùc agitantur.

Amicitia honesta in quibus habet locum?

τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν:

Amicitia honesta non nisi inter bonos locum habere potest: gaudet etiam conversatione, per quam viri boni sibi mutuo propter virtutem non solùm sunt honesti, sed etjam jucundi & utiles.

Quare

Quare hæc Amicitia dicitur esse perfecta?

Primùm, quia viri boni se mutuò propter se amant. Deinde, quia est firma & stabilis propter virtutem: quæ est res firmissima, quemadmodum in lib. 1. dictum fuit. Tertiò, quia in se complectitur omnia φιλητὰ amabilia.

Quare hæc Amicitia dicitur esse rara?

Primùm, quia colitur tantum à viris bonis: quorum magna est raritas & exiguus numerus. Deinde, quia in eam non recipiuntur, nisi quorum virtus longo tempore est explorata. Atque hinc Cicero dicit factum esse: ut ex omnibus seculis vix tria, quatuor paria verorum amicorum fuerint reperta. σπανίας δ' εἰκὸς τὰς τοιαύτας εἶναι.

CAPVT IV.

Quid habet Amicitia honesta commune cum duabus reliquis speciebus?

QVòd etiam in se habet voluptatem & utilitatem. ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ ὁμοίωμα ταύτης ἔχει.

Possunt ne hæ duæ species amicitiæ etiam esse diuturnæ & stabiles?

Possunt, idque duobus maximè temporibus. Primùm, quando utrinque fit par officiorum & beneficiorum in eodem genere compensatio. Deinde, quando ex longa conversatione, etiam morum & studiorum contracta est similitudo: tunc enim tales incipiunt se mutuò non solùm propter utilitatem, aut voluptatem, sed etiam propter se amare.

In quo autem differt amicitia honesta, à duabus reliquis speciebus?

In quatuor. Primùm enim, amicitia honesta est solùm inter bonos: utilis autem & jucunda potest etiam esse inter malos & improbos. Deinde amicitia est ἀδιάβλητος, hoc est non dat locum calumniis, injuriis & suspicionibus: Reliquæ verò duæ species plurimas & propè infinitas habent occasiones & causas rixarum, injuriarum & suspicionum δι' ἡδονὴν μὲν οὖν καὶ διὰ τὸ χρήσιμον:

cionum. Tertiò in amicitia honesta omnia tria φιλητὰ sunt conjuncta: in reliquis verò ista sunt plerumque separata. Quintò, in amicitia honesta sunt simpliciter & per se amici: in cæteris verò sunt solùm amici per accidens, nempè propter voluptatem aliquam, aut utilitatem.

CAPUT V.

Quare ad veram amicitiam requiritur convictus & conversatio?

ὥσπερ δ' ἐπὶ τῶν ἀρετῶν, οἱ μὲν καθ' ἕξιν, οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν

PRopter quatuor causas. Primùm, quia sine conversatione non potest declarari præcipuus amicitiæ usus: qui consistit in mutua officiorum communicatione. Deinde, quia inter quos nulla est conversatio: eorum amicitia facilè dissolvitur: unde natum est hoc Proverbium, ἡ ἀπροσηγορία πολλὰς φιλίας διέλυσεν. Tertiò, apparet hoc in senibus & juvenibus: quorum illi ideò minus apti ad amicitias colendas videntur: quia propter morositatem, qua plerique laborant, nemo libenter cum illis versatur. Hi autem propter morum amabilitatem & facultatem aptiores sunt ad amicitias: quia delectantur conversatione: sicut licet videre in amicitia ἑταιρικῇ sodalitia. Quartò, quia mutua conversatio non solùm in secunda fortuna est amicis grata & jucunda: sed etiam in adversa fortuna eis necessaria, ad auxilium, & solatium: vita autem solitaria, in utraque fortuna est molesta.

An non possunt etiam absentes se mutuo amare?

οἱ δ' ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους μὴ συζῶντες:

Possunt sed eorum amor, potius benevolentia nominanda est, quàm amicitia: atque ideo voluntate quidem & κατὰ τὴν ἕξιν sunt amici: non autem actu, & reipsa κατὰ τὴν ἐνέργειαν.

Est ne φίλησις eadem cum φιλίᾳ.

ἔοικε δ' ἡ μὲν φίλησις πάθει

Nequaquam, sed differunt primùm, quemadmodum πάθος & ἕξις affectus, & habitus. Nam φίλησις est solùm nudus affectus, quo aliquid leviter diligimus: φιλία autem est

est quidam quasi habitus, hoc est, verus & constans amor, certo judicio ergà aliquem animo conceptus. Deinde amicitia habet conjunctam προαίρεσιν, φίλησις autem potest esse ἄνευ προαιρέσεως. Tertiò, Amicitia requirit parem ἀντιφίλησιν, ideoque tantùm potest esse ergà homines: φίλησις autem non requirit ἀντιφιλήσ[illegible]: potest enim esse etiam erga τὰ ἄψυχα. Quartò, in amicitia amicus per se amatur: φιλήσει autem aliquid amatur propter nos: nempè quatenus nobis videtur esse utile, aut jucundū.

CAPVT VI.

Quare senes videntur minus esse idonei ad colendas amicitias?

QVia plerumque sunt δύσκολοι, hoc est, difficiles morosi & queruli: ac propterea etiam inepti ad jucundas conversationes: quæ in amicitiis maximè requiruntur. ἐν ᾗ ταῖς συνουσίαις καὶ π[illegible]πηγαῖς.

Potest ne aliquis simul cum pluribus colere amicitiam?

In amicitia jucunda & utili, potest aliquis plures habere amicos: quibus potest esse vel jucundus, vel utilis: sed in vera amicitia, quæ est propter virtutem, non potest aliquis plures habere amicos. πολλοῖς [illegible] εἶναι φίλοις.

Quamobrem?

Primùm, quia in vera amicitia requiritur, summus amor, quo amicus debet amicum complecti: Talis autem amor non potest simul esse erga plures. Deinde, quia in vera amicitia, alter alteri debet vehementer placere: unus autem pluribus vehementer placere non potest: imo qui studet omnibus placere, is id consequitur, ut nemini placeat: quemadmodum dici solet: Qui omnibus est amicus, is nulli est amicus. Tertiò, Quia vero amicitia est solùm inter viros bonos: quorum certè exiguus est numerus. Quarto, quia vera amicitia esse non potest: nisi inter eos, qui longo tempore se mutuò exploràrunt & probàrunt: hæc autem probatio difficulter potest inter plures fieri.

Vtra

Vtra autem magis similior est vera amicitia: eáne, qua est utilis: an ea, qua est jucunda?

τ'έπων δὲ μᾶλλον ἐοι κε φιλία, ἡ διὰ τὸ ἡδύ:

Ea, quæ est jucunda: magis videtur amicitia esse nominanda: quàm ea quæ est utilis.

Quamobrem?

Primùm, qũia magis est ingenua & homine liberaliter educatio dignior. Vtilem enim amicitiam præcipuè sectantur homines avari & sordidi: qui ea amicitia quæstum fa cere conantur. Deinde, quia etiam beati potius jucundos amicos expetunt, propter conversationem: quam utiles, quia nulla re egent.

Quales amicos expetunt ij, qui in potestate sunt constituti?

οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις:

Potentes & magnates diversis coguntur uti amicis: aliis quidem ad voluptatem & oblectationem: veluti sunt homines faceti, scurræ, adulatores, moriones, lusores & similes. Aliis verò ad utilitatem, nimirum in eorum negociis expediendis & commodis promovendis.

CAPVT VII.

Habes ne aliam amicitiæ divisionem?

ἕτερον δ' ἐστὶ φιλίας εἶδος, τὸ καθ':

HAbeo. Nam amicitiæ aliæ dicuntur esse ἐν ἰσότητι in æqualitate: aliæ verò ἐν ὑπεροχῇ in quadam excellentia.

Quæ amicitiæ dicuntur esse ἐν ἰσότητι?

Quæ sunt inter amicos, qui dignitate, conditione & aliis bonis sunt æquales & paria sibi mutuò officia præstare possunt: veluti qui sibi mutuò pariter sunt honesti, vel jucundi, vel utiles.

Quæ amicitiæ dicuntur esse ἐν ὑπεροχῇ?

Quæ sunt inter eos, quorum alter dignitate, ætate, vitæ conditione, aut aliis bonis antecessit: cujusmodi est amicitia

tia inter principem & subditos, parentes & liberos: dominum & servum, maritum & uxorem, senem & juvenem, divitem & pauperem.

Quoniam secundum Pythagoreos, φιλότης ἐστὶν ἰσότης, amicitia est æqualitas: ostende mihi, quo pacto possit inter æquales esse amicitia?

Quia amicitia est pars quædam justiciæ: ideò inter æquales tunc potest est amicitia: quando officiorum & beneficiorum compensatio fit secundum proportionem Geometricam: per quam inæqualitas illa tollitur: quod fit, quando is, qui inferior est, eum, qui dignitate, potentia, authoritate, opibus, aliisque rebus superior est: eò majore amore, honore, observantia, cæterisque officiis prosequitur.

τὸ αὐτὸ μὲν δὴ οὐ γίνεται ἑκατέρῳ:

Est ne igitur eadem ratio æqualitatis in amicitia, qua est in justicia?

Non. Nam in justicia primarium locum habet æqualitas Geometrica, in qua spectatur ἡ ἀξία dignitas personarum: in amicitia autem primarium locum habet æqualitas Arithmetica: per quam, quantum fieri potest, paria paribus compensantur. Nam quò major est in amicitia æqualitas, & similitudo: eò etiam ipsa est firmior & diuturnior: quemadmodum contrà, nihil magis dissolvit amicitiam quàm inæqualitas, & dissimilitudo.

οὐχ ὁμοίως δὲ τὸ ἴσον ἔν τε τοῖς δικαίοις:

Si inæqualitas, & dissimilitudo dirimit amicitias: igitur amico non debemus optare maxima bona: ea enim si consequatur, efficietur nobis dissimilis?

Ea bona amico sunt optanda, per quæ possit esse, & manere noster amicus: hoc est, nobis honestus, jucundus, vel utilis. Quòd si verò ei talia bona optaremus, quibus consecutis, non possit amplius esse noster amicus, propter nimiam dissimilitudinem: tùm certè spoliaremus nos ipsos magno

ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, μή ποτ᾽ οὐ βούλονται:

magno bono: siquidem etiamsi amici, inter nostra bona numerantur: infrà lib. 9. cap 9.

CAPVT VIII.

Quotuplex est amor in amicitia?

οἱ πολλοὶ δ' δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν:

DVplex, Activus, quo alterum amamus: & Passivus, quo ab altero amamur, ἡ φιλία ἐστὶν ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ ἐν τῷ φιλεῖσθαι.

In quo autem amore, vis amicitia maximè consistit?

δοκεῖ δ' ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον

In amore activo, ἐν τῷ φιλεῖν: siquidem præcipua laus omnium virtutum in actione consistit, teste Cicerone. Magis autem laudantur, qui amant, quam qui amantur. Probatur exemplo amoris materni: nam matres macis gaudent eo amore quo ipsæ suos liberos prosequuntur: quàm eo, quo vicissim ab illis amantur.

Cur igitur plerique malunt amari?

τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι:

Propter φιλοτιμίαν, id est, ambitionem & cupiditatem honorum. Existimant enim amari, idem esse quod honorari: ideoque cùm amantur, putant se honorari: & sic amorem, seu amicitiam expetunt propter honorem: falsò existimantes honorem præstantiorem esse amicitia.

Quæ amicitiæ sunt maximè stabiles, & diuturnæ?

ὡς ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν: οὗτοι

Primùm illæ, in quibus amici se mutuò amant κατ' ἀξίαν, id est, pro cujusque merito & dignitate sic enim etiam inter inæquales existere potest ὁμοιότης καὶ ἰσότης similitudo & æqualitas, quæ est conservatrix amicitiæ. Deinde, amicitiæ bonorum maximè sunt stabiles: quia sicut viri boni sibi semper sunt similes & constantes in proposito: ita etiam erga alios sunt in amore constantes. Præterea, quia viri boni pro sua persona neque ipsi admittunt aliquid, quod est turpe: neque ab amico tale quippiam postulant fieri: sed quantum in ipsis est, illa prohibent.

Quæ

Quæ amicitiæ sunt instabiles?

Primùm, Amicitiæ malorum & improborum hominum: qui ut ipsi facilè mutant animum: ita etiam inconstantes sunt in amicitia erga alios. Deinde instabiles etiam sunt eæ amicitiæ, quæ solùm propter voluptatem, aut utilitatem sunt contractæ. Nam sublata voluptate, vel utilitate: quæ sunt res incertæ & momentaneæ: simul etiam tollitur amicitia.

οἱ δὲ μοχθηροὶ τὸ μὲν βέβαιον οὐκ ἔχουσιν:

CAPVT IX.

Habes ne præterea aliam amicitiæ divisionem?

HAbeo. Nam quia amicitia est quædam societas: diversæ autem sunt societatum species: ideò etiam juxta easdem species, diversæ possunt amicitiarū species constitui.

ἔοικε δὲ καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται:

Quomodo probas amicitiam esse societatem?

Primùm à cogitatione, quæ est inter amicitiam, & justiciam: Nam cùm amicitia sit pars quædam justiciæ, sicut in primo cap. dictum fuit: Iusticia autem tantùm est inter eos, qui aliqua communione, & societate interse sunt conjuncti: ut in libro quinto dictum fuit: sequitur etiam amicitiam esse quandam societatem. Deinde, ex communi loquendi consuetudine: Nam eos qui societate aliqua inter se sunt socij studiorum, militiæ, collegiorum, navigationis, peregrinationis, & similium rerum. Tertiò ex loco conjugatorum. Nam si τὰ τῶν φίλων κοινὰ, id est, amicorum omnia sunt communia: igitur etiam φιλία ἐστὶ κοινωνία, amicitia est communio & societas.

ἐν ἁπάσῃ γὰρ κοινωνίᾳ:

προσαγορεύουσι γοῦν ὡς φίλους:

Est ne eadem rerum communio in omnibus societatibus?

Non. Quædam enim societates omnia habent communia: quædam solùm aliqua: & hæ rursùm, vel habent multa, vel pauca communia. Semper autem eò arctior est societas & amicitia: quò plura habent communia. Similimodo etiam variant jus, & injuriæ: ut inter quos maxima est communio inter eos quoque possit esse plurimum juris, vel injuriæ.

ἐστὶ δὲ ἀδελφοῖς μὲν καὶ ἑταίροις:

Quid

Quid ex his sequitur?

ἔπεμ δὴ ἐ τὰ ἀδικήματα:

Ex hac rerum communione & societate sequitur: majores esse injurias, quæ inferuntur iis: cum quibus major nobis intercedit communio & societas, Exempli gratia major injuria est verberare patrem, aut fratrem quam peregrinum: gravius est defraudare socium, quam aliquem alium.

Quò referendæ sunt omnes privatæ societates & amicitiæ?

αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις ἐοίκασι:

Ad finem politicæ societatis, hoc est, ad communem & publicam civitatis felicitatem: ad quem etiam omnes omnium artium & actionum fines sunt referendi tanquam ad finem architectonicum & principalem: quemadmodum in primo libro dictum fuit.

CAPVT X.

Quotuplices sunt species civilis societatis?

πολιτείας δ' ἐστὶν εἴδη τρία, ἴσαι δὲ:

DVplices: aliæ enim sunt bonæ: aliæ vitiosæ, quæ nominantur φθοραὶ, id est, pestes & interitus Rerumpub. item παρεκβάσεις, quasi digressiones, aut declinationes à bona Reipub. forma.

Quot sunt bonæ formæ?

Tres.] Quarum una vocatur βασιλεία Regnum, sive Regia gubernatio: in qua omnis potestas est penes unum: qui secundum leges imperat ad subditorum utilitatem & βασιλεύς Rex appellatur. Altera est, ἀριστοκρατία, id est, Optimatum potentia: in qua administrationem habent ij, qui prudentia, justitia & aliis virtutibus cæteris antecellunt. Tertia est τιμοκρατία, i. e. Censualis potestas, in qua præsunt rebus ij, qui censu & opibus cæteris sunt superiores: vocatur à Platone τιμαρχία & à Xenophonte πλουτοκρατία.

Quot

Quot sunt vitiosæ formæ?

Etiam tres, quæ jam dictis opponuntur. Vna dicitur τυραννὶς Tyrannis in qua imperium est penes unum, qui non secundum leges, sed pro voluntate, & libidine sua imperat. Altera vocatur ὀλιγαρχία Dominatus paucorum: in qua potestas est penes paucos, qui vel propter potentiam, vel opes, vel gratiam, vel alias ob causas dominium consecuti sunt. Tertia est δημοκρατία. Popularis administratio: in qua populi arbitrio omnia in Republica geruntur & administrantur.

Quæ ex his formis optima?

Ἡ βασιλεία, h. e. Regia gubernatio: si modò Rex talis sit, qualis esse debet: hoc est, si est αὐταρκὴς καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων, si sua sibi sufficiunt, & omnibus aliis bonis excellit. τούτων δὲ βελτίστη μέν:

Quæ est pessima forma?

Ἡ τυραννὶς Tyrannis, quoniam optimæ formæ opponitur.

Vnde existunt hæ vitiosæ formæ?

Ex corruptione bonarum formarum. μεταβαίνει δ' ἐκ βασιλείας:

Quonam modo?

Ex Regia gubernatione fit Tyrannis: quando rex neglecta subditorum salute, non amplius secundum leges imperat: sed suam solùm utilitatem, & potentiam quærit. Ex Aristocratia autē fit Oligarchia: quando ij qui præsunt, neglecto virtutis studio, & communi bono, incipiunt indulgere suis affectibus: & privata sua commoda quærere. Denique ex Timocratia fit Democratia: quando is, quibus Rei pub. administratio committenda est, exiguus præfinitur census: tunc enim plures possunt publicorum honorum esse capaces.

Quo pacto hæ formæ etiam domesticæ societati applicantur?

Regni speciem repræsentat patris imperium in liberos: ὁμοιώματα δ' αὐτῶν, καὶ οἷον:

& familiam: Tyrannidem verò refert imperium herile in ſervos: & patria poteſtas in filios apud Perſas, Ariſtocratiæ ſimilis eſt, conjugalis ſocietas inter maritum & uxorem: ambò enim debent eſſe ἄρισοι optimi in domo: Ex ea autem fit Oligarchiæ, quando vel maritus omnia ſolus vult adminiſtrare: vel uxor propter amplitudinem dotis vult dominari: tunc dicitur eſſe γυναικοκρατία. Timocratia videtur eſſe in ſocietate fraterna: quoniam quandiu adhuc ſunt patria poteſtate: ſunt æquales opibus & dignitate. Democratiæ verò ſimilis eſt οἶκος ἀδέσποτος domus carens domino, qui eam rectè poſſit adminiſtrare: tunc enim efficitur ἀναρχία, & omnes æquè volunt imperare.

CAPVT XI.

Qualis igitur eſt in ſingulis jam dictis formis politica, & domeſtica ſocie?atis. Amicitia?

καθ' ἑκάστην δὲ τῶν πολιτειῶν: IN ſingulis prædictis ſpeciebus politicæ, & domeſticæ ſocietatis, tantum eſt amicitiæ, quantum in illis eſt juris: tantum verò in illis eſt juris, quantum eſt communionis bonorum.

Qualis eſt amicitia in Regia guberratione, & paterna ſocietate?

βασιλεῖ μὲν πρὸς τοὺς βασιλευομένους: In his duabus ſocietatibus amicitia conſiſtit ἐν ὑπεροχῇ, hoc eſt, in excellentia beneficiorum. Etenim quantò rex ſuis ſubditis, & pater ſuis liberis majora præſtant beneficia ad benè, beatéque vivendum: tantò majore amore honore, obſervantia aliiſque obſequiis ſunt viciſſim ab illis proſequendi.

Qualis eſt amicitia in Ariſtocratia, & conjugali ſocietate?

ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἡ αὐτὴ φιλία: Etiam in his ſocietatibus exiſtit amicitia ἐν ὑπεροχῇ in excellentia. Nam quantò magis alter conjugum, alterum virtute & authoritate ſuperat: tantò etiam magis ab altero eſt diligendus: & pluribus atque majoribus obſequiis & officiis colendus.

Qualis

Qualis est amicitia in Timocratia & fraterna societate?

In his societatibus ea amicitia locum habet, quæ dicitur esse ἐν ἰσότητι in æqualitate. Sicut enim in Timocratia cives sunt propè æqualis ætatis, authoritatis, patrimonii, morum & studiorum, similiumque rerum.

ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν, τῇ ἑταιρικῇ:

Qualis est amicitia in vitiosis speciebus utriusque societatis?

Aut nulla, aut perexigua. Quia in illis ferè nulla est bonorum communio: ideoque etiam nullum jus & per consequens nulla amicitia: nisi forte in Democratia: in qua cives nō solùm libertatem, sed etiam multa alia habent communia. In Tyrannide autem, & Oligarchia, nihil est commune subditis cum Tyranno, & Oligarchicis: sicut etiam in herili societate, nihil est servo commune cum domino.

ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν ὀλίγη:

CAPVT XII.

Quam colligis ex jam dictis novam amicitiæ divisionem?

AMicitia existit inter aliquos, vel à natura, & nominatur φυσική, id est, naturalis: vel propter civilem rerum communionem, & vocatur πολιτική civilis item κοινωνική, quasi communicativa: cujus sunt plures aliæ species, pro varietate rerum, quas inter se aliqui communicant.

ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία ἐστί:

Quot sunt species naturalis amicitiæ?

Tres, quarum prima est, quæ nascitur ex sanguinis cognatione: & generali vocabulo appellatur συγγενική: atque hujus sunt tres aliæ species: quarū una dicitur πατρική paterna: quæ est inter parentes & liberos. Altera ἀδελφική fraterna: quæ est inter fratres. Tertia specialiter dicta συγγενική: quæ est inter agnatos & cognatos.

ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεται πολυειδής:

Quæ est altera species naturalis amicitiæ?

Altera species naturalis amicitiæ est, quæ propter matri-

Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν:

monium & nuptias inter aliquos eſt conſtituta: ideoque nominatur γαμικὴ conjugalis, ſeu nuptialis. Cujuſmodi eſt præcipuè ea amicitia, quæ eſt inter conjuges, maritum & uxorem: ex qua exſiſtunt reliquæ affinitates.

Quæ eſt tertia ſpecies naturalis amicitiæ?

Tertia ſpecies naturalis amicitiæ eſt, quæ inter aliquos nata eſt, propter quandam ſimilitudinem. Hæc autem ſimilitudo vel eſt ratione ſpeciei: propter quam naturaliter homo homini eſt amicus: vel ratione aliorum accidentium & circumſtantiarum: veluti ætatis, ſexus, conditionis, morum, ſtudiorum, & ſimilium rerum. Naturaliter enim ſimile amicum eſt ſimili.

Vnde naſcitur paterna amicitia?

οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα:

Ἐκ τῆς φιλαυτίας ex amore ſuiipſius: ut enim quiſque ſeipſum amat: ita quoque amat ſua, quæ ab ipſo ſunt profecta. Liberi autem ſunt de ſubſtantia parentum: à quibus habent non ſolùm animum corpus & vitam: ſed etiam vitæ ſubſidia: ut nutrimentum, educationem & inſtitutionem ad vitam benè beatéque degendam: quam ob cauſam etiam viciſſim debent parentes ſuos ſummo amore complecti: omnibuſque pietatis officiis & obſequiis colere.

Eſt ne utrinque æqualis amor?

μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν:

Deberet quidem eſſe: ſed tamen parentum amor erga liberos eſt major, quàm horum erga illos. Primum, quia parentes magis ſciunt liberos eſſe ſuos: quam hi ſciant iſtos eſſe ſuos parentes. Deinde, quia parentes magis liberis ſunt conjuncti quoniam ex ipſorum ſubſtantia ſunt procreati: quàm liberi parentibus. Tertiò, quia parentes diutius ſuos liberos amarunt, quàm hi illos: Nam parentes ſtatim poſtquam in hanc lucem ſunt editi, eos inceperunt amare: Liberi autem ſuos parentes tùm demum amare incipiunt: quando eos agnoſcunt. Atque ferè propter eaſdem cauſas, matres vehementius videntur amare ſuos liberos, quàm patres.

Quæ ſunt cauſæ amicitiæ fraternæ?

Tres ſunt præcipuæ ejus cauſæ: Prima eſt, ἡ ταυτότης identitas, quo ad originem: ſunt enim ex iiſdem nati parentibus: unde dicuntur eſſe idem ſanguis & eadem radix, vel ſtirps. Altera eſt, ὁμηλικία, ætatis æqualitas: quæ plurimum facit ad conciliandum amorem: unde in Proverbio dicitur ἧλιξ ἥλικα τέρπει, æqualis æqualem delectat. Tertia eſt, συντροφία communis educatio, inſtitutio & converſatio: ex qua naſcitur morum ſimilitudo, cujus maxima vis eſt ad conciliandum amorem.

Ἀδελφοὶ δ' ἀλλήλοις τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν:

Quæ ſunt cauſæ amicitiæ agnatorum & cognatorum?

Ferè eædem, quæ fratrum: quia etiam ſunt ab eadem origine oriundi: habentque eundem ἀρχηγὸν authorem ſui generis. Differunt tamen hæ, quod aliæ aliis ſunt arctiores: quatenus ſunt vel propinquiores, vel remotiores à primo authore ſui generis.

Ἀνεψιοὶ δὲ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς:

Quæ eſt cauſa efficiens amicitiæ conjugalis?

Cauſa efficiens eſt, ἡ φύσις natura. Quia homo natura magis propenſus eſt ad conjugalem, quàm ad civilem ſocietatem: quandoquidem ea ſocietas eſt omnium prima & maximè neceſſaria: Præterea quia nihil magis eſt naturale, aut commune omnibus animalibus: quàm procreatio ſobolis: unde etiam Iureconſulti eam referunt ad Ius naturæ.

Ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ:

Quæ eſt cauſa finalis?

Ariſtoteles duas cauſas finales recenſet: τὴν τεκνοποιΐαν & propagationem ſobolis: & τὴν εἰς τὸν βίον βοήθειαν mutuum in vita auxilium.

Quæ ſunt cauſæ conſervantes amicitiæ conjugalis?

Primùm Communes cauſæ ſunt: tria illa φιλητὰ, id eſt,

Διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ:

amabilia, de quibus initiò dictum fuit: τὸ καλὸν, τὸ ἡδὺ, τὸ χρήσιμον, honestum, jucundum, & utile. Deinde, propriæ causæ sunt, τὰ τέκνα liberi: qui sunt velut vinculum conjugii, quo amor conjugum quodammodo est connexus & colligatus.

Quod habes præceptum generale de officiis, quibus singulæ hæ amicitiæ sunt colendæ?

οἱ δὲ πῶς συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς:

Quoniam amicitia est pars quædam justiciæ: ideò in omni amicitia rectè colenda, videndum est: quid & quantum cuique amico debeatur: hoc enim si ei secundum dignitatem: & justam proportionem κατ' ἀξίαν, & ἀναλογίαν tribuatur, tùm satisfactum est amicitiæ: neque alter jure conqueri poterit.

CAPUT XIII.

Oriuntur ne etiam in amicitia querelæ?

γίγνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα, & αἱ μέμψεις ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον:

MAximè: sed non in omnibus eodem modo. Nam in amicitia honesta, nullæ sunt querelæ: quia in ea uterque studet alteri omnia amoris officia præstare. Sic in amicitia, quæ est propter voluptatem, querelæ non admodum possunt locum habere. Nam aut sibi mutuò sunt jucundi, & tunc neuter potest de altero conqueri: aut si non sunt sibi mutuò jucundi: possunt à mutua conversatione abstinere: & sic neuter erit alteri molestus. Amicitia verò, quæ propter utilitatem est contracta, ea maximè obnoxia est querelis: quoniam uterque amicus laborat πλεονεξίᾳ, ac plura desiderat, quàm alter possit, aut etiam velit præstare.

Quando autem in amicitia utili potissimum oriuntur querelæ?

γίγνεται δ' ἐν τοῖς ἐγκλήμασι μάλιστα:

Quando is, qui beneficium accepit: non tantum retribuit, quantum is, qui contulit, sperabat se vicissim accepturum.

Quæ hic notanda est divisio?

ἔστι τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, ἡ μὲν

Amicitiæ utilis duæ sunt species: una dicitur ἠθικὴ moralis: in qua beneficia communicantur & compensantur,

tur, non ex pacto & conditione: sed ex benevolentia & utriusque arbitrio. Altera dicitur νομικὴ legitima: in qua benefici[a] communicantur certa quadam lege & conditione rem[un]erationis: cùm scilicet definitur quid & quantum alter de[be]at retribuere. Atque hæc rursum est duplex: vel est ἀγοραία quasi forensis & mercatoria: in qua statim fit compen[s]atio de manu in manus: qualis fit inter ementes & vend[en]tes. Vel est aliquantò liberalior: in qua retributio & compensatio, vel tota permittitur alterius fidei & integ[r]itati: vel differtur in aliud tempus, benevolentiæ causa: quia is, qui beneficium accipit, non habet, unde statim po[s]sit compensare.

ἔστι δ' ἡ νο-
μικὴ μὲν ἐ-
πὶ ῥητοῖς:

Quæ ex his duabus speciebus maximè querelis est obnoxia?

In posteriore non facilè possunt querelæ locum habe[re] quia certò definitur, quid quantum & quando sit retribu[en]dum. Nisi enim alter hoc faciat, potest jure cogi, ut stet promissis. In priore autem specie quæ moralis dicitur, sæpe existunt quærelæ: præsertim inter avaros: qui semper plura expectant quam dederunt.

δῆλον δ' ἐν
ταύτῃ τὸ
ὀφείλημα:

Quo pacto autem his querelis est occurrendum?

De ea re tria traduntur præcepta ab Aristotele: quorum primum est de beneficio accipiendo. Alterum de beneficio accepto. Tertium de beneficio compensando.

Quid de beneficio accipiendo præcipitur?

Non temerè à quovis beneficium est accipiendum: sed prius diligenter considerandum quo animo & fine beneficium ab altero nobis offeratur. Nam si eo animo offertur, ut plura inde consequatur, est recusandum: quia ut Terentius dicit: Beneficium accipere, est libertatem vendere.

ἐν ἀρχῇ δ'
ἐπισκεπτέ-
ον ὑφ' οὗ
εὐεργετεῖ-
ται:

Quid de accepto beneficio præcipitur?

Si post acceptum beneficium deprehendis, illud non ex benevolentia sed magis ex spe majoris beneficii recipiendi

δυνάμενον
δ' ἀνταπο-
δοτέον
τὴν ἀξίαν

in te ab altero collatum fuisse: debes statim, si modo possis illud compensare: ne videaris tibi eum velle facere amicum, qui non cupit esse amicus.

Quid de compensatione beneficij præcipitur?

Ἀμφισβήτησιν δ' ἔχει πότερα δεῖ τῇ τοῦ παθόντος: Vt justa fiat beneficiorum compensatio, de qua alter non possit conqueri: beneficia prius sunt rectè æstimanda.

Quo pacto æstimanda sunt beneficia?

In amicitia honesta, beneficia æstimanda sunt non ex commodo accipientis: sed ex animo & consilio dantis: μέτρον γὰρ ἡ τοῦ δράσαντος προαίρεσις. In amicitia autem utili beneficia æstimanda sunt ex commodo accipientis. Quantum enim beneficium accipienti profuit: tantum etiam, aut paulò amplius, sicut Hesiodus præcipit debet rependere.

Cui permittenda est æstimatio beneficij dantine, an accipienti?

Accipienti, cujus rationes ex capite primo sequentis libri petendæ sunt.

CAPVT XIV.

Quare existunt querelæ inter amicos impares?

Διαφέρονται δ' ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις: QVoniam uterque tàm superior, quàm inferior sibi plus tribui postulat, quàm ei altero tribuitur: & quidem non planè immeritò.

Quamobrem?

Οἴεται γὰρ ὁ βελτίων: Nam qui virtute est superior, jure videtur plus petere: propter virtutis præstantiam: cui, ut suprà dictum fuit, nullum potest par præmium reperiri. Qui verò opibus est superior, videtur plus postulare jure gratitudinis, pro præstitis in alterum beneficiis. Contrà verò, qui inferior est, plura videtur postulare jure amicitiæ. Et enim amici

officium

officium esse putat: amico egenti opem ferre: hancque præcipuam esse causam, quamobrem pauperes divitum amicitias expetunt: ut per illos contra egestatem habeant subsidia.

Quid igitur faciendum est, ut istis querelis occurratur?

Cuique tribuendum est κατ᾽ ἀξίαν quod ei debetur: nempè superioribus pro virtute, honor & observantia: pro beneficiis, labor & obsequium. Inferioribus autem pro honore, laboribus, & obsequiis præstitis, debetur vicissim aliqua pecunia, atque merces ad sublevandam eorum inopiam.

Ἔοικε δ᾽ ἑκάτερ@ ὀρθῶς ἀξιοῦν, καὶ δεῖν ἑκατέρῳ πλέον:

Quomodo istud probat Aristoteles?

Exemplo civitatum, quæ eodem modo beneficia, & officia è civibus præstita remunerant. Nam viris excellentibus, qui sua virtute de Repub. benè sunt meriti: tribuunt honores & dignitates: cæteris verò civibus pro laboribus, solvunt pecuniam & mercedem.

οὕτω δ᾽ ἔχειν τοῦτο καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται:

At si inferiores non possunt κατ᾽ ἀξίαν superioribus tribuere, quantum ipsis debetur: quid tùm erit faciendum?

Tùm superiores contenti esse debent eo, quod inferiores pro viribus suis tribuunt: si majora non habeant: sequentes exemplum Deorum & parentum: qui qualibuscunque honoribus & obsequiis hominum contenti sunt: licet nullo modo magnitudini beneficiorum, quæ ipsi illis præstiterunt, respondeant.

Ἀνταποδοτέα τὰ ἐνδεχόμενα: τὸ δυνατὸν

Liber Nonus.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Noni libri?

HIc liber est ejusdem argumenti cum præcedenti: continuat enim tractationem de Amicitia. Possunt au-

autem ejus constitui tres partes. In prima usque ad quartum caput docet quibus officiis amici sint colendi. In altera usque ad octavum caput, agit de amicitiæ adjunctis: nempe de Benevolentia, Concordia & Beneficentia. In tertia parte ab octavo cap. usque ad finem explicantur quædā quæstiones: videlicet, an viro bono liceat seipsum amare? An beatus opus habeat amicis? An liceat habere multos amicos? In qua fortuna maximè opus sit amicis? An convictus sit ad amicitiam colendam necessarius.

CAPUT I.

Quæ est nova amicitiarum in hoc capite divisio?

ἐν ἁπάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις, τὸ ἀνάλογον:

AMicitiæ aliæ dicuntur ὁμοιοειδεῖς ejusdem speciei: in quibus amici se mutuò propter eandem rem amant. Veluti si uterque alterum amat propter virtutem, aut propter voluptatem, aut propter utilitatem. Aliæ verò dicuntur ἀνομοιοειδεῖς diversæ speciei: in quibus amici se mutuò propter diversas res amant: veluti si unus amat alterum propter voluptatem: hic verò amat illum propter utilitatē.

Possunt ne hæ posteriores amicitiæ esse firmæ?

τὸ ἀνάλογον ἰσάζει καὶ σώζει τὴν φιλίαν:

Possunt: si in compensandis beneficiis & officiis servetur ἀναλογία. Quoniam per ἀναλογίαν etiam ea, quæ maximè videntur esse dissimilia & inæqualia: possunt ad aliquam similitudinem & æqualitatem redigi.

Quando in his amicitiis existunt querelæ?

Quando analogia ista non utrinque eodem modo servatur.

Quot modis solet id accidere?

ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ:

Tribus. Primùm, quando non est æqualis ἀντιφίλησις redamatio: cùm alter conqueritur se non tantundem redamari, quantum ipse amat. Deinde, quando non fit æqualis ἀντίδοσις retributio seu compensatio beneficiorum & officiorum. Tertio, quando non fit ἀντίδοσις per eam rem, quam alter expetebat: id enim ipsi perindè est, ac si nulla facta esset retributio.

Quæ-

Quomodo his querelis est occurrendum?

Si prima quaque occasione oblata beneficia, & officia nobis præstita: pari, aut majore mensura, si fieri possit, remunerentur & compensentur.

Quid ad hanc rem necessarium est?

Vt possit fieri justa remuneratio & compensatio beneficiorum necesse est, ut beneficia rectè æstimentur. τὴν ἀξίαν δ᾽ ὁποτέρου τάξαι ἐστί:

Cui permittenda est illa æstimatio: danti ne, an accipienti beneficium?

Hoc loco tenenda est hæc distinctio. Qui beneficia sua in alios conferunt: hi faciunt illud vel ex mera benevolentia & liberalitate, absque spe retributionis: & tunc accipienti liberum permittitur, tantum retribuere, quantum ipsi videtur: itaque æstimatio erit penes accipientem. Vel faciunt hoc spe alicujus retributionis: atque hi rursum sunt duplices: vel enim prius inter se paciscuntur & definiunt quid & quantum sit retribuendum: vel non paciscuntur. Quando benefactor certa conditione retributionis beneficium contulit: & alter eo nomine accepit: tùm facienda est retributio eo modo, qui ab utroque fuit definitus & approbatus. Quando verò is, qui beneficium contulit: non prius certò determinavit, quid & quantum accipiens debeat vicissim retribuere: tum beneficii accepti æstimatio magis erit penes accipientem, quam penes dantem. ἐν οἷς δ᾽ οὐ γίγνεται διομολογία τῆς ὑπουργίας:

Quibus rationibus Aristoteles hoc probat?

Quinque rationibus. Quarum prima sumitur à facto ipsius dantis. Nam eo ipso, quòd nihil certi definivit quid & quantum accipiens debeat vicissim dare: videtur quodammodo tacitè accipienti liberam permisisse retributionem.

Quæ est altera ratio?

Altera ratio sumitur ex loco conjunctorum. Quoniam accipiens ὅσον γὰρ αὐτὸς ὠφεληθῇ:

accipiens melius novit, quantum sibi beneficium profuerit, quàm dans: ideòque etiam melius potest illud æstimare.

Quæ est tertia ratio?

ἐγὼ ὤν τοῖς ἀξίοις οὕτω: Tertia ratio sumitur ab exemplo simili. Quemadmodū rerum venalium in foro, æstimatio magis pendet ex judicio & arbitrio emptoris, quàm venditoris: ita etiam æstimatio beneficij, potius debet esse penes accipientem, quàm penes dantem. Quia accipiens similis est ementi.

Quæ est quarta ratio?

ἐνιαχοῦ οὐκ εἰσὶ νόμοι τῶν ἑκουσίων συμβολαίων: Quarta ratio sumitur ab exemplo quarundam civitatum: in quibus non conceduntur judicia in ejusmodi liberis & voluntariis contractibus, videtur enim æquum esse: ut quemadmodum danti liberum fuit dare quid & quantum vellet: ita etiam debere liberum esse accipienti, tantum retribuere, quantum ipsi visum fuerit.

Quæ est quinta ratio?

τὰ πολλὰ γὰρ οὐ, τοῦ ἴσου τιμῶσιν: Quinta ratio sumitur ex loco comparatorum. Nam accipiens justior est æstimator beneficij, quàm dans. Etenim qui confert beneficium, is dat de suis: quisque autem sua solet majoris æstimare, quàm aliena.

Sed quomodo debet accipiens æstimare beneficium?

δεῖ δ' ἴσως οὐ πρεύτυ πηρῶν, ὅσου: Accipiens tanti debet beneficium æstimare, posteaquam illud jam est adeptus: quanti illud æstimabat, cùm adhuc eo indigeret. Quoniam indigentia, ut quinto libro dictum fuit, est verissima mensura rerum ad vitam necessariarum.

CAPVT II.

Quoniam amicitia præcipuè consistit in beneficiorum & officiorum communicatione: dic mihi, utrum amico omnia sint tribuenda?

Ἀπορίαν δ' ἔχει & τὰ τοιάδε: Minimè, sed habenda est ratio dignitatis & conditionis personarum: & cuilibet tribuenda sunt ea, quæ ei propriè

priè conveniunt & debentur. τὰ ἑκάστοις οἰκεῖα καὶ ἁρμόττοντα.

Quæ debentur parentibus?

Parentibus, à quibus vitam, victum & educationem accipimus, debentur primùm τὰ θρεπτήρια alimenta: quæ Cic. vocat vitæ subsidia. Deinde, ἡ τιμὴ honor non quidem omnis, sed qui ipsis, quatenus parentes sunt, competit.

δόξειε δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν:

Quæ debentur fratribus?

Fratribus, quibus etiam annumerantur sodales, propter similitudinem ætatis, morum & studiorum, debetur communio officiorum: item παῤῥησία, id est, libertas sermonis in colloquiis, consiliis & admonitionibus.

πρὸς ἑταίρους δὲ καὶ ἀδελφοὺς:

Quæ debentur cognatis & affinibus?

His qui sanguine, aut affinitate nobis conjuncti sunt: tribuenda sunt ea officia, quæ ad generis & familiæ honorem præcipue pertinent. Quam ob causam etiam ad nuptias & funera præcipuè tales solent vocari.

οὕτω δὲ καὶ ποιεῖν φαίνονται: εἰς γάμους γάρ:

Quæ debentur cæteris hominibus: Veluti sunt cives, tribules vicini, populares & similes?

In his tria spectanda sunt circa officiorum communicationem. Primùm, qua virtute quisque sit præditus. Secundò, qua necessitudine nobis conjunctus. Tertiò, quantum vel ipse nobis: vel nos illi possimus commodare. Et secundum hæc tria singulis convenientia officia sunt præstanda. Aristoteles. ἐν ἅπασι τούτοις ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν: καὶ συγκρίνειν τὰ ἑκάστοις ὑπάρχοντα κατ' οἰκειότητα, καὶ ἀρετὴν, ἢ χρῆσιν.

καὶ φυλέταις δὲ καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς:

Est ne amico potius gratificandum, an benemerito gratia referenda: utrunque simul fieri non potest?

Quemadmodum creditori potius debitum persolvendum est, quam alteri aliquid dandum: ita benefactori potius

καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον μᾶλλον:

tius gratia referenda eſt, pro præſtito beneficio, quod eſt quaſi mutuum quoddam: quàm amico gratificandum: niſi fortè lex naturæ, ipſaque ratio aliud ſuadeat: aut neceſſitas aliud poſtulet. Exempli gratia, Si cum eo, qui te aliquando ab hoſte redemit, etiam pater ſic captus: certè lex naturæ ſuadet: ut patrem potius è captivitate liberes, quam alterum: ſi utrumque ſimul facere non poſſis. Sic etiam interdum honeſtius, magiſque neceſſarium eſt: viro bono egenti ſuccurrere: quam amico, aut benefactori, qui non æquè ſit vir bonus, aut in neceſſitate conſtitutus.

CAPVT III.

Licet ne interdum amicitiam diſſolvere?

ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ περὶ τοῦ διαλύεσθαι:

AMicitiæ, quæ propter voluptatem, aut utilitatem ſunt contractæ, duabus de cauſis poſſunt diſſolvi. prima eſt, quando amici deſinunt ſibi mutuò eſſe jucundi, vel utiles. Nam ſublata cauſa tollitur effectus. Altera cauſa eſt, cùm animadvertimus amicum callidè & fraudulenter, ſimulatione virtutis, ſe in amicitiam noſtram inſinuaſſe: & propter aliam cauſam nos amare, quàm præ ſe tulerat.

Poſſunt ne etiam honeſtæ amicitiæ, quæ propter virtutem ſunt conſtitutæ, diſſolvi?

ἐὰν δ' ἀποδέχηται ὡς ἀγαθόν:

Poſſunt, idque propter duas præcipuè cauſas. Prima eſt, quando alter amicorum deſerta virtute, evaſit improbus: neque videtur poſſe, aut velle corrigi.

Quare ejuſmodi amico renuncianda eſt amicitia?

Primùm, quia initiò non cum tali homine, hoc eſt, malo & improbo, ſed cum bono viro amicitia fuerat contracta: meritò igitur ceſſat amicitia, quando ipſe ceſſat eſſe vir bonus. Deinde, quia nemo debet eſſe φιλοπόνηρος, hoc eſt, expetere malorum amicitiam, aut velle videri ſimilis malo.

Quæ

Quæ est altera causa dissolvendæ ejusmodi amicitiæ?

Est priori ferè contraria: Quando nimirum alter amicorum virtutibus, rebus gestis, honoribus, & potentia, alterum plurimum superat: ita ut inter utrunque tanta facta sit dissimilitudo & inæqualitas: ut propter diversum vitæ institutum, non videantur posse commodè amplius simul vivere: atque ijsdem sese mutuo oblectare.

εἰ δ' ὁ μὲν διαμένοι, ὁ δ' ἐπιεικέστερος γένοιτο:

Quo loco habendus est amicus post renunciatam amicitiam?

Si propter insignem aliquam improbitatem amicitiam ei renunciavimus: tùm omninò est relinquendus. Si verò propter aliam aliquam causam, quæ non est cum turpitudine, aut scelere aliquo conjuncta, discessionem ab eo fecimus: non planè ei omnia nostra officia sunt deneganda: sed si fortè ope atque opera nostra indiget: veteris amicitiæ gratia ei, potius, quàm alicui ignoto est gratificandum.

ἆρ' οὖν οὐδὲν ἀλλοιότερον πρὸς αὐτὸν ἐκτέον:

CAPUT IV.

Unde petenda & sumenda sunt vera amicitiæ officia?

EA officia, quæ amicus amico præstare debet: petenda sunt ex eo amore, quo vir bonus seipsum prosequitur: nempe ἐκ τῆς φιλαυτίας: Quoniam enim amicus est, tanquam alter idem: ideò eum quoque sicut nos ipsos, amare debemus. Hinc scholastici Theologi dixerunt: Charitas officium capit à seipsa.

τὰ φιλικὰ ἢ πρὸς τοὺς φίλους, ϗ οἷς αἱ φιλίαι ὁρίζονται:

Quæ sunt notæ, sive proprietates τῆς φιλαυτίας?

Sex: sibiipsi bene velle, benefacere, consentire, cohabitare, congaudere vel condolere, suam denique salutem & incolumitatem in primis expetere.

Sunt hæc eadem etiam in amicitia?

Maximè: Nam, ut Cic. lib. primo de legibus scribit:

in amicitia necessarium est, ut nihilo sese plus, quàm alterum diligat: cuncta enim debent esse paria. Tanta siquidem est vis amicitiæ: ut simulatque sibi aliquid, quam alteri maluerit: nulla sit amplius amicitia.

Quo pacto Aristoteles id, quod dixisti, confirmat?

τιθέασι γὰρ φίλον, τὸν βουλόμενον, καὶ πράττοντα:

Ex quibusdam definitionibus, vel descriptionibus Amici, è quotidiano sermone desumptis. Vulgò enim amicus dicitur esse: qui ei, quem amat benè vult & benefacit, ipsius causa. Item, qui eum, quem amat, cupit esse & vivere, hoc est, esse salvum & incolumem illius ipsius causa. Præterea, qui gaudet alterius conversatione & congressu: Ad hæc, qui eadem vult & expetit, quæ alter. Denique, qui ijsdem rebus gaudet, vel dolet, quibus amicus.

Ex his jam dictis proprietatibus τῆς φιλαυτίας, quot Aristoteles colligit amicitiæ adjuncta?

Quatuor, quorum primum est, ἡ εὔνοια Benevolentia: alterum, ἡ εὐεργεσία Beneficentia: Tertium, ἡ ὁμόνοια Concordia: Quartum, ἡ συμβίωσις Convictus & conversatio, de qua in præcedenti lib. cap. 5. & 6. dictum est: & infrà in postremo cap. dicitur.

Est ne etiam ejusmodi φιλαυτία in viro bono?

πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικεῖ:

Maximè, atque ideò etiam solus verè potest cùm aliis amicitiam colere.

Declara, quo pacto vir bonus reverâ sit, & esse debeat φίλαυτος sui amans?

Primum quia vir bonus sibiipsi non solùm benevult, verùm etiam benefacit secundum præstantissimam sui partem, mentem scilicet, quam studet veris bonis, hoc est, virtutibus, artibus & scientiis excolere & exornare. Deinde, quia est in viro bono erga seipsum summa concordia & pulcher-

pulcherrimus consensus, secundum omnes animi vires & potentias: habet enim appetitum rectæ rationi obsequentem. Tertiò, quia vir bonus libenter secum ipse conversatur & habitat: quæ conversatio ei maximè est jucunda, non solùm propter rerum à se præclarè gestarum: & spem futurorum bonorum, quæ sua virtute se consecuturum sperat: verum etiam propter pulcherrimam rerum scientiam & contemplationem. Quartò, quia vir bonus toto animo propter rem aliquam gaudet, vel dolet: neque idem ei aliàs est jucundum aliàs molestum. Postremò, quia vir bonus vitam & salutem unicè amat: maximè verò quo ad mentem, qua res pulchèrrimas & maximas intelligere & gerere potest.

Est ne etiam vir malus & improbus φίλαυτος, id est, sui amans?

Etiamsi mali & improbi homines quoque seipsos interdum nimium amare videantur: tamen revera non sunt φίλαυτοι.

φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα καὶ τοῖς πολλοῖς:

Quamobrem?

Primum, Quia vir malus & improbus revera sibi neque benevult neque benefacit: non enim studet sibi vera animi bona acquirere: sed tantùm sectatur τὰ φαινόμενα ἀγαθὰ: ut sunt bona externa, quæ hominibus malis plerunque sunt βλαβερὰ noxia. Deinde, quia secum ipse non consentit: nam quod suadet ratio id displicet appetitui: & vice versa. Et sic quasi perpetuò ipse secum pugnat. Tertiò, quia non libenter secum ipse vivit: sed alios quærit, cum quibus vivere, ac tempus fallere possit. Nam solitaria vita ei est molesta, partim recordatione suorum scelerum, quæ perpetravit: partim etiam metu pœnarum, quas suis sceleribus commeruit. Quartò, quia non toto animo propter rem aliquam gaudet, vel dolet: sed animum habet distractum in diversas partes: ita ut altera parte gaudeat, altera doleat. Postremo, quia vir malus & improbus, non verè amat suam vitam, salutem & incolumitatem:

φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα ἐστί:

sed potius eam sua intemperantia & aliis vitiis perdit: & sic antè tempus sibijpsi mala, morbos, mortemque accersit.

Quid ex jam dictis efficitur?

Φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα καί:

Ex his efficitur, virum bonum revera & sibiipsi esse amicum: & cum aliis verè posse amicitiam colere. Malum verò & improbum, neque sibiipsi esse amicum: neque cum aliis posse vere amicitiam colere: quemadmodum dicitur, Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse. Proinde fugiendam esse improbitatem & studendum virtuti: ut viri boni, probique evadamus. Sic enim & nobisipsis amici erimus: & aliorum amicitiam nobis conciliabimus: quæ res ad vitam benè, beatéque degendam utilissima est & suavissima.

CAPVT V.

Quod est primum adjunctum Amicitiæ?

ἡ δ' εὔνοια φιλίᾳ μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἐστί:

BEnevolentia, ἡ εὔνοια: quæ differt ab amicitia: quia potest esse occulta & ociosa: nec solùm ergà notos, verum etiam ergà ignotos. Amicitia autem est manifesta & actuosa ergà eum, qui amatur: estque solùm inter notos.

Est ne beneVolentia idem quod φίλησις, id est, amatio, seu amor?

οὐδὲ φίλησις ἐστίν: οὐ γὰρ ἔχει:

Non: quoniam benevolentia potest subitò existere: & est solùm levis quædam voluntas, seu propensio ergà alterum absque cupiditate eidem benefaciendi, aut cum eo conversandi. φίλησις autem est vehemens affectus ergà aliquem, qui non subitò existit: sed opus habet mora aliqua temporis & vitæ consuetudine: habetque conjunctum desyderium juvandi eum, quem amat: & cum eodem conversandi.

Est ne beneVolentia necessaria ad amicitiam?

ἔοικε δὴ ἀρχὴ φιλίας εἶναι ὥσπερ τοῦ:

Benevolentia omninò ad veram amicitiam est necessaria: unde dicitur esse ἀρχὴ τῆς φιλίας, principium amicitiæ.

citiæ: Et Cice. in Lælio ait: Benevolentia est amicitiæ fons à natura constitutus: qua sublata, etiam amicitiæ nomen tollitur.

Quomodo definis benevolentiam ex jam dictis?

Benevolentia est occulta quædam & ociosa amicitia: quæ progressu temporis, accedente consuetudine, in veram amicitiam transire potest.

διὸ μεταφέρων φαίη τις ἂν:

CAPUT VI.

Quod est alterum adjunctum Amicitiæ?

Concordia, ἡ ὁμόνοια, seu animorum consensio, de qua Terentius ait: idem velle & idem nolle ea demum firma est amicitia. Unde etiam amicitia vulgò definitur: quòd sit unus animus, in duobus corporibus.

φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται:

Est ne ὁμόνοια, idem quod ὁμοδοξία, id est, opinionum consensus?

Non. Nam concordia est solùm inter notos: & eos, qui inter se amicitiam colunt, vel colere possunt. Opinionum autem consensus, potest esse non solùm inter notos, sed etiam inter ignotos, imò etiam inter inimicos. Præterea, opinionum consensus potest esse de quibusvis rebus, in omnibus artibus & scientiis. Concordia autem propriè solùm dicitur de rebus gerendis, pertinentibus ad civilem societatem & communem eorum, qui concordes sunt, utilitatem.

διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοδοξία:

Quid est concordia?

Concordia est civilis inter aliquos amicitia & consensus, de rebus gravibus & utilibus, ac pertinentibus vel ad publicam, vel ad privatam eorum, qui concordes sunt, utilitatem: suntque tales, quæ per nos effici, aut comparari possunt.

πολιτικὴ δὲ φιλία φαίνεται:

Inter quos homines concordia locum habet?

Concordia solùm locũ habet inter viros bonos: quoniã enim secum ipsis sunt concordes, ideò etiam facilè possunt cum aliis concordiam colere. Deinde, quia firmiter in suo

proposito perseverant, quod sciunt esse honestum: neque instar Euripi animus eorum fluctuat. Nihil denique petunt, nisi quod honestum sit & utile non sibi solùm, verùm etiam aliis.

Cur inter malos non potest esse concordia?

τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόντε ὁμονοεῖν, πλὴν

Quia mali & improbi non solùm à se ipsis dissident, sed etiam ab aliis. Habent præterea animum fluctuantem & voluntates mutabiles. Insuper etiam sua solùm quærunt commoda: aliorum verò commoda conantur impedire.

CAPUT VII.

Quod est tertium adjunctum Amicitiæ?

BEneficentia, ἡ εὐεργεσία: Neque enim animo solùm debemus amico benè velle & omnia bona ei precari: etiam hanc nostram voluntatem reipsâ & factis palàm erga eum declarare.

De beneficentia autem quid ea sit, item quomodo & ergà quos exercenda: supra in quarto libro, in cap. de Liberalitate prolixè; dictum est: hic solùm explicatur sequens quæstio.

Quare benefactores videntur magis amare eos, quibus benefecerunt: quàm hi illos?

οἱ δ' εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ:

Hujus rei Aristoteles plures adfert rationes, quarum prima est: Quia is, qui beneficium accepit, est quasi opus benefactoris: Artifex autem suum opus semper magis amat, quâm opus artificem amaret, si redamare posset.

Quæ est altera ratio?

ἅμα δὲ καὶ τῷ μὲν εὐεργέτῃ:

Quia id, quod honestum est, magis est amandum, quam quod est utile. Is autem, qui beneficium accepit, est suo benefactori honestus: hic verò tantum ei est utilis.

Quæ est tertia ratio?

ἡδεῖα δ' ἐστὶ τοῦ μὲν παρόντος

Quia ea, quæ sunt præsentia magis delectant, ideòque etiam magis amantur, quàm præterita. Atqui honestas collati beneficii semper est benefactori quodammodo præsens:

præsens: Vtilitas autem beneficij accepti citò interdum perit, unà cum ejus memoria.

Quæ est quarta ratio?

Quia præstantiori etiam magis competit id, quod est præstantius. Amare autem præstantius est, quam amari: siquidem actio præstantior est passione: ideò etiam potius tribuitur benefactori, tanquam præstantiori.

καὶ ἡ μὲν φίλησις ποιήσει:

Quæ est quinta ratio?

Quia ea, quæ cum labore & magnis sumtibus à nobis sunt acquisita: etiam nobis sunt chariora: Atqui benefacere laboriosius & sumptuosius est, quàm beneficium accipere: ideò etiam benefactor suum beneficiarium magis solet amare.

δοκεῖ δὴ τὸ μὲν εὖ πάσχειν:

Objectio. At sunt aliqui, qui dicunt benefactores eo modò magis amare suos beneficiarios: quemadmodum creditores magis amant suos debitores, quàm hi illos?

Solutio. Dissimilis est ratio sive causa amoris in creditore, erga debitorem: & in benefactore, erga beneficiarium. Nam creditor debitorem amat sui commodi gratia: ut nimirum possit ab eo recipere debitum. Benefactor autem suum beneficiarum amat, illius ipsius causa: & non ut vicissim aliud beneficium ab eo accipiat.

τοῖς μὲν οὖν πλείστοις φαίνεται, ἐστὶ:

CAPVT VIII.

Dixisti officia veræ amicitiæ petenda esse ἐκ τῆς φιλαυτίας: At ego putabam φιλαυτίαν esse vitiosam: siquidem multi propter eam reprehenduntur?

Est quidem hic affectus natura nobis insitus: ut quisque seipsum maximè diligat: sibique potius, quàm alteri bona exoptet. Vnde etiam nata sunt hæc proverbia, Tunica pallio propior: Genu sura propius: Proximus egomet mihi: & his similia, quæ indicant homini inesse amorem erga

Ἀπορεῖται δὲ πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτόν:

se ipsum. Sed quia plerique hac in re peccant, modum excedentes, in se amando: ideò factum est, ut φιλαυτία soleat à multis reprehendi.

ἴσως δ' οὖν τοὺς τοιούτους δεῖ τῶν λόγων διαιρεῖν: εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζοι:

Quotuplex est ergo φιλαυτία?

Duplex una honesta, bona & laudabilis: Altera turpis & reprehendenda.

Quæ est bona φιλαυτία?

Bona φιλαυτία est amor suiipsius: quo quis præcipuam sui partem, hoc est, animum seu mentem suam maximè amat: eamque studet præstantissimis bonis excolere & exornare.

εἰ μὲν οὖν οἱς ὄνειδος ἄγοντες:

Quæ est vitiosa φιλαυτία?

Vitiosa φιλαυτία est amor suiipsius: quo quis cupiditatibus & affectibus suis indulgens, expetendis voluptatibus & bonis externis, modum excedit: & ex illo amore variis sceleribus sese contaminat.

Potest ne vir bonus esse φίλαυτος?

δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος: ὥσπερ δὲ καὶ πόλις τὸ κυριώτατον:

Secundum priorem φιλαυτίαν, vir bonus non solum est, sed etiam maximè esse debet φίλαυτος.

Quamobrem?

Quia per hanc φιλαυτίαν vir bonus excolit præstantissimam sui partem, nempè mentem: quam studet pulcherrimis bonis, virtute nimirum & plurimarum rerum scientia exornare: quò non sibi solùm, sed etiam aliis, imò toti humanæ societati possit plurimum prodesse.

Cur animum sive mentem vocas præstantissimam hominis partem?

Primùm, quia MENS sua natura aut divinum quiddam est: aut certè divinissimum omnium eorum, quæ sunt in homine. Deinde, quia mens principatum in homine obtinet: ipsumque corpus regit & conservat. Vnde etiam homo non à carne & ossibus: sed à mente nomen habet. Quemadmodum Plato inquit, οὐκ ἐστιν ἄνθρωπος τὸ ὁρώμενον

μενον Et Cic. lib. 6. de Rep. Mens cujusque is est quisque: non ea figura, quæ digito monstrari potest. Tertiò, quia secundum mentem sive rationem, dicitur aliquis continens, vel incontinens: quatenus ei obsequitur, vel non obsequitur. Quartò, quia secundum animum & mentem actiones hominum præcipuè æstimantur: utrum sint spontaneæ, vel non spontaneæ.

Quare in viro malo & improbo φιλαυτία reprehenditur?

Quia vir malus, sua φιλαυτία non solùm sibiipsi nocet: quatenus per eam seipsum variis sceleribus contaminat, ac interdum sibiipsi exitium accersit: sed etiam aliis nocet, quibus injuriam facit: dum per fas & nefas, eorum bona ad se attrahere conatur. τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐ δεῖ· βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτόν.

Objectio. Si vir bonus debet esse sui amans: igitur non debet Reipub. causa, aut aliorum gratia, seipsum aut fortunas suas in discrimen vocare?

Solutio. Nego consequentiam. Etsi enim vir bonus Reip. aut aliorum gratia, vitam & fortunas suas amittat: tamen nihilominus est sui amantissimus: quia pro caducis istis bonis, quæ amittit: sibi acquirit majora, & veriora bona: nempè perpetuam suæ virtutis memoriam, laudem & gloriam, quæ reliqua omnia bona longè superant. Ἀληθὲς δὲ τὶ περὶ τοῦ σπουδαίου.

Cùm beatus omnibus bonis abundet: videtur ne tibi etiam opus habere amicis? Ἀμφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τὸν εὐδαίμονα, εἰ δεήσεται φίλων.

MAximè, iis enim si destitueretur, non verè omnibus bonis abundaret: Quoniam amici inter præcipua bona numerantur: teste Herodoto, qui ait: κτημάτων πάντων ἐστὶ [illegible] φίλος, καὶ [illegible] Præterea non haberet erga quos, & cum quibus posset commodè exercere suam virtutem. Denique cogeretur aut solitariam vitam agere: aut cum alienis & ignotis vivere: quorum illud prius adversatur naturæ humanæ: quia homo natura est animal οἰδὲ φίλου ἐστὶ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν.

ἄτοπον δ' ἴσως καὶ τὸ μονώτην: ad civilem societatem, & conversationem factum: hoc verò posterius est valdè molestum, propter metum & suspiciones.

Cùm verò triplices sint amici, Honesti, Iucundi & Utiles: omnibus ne æquè indiget beatus?

τῶν τοιούτων μὲν ἐν οὐδὲν δεήσεται: Néutiquam. Nam utilibus & jucundis non indiget: siquidem omni bonorum genere abundat: ejusque vita per se est suavis & jucunda.

Ergò ne indiget amicis honestis: hoc est, qui sunt viri boni?

ὁ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων φίλων: Omninò. Atque hujus rei tres causas commemorat Aristoteles. Quarum prima causa est: ut beatus habeat aliquos, in quibus possit se suasque virtutes optimè contemplari: id autem in nullo alio commodius, quàm in amico facere potest. Quia amicus est tanquam alter idem: proinde cum amicum virum bonum intuetur: seipsum quasi intuetur.

Quæ est altera causa?

οὐ ῥᾴδιον γὰρ καθ' αὑτὸν ἐνεργεῖν: Altera causa est: ut beatus habeat aliquos, erga quos & cum quibus possit exercere suam virtutem in quo exercitio consistit præcipua pars beatitudinis: propter veram voluptatem, quam vir bonus ex actionibus virtutum suarum percipit.

Quæ est tertia causa?

φυσικώτερον δ' ἐπισκοποῦσιν, ἔοικεν ὁ σπουδαῖος: Tertia causa sumitur ex ipsa natura. Etenim amici conversatio & convictus beato naturaliter est jucundissimus.

CAPUT X.

Sunt ne plures, an verò pauci habendi amici?

ἆρ' οὖν ὡς πλείστους φίλους ποιητέον: QUod Hesiodus de hospitalitate præcipit, μήτε πολύξεινον, μήτε ἄξεινον καλέεσθαι, hoc est neque multorum, neque nullorum hospitem vocari debere: idem etiam videtur

detur ad amicitiam transferri posse: μήτε ἄφιλον, μήτε πολύφιλον εἶναι, hoc est, neque nullos, neque nimis multos amicos esse habendos.

Quid ex hoc præcepto Hesiodi colligitur?

Circa amicorum numerum modum esse tenendum, & fugienda extrema: nempè ἀφιλίαν, καὶ πολυφιλίαν.

ἴσως ... πολ... λῶπατο.

Quomodo æstimatur ille modus?

Ex commoditate convictus & mutua communicatione officiorum: ut tot habeamus amicos, quot idonei sunt ad convictum & officiorum communicationem.

In qua autem amicitia existimas πολυφιλίαν posse locum habere?

In nulla. Nam in amicitia, quæ propter utilitatem suscipitur: ideo multitudo amicorum locum non habet quia pluribus velle simul inservire, & largiri, difficile est: & facultatibus nostris detrimentosum. Præterea impedimento nobis est, ad reliquas vitæ actiones rectè obeundas.

πολλοῖς γὰρ ἀνθυπηρετεῖν ἐπίπονον.

Quare in amicitia jucunda πολυφιλία non habet locum?

Quia nimirum multi amici tædium potius adferunt, quam voluptatem. Etenim amicis in vita utendum est sicuti condimentis ciborum: quæ, si fuerint pauca, reddunt cibos suaviores: si verò fuerint in majore copia, nauseam adferunt vescentibus.

καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δὲ ἀρκοῦσιν.

Quare in amicitia honesta πολυφιλία non potest consistere?

Hujus rei ab Aristotele plures commemorantur causæ: quæ omnes ad duas possunt referri, quarum una est: Quoniam ea officia, quæ in vera amicitia requiruntur, non possunt omnia commodè pluribus simul præstari. Veluti sunt, simul familiariter vivere & conversari: omnia inter se officia communicare: in omnibus simul consentire:

ὅτι δ' οὐχ οἷόν τε πολλοῖς συζῆν.

omnes summo amore complecti: in utraque fortuna tàm secunda, quàm adversa sibi mutuo eodem tempore compati vel gaudendo vel dolendo.

Quæ est altera causa?

οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται δοξάζειν ἂν πολλοῖς:

Quoniam si quis cum pluribus velit veram amicitiam colere: necesse est, ut hi omnes non solùm hunc ipsum, sed etiam ipsi sese invicem summo amore complectantur. Hoc autem inter plures accidere posse, vix credibile est: quandoquidem, ut Cic. inquit: ex omnibus seculis, vix tria aut quatuor paria verorum amicorum fuerunt reperta.

At reperiuntur aliqui, qui pluribus delectantur amicis: imò cupiunt omnibus esse amici?

οἱ δὲ πολύφιλοι. καὶ πᾶσιν οἰκείως:

Verum quidem est, esse interdum quosdam, qui conantur se in omnium amicitiam insinuare: & cupere quamplurimos habere amicos. Sed tales potius ἄρεσκοι, id est, blandi, quàm φίλοι amici sunt nominandi: quia cupiunt omnibus ἀρέσκειν placere. Neque etiam vulgus hominum tales pro veris amicis agnoscit: unde dici solet: Qui omnibus est amicus, is nulli est amicus.

CAPVT XI.

Est ne in omni fortuna opus amicis?

πότερον δ' ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον.

MAximè: In adversa quidem, ut nobis adsint suo consilio & auxilio. In secunda verò, ut sint nobis jucunda sua conversatione: & ut habeamus ergà quos & cum quibus exerceamus nostras virtutes.

Quales autem amici in utraque fortuna magis sunt necessarij?

ἐν ἀμφοῖς γὰρ ἐπιζητοῦνται:

In omni quidem fortuna amici honesti sunt exoptandi: sed tamen in adversa fortuna, magis expetendi sunt ij amici: qui possunt nobis esse non solùm honesti, verùm etiam utiles: in secunda autem fortuna præcipuè ij, qui nobis possunt esse jucundi.

Quales

Qualis est præsentia amici alteri amico, in utraque fortuna?

Etsi præsentia amici in utraque fortuna per se sit amico jucunda: quatenus ei adfert vel gaudium, vel solatium: tamen in adversa fortuna, interdum est eidem molesta: quatenus sua calamitate, ei præbet causam doloris & tristiciæ.

ἔστι γὰρ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων

Quatenus vocandi sunt ad nos amici in utraque fortuna?

In secunda fortuna amici sunt statim vocandi ut eos participes faciamus nostræ felicitatis, nostrique gaudij. In adversa verò fortuna, tardius sunt advocandi: & tùm demùm, quando parvo suo incommodo, possunt nobis plurimùm commodare.

διὸ δόξειεν ἂν δεῖν εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας:

Quatenus conveniendi sunt amici in utraque fortuna?

Id adversa fortuna mature sunt conveniendi, neque expectandum, quo ad vocemur. Hoc enim illis erit gratius: nobis verò honestius. In secunda autem fortuna gratulandi quidem, aut juvandi gratia, promptè & statim sunt accedendi; tarde autem ad accipiendum aliquod beneficium.

ἰέναι δ' ἀνάπαλιν ἴσως ἁρμόζει.

CAPUT XII.

Quare conversatio, seu convictus in amicitia quoque requiritur?

PRimum, quia amici conspectus amico est jucundus. Deinde, quia omnis societas requirit aliquam conversationem. Tertiò, quia ex conversatione amicus optime cognoscit suum amicum esse salvum & incolumem quod ei est jucundissimum. Quartò, quia in conversatione & convictu, possunt inter se mutuò exercere ea studia, easque actiones quibus maxime delectantur.

Ἆρ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι τὸ ὁρᾶν ἀγαπητότατον:

Qua

Quæ est utilitas convictus & conversationis in amicitia?

τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν:

Maximam vim habet convictus ad conciliandam amicitiam: propterea quod per eum paulatim nascitur morum & studiorum similitudo: quæ vel sola potest animos hominum conciliare: & inter ipsos amicitiam gignere.

Quotuplex est conversatio?

γίνεται δ' ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία μοχθηρά:

Duplex una malorum & improborum: quæ fugienda est: quia est turpis & noxia: quatenus per eam reddimur deteriores. Altera est bonorum virorum: quæ est expetenda: quia & honesta est & utilis: Nam per eam efficimur meliores.

Liber Decimus.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Decimi libri?

TRes sunt hujus libri partes. In prima, usque ad sextum caput agitur de voluptate: quatenus est conjuncta, cum beatitudine. In altera, usque ad nonum caput, agitur de beatitudine contemplativa. In tertia, concludit totam hanc de moribus tractationem: cum annexa commonitione: qua ostendit, sola præcepta ad civilem beatitudinem consequendam non sufficere: sed necesse quoque esse, ea transferre ad usum: qui consistit in actione virtutis.

CAPUT I.

Quare de voluptate in hac doctrina agitur?

μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἴσως ἕπεται:

CUr in doctrina morali etiam de voluptate agendum sit supra in lib. 7. cap. 11. tres causæ fuerunt allatæ: quibus hoc loco tres aliæ adijciuntur: nimirum, quia naturæ nostræ admodum est cognata: deinde, quia ad virtutem & beatitu

beatitudinem plurimùm confert: denique quia de ea variæ fuerunt Philosophorum opiniones.

Quæ fuerunt philosophorum de Voluptate opiniones?

Duæ, & quidem contrariæ fuerunt opiniones Philosophorum de voluptate: aliqui enim dixerunt, eam esse summum bonum: ac propterea maxime expetendam. Alij verò contra dixerunt, voluptatem esse rem valde malam, & omnibus modis fugiendam.

οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν ἡδονὴν λέγουσιν: οἱ δ' ἐξ ἐναντίας:

CAPVT II.

Quæ fuit Eudoxi opinio de Voluptate?

EVdoxus, Epicurus & eorum sectatores: voluptatem dixerunt esse summum bonum. Primùm, quia ab omnibus animalibus tam brutis, quam ratione præditis expetitur. Deinde, quia opponitur dolori, qui per se est malus & fugiendus. Tertiò, quia per se expetitur. Quartò, quia cuicunque bono voluptas accesserit: facit illud magis expetendum.

Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν:

Quid ad hæc argumenta respondent Platonici?

Ad primum Argumentum respondent Platonici: de summo bono non statuendum esse, ex judicio & appetitu brutorum animalium, aut imperitorum hominum: Itaque etiamsi bruta & homines imperiti voluptatem maximè expetunt: non tamen propterea sequi, eam esse summum bonum: quando quidem fieri possit: ut etiam expetant id, quod est malum.

οἱ δ' ἐνιστάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν οὗ πάντ' ἐφίεται:

Quid ad hæc Aristoteles?

Negat Aristoteles hanc solutionem esse sufficientem: Primùm, quia non solùm animalia bruta, aut homines imperiti: verùm etiam sapientes & viri boni interdum voluptatem expetunt. Deinde, negat istum appetitum BONUM: quatenus naturaliter inest, non solùm omnibus hominibus

εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα ὠρέγετο:

minibus etiam malis, sed etiam brutis animalibus, omninò esse vitiosum: propterea quòd hoc communi appetitu, quodammodo tacitè fatentur: esse adhuc aliquod aliud præstantius bonum: quàm sit illud, quod ipsis adest: etiamsi, quodnam illud sit, ignorent.

Quid respondent Platonici ad alterum argumentum?

οὐκ ἔοικε δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐναντίου:

Platonici negant id continuo bonum esse, quod malo opponitur: quia interdum etiam malum malo opponitur: ut in virtutum extremis, avaritia prodigalitati: atque hoc modo voluptatem posse opponi dolori, tanquam malum malo.

Quid ad hæc Aristoteles?

οὐ μὴν ἐπὶ γε τῶν εἰρημένων ἀληθεύοντες:

Aristoteles eam refutat τῇ ἐνστάσει. Si voluptas dolori opponitur, ut malum malo: æquè est mala & fugienda sicut dolor. Sed Platonici voluptatem non ita fugiunt, sicut dolorem. Ergo non videntur ita eam opponere dolori, quemadmodum malum malo opponitur.

Quid ad quartum argumentum respondent Platonici?

τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ πλάτων:

Platonici hoc quartum argumentum retorquent contrà Eudoxum: & ex eo probant, voluptatem eam ipsam ob causam non posse dici summum bonum: quia accessione alterius boni, potest fieri optabilior. Nam summum bonum dici id, quod nullius boni accessione potest fieri melius & magis expetendum.

Quid ad hæc Aristoteles?

δῆλον δ' ὡς οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τἀγαθὸν:

Aristoteles negat hanc definitionem summi boni competere ei bono, quod hîc inquiritur. Nam si summum est, quod non potest accessione alterius boni fieri melius & optabilius: igitur in rebus humanis nullum erit summum bonum. Quia omne bonum humanum, potest alterius boni accessione fieri melius & magis expetendum.

CAPVT

CAPUT III.

Quibus argumentis Platonici probare volebant, voluptatem non posse dici BONUM.

QVatuor præcipuè argumentis Platonici oppugnabant voluptatem. Quorum primum fuit tale. Omne bonum est qualitas. Voluptas non est qualitas. Ergò voluptas non est BONUM.

οὐ μὴν οὐδ' αἱ μὲν τῶν ποιοτήτων ἐστίν:

Quid respondes ad hoc argumentum?

Major propositio est falsa. Non enim omne bonum qualitas: Exempli gratiâ, DEUS, Mens, Beatitudo. Mediocritas. Actio virtutis, sunt BONUM, & tamen non sunt qualitates.

Quod est alterum argumentum?

Omne bonum est ὡρισμένον finitum. Voluptas non est definita: quoniam recipit magis & minus. Ergo voluptas non est BONUM.

λέγουσι δὴ τὸ μὲν ἀγαθὸν ὡρίσθαι:

Quid respondes ad hoc argumentum?

Primùm, Nego minorem propositionem: neque enim omnes voluptates recipiunt magis & minus: sed tantùm voluptates corporis, quæ habent aliquid doloris admixtum. Deinde nego probationem minoris: Ea omnia indefinita esse: quæ recipiunt magis & minus. Nam etiam actiones virtutum in concreto consideratæ recipiunt magis & minus: & tamen non sunt propterea indefinitæ. Alij enim aliis sunt fortiores justiores, & temperatiores &c. Item sanitas recipit magis & minus, tamen est definita.

Quod est tertium argumentum?

Omne quod revera bonum est, perfectum est. Voluptas non est perfecta: quia est vel motus, vel generatio. Ergò voluptas non est BONUM.

τέλειόν τε τἀγαθὸν τιθέντες:

Quid ad hoc argumentum respondes?

οὐ καλῶς δ' ἐοίκασι λέγειν:

Nego minorem propositionem ejusque probationem: Voluptas enim neque motus est, neque generatio. Non est motus: quia ei neque celeritas competit ratione actus & fruitionis. Non est generatio: quoniam per generationem substantia aliqua nova generatur, ex corruptione prioris: Sed per voluptatem nulla substantia generatur, aut corrumpitur.

Objectio. At aliqui dicunt Voluptatem esse repletionem naturæ indigentis: atque ideò quoque esse generationem?

καὶ λέγουσι δὲ τὴν μὲν λύπην ἔνδειαν:

Solutio. Voluptas non est ipsa repletio indigentis naturæ: sed potius ipsam repletionem comitatur. Præterea non omnem voluptatem antecedit dolor, ex indigentia ortus: cujusmodi sunt voluptates mentis: item quorundam sensuum, ut visus, auditus & odoratus.

Quod est quartum argumentum?

πρὸς δὲ τοὺς προφέροντας τὰς ἐπονειδίστους:

Quod turpe est & probrosum, non potest dici BONUM. Voluptas est talis. Ergo voluptas non potest dici BONUM.

Quid ad hoc argumentum respondes?

Primùm nego id, quod turpe est, & probrosum posse simpliciter jucundum dici: quoniam solùm malis & improbis hominibus tale esse videtur. Deinde nego, de voluptatibus per se dici, quòd sint turpes: sed tantùm per accidens: quatenus ex rebus & actionibus turpibus percipiũtur. Præterea, etiamsi aliquæ voluptates sunt turpes, tamen sunt etiam multæ honestæ & bonæ: quæ non possũt è numero bonorum excludi.

ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, ἕτερος ὢν

Quibus argumentis refutatur Eudoxi opinio: qui simpliciter affirmavit, omnes Voluptates esse bonas, imò quasdam esse summum bonum?

Hanc Eudoxi sententiam falsam esse, quatuor argumentis

argumentis ostendi potest. Nam si ea vera esset: sequeretur inde Primùm, Nullum esse discrimen inter eam voluptatem, quam adfert adulator: & eam, quam adfert amicus, & vir bonus: cùm tamen illa sit turpis, hæc verò honesta. Deinde sequeretur, vitam puerorum, quæ delicijs abundat, maximè esse expetendam. Tertiò sequeretur, quodvis turpe facinus committendum esse, si conjunctam habeat voluptatem. Denique sequeretur, voluptatis causâ cuncta expetenda & suscipienda esse. Atqui multa propter se expetimus, & suscipimus, nulla voluptate impulsi: ut videre, audire, edere, bibere, laborare, peregrinari: & similes actiones: quæ licet interdum quoque habeant aliquam conjunctam voluptatem: tamen non propter eam suscipiuntur.

CAPUT IV.

Dixisti ante Voluptatem non esse motum, aut generationem: cupio id mihi amplius probari?

QVòd voluptas non sit motus, & per consequens neque generatio: id tribus argumentis Aristoteles hoc loco confirmat. Primùm est tale. Nullus motus, excepto motu circulari, quovis tempore est perfectus; quoniam requirit moram aliquam temporis, donec perveniat ad suum finem. Voluptas autem quovis tempore est perfecta: quia est simul & semel tota: neque opus habet accessione alterius rei, ad sui perfectionem. Ergo voluptas non est motus.

τί δὲ ἐστιν, ἢ ποῖόν τι καταφανέστερον γένοιτ᾽ ἄν·

Quod est alterum argumentum?

Omnis motus fit in parte aliqua temporis. Voluptas autem fit momento, quod non est tempus. Ergo voluptas non est motus.

δόξειε δ᾽ ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἐνδέχεσθαι

Quod est tertium argumentum?

Motus ex numero earum rerum, quarum partes possunt segregari & à se mutuò sejungi. Voluptas non est tale quiddam, cujus partes possint sejungi: sed est totum impartibile. Ergò voluptas non est motus.

οὐ γὰρ πάντων ταῦτα λέγεται·

Quoniam voluptas non est qualitas, neque motus, neque generatio: quid igitur est voluptas?

Voluptas est perfectæ operationis, subsequens signum. ἡδονή ἐςὶ τελείας ἐνεργείας ἐπιγινόμενον τέλος.

Quam vocas perfectam operationem?

αἰσθήσεως ἡ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητόν: Quæ proficiscitur à facultate optimè deposita & agit in objectum optimè dispositum. Ex tali namque actione agens percipit apud animum suum aliquam voluptatem: quæ signum est perfectæ operationis.

Quarum actionum voluptas dicitur perfectio?

κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησιν ἐςὶν ἡδονή: Actiones sunt triplices: vel enim sunt τῆς θεωρίας, id est, contemplationis rerum divinarum, cœlestium, æternarum & necessariarum: vel sunt τῆς διανοίας ratiocinationis, & deliberationis de rebus agendis: vel sunt τῶν αἰσθήσεων, i. e. sensuum, qui versantur circa singularia. Omnes hæ actiones judicantur esse perfectæ, hoc quasi signo: Quando agenti sunt jucundæ.

Sed quo pacto voluptas dicitur esse signum perfectæ operationis?

τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή: Quoniam voluptas semper comitatur perfectam operationem, tanquam accidens quoddam inseparabile: vel ut Aristoteles inquit ὡς ἐπιγινόμενόν τι τέλος: Quemadmodum sanæ operationes sunt signum sanitatis, à qua proficiscuntur: ἡ ὥρα venustas corporis est indicium τῆς ἀκμῆς, id est, florentis ætatis.

Quamdiu voluptas est in actionibus?

ἕως δ' ἂν ᾖ τοιοῦτο τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητόν: Tamdiu voluptas est in actione, quoad facultas agentis & objectum circa quod actio versatur, fuerint optimè disposita: quod si verò defatigantur & languescant: necesse est etiam ipsam voluptatem imminui. Atque hæc est jam causa est: cur nulla voluptas sit perpetua, sed paulatim evanescat.

Quam

Quare ea, quæ nova sunt, initiò vehementius delectant, quàm postea?

Quia in res novas animus magis intentus est: & facultas agendi est adhuc integra: quæ posteà paulatim fatigatur & fit remissior.

ἔνια δὲ τέρπει καινὰ ὄντα:

Quare non solùm homines, sed & omnia animalia tantopere expetunt voluptatem?

Quia omnia amant vitam, ac propter eam quoque amant voluptatem: quæ videtur vitam quasi perficere: quandoquidem etiam ipsa vita, est quædam actio: unde Cic. lib. 2. de nat. Deorum ait: Is qui nihil agit, esse omninò non videtur.

ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη:

CAPUT V.

Sunt ne omnes voluptates uniusmodi?

Minime: sed plures sunt earum differentiæ atque species.

ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν:

Quibus argumentis probat Aristoteles voluptates specie inter se differre?

Duobus præcipuè: quorum unum sumitur ab earum proprio subjecto, cui insunt. alterum ab earum effectu

Exponeprimum argumentum?

Si perfectæ actiones, quibus inest & quas semper comitatur aliqua voluptas, quàm agens inde percepit, specie differunt: igitur etiam hæ ipsæ voluptates specie inter se sunt diversæ. Sed antecedens est verum. Ergò. Assumptio declarari potest exemplis, Nam operationes mentis, veluti sunt intelligere, ratiocinari, meditari & similes, specie differunt ab operationibus sensuum: cujusmodi sunt videre, audire, gustare & reliquorum sensuum: quæ etiam ipsæ inter se specie differunt. Eodem modo operationes naturales specie differunt ab operationibus artificialibus: quemadmodum videre est in earum operibus, quæ specie

τὰ γὰρ ἑτερα τῷ εἴδει, ὑφ' ἑτέρων οἰόμεθα:

sunt diversa, ut animal, lignum, lapis, arbor, &c. Item do-
mus, statua, pannus, gladius, olla, mensa & cætera sunt ope-
ra specie diversa.

Dic alterum argumentum?

ἔτι δ' μᾶλλον τοῦτ' ἂν φανείη ἐκ τῶν: Quorum effectus specie differunt: ea ipsa quoque spe-
cie differunt. Sed voluptatum diversi sunt specie effe-
ctus. Ergò etiam ipsæ voluptates specie differunt. Mino-
declaratio. Etenim quam actionem propria voluptas pro-
movet, ac perficit: candem aliena voluptas impedit, a-
quasi perdit.}

Quæ sunt ergò voluptatum divisiones hoc loco notandæ: suprà enim in cap. de temperantia, etiam ali- quas divisiones habuimus?

Διαφέρουσῶν δ' τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ: Voluptates commodè distinguuntur secundum acti-
nes, quibus ita sunt cognatæ, ut etiam videantur quib-
dam esse ἐνέργειαι. Primùm enim, quemadmodum acti-
nes aliæ sunt honestæ, aliæ turpes, aliæ intermediæ: ita
jam voluptates aliæ sunt honestæ & expetendæ: aliæ tur-
& fugiendæ: aliæ mediæ naturæ. Deinde, quemadm-
dum operationes mentis puriores sunt, operationib-
sensuum & corporis: & ipsorum quoque sensuum ope-
tiones aliæ aliis sunt puriores: secundum sensuum puri-
tem: ita etiam voluptates, quæ istis operationibus sunt
gnatæ aliæ aliis sunt puriores. Hinc existit hæc divis-
quòd voluptates aliæ sunt puræ & sinceræ: quæ nihil
bent admixtum turpitudinis, aut doloris: aliæ autem i-
pure & mixtæ: quibus etiam inest aliqua vel turpitu-
vel molestia.

Quam præterea habes voluptatum divisionem?

δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζῴῳ καὶ ἡδονὴ οἰκεία: Est etiam alia voluptatum divisio, desumta à differe-
tia animalium: quorum cum sint diversæ naturæ & c-
tiones: etiam diversas sectantur & percipiunt volupta-
Hinc ergò voluptates aliæ dicuntur humanæ, quæ ho-
nis naturæ conveniunt: aliæ beluinæ quæ beluis co-
nii

niunt: quarum rursum tot sunt differentiæ, quod sunt earum species. Aliæ enim aliis rebus delectantur: hinc dicitur leonina, equina asinina, canina, lupina voluptas: qua leones equi, asini, canes, lupi delectantur: & sic de cæteris. Est etiam humanarum voluptatum maxima varietas: pro diversitate temperamentorum ætatis, sexus, conditionis & aliarum circumstantiarum. Non enim eadem delectant senem, quæ puerum, aut adolescentem: virum quæ mulierem: Theologum quæ militem, aut mercatorem sapientem & doctum, quæ insipientem & idiotam: non denique eadem delectant virum bonum, quæ virum malum & improbum.

In tanta autem voluptatem varietate, quænam sunt veræ & humanæ voluptates nominandæ?

Veræ & humanæ voluptates eæ solùm sunt judicandæ: quibus vir bonus delectatur: quas nimirum percipit ex actionibus virtutum. δοκεῖ ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἶναι τὸ φαινόμενον;

Quamobrem?

Quia solius viri boni judicium est verum & rectum: proficiscitur enim ex virtute: quæ rerum & actionum humanarum verissima est mensura. Præterea, quia actiones virtutum sunt solius hominis propriæ: ideò etiam voluptates, quæ illis sunt cognatæ propriè humanæ dicuntur. Cæteræ verò voluptates, quas ex aliis rebus, vel actionibus vir bonus percipit: veluti ex cibo, potu, ludo & similibus: ea sunt communes partim cum aliis hominibus: partim etiam cum brutis animalibus.

CAPVT VI.

Quid ad extremum agit Aristoteles in his libris?

REpetit quædam de Beatitudine, quam ab initio dixi esse finem hujus doctrinæ. t εἰρημένων ἢ τῶν περὶ τὰς ἀρετάς;

Quare bis de ea agit, in primo & hoc postremo libro?

Quia finis in actionibus duplicem habet considerationem: unam ratione principii: quatenus movet agentem, ut actionem aliquam suscipiat: alteram ratione extremi: quatenus agens suam actionem ad eum dirigit & in eodem terminat.

Eodem ne modo hic & supra beatitudinem considerat?

Non. Nam quæ in primo libro de felicitate tradita sunt: pertinent ad felicitatem Practicam: quæ est secundum externam & civilem vitam: & comparatur actionibus virtutum moralium. Quæ vero in hoc loco traduntur: pertinent ad felicitatem Theoricam: quæ est secundum mentem: & consistit in contemplatione rerum divinarum & cœlestium.

Consistit ne beatitudo hominis in solo habitu, an vero in aliqua operatione, seu actione?

εἰ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει: ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐνέργειάν τινα:

Beatitudo non est ponenda in sola habitu: alioqui enim dormiens, aut ægrotans, aut inopia laborans, aut alia aliqua calamitate constitutus etiam beatus posset dici: quando quidem nihil impedit, quo minus etiam tales sint habitu aliquo præditi.

Collocas ergo felicitatem hominis in aliqua operatione?

Maximè: & quidem in operatione per se expetenda, quæ seria.

Quare in operatione per se expetenda?

τῶν δ' ἐνεργειῶν αἱ μὲν εἰσὶν ἀναγκαῖαι:

Quia beatitudo est bonum αὐταρκὴς id est, seipso contentum, atque perfectum: quod neque ad aliud refertur, neque ullo alio bono extra se, ad sui majorem commendationem indiget.

Quare in operatione seria potius felicitatem hominis ponis quàm in operatione ludicra: quæ tamen videtur in se plus habere voluptatis?

Primùm, quia vir bonus serias actiones præfert ludicris actionibus. Deinde, quia beatitudo est ultimus finis rerum humanarum, cujus gratia omnes omnia suscipiunt & agunt: quòd si eam poneremus in ludicra actione; sequeretur homines ludi & joci gratia natos esse, & eorum causa debere omnes labores & molestias suscipere & sustinere: quod est absurdum. Præterea, vita beata est secundum virtutem: virtus autem est res seria, non ludicrã: igitur etiã beatitudo non in ludicra actione posita est. Ad hæc, quia beatitudo est bonum optimum & præstantissimum: ideò etiam in præstantiore actione est collocanda. Certum autem est, actiones serias præstantiores esse ludicris actionibus: quia tribuuntur præstantiori homini, nempè viro bono, & præstantiori parti hominis, nimirum rationi. Denique, si beatitudo consisteret in actionibus ludicris: tum servorum vita beata esset censenda: quia etiam in ipsis laboribus inter se ludunt & jocantur.

καθάπερ εἴρηται α-κις ἔρ[...] καὶ τίμια, καὶ ἡδέα.

Objectio *Atqui potentes, magnates, divites, & similes, qui vulgò beati esse judicantur: majorem ferè partem vitæ traducunt in ludis, & jocis: igitur videtur felicitas hominis in ludicris actionibus consistere?*

Solutio. De beatitudine hominis non est statuendum ex magnatum & divitum opinione, aut factis: quia plerumque judicium habent corruptum & depravatos mores, propter malam educationem & summam vitæ licentiam: qua voluptatibus corporis ita sese addixerunt & contaminarunt: ut veras & sinceras animi voluptates nunquàm degustarint: ac propterea de illis sincerè judicare non possint.

καταφεύγουσι δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγάς:

CAPUT VII.

Quænam est igitur illa seria & per se expetenda ἐνέργεια: in qua dicis beatitudinem hominis positam esse?

εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια:

HΘεωρία, hoc est, contemplatio rerum præstantissimarum & pulcherrimarum: cujusmodi sunt res divinæ, & æternæ: earumque causæ & principia.

A qua virtute proficiscitur hæc ἐνέργεια?

A Sapientia, quæ est nobilissimæ partis in homine, nempe mentis, præstantissimus habitus, quemadmodum in libro sexto ostensum est.

Cur autem in contemplatione præcipuam hominis beatitudinem collocas?

αὕτη δ' ἂν εἴη καὶ ἀρίστη:

Quia contemplatio est omnium operationum humanarum præstantissima: ideò non immerito beatitudo, quæ est præstantissimum hominis bonum, in ea collocatur.

Quibus argumentis Aristoteles probat contemplationem esse præstantissimam operationem?

Primùm, quia proficiscitur à divinissima hominis parte, mente scilicet: & versatur circa nobilissimam materiam, nempè circa res divinas. Deinde, quia diutissimè potest continuari absque fatigatione, & molestia. Tertiò, quia est jucundissima: non solùm quia habet sinceram & firmam voluptatem: verùm etiam quia conjuncta est cum scientia, & cognitione rerum pulcherrimarum. Quartò, quia est αὐταρκὴς seipsa contenta: non egens externis quibusdam adjumentis. Quintò, quia per se est optabilis: neque propter aliquod aliud bonum consequendum suscipitur. Sextò, quia minimè est laboriosa: sed tranquilla, & quieta.

Quia

Quid ex his infert Aristoteles?

Hominem maximè debere expetere vitam Theoricam: quoniam est similis divinæ vitæ: & homini maximè propria. Nam per eam homo maximè vivit secundum eam partem, quæ in eo est optima, & præstantissima: nempe secundum mentem: reliquam enim vitam nempe vegetativam, & sensitivam, communem habet partim cum plantis, partim cum aliis animalibus. ὁ ᾗ πιστὸς τι ἐν κρείττων ἐστι, κατὰ:

At sunt aliqui, qui dicunt, hominem mortalem, debere mortalia sapere, in divina, & æterna non inquirere?

Rectè quidem hæc dicerentur: si homo in universum esset mortalis: verùm quia secundum præstantissimam sui partem, mentem scilicet seu animum, est mortalis: ideò maximè debet secundum eam vivere, & ea, quæ divina & immortalia sunt quærere: atque hoc modo ἀπαθανατίζειν, se à mortalitate quasi vindicare: omnemque operam dare, ut mentem suam excolat, & secundum eam vivat. Sic enim erit θεοφιλέστατος, & εὐδαιμονέστατος, Deo charissimus, & quam maximè beatus. ἀεὶ δ' ὁ κατὰ τὸν περι αὐτῶν ται ἀνθρωπίνα:

CAPUT VIII.

Quare vita, & beatitudo Theorica, præstantior est Practica?

HOc ex utriusque comparatione facilè potest intelligi. Primùm enim, quia θεωρία est solius Mentis ἐνέργεια: Mens autem est divinum quiddam: ideò vita Theorica videtur esse quodammodo divina, ac similis vitæ Deorum: quibus reliquæ actiones tribui non possunt. Practica autem vita, dicitur humana: quia occupata est circa externas actiones, pertinentes ad humanas necessitates, & civilem societatem: quæ corporis ministerio peraguntur & cum affectibus sunt conjunctæ. Deinde vita Theorica est se ipsa contenta, non indigens aliis adjumentis ad actionem δευτέρως δ' ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν:

suam perficiendam. Practica autem vita ad actiones civiles, atque morales peragendas, multis & variis rebus, & bonis externis opus habet: quemadmodum in singulis virtutibus moralibus exercendis videre licet. Præterea, beatitudo nullam aliam ob causam tàm Diis, quam hominibus propriè tribuitur: nisi propter θεωρίαν contemplationem, qua Dii quidem perpetuò sese oblectant: homines vero quatenus Diis similem vitam vivere cupiunt. Brutis autem quia omni contemplationis munere destituuntur. etiam omnis beatitudo denegatur.

ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, ὅτι θεωρητική:

Quare Diis non tribuuntur ab Aristotele actiones virtutum moralium?

Quoniam ad eas rectè obeundas opus est moderatione affectuum item ministerio corporis, & adminiculo externorum bonorum: quæ tria secundum Aristotelem Diis propriè tribui non possunt. De hac quæstione videatur etiam Cicero in libro 3. de Natura deorum.

πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς:

Ergò ne prorsus nulla bona externa, ad vitam Theoricam requiruntur?

Per se quidem externa bona ad contemplationem non requiruntur: sed etiam magis impediunt: unde legimus quosdam Philosophos, ut liberius possent Philosophari: suas opes, & facultates aut abjecisse, aut aliis dedisse: Exemplo sunt Anaxagoras. Solon, Crates, Democritus, Diogenes, & plures alii. Per accidens autem, quatenus ij, qui contemplationibus vacant, etiam sunt homines: hoc est, non sola mente, sed etiam ex corpore constantes: eatenus quoque opus habent aliquibus bonis externis partim ad vitæ sustentationem: partim ad actiones civilis vitæ, & virtutum moralium commodius obeundas.

δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας ἀνθρώπῳ ὄντι:

CAPUT IX.

Dixisti suprà scopum hujus doctrinæ esse, efficere viros bonos: existimas ne igitur hæc præcepta, quæ hactenus habuimus, ad eam rem sufficere?

Ἆρ᾽ οὖν εἰ περί τε τούτων καὶ τῶν ἀρετῶν ἔτι δὲ καὶ φιλίας, καὶ ἡδονῆς:

SI sola virtutis cognitio posset facere virum bonum: tùm

præcepta hactenus tradita sufficerent. Sed solam virtutis cognitionem non posse facere virum bonum: non solùm patet ex fine hujus doctrinæ: qui magis in actione, quàm in cognitione consistit: sed etiam testatur ipsa experientia multorum: qui licet habeant non contemnendam virtutis cognitionem: adeò ut de ea, & acutè disputare: & copiosè verba facere possint: nihilò tamen sunt meliores.

Quæ requiruntur igitur ad efficiendum virum bonum: seu ad comparandam virtutem?

Tria sunt, quæ ad habitum virtutis comparandum, & ad efficiendum virum bonum requiruntur: Natura, Doctrina, & assuefactio sive Educatio: de quibus Aristoteles in hoc loco sic scribit: γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται, οἱ μὲν φύσει: οἱ δ' ἔθει: οἱ δὲ διδαχῇ. Item lib. 7. Polit. cap. 13. Ἀγαθοὶ, καὶ σπουδαῖοι γίγνονται διὰ τριῶν: ταῦτα ἐστι φύσις, ἔθος, λόγος.

γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται: οἱ μὲν φύσει:

Quid confert natura?

Et si nulla virtus moralis nobis natura sit insita: quemadmodum in lib. 2. cap. 1. est demonstratum tamen natura habilitatem quandam homini tribuit: per quam aptus & idoneus redditur, & quasi disponitur ad virtutē accipiendam: sine qua habitus virtutis acquiri non potest.

τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως δῆλον

Quid confert doctrina?

Vt cognita virtutis natura, pulchritudine, præstantia, & utilitate: facilius ad illius amorem, & studium allici, & persuaderi possimus: Contrà vero, intellecta vitiorum turpitudine, deformitate, & noxa: facilius nos ab illis absterreri, & abstrahi patiamur.

ὁ δὲ λόγος, καὶ ἡ διδαχὴ μήποτε:

Quid confert assuefactio & educatio?

Plurimum sanè ad virtutis habitum acquirendum valet bona educatio, & assuefactio: adeò ut Plato lib. 1. de legib. affirmet, fere per hanc solam posse viros bonos effici. Et profectò neglecta ea, reliqua duo, Natura, & doctrina non multùm poterunt prodesse.

δεῖ δὴ τὸ ἔθος προϋπάρχειν πως,

Declara

Declara exemplo simili?

Quemadmodum ager, si debet semen recipere, & inde fructum proferre: prius diligenti cultura ad sementem præparandus est: ita etiam animus ejus, qui in moribus instituendus est, prius diligenti educatione assuefaciendus est: ut possit honestis rebus, & actionibus gaudere: turpibus verò offendi, pravis denique affectibus resistere. Alioquin enim neque præcepta ista intelligere poterit, neque illis obtemperare volet.

Quotuplex est hæc educatio seu institutio?

Duplex, privata, & publica.

Quid est privata παιδεία?

Privata institutio est: qua privatim singuli in aliqua familia ad virtutem, & bonos mores instituuntur. Huic præest paterfamiliâs: aut is, qui ejus personam sustinet: & vices agere debet.

Quid est publica παιδεία?

Publica institutio seu disciplina est: qua publica authoritate multi, vel etiam omnes qui in eadem civitate vivunt, ad virtutis studium, publicæ honestatis, & utilitatis gratia, excitantur. Huic præest Magistratus.

At utramque disciplinam quid præcipue requiritur?

Ἐκ νέου δ' ἀγωγῆς ὀρθῆς τυχεῖν πρὸς ἀρετὴν χαλεπόν:

Ad bonam, & rectam educationem requiruntur leges: & quidem tales, quibus non modò juvenes honestis rebus & actionibus assuescere discant: verum etiam adulti in iis exerceantur, & confirmentur.

Quare ad educationem, seu disciplinam, requiruntur leges?

Quoniam leges habent vim cogendi homines, ad facienda ea: quæ alioquin propter laborem, & molestiam, quæ illis conjuncta sunt, non facerent. Atqui virtuti assuescere, affectibus & cupiditatibus resistere, disciplinæ se

ſubijcere : pleriſque hominibus videtur admodum eſſe difficile atque moleſtum : unde etiam pauci reperiuntur, qui ultrò, ſponte ita facere velint. Itaque legibus ad ea ſunt cogendi. Quo nomine etiam commendantur Lacedæmonij: apud quos juventutis inſtituendæ ratio, etiam publicis legibus fuit deſcripta, & ſancita.

Vnde autem habent leges hanc vim cogendi?

Partim ab authoritate virorum prudentium, qui eas tulerunt, & ſanxerunt: partim præmia, quæ pollicentur obedientibus, & pœnas, quas minantur tranſgreſſoribus.

διόπερ οἴονται τινες τοὺς νομοθετοῦντας δεῖν:

Quotuplices ſunt hæ leges?

Quemadmodum duplex eſt diſciplinæ ſeu educationis ratio : una publica , altera privata : ita etiam leges ſunt duplices : aliæ publicæ, quæ communiter qui in Reipub. aliqua vivunt, pertinent : aliæ privatæ, quæ ad cujuſque domum, & familiam pertinent.

αἱ μὲν γὰρ κοιναὶ ἐπιμέλειαι δῆλον ὅτι διὰ νόμων:

Eſt ne omnium eadem vis & efficacia?

Publicarum legum præcipua vis eſt ad cogendum etjam invitos, ut illis pareant: propter publicam authoritatem eorum, qui illas debent cuſtodire. Privatarum autem legum vis major eſt ad ſuadendum iis, quibus feruntur: ut ultrò & volentes obtemperent : partim propter τὴν συγγένειαν, hoc eſt, ſanguinis conjunctionem, qua patrifamiliâs ſunt conjuncti : partim etiam propter τὴν εὐεργεσίαν, id eſt, beneficentiam, qua eidem ſunt devincti: partim denique propter τὴν ἀκρίβειαν, hoc eſt, quia magis accommodata ſunt ſingulis perſonis, earumque officiis.

ὥσπερ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐνισχύει:

Ad ferendas bonas leges quid requiritur?

Ad bonas leges ferendas neceſſaria eſt ἡ νομοθετική, hoc eſt, ſcientia legum ferendarum : quæ conſiſtit partim in cognitione τοῦ καθόλου τῶν πρακτῶν, id eſt, in noticia generis univerſi rerum agendarum: partim in accommodatione

μάλιστα δ' ἂν τοῦτο δύναιτο δόξειεν:

tione τῶν καθόλε singularium actionum, & nego-
rum.

ἀλλ' ἐπι-μεληθείη μὲν ὁ ἐκάστου:
Quæ igitur requiruntur in bono legislatore?
Duo, ἡ ἐπιστήμη τε καθόλε scientia rei universa & ἐμπειρία experientia singularium.

ἆρ' οὖν μετὰ τοῦτο ἐπισκεπτέον πόθεν ἢ πῶς νομοθετικὸς:
A quibus autem νομοθετικὴ est discenda?
Scientia ferendarum legum non petenda est à Politicis, qui tantum usu quodam & experientia Respub. die administrant: suæ autem administrationis nullas sunt certas reddere rationes: quia habent tantùm notic τε ὅτι: non autem τε διότι. Neque etiam petenda à Sophistis: quoniam eam non tenent: alioquin non d rent, eam aut eandem esse cum Rhetorica, aut etiam i riorem. Itaque petenda est ab iis, qui simul & Philo phi sunt & Politici, de quibus Plato scribit: tùm demù beatas fore Respub. si aut docti aut sapientes homines eas administrarent.

INDE

INDEX MEMORABILIUM RERUM, QUÆ IN HAC ETHICIS EPITOme continentur.

A.

Ami-

Animus

F.

Forti-

Iu

Natura

Solo

Volu-

Υ.

Φ.

API-

ΑΡΙΣΤΟΤΕ-
ΛΟΥΣ ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ
καὶ κακιῶν.

Ἐπαινετὰ μέν ἐστι τὰ καλὰ, ψεκτὰ δὲ τ αἰσχρὰ· καὶ τῶν μὲν καλῶν ἡγοῦνται αἱ ἀρεταὶ, τῶν δὲ αἰσχρ αἱ κακίαι. ἐπαινετὰ δέ ἐστι καὶ τὰ αἴτια τῶν ἀρετῶν, καὶ τὰ παρ πόμενα ταῖς ἀρεταῖς, καὶ τὰ γινόμενα ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰ ἔργα α των. ψεκτὰ ἐναντία. τριμεροῦς δὲ τῆς ψυχῆς λαμβανομέν κατὰ Πλάτωνα, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἀρετή ἐστιν ἡ φρόνησις. τοῦ θυμοειδοῦς, ἥ τε πραότης καὶ ἡ ἀνδρεία. τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ ἥ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἐγκράτεια. ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἥ τε δικαιοσύν καὶ ἡ ἐλευθεριότης, καὶ μεγαλοψυχία. κακία δὲ ἐστι, τοῦ μὲν λογισ κοῦ ἀφροσύνη· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἥ τε ὀργιλότης, καὶ ἡ δειλία, τ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἥ τε ἀκολασία καὶ ἡ ἀκράτεια. ὅλης τῆς ψυχῆς ἥ τε ἀδικία, ἀνελευθεριότης καὶ μικροψυχία.

ὍΡΟΙ ΑΡΕΤΩ͂Ν.

Φρόνησις.

Ἔστι δὲ φρόνησις μὲν ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ, παρασκευαστικὴ τ πρὸς εὐδαιμονίαν συντεινόντων.

Πραότης.

Πραότης δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν ὑπὸ ὀργῆς γί νονται δυσκίνητοι.

Ἀνδρεία.

Ἀνδρεία δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς καθ' ἣν δυσέκπληκτο εἰσιν ἀπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον.

Σωφροσύνη.

Σωφροσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν ἀνόρεκτο γίνονται περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν φαύλων ἡδονῶν.

Ἐγκράτει

ARISTOTELIS DE VIRTUTIBUS ET VITIIS LIBER.

Simone Gryneo interprete.

Quemadmodum vehere laudibus quæ pulchra sunt, sic quæ sunt turpia, convitijs proscindere par est. Sed inter pulchra quidem virtutes, inter turpia vero vitia primatum tenent. Laudari vero, non ipsa modò virtus, sed causa quoque & comites, fructusque, & omne opus virtutis, ut contrà reprehendi contraria debent. Cùm autem animæ partes, qualiter opinatur Plato, *tres sint quæ de agendis, omittendisque dispicitur, prudentia: qua sustinentur infesta, mansuetudo ac robur: qua asciscendis idoneis cupiditas regitur, sobrietas ac continentia, communesque partium omnium harum, justitia, liberalitas, ac magnanimitas: totidem rerum earundem opposita vitia, in dispiciendo recto stultitiam, in arcendo infesto ferociam, & ignaviam, in adsciscendo idoneo protervitatem, ac incontinentiam, communesque partium earum omnium injustitiam, & illiberalita-em, animique pravitatem esse oportet.*

QVID VNAQVAEQVE VIRTVS SIT.

Prudentia.

Prudentia igitur, rationabilis animi partis virtus est, qua ea, quæ ad felicitatem suam tendunt, dispicientes sibi comparant.

Mansuetudo.

Mansuetudo verò incitabilis ad vindictam animi partis virtus est, quam per agrè ad iram concitantur.

Fortitudo.

Fortitudo verò incitabilis ad vindictam animi partis virtus est, quam per agrè terroribus mortem minantibus, concutiuntur.

Temperantia vel sobrietas.

Sobrietas verò, prona ad cupiditatem partis virtus est qua fit, ut in fruendis rebus sic versentur, pravas ut omnino voluptates ne appetant.

T

Εγκράτεια.

Εγκράτεια δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ᾽ ἣν κατίχουσι τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ τὰς φαύλας ἡδονάς.

Δικαιοσύνη.

Δικαιοσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, διανεμητικὴ τοῦ κατ᾽ ἀξίαν.

Ελευθεριότης.

Ελευθεριότης δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, εὐδάπανος εἰς τὰ καλά.

Μεγαλοψυχία.

Μεγαλοψυχία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς καθ᾽ ἣν δύνανται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν τιμὴν καὶ ἀτιμίαν.

ΟΡΟΙ ΚΑΚΙΩΝ.

Αφροσύνη.

Αφροσύνη δὲ κακία τοῦ λογιστικοῦ, αἰτία τοῦ ζῆν κακῶς.

Οργιλότης.

Οργιλότης δέ ἐστι κακία τοῦ θυμοειδοῦς, καθ᾽ ἣν εὐκίνητοι γίνονται πρὸς ὀργήν.

Δειλία.

Δειλία δέ ἐστι κακία τοῦ θυμοειδοῦς, καθ᾽ ἣν ἐκπλήττονται ὑπὸ φόβων, καὶ μάλιστα τῶν περὶ θάνατον.

Ακολασία.

Ακολασία δέ ἐστι κακία τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ᾽ ἣν αἱροῦνται τὰς φαύλας ἡδονάς.

Ακράτεια.

Ακράτεια δέ ἐστι κακία τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ᾽ ἣν παρασύρουσι τῇ ἀλογίᾳ, τὴν ἐπιθυμίαν, ὠθοῦσαν ἐπὶ τὰς τῶν φαύλων ἡδονῶν ἀπολαύσεις.

Αδικία.

Αδικία δέ ἐστι κακία ψυχῆς, καθ᾽ ἣν πλεονεκτοὶ γίνονται παρὰ τὴν ἀξίαν.

Ανελευθ

Continentia.

Continentia verò proni ad cupiditatem animi retinaculum est, quam per in fruendis rebus pravas ad voluptates incitantem cupiditatem ratione sistunt, ac continent.

Iustitia.

Iustitia verò, virtus animi, qua tribuitur quod cuiqui est par.

Liberalitas.

Liberalitas autem animi virtus est, erogare, quatenus honestum est, parata,

Magnanimitas.

Magnanimitas verò, virtus animi, qua ferre fortunam, infortunimque nomen & ignominiam potest.

QUID UNUMQUODQUE VITIUM SIT.

Stultitia.

Stultitia rationis est vitium, ac morbus infelicis vitæ totius causa,

Iracundia.

Iracundia incitabilis ad vindictam partis vitium, unde procliviter ira concedunt.

Timiditas.

Timiditas, incitabilis ad vindictam partis vitium, quo terroribus facilè concutiuntur, præsettim interitum minantibus.

Intemperantia sivè protervitas.

Protervitas ac lascivia prona ad cupiendum partis vitium est, quo parvas voluptates diligunt.

Incontinentia.

Incontinentia, prona ad cupiendum partis vitium est, quo fit, ut contra rationem avidè cupita, tametsi turpium ad voluptatum illecebras ducentia, amplectamur, attrahamusque.

Injustitia.

Injustitia verò, vitium animi est, quo amplius, quam par sit, qualibet in re habere, pollereque valent.

Ἀνελευθερία.

Ἀνελευθερία δέ ἐστι κακία ψυχῆς, καθ᾽ ἣν ὀρέγονται τοῦ πανταχόθεν κέρδους.

Μικροψυχία.

Μικροψυχία δέ ἐστι κακία ψυχῆς, καθ᾽ ἣν ἀδύνατοί εἰσι φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, καὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν.

ΤΑ ΤΩ͂Ν ΑΡΕΤΩ͂Ν.

τὰ τῆς φρονήσεως.

Τῆς δὲ φρονήσεώς ἐστι τὸ βουλεύσασθαι, τὸ κρῖναι τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, καὶ πάντα ἐν βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά. τὸ χρῆσθαι πᾶσι καλῶς τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς, τὸ ὁμιλῆσαι ὀρθῶς, τὸ συνιδεῖν τοὺς καιροὺς, τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, τὸ τὴν ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων πάντων. ἡ μνήμη δὲ καὶ ἐμπειρία καὶ ἀγχίνοια, ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστιν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει. ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῆς φρονήσεώς ἐστι, καθάπερ ἐμπειρία καὶ ἡ μνήμη. τὰ δὲ οἷον μέρη αὐτῆς, οἷον εὐβουλία καὶ ἀγχίνοια.

Πρᾳότητος.

Πρᾳότητος δέ ἐστι, τὸ δύνασθαι φέρειν μετρίως ἐγκλήματα καὶ ὀλιγωρίας, καὶ τὸ μὴ ταχέως ὁρμᾶν ἐπὶ τὰς τιμωρίας, καὶ τὸ μὴ εὐκίνητον εἶναι πρὸς τὰς ὀργὰς ἄπικρον δὲ τῷ ἤθει καὶ ἀφιλόνεικον ἔχοντα τὸ ἠρεμαῖον ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ στάσιμον.

Ἀνδρείας.

Ἀνδρείας δέ ἐστι, τὸ δυσέκπληκτον ὑπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς ἢ αἰσχρῶς σωθῆναι, καὶ τὸ νίκης αἴτιον εἶναι. ἔτι δὲ ἀνδρείας ἐστὶ καὶ τὸ πονεῖν καὶ καρτερεῖν καὶ αἱρεῖσθαι ἀνδραγαθίζεσθαι. παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ καὶ ἡ εὐτολμία καὶ ἡ εὐψυχία, καὶ τὸ θάρσος, καὶ τὸ θράσος. ἔτι δὲ καὶ ἡ φιλοπονία καὶ ἡ καρτερία.

Illiberalitas.

Illiberalitas autem vitium, quo lucrum undecunque oblatum sectantur.

Pusillitas animi.

Pusillitas autem parvitasque animi, vitium est, per quod fit, ut neque fortunam, nec infortunium neque nomen, nec ignominiam ferre possint.

QVID SIT VNICVIQVE VIRTUTI SUUM

Prudentiæ.

Ac prudentia quidem est, & consilium capere, & bona malaq; discernere, & petenda fugiendáve omnia in vita judicare, & bonis ijs, quæ quidem concessa nobis naturâ sunt, præclarè uti & rectè cum hominibus congredi & oportunitatem rectè cernere, & rationem orationémq; sagaciter adhibere, & eorum quæ esse possunt nobis usui, omnium experimentum scientiamque tenere. Ipsa vero memoria, experientiaq; & industria, aut à prudētia proficiscuntur, aut comes ejus unaquæque earum existit. Aut experimentum & memoria quidem, concurrentes coadjutricesque causæ, industria vero & in dando consilio felicitas, partes prudentiæ sunt judicandæ.

Mansuetudinis.

Mansuetudinis est autem, criminationes calumniasq; & contemptus moderatè ferre, ac ad vindictam celeriter non tendere, minimèq; ad iram præcipitem esse: & cum nec insuavibus nec irritabilibus moribus sis, placidum stabilemq; animum retinere.

Fortitudinis.

At fortitudinis est, imperculso mortis ad minas animo esse, alacritatémq; difficilibus in rebus servare, ad subeunda pericula animis abundare, magisq; præclarè mori, quā turpiter vivere, servariq; cupere, autoremq; victoriæ existere. Ad hæc, laborare, durareq; cùm velle, cupereq;, tunc, posse, fortitudinis est. Hanc & animositas, & generositas & fiducia & audacia, tùm & sedulitas, & tolerantia sequuntur.

Σωφροσύνης.

Σωφροσύνης δὲ ἐστὶ τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι πάσης ἀπολαύσεως αἰσχρᾶς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὴν δικαίαν ἄδειαν, καὶ τὸ τετάχθαι περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε μικροῖς καὶ μεγάλοις. παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐταξία, κοσμιότης, αἰδώς, εὐλάβεια.

Ἐγκρατείας.

Ἐγκρατείας δέ ἐστι, τὸ δύνασθαι κατασχεῖν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἀπολαύσεις καὶ ἡδονάς, καὶ τὸ καρτερεῖν καὶ τὸ ὑπομονητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσις ἐνδείας, καὶ λύπης.

Δικαιοσύνης.

Δικαιοσύνης δέ ἐστι, τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῦ κατ᾽ ἀξίαν, καὶ σώζειν τὰ πάτρια ἔθη, καὶ τὰ νόμιμα καὶ τὸ σώζειν τοὺς γεγραμμένους νόμους, καὶ τὸ ἀληθεύειν ἐν τῷ διαφέροντι, καὶ τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας ἔστι δὲ πρώτη τῶν δικαιοσυνῶν πρὸς τοὺς θεούς, εἶτα πρὸς δαίμονας, εἶτα πρὸς πατρίδα καὶ γονεῖς, εἶτα πρὸς τοὺς κατοιχομένους ἐν οἷς ἐστιν ἡ εὐσέβεια, ἤτοι μέρος οὖσα δικαιοσύνης, ἢ παρακολουθοῦσα. ἀκολουθεῖ δὲ δικαιοσύνῃ, καὶ ὁσιότης, καὶ ἀλήθεια, καὶ ἡ πίστις, καὶ ἡ μισοπονηρία.

Ἐλευθεριότητος.

Ἐλευθεριότητος δέ ἐστι, τὸ προετικὸν εἶναι χρημάτων εἰς τὰ ἐπαινετὰ καὶ δαψιλῆ, ἐπὶ τῷ εἰς τὰ δέοντα ἀναλωθῆναι, καὶ τὸ βοηθητικὸν εἶναι ἐν τῷ διαφόρῳ, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν μὴ δεῖ. ἔστι δὲ ἐλευθέριος καὶ περὶ ἐσθῆτα καθαρός, καὶ περὶ οἴκησιν, καὶ κατασκευαστικὸς τῶν περιττῶν καὶ καλῶν, καὶ διαγωγὴν ἐχόντων ἡδεῖαν ἄνευ τοῦ λυσιτελοῦντος. καὶ θρεπτικὸς τῶν ζώων τῶν ἴδιον ἐχόντων τι ἢ θαυμαστόν. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἐλευθεριότητι, τοῦ ἤθους ὑγρότης, καὶ εὐαγωγία, καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὸ εἶναι ἐλεητικὸν, καὶ φιλόφιλον καὶ φιλόξενον, καὶ φιλόκαλον.

Μεγαλο-

Sobrietatis vel temperantiæ.

Sobrietatis autem, sive moderationis, voluptatum corporearum illecebras minime mirari, nullaq; turpis illectamenti delinitione duci, ac etiam licitis utendi rebus securitatem suspectam habere: & non magis cum ampliter, quàm cùm mediocriter suppetit, animum vitamq; laxare est. Comes sobrietatis, quædam ordinis conservatio, & rerum munditia, & verecundia, & cautio est.

Continentiæ.

Continentiæ verò, ratione cupiditatem turpes ad illecebras voluptatesq; cientem, compescere, & animo adversus naturalium rerum defectiones, perturbationesq; constanti esse & durabili.

Iustitiæ.

Iustitiæ verò, ejus quo, dignumq; sit qualibet in re rationem habere, & mores ac instituta patria, scriptasque leges conservare, veritatem ubicunque refert, dicere, pactaque custodire. Prima verò justitia est, qua Deo; proxima, qua divis, tertia deinde, qua patriæ, parentibusque: postrema, qua vita jam functis debitum, suumq; officium præstamus. Inter quas pietas, aut pars justitiæ, aut ipsam consequens justitiam verò, & sanctitas & veritas & fides & ipsum pravitatis totius odium consequitur.

Liberalitas.

Liberalitatis est animo tali comparatum esse, ut opes suas, honestas ad res erogare, utq; in expendendo necessarias ad res abundare, tum ut subsidio sicubi maximè referat esse, contraque ut inde, unde non debet, minimè accipere velit. Liberalis autem vir, etiam vestes, ac habitationem mundam amabit: sæpeque supervacuas, honestas modo; ac haud insuavem oblectationem habentes res, licet ipsi non magno usui futuras comparabit: quale est animantia, aut jucundum, aut admirabile quippiam præ se ferentia alere. Comes hujus, quædam in moribus remissio, facilitasq; & humanitas: tum ad misericordiam, ad hospitalitatem, ad omneque praeclarum propensio & amor est.

Μεγαλοψυχίας.

Μεγαλοψυχίας δέ ἐστι, τὸ καλῶς ἐνεγκεῖν καὶ εὐτυχίαν, καὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν, καὶ τὸ μὴ θαυμάζειν, μήτε τρυφὴν, μήτε θεραπείαν, μήτε ἐξουσίαν, μήτε τὰς νίκας τὰς ἐναγωνίους. ἔχειν δέ τι βάθος τῆς ψυχῆς καὶ μέγεθος. ἔστι δὲ μεγαλόψυχος, οὐδ' ὁ τὸ ζῆν περὶ πολλοῦ ποιούμενος, οὐδ' ὁ φιλόζωος. ἁπλοῦς δὲ τὸ ἦθος, καὶ γενναῖος, ἀδικεῖσθαι δυνάμενος, καὶ οὐ τιμωρητικός. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ, ἁπλότης, καὶ ἀλήθεια.

ΤΑ ΤΩΝ ΚΑΚΙΩΝ.

Ἀφροσύνης.

Ἀφροσύνης δὲ ἐστι, τὸ κρίνειν κακῶς τὰ πράγματα, τὸ βουλεύσασθαι κακῶς, ὁμιλῆσαι κακῶς τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς, τὸ ψευδῶς δοξάζειν περὶ τῶν εἰς τὸν βίον καλῶν καὶ ἀγαθῶν. παρακολουθεῖ δὲ τῇ ἀφροσύνῃ ἀπειρία, ἀμαθία, ἀκρασία, ἐπαρεστερότης, ἀμνημοσύνη.

Ὀργιλότητος.

Ὀργιλότητος δὲ ἐστιν εἴδη τρία, ἀκροχολία, πικρία, βαρυθυμία. ἔστι δὲ τοῦ ὀργίλου, μὴ δύνασθαι φέρειν μήτε τὰς μικρὰς ὀλιγωρήσεις, μήτε ἐλαττώσεις. εἶναι δὲ κολαστικὸν καὶ τιμωρητικὸν, καὶ εὐκίνητον πρὸς ὀργὴν, καὶ ὑπὸ ἔργου καὶ ὑπὸ λόγου τοῦ τυχόντος. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ὀργιλότητι, τὸ παροξυντικὸν τοῦ ἤθους καὶ εὐμετάβολον, καὶ ἡ πικρολογία, καὶ τὸ ἐπὶ μικροῖς λυπεῖσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ πάσχειν ταχέως, καὶ παρὰ βραχὺν καιρόν.

Δειλίας.

Δειλίας δέ ἐστι, τὸ ὑπὸ τῶν τυχόντων φόβων εὐκίνητον εἶναι, καὶ μάλιστα τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὰς σωματικὰς πηρώσεις, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν κρεῖττον εἶναι ὁπωσοῦν σωθῆναι, ἢ τελευτῆσαι καλῶς. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δειλίᾳ, μαλακία, ἀνανδρία, ἀπονία, φιλοψυχία. ὕπεστι δέ τις εὐλάβεια, καὶ τὸ ἀφιλόνεικον τοῦ ἤθους.

Ἀκολασίας

Magnanimitatis.

Magnanimitatis autem, flantem reflantemq; Fortunã, nomen & ignominiam praeclare ferre: ac neq; voluptatem, neq; clientelam, neq; potestatẽ, neq; victorias, eas, quae certando parantur, mirari: sed aliquod in animo profundũ, ac veluti pondus habere est. Est autem magnanimus is, qui nec vivere faciat plurimi, nec vitam ipsam vehementer amet, sed simplici quodam animo, generosoq; cùm sit, ferre injuriam absq; vindictae studio potest. Comes hujus, simplicitas est, & veritas.

QVID VNICVIQVE SIT VITIO SUUM.

Stultitiae.

Stultitiae vero proprium, prave de rebus judicare, praveq; consulere, prave praesentibus cum rebus congredi confli ctariq;, pravè de ijs rebus, quae in vita bona malaq; versantur, sentire est. Comites ejus, inscitia, impotentia, ineptitudo sunt ac oblivio.

Iracundiae.

Iracundiae vero tria sunt genera: excandescentia, amarulentia, & quadam ex offensa torpescentia. Est autem iracundi hominis, contemtiones, imminutionesve sui, vel minimas, ferre minimè posse, sed ad vindictam multamq; tendere: itaq; verbo & re qualibet ad iram perfacilè moveri. Consequitur hanc, concitatis mobilibusq; in universum ut moribus reddat homines, tum levissimas ut res sua cura dignas maximè judicet, easq; propter ut turbetur: quos quidem mores nec constanter nec diu, sed dubito, ac momento patitur, sustinetq; iracundia.

Timiditatis.

Timiditatis a. est ab undecunq; venientibus terroribus cõmoveri facile iis praesertim, quae vel mortem ipsam corpori, vel aliquã corporeã orbitatẽ minentur. tum qualitercunq; superesse, servariq; quàm praeclare oppetere, satius ducere. Sequitur hanc animi mollitia, inverilitasq; & inertia, ac lucis hujus vitaeq; tuendae nimia cupiditas. Subest autem quaedam huic cautio, moresq; ejus alienos esse à contentione vidimus. Intem-

Ἀκολασίας.

Ἀκολασίας δέ ἐστι, τὸ αἱρεῖσθαι τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν τῶν βλαβερῶν καὶ αἰσχρῶν καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν εὐδαιμονεῖν. μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς τοιαύταις ἡδοναῖς. ὄντας, καὶ τὸ φιλογέλοιον εἶν, καὶ τὸ φιλοσκώπτην καὶ φιλευτράπελον, καὶ τὸ ῥᾳδιουργὸν εἶναι ἐν τοῖς λόγοις, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀκολασίᾳ, ἀταξία ἀναίδεια, ἀκοσμία, τρυφή, ῥᾳθυμία, ἀμέλεια, ὀλιγωρία, ἔκλυσις.

Ἀκρασίας.

Ἀρασίας δέ ἐστι, τὸ κωλύοντος τοῦ λογισμοῦ τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν αἱρεῖσθαι, καὶ τὸ ὑπολαμβάνοντα κρεῖττον εἶναι μὴ μετασχεῖν μὲν αὐτῶν, μετέχειν δὲ μηδὲν ἧττον. καὶ τὰ συμφέροντα, ἀφίστασθαι δὲ αὐτῶν διὰ τὰς ἡδονάς. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀκρασίᾳ μαλακία, καὶ μεταμέλεια, καὶ τὰ πλεῖστα ταῦτα, ἃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ.

Ἀδικίας.

Ἀδικίας δέ ἐστιν, εἴδη τρία, ἀσέβεια, πλεονεξία, ὕβρις. ἀσέβεια μὲν, ἡ περὶ θεοὺς πλημμέλεια καὶ περὶ δαίμονας, ἢ καὶ περὶ τοὺς κατοιχομένους, καὶ περὶ γονεῖς, καὶ περὶ πατρίδα. πλεονεξία δὲ περὶ τὰ συμβόλαια. παρὰ τὴν ἀξίαν αἱρουμένη τὸ διάφορον. ὕβρις δὲ καθ' ἣν τὰς ἡδονὰς αὑτοῖς παρασκευάζουσιν, εἰς ὄνειδος ἀγαγόντες ἑτέρους, ὅθεν Εὔηνος περὶ αὐτῆς λέγει.

Ἥτις κερδαίνουσ' οὐδέν, ὅμως ἀδικεῖ.
ἔστι δὲ τῆς ἀδικίας, τὸ παραβαίνειν τὰ πάτρια ἔθη, καὶ τὰ νόμιμα, καὶ τὸ ἀπειθεῖν τοῖς νόμοις, καὶ τοῖς ἄρχουσι, τὸ ψεύδεσθαι, τὸ ἐπιορκεῖν, τὸ παραβαίνειν τὰς πίστεις. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀδικίᾳ συκοφαντία, ἀλαζονία, φιλανθρωπία προσποίητος, κακοήθεια, πανουργία.

Ἀνελευθερίας.

Ἀνελευθερίας δέ ἐστιν εἴδη τρία, αἰσχροκερδία, φειδωλία, κιμβεία. αἰσχροκερδία μὲν καθ' ἣν κερδαίνειν ζητοῦσι πανταχόθεν, καὶ τὸ κέρδος τῆς αἰσχύνης περὶ πλείονος ποιοῦνται. φειδωλία δέ ἐστι, καθ' ἣν ἀδάπανοι γίνονται τῶν χρημάτων εἰς τὸ δέον. κιμβεία δὲ

ἐστι

Intemperantiæ.

Intemperantiæ siue proteruitatis. Proteruitatis autem perniciosarum turpiumq; voluptatum illecebras sectari est, eosq; qui his dediti sunt, felices maximè esse putare, risuq; & salibus & facetiis gaudere, abundareq;, denique cùm rebus tum verbis supinum ac dissolutum esse. Comites hujus, confusio & imprudentia, & invenustas, & negligentia & contemptus, & dissolutio sunt.

Incontinentiæ.

Incontinentiæ verò est, voluptatum illecebras ratione prohibente, & his non potiri nihilo minus velle: cumq; recta honestaq;, quæ sunt, esse facienda statuas, ea voluptatis ergo deserere. Comes incontinentia, mollitia, pœnitentiaq; est, & omnia ferè, quæ proteruitatem sequuntur.

Injustitiæ.

Injustitiæ verò tria genera reperiuntur, impietas, arrogantia, contumelia. Impietas quidem erga Deos, viuosque aut etiam erga mortuos, tum erga parentes & patriam, rectum non servans. Arrogantia verò circa cōtractus, commerciumq; vitæ, supra quam merita est præpollere volens. Contumelia verò voluptatem sibi sic struens, in probrum, ac dedecus alios ut ducat. Recteq; de ea sic Evenus: *Tametsi nil sibi commedet, (inquit) injuria, gaudet tamen. Iniquitas est verò, mores ritusq; patrios prævaricari, legibus & authoritati publicæ subesse non velle, mentiri etiam, ac pejerare, pactaq; transgredi, & fidem fallere. Hanc calumnia jactantiaq; ac humanitatis simulatio, & perversitas, dolusque malus sequuntur.*

Illiberalitatis.

Illiberalitatis quoque genera tria sunt, turpilucrium, *parcitas & tenacitas.* Turpilucrium, *quo quærere, lucrumque ex re qualibet facere non pudet, plurisq; lucrum quā ignominia est.* Parcitas *autē, qua honestas necessariasque ad res nostras minimè sustinemus impendere.* Tenacitas *autem, qua impendunt quidē, tenuiter verò maligneq; adeo plus ut incommodent, dum sumptus in tempore non*

faciūnt

ἐστι, καθ' ἣν δαπανῶσι μὲν, κατὰ μικρὸν δὲ, καὶ κακῶς, καὶ πλεῖον βλάπτονται, τῷ μὴ κατὰ καιρὸν ποιεῖσθαι τὸ διάφορον. ἔστι δὲ τῆς ἀνελευθερίας, τὸ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι χρήματα, καὶ τὸ μηδὲν ὄνειδος ἡγεῖσθαι τῶν ποιούντων κέρδος. βίος θητικὸς, καὶ δουλοπρεπὴς, καὶ ῥυπαρὸς, φιλοτιμίας καὶ ἐλευθερίας ἀλλότριος. ἀκολουθεῖ δὲ ἀνελευθερότητι, μικρολογία, βαρυθυμία, καὶ μικροψυχία, ταπεινότης, ἀμετρία, ἀγέννεια, μισανθρωπία.

Μικροψυχίας.

Μικροψυχίας δέ ἐστι, τὸ μήτε τιμὴν, μήτε ἀτιμίαν, μήτε εὐτυχίαν, μήτε ἀτυχίαν δύνασθαι φέρειν, ἀλλὰ τιμώμενον μὲν χαυνοῦσθαι, μικρὰ δὲ εὐτυχήσαντα ὑπεξαίρεσθαι, ἀτιμίαν δὲ, μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐνεγκεῖν δύνασθαι. ἀποτύγχημα δὲ, ἄτην καὶ ἀτυχίαν κρίνειν μεγάλην. ὀδύρεσθαι δὲ ἐπὶ πᾶσι, καὶ δυσφορεῖν. ἔτι δὲ τοιοῦτός ἐστιν ὁ μικρόψυχος, οἷος πάντα τὰ ὀλιγωρήματα καλεῖν ὕβριν καὶ ἀτιμίαν, καὶ τὰ δι' ἄγνοιαν ἢ λήθην γιγνόμενα. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μικροψυχίᾳ, μικρολογία, μεμψιμοιρία, δυσελπιστία, ταπεινότης.

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΕΡΙ ἀρετῆς.

Καθόλου δὲ τῆς μὲν ἀρετῆς ἐστι τὸ ποιεῖν σπουδαίαν τὴν διάθεσιν περὶ τὴν ψυχὴν ἠρεμαίαις καὶ τεταγμέναις κινήσεσι χρωμένην, συμφωνοῦσαν κατὰ πάντα τὰ μέρη. διὸ καὶ δοκεῖ παράδειγμα πολιτείας ἀγαθῆς εἶναι, ψυχῆς σπουδαίας διάθεσις. ἔστι δὲ ἀρετῆς καὶ τὸ εὐεργετεῖν τοὺς ἀξίους, καὶ τὸ φιλεῖν τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μήτε κολαστικὸν εἶναι, μήτε τιμωρητικὸν, ἀλλὰ ἵλεων, καὶ εὐμενικὸν καὶ συγγνωμονικόν. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀρετῇ, χρηστότης, ἐπιείκεια, εὐγνωμοσύνη, ἐλπὶς ἀγαθή. ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα, οἷον φιλοίκειον εἶναι, καὶ φιλόφιλον, φιλέταιρον, φιλόξενον, φιλάνθρωπον, καὶ φιλόκαλον. ἃ δὴ πάντα τῶν ἐπαινουμένων ἐστί, τῆς δὲ κακίας ἐστὶ τὰ ἐναντία.

ΤΕΛΟΣ.

faciunt: Illiberalitatis est, maximè pecuniam facere, inque faciendo lucro probrum nullum inesse putare. Mercenaria hæc servilisq; ac sordida vita, ab omniq; honorum studio ac liberalitate aliena est: qua usu nobis venit, ut nostris in rationibus quidem angustiâ circumdemur, in studiis verò ac voluntatibus, veluti pondus ac mollem objectā habeamus: ac omnino pusillitas ac dejectio, ingenerositasque animi, ac humanitatis totius odium, nos ut consequatur.

Pusillitas animi.

Pusillitas autem, neq; fortunam neq; infortunium, neq; nomen, nec ignominiam ferre posse est: sed honore subeundo tumescere, vanumq; ac levem reddi: fortuna verò vel paululum aspirante, continuo extolli: ignominia autē ne minimam quidē sustinere posse: Repulsam verò, frustrationēq; quantumvis exiguam, infortunium ingens esse judicare omnemq; eam lacrymis prosequi, ac ægrè velut impositum pondus gestare. Deniq; talis pusillus homo est, qui omnem neglectum sui, etiam qui per ignorantiam oblivionemque evenit, injuriam ac contumeliam nominet. Hanc angustia, querimoniaque & diffidentia, & depressio quadam animi sequitur.

QVID IN VNIVERSVM VIRTVTI SIT SUUM.

In universum autem animus ritè compositus ut sit, placidisq; ac moderatis & suis motibus ut feratur, omnesq; per partes ipsius (quas tres esse diximus) velut harmoniæ ut consonet, efficere, virtutis est. Itaque Reipublicæ similis virtuosus animi status esse videtur. Est verò virtutis & hoc, beneficiis dignis afficere, bonos amicitia sua dignari: tum nec pœna nec vindictæ cupidum, sed misericordem clementemq; ac veniam concedere paratum esse. Comites virtutis, probitas, æquitas, candor, spes bona, & id genus alia sunt: qualis est familiarium amicorum, sociorum, hospitū, hominum, deniq; eorum bonorum, præsertim amor. Quæ quidem laudatorum de numero sunt omnia. Vitium verò contrariis per omnia præditum est moribus.

FINIS.